

Zur mittelalterlichen Herkunft einiger Theoreme in der modernen Aristoteles-Interpretation

Eine Fallstudie anhand der Kommentare von Albertus Magnus und Thomas von Aquin zu Aristoteles' Metaphysik Λ
Synopsis

Erwin Sonderegger

2024

Inhaltsverzeichnis

1	Λ 1	4
2	Λ 2	16
3	Λ 3	22
4	Λ 4	34
5	Λ 5	44
6	Λ 6	54
7	Λ 7	72
8	Λ 8	94
9	Λ 9	127
10	Λ 10	143
11	Dritter Traktat	162

Vorwort und Hinweise

Der hier vorliegende Text befasst sich mit der Rezeption von Aristoteles' *Metaphysik* Λ bei Albertus Magnus und Thomas von Aquin. Er stellt das Material bereit für die Auswertung, die als Band 61 der *Bochumer Studien zur Philosophie* unter dem Titel *Zur mittelalterlichen Herkunft einiger Theoreme in der modernen Aristoteles-Interpretation Eine Fallstudie anhand der Kommentare von Albertus Magnus und Thomas von Aquin zu Aristoteles' Metaphysik A*, bei John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia 2024, erscheinen wird.

Dieser Text ist Teil eines übergreifenden Projekts, das die Rezeption aristotelischer Philosophie, von heute beginnend, zeitlich rückwärts verfolgt, um die Prägungen, die sie in den verschiedenen Epochen, besser, in den verschiedenen Welten, erfahren hat, zu artikulieren. Es soll klar werden, was davon ein Beitrag einer neuen Welt war, was neue Konstruktion war, um diese, mit Husserl zu reden, einklammern zu können. Sie soll gültig bleiben in ihrer Welt, aber nicht für uns, nicht für Aristoteles. Konstruktionen sollen destruiert werden.

Dass die Auswertung der mittelalterlichen Rezeption den Anfang macht, hat zum Teil zufällige Gründe; hierfür hatte ich schon etliche Vorbereitungen. Die Bevorzugung des Mittelalters ist allerdings auch sachlich gerechtfertigt, insofern selbst in der modernen Aristoteles-Forschung noch einige tiefgreifende Prägungen aus jener Welt auszumachen sind.

Wenn möglich, sollen weitere Darstellungen im Rahmen dieses Projektes folgen, die Durchsicht der Aristoteles-Rezeption vom 19. Jh. an bis heute ist schon in Arbeit, vielleicht werde ich damit in zwei bis drei Jahren fertig.

Zurück zum vorliegenden Text. In der ersten der fünf Spalten wird der griechische Text in der Fassung von Silvia Fazzo geboten, da er in dieser Form den Übersetzungsvorlagen der *Anonyma* und Wilhelms von Moerbeke nahe zu stehen scheint. Es folgt der Text der *Translatio Anonyma* und der Kommentar von Albert dazu, darauf der Kommentar von Thomas und zuletzt die Übersetzung von Moerbeke.

Die Synopsis mit ihrer symmetrischen Anordnung soll es ermöglichen, gleichsam auf einen Blick die Gemeinsamkeiten und die Unterschiede der Kommentare von Albert und Thomas zu erfassen. An verschiedenen Stellen sind spontane Bemerkungen von mir eingestreut, in blauer Schrift abgehoben.

Bedeutung der Spalten

- a) griechischer Text
- b) *Translatio Anonyma*
- c) Kommentar von Albertus Magnus
- d) Kommentar von Thomas von Aquin
- e) Übersetzung von Moerbeke

Die verwendeten Texte

– Aristoteles, *Metaphysik* Λ : nach der Ausgabe von Silvia Fazzo, welche sich mehr auf Codex E und Codex J stützt, die der Anonymus J benutzt zu haben scheint: Silvia Fazzo, *Il libro Lambda della Metafisica di Aristotele*, Parte I: Edizione – Parte II: Interpretazione – Parte III: Tradizione, présentée et soutenue publiquement par Silvia FAZZO le 15 décembre 2009, Dissertation. Ich habe die Änderungen dieser Ausgabe in einen Lesetext aus dem Internet von Hand eingetragen, für daraus entstandene Fehler entschuldige ich mich.

– *Translatio Anonyma*: Abschrift und Kopie aus *Aristoteles Latinus*, XXV 2, ed. Gudrun Vuillemin-Diem, Brill, Leiden 1976. Die *Translatio Anonyma* wird von Minio-Paluello auf das Ende des 12. Jh. datiert.

– Kommentar des Albertus Magnus: kopiert aus: *Albertus Magnus, Opera omnia*, XVI, Pars II, ed. Bernhard Geyer, Aschendorf, Münster 1964. Geyer (in ed., 1964) datiert den Kommentar auf die Zeit um 1270.

– Kommentar des Thomas von Aquin: kopiert aus: *CORPUS THOMISTICUM; Sancti Thomae de Aquino Sententia libri Metaphysicae liber XII*, a Benozzo Gozzoli depictus (Louvre, Paris), Textum Taurini 1950 editum et automato translatum a Roberto Busa SJ in taenias magneticas, denuo recognovit Enrique Alarcón atque instruxit. Der Kommentar von Thomas ist teils gleichzeitig mit der Übersetzung von Moerbeke, teils danach entstanden.

– Übersetzung von Moerbeke: Abschrift und Kopie aus: *Aristoteles Latinus*, XXV 3.2, ed. Gudrun

Vuillemin-Diem, Brill, Leiden 1995. Vuillemin datiert auf die Zeit 1265 bis 1272 (1975, 11).

Für die Bereitstellung der Kopiervorlagen danke ich Dr. Henryk Anzulewicz, Albertus-Magnus-Institut, Bonn.

Alle Texte sind als Lesetexte, nicht als kritische Ausgaben zu verstehen, alle Kopier- und Schreibfehler gehen auf mich.

Zeichen im griechischen Text und in der *Anonyma*

< ... > = Ergänzungen

[...] = Tilgung; Zeilenzahlen von Bekker

Zeichen in der Übersetzung Moerbeke:

GROSSBUCHSTABEN = Änderungen von Moerbeke gegenüber Anonymus

* = Auslassung von Moerbeke gegenüber Anonymus

< ... > = Versetzung des Textes von Moerbeke gegenüber Anonymus

Sonstige Zeichen

kursiv bei Albert: Text ist wortidentisch mit der kommentierten Vorlage; bei Thomas: Verweis auf die kommentierte Stelle (oft beginnend mit *ibi* ...)

(...) = informelle, spontane Bemerkungen von E. S.; Angabe von Textbezügen

Die Hinweise auf den griechischen Text mit den Bekker-Zahlen haben keine Auszeichnung.

1 Λ 1

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1069a18, Περὶ τῆς οὐσίας ἡ θεωρία τῶν γὰρ οὐσιῶν αἰ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια ζητοῦνται. Καὶ γὰρ εἰ ὡς ὅλον τι τὸ πᾶν, [20] ἡ οὐσία πρῶτον μέρος· καὶ εἰ τῷ ἐφεξῆς, καὶ οὕτως πρῶτον ἡ οὐσία, εἶτα τὸ ποιόν, εἶτα ἡ ποσόν.	b)1069 a 18: De substantia quidem theoria est; nam substantiarum principia et causae quaeruntur. Et enim si ut totum quoddam omne, substantia est prima pars; et si deinceps, et ita primum substantia, deinde qualitas aut quantitas.	c)INCIPIT LIBER UNDECIMUS PRIMAE PHILOSOPHIAE CUIUS PRIMUS TRACTATUS EST DE SUBSTANTIA IN COMMUNI ET DIVISIONIBUS EIUS I, Cap. 1. De intentione libri et quare theoria ista tota est de substantia 1069a18, Tota ista pars theoriae de substantia est, sicut SAEPE diximus. In ista enim sapientia quaeruntur principia et causae substantiae tamquam vere entis et primo et principaliter, et hoc licet in QUINTO iam probatum sit, tamen hic aliquam de hoc faciemus rememorationem. Ens igitur, quod dicitur de omnibus, aut ita se habet ad omnia, quod est ut universum et totum ad omnia, aut ita dicitur de omnibus, quod est secundum analogiam per prius et posterius praedicatum de ipsis. Et si quidem se habet ad omnia entia ut totum et universum quoddam omnia continens, constat, quod non omnia continet ut coaequaeva in ipso, sed quaedam sunt in coordinatione contentorum ante alia, sicut etiam in uno genere praedicamenti contenta quaedam sunt ante alia. Si ergo talis est coelementatio universorum sub ente, ita quod ipsum totum quoddam et universum sit ad alia, sicut QUIDAM dixerunt, tunc procul dubio in ista coelementatione substantia est prior aliis, et ideo loquendo de ente, loquendum de ipsa sicut de ente, quod praecedit alia. Si autem non sic, sed secundum analogiam praedicatur de entibus et de uno prius et de alio deinceps sive posterius, tunc iterum per ea quae SAEPE dicta sunt, ipsa est primum ens et vere ens sola, et sic iterum primitus est loquendum de ipsa. (dass die Substanz die korrekte Übersetzung von οὐσία ist, und deshalb Thema von A ist, ist von vornherein klar, es wurde ja schon oft gesagt. – Bei Marius Victorinus, Augustinus, Boethius, wurde noch über die Übersetzung diskutiert; substantia hat dann den Sieg davon getragen, primär aus Gründen des ecclesiasticus usus loquendi; Diskussion bei Albert siehe Auswertung)	d)Thomas, lectio I [83987] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 1 n. 1 1069a18, Postquam philosophus in praecedenti libro recollegerat quae ante dicta erant tam in hoc libro quam in libro physicorum de entibus imperfectis, in hoc libro intendit recolligere quae dicta sunt de ente simpliciter idest, de substantia, tam in septimo et in octavo huius, quam etiam in primo physicorum, et addere id quod deest ad complendam considerationem de substantiis. Et dividitur in partes duas. In prima ostendit quod ad istam scientiam pertinet considerare praecipue de substantia. In secunda de substantia determinat, ibi, <i>substantiae vero tres</i> . Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; dicens quod <i>in hac scientia est theoria, idest consideratio principalis de substantia</i> . d)Nam cum ista scientia, utpote prima, et quae sapientia dicitur, principia prima entium inquirat, necesse est quod in hac scientia inquirantur principaliter principia et causae substantiarum. Nam ista sunt principia entium prima. Quomodo autem differant principium et causa, in quinto habitum est. d)[83988] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 1 n. 2 Etenim et si probat propositum quatuor modis. Primo per hoc quod substantia est prior aliis entibus. Unde scientia prima, de primo ente debet principaliter determinare. Quod autem substantia sit prima inter omnia entia, manifestat per simile in rebus sensibilibus, in quibus invenitur ordo inter aliqua dupliciter. Uno modo secundum quod partes alicuius totius habent ordinem ad invicem, sicut in animali pars prima est cor, et in domo fundamentum. Alio modo secundum quod aliqua sunt consequenter se habentia, ex quibus non fit unum vel continuitate vel contactu.	e)De substantia quidem theoria est; nam substantiarum principia et cause queruntur. Et enim si ut totum quoddam omne substantia est prima pars; et si EO QUOD CONSEQUENTER, et ita primum substantia, deinde qualitas aut quantitas. ***** Albert:(Albert nimmt als Gesamthema das <i>ens quod dicitur de omnibus</i> , was aber letztlich auf der Substanz beruht; Thomas sieht als Thema <i>de ente simpliciter idest de substantia</i> , was eine Einschränkung gegenüber dem Seienden überhaupt ist, da dieses auch <i>entia imperfecta</i> einschliesst. Albert versteht den Gegensatz ὅλον – ἐφεξῆς als den zwischen dem <i>ens</i> , das wie ein <i>universum et totum</i> zu allem ist und dem <i>ens</i> das <i>secundum analogiam per prius et posterius praedicatum</i> ist. τῷ ἐφεξῆς: Albert: <i>secundum analogiam</i> – Thomas: <i>aliqua consequenter se habentia</i> : was heisst das genau? vielleicht ≈ „sie stellen eine Folge dar, woraus keine Einheit entsteht.“ – <i>entis</i> : ist das ein Genitiv? <i>potius sunt entis quam entia</i> : „sie gehören eher zum Seienden als dass es Seiendes ist“ ???) ***** Thomas: (nach Thomas geht es Aristoteles um <i>principia prima entium</i> , deshalb ist die Frage nach <i>principia et causae substantiarum</i> zu stellen, daraus resultiert die Priorität dieser <i>scientia</i> – der Bezug auf die Sinnendinge und auf die Lebewesen ist nicht aus dem Text, sondern aus dem Hintergrundwissen; Thomas scheint den Text eher so zu verstehen, dass es um die Begründung einer bestimmten <i>scientia</i> geht, das <i>ens</i> ist nur der Weg, über den die erste Wissenschaft gefunden wird)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1069a21 Ἄμα δὲ οὐδ' ὄντα ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς ταῦτα, ἀλλὰ ποιότητες καὶ κινήσεις· ἢ καὶ τὸ οὐ λευκὸν καὶ οὐκ εὐθύ· λέγομεν γοῦν εἶναι καὶ ταῦτα, οἷον ἔστιν οὐ λευκόν.	b) Simul autem nec entia, ut simpliciter dicantur ea, sed qualitates et motus, aut et non-album et non-rectum; dicimus igitur esse et ea, ut est non-album.	c) 1069a21, <i>Simul autem</i> cum his quae dicta sunt, intelligendum est, quod <i>entia</i> alia a substantia, etiamsi de eo quod simpliciter est, loquamur, non dicuntur entia, sed dicuntur entis <i>qualitates</i> aut <i>motus</i> aut mensurae <i>aut</i> aliquid aliud, ita quod potius sunt entis quam entia. Et cum ita sit et non sit loquendum de eo quod est entis, nisi determinatum sit de ente, quia, sicut in PRINCIPIO VII HUIUS PHILOSOPHIAE probavimus, accidentia, quae non sunt entia simpliciter, sed entis, non habent rationem, in qua non recipiatur substantia et ratio eius: oportet igitur per hanc potissime rationem loqui de substantia. Si quis autem hanc rationem non valere dicat et asserat omnia illa esse simpliciter entia, de quibus praedicatur ens quocumque modo, tunc sequitur <i>etiam non-album et non-rectum</i> esse entia, quia dicimus, 1069a24, quod hoc non-album quod est linea, est ens, et hoc non-rectum quod est color, est ens. Et hoc modo entia sunt privationes, quod est absurdum, sed potius sunt entis, eo quod privatio propterea, quod relinquit subiectum, non est omnino nihil, sed est entis. Si autem nos loquentes de ente, de privationibus non oportet tractare, tunc etiam de aliis quae non sunt simpliciter entia, licet sint entis, non tractabimus, sed de substantia, quae est ens simpliciter et absolute. <i>Dicimus enim ea</i> quae sunt privationes, <i>etiam sic esse</i> , quod sunt entis, <i>sicut est</i> ens quoddam <i>non-album</i> , et eodem modo omnia accidentia entis sunt et non entia simpliciter. (Substanz ist ens simpliciter et absolute. Von den Akzidenzien kann man nur dann und erst dann sprechen, wenn die Substanz bestimmt ist; Akzidenzien sind nicht an sich, sie sind nur in Abhängigkeit von einer Substanz)	d) (Fortsetzung von [83988]) Sicut in exercitu dicitur prima acies, et secunda acies. Sicut igitur in aliquo toto est aliqua prima pars, et sicut iterum in his quae consequenter se habent, est aliquod primum, ita substantia est primum inter omnia alia entia. Et hoc est quod dicit, quod si omne, idest universitas entium sit quoddam totum, substantia est prima pars, sicut fundamentum in domo. Et si entia se habent sicut ea quae sunt consequenter, ita etiam substantia erit primum, et deinde quantitas, et qualitas, et alia genera. d)[83989] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 1 n. 3 Averrois autem non attendens hoc secundum similitudinem dici, quia consideravit non posse cadere in alicuius mentem, quod omnia alia genera entium essent sicut partes unius totius continui, divertit a plano sensu literae in aliam expositionem, dicens per haec duo Aristotelem intendisse duplicem habitudinem quam contingit opinari in entibus; scilicet vel quod habeant se sicut ea quae sunt unius naturae et unius generis, quod esset si ens esset commune genus eorum vel qualitercumque communitatem habens ad ea. Et hoc intelligit cum dicit, <i>si ut totum quoddam</i> . Vel quod habeant se ad invicem sicut quae in nullo communi conveniunt. Et hoc intellexit cum dixit, et si in eo quod consequenter et cetera. 1069a20, Utrolibet enim modo sequitur quod substantia sit prior aliis entibus. Thomas, [83990] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 1 n. 4 1069a22, Deinde cum dicit <i>similiter autem</i> secundo modo probat idem; dicens, quod quantitas et qualitas et huiusmodi non sunt simpliciter entia, ut infra dicetur. Nam ens dicitur quasi esse habens, hoc autem solum est substantia, quae subsistit. Accidentia autem dicuntur entia, non quia sunt, sed quia magis ipsis aliquid est; sicut albedo dicitur esse, quia eius subiectum est album. Ideo dicit, quod non dicuntur simpliciter entia, sed entis entia, sicut qualitas et motus.	e) Simul autem nec entia ut EST simpliciter DICERE HEC, sed qualitates et motus, QUA et non album et non rectum; dicimus ENIM esse et HEC, ut PUTA est non album. ***** d)[83991] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 1 n. 5 Nec est mirum, si accidentia dicuntur entia, cum non sint simpliciter entia, quia etiam privationes et negationes dicuntur quodammodo entia, sicut non album et non rectum. (wenn man von Privationen sagen kann, sie seien, kann man das noch viel eher von den Akzidenzien sagen) 1069a24, Dicimus enim quod non album est; non quia non album esse habeat, sed quia subiectum aliquod est albedine privatum. Hoc igitur commune est inter accidentia et privationes, quia de utrisque dicitur ens ratione subiecti. Sed in hoc differunt, quia subiectum secundum accidentia habet esse aliquale, secundum vero privationes non habet esse aliquale, sed est deficiens ab esse. d)[83992] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 1 n. 6 Sic igitur, cum accidentia non sint simpliciter entia, sed solum substantiae, haec scientia, quae considerat ens in quantum est ens, non considerat principaliter accidentia, sed substantias. (daraus folgt: die Wissenschaft vom Seienden als solchem ist eine Wissenschaft von Substanzen)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1069a24 Ἐτι οὐδὲν τῶν ἄλλων χωριστόν.	b) Amplius, nichil aliorum separabile.	c) 1069a24, <i>Amplius, nihil aliorum</i> praeter substantiam est <i>separabile</i> , ita quod sit per se separatum ab aliis existens; sola autem substantia est per se separatum ab aliis existens; (hier schon Existenz als Kriterium der Priorität der Substanz) igitur sola substantia ens est principaliter et simpliciter. Et sic iterum loquens de ente loquetur de substantia, quia, sicut alia non existunt per se, ita nec rationem habent per se et absolutam, et eodem modo non possunt sciri per se simpliciter et absolute. (wie oft erscheint ὄντα im griechischen Text? ist es nicht meistens οὐσία?)	d) [83993] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 1 n. 7 1069a24, Deinde cum dicit <i>amplius nihil</i> tertio modo probat, quia scilicet alia entia non possunt separari a substantia. Accidentia enim non possunt esse nisi in subiecto. Et ideo in consideratione substantiae includitur consideratio accidentium.	e) Amplius nichil aliorum separabile.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1069a25, Μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἔργῳ τῆς γὰρ οὐσίας ἐζήτουν ἀρχὰς καὶ στοιχεῖα καὶ αἷτια. Οἱ μὲν οὖν νῦν τὰ καθόλου οὐσίας μᾶλλον τιθέασιν· τὰ γὰρ γένη καθόλου, ἃ φασιν ἀρχὰς καὶ οὐσίας εἶναι διὰ τὸ λογικῶς ζητεῖν. οἱ δὲ πάλαι τὰ καθ' ἕκαστον, οἷον πῦρ καὶ γῆν, ἀλλ' οὐ τὸ [30] τὸ κοινόν σῶμα.	b)1069 a 25: Testantur autem et antiqui opere; nam substantie querunt principia et elementa et causas. Igitur alii universales substantias magis ponunt (nam genera universalia, que dicunt principia et substantias esse magis propter logicam inquisitionem); antiqui vero alii particulares, ut ignem et terram, sed non commune corpus : corpus.	c)1069a25, Hoc <i>autem</i> non tam probat ratio quam testimonia <i>antiquorum</i> , qui ipso <i>opere</i> suae theoriae hoc <i>testificantur</i> . Cum enim illi debent quaerere de ente, (hier jedenfalls keine ὄντα im Text, nur oben: „dergleichen kann man kaum seiend nennen“; Reduktion des ὄν auf οὐσία gemäss Z 1,) <i>quaerunt substantiae causas et principia et elementa</i> , quod non generaliter facerent tamquam ab ipsa veritate coacti, nisi substantia principale esset ens et simpliciter. (das bezieht sich vielleicht auf Z 1, 1028a30, wo οὐσία als τὸ πρότως ὄν und ὄν ἀπλῶς bezeichnet wird; siehe gleich unten) Ex his igitur palam est, quod tota ista theoria consistit circa substantiam, et si quid tangitur in ea de accidentibus, hoc non est, nisi in quantum accidentia sunt huius entis quod est substantia. Cum igitur iam a principio VI LIBRI HUIUS SAPIENTIAE de substantia in communi determinatum sit et de principiis eius quae sunt partes diffinitionis, et ostensum sit de potentia et actu, quae sunt principia substantiae, et sit declaratum, quod ipsa est unum et non multa, et investigatum sit etiam de uno et multo in omnibus rebus: restat, ut hic ad partes substantiae descendamus. In universali enim scire est scire in potentia, et si perfecte debeat sciri substantia, oportet, quod in partibus in propria natura cognoscatur, et ad hoc faciendum hoc quasi a principio exordiri oportet investigando, quae sint partes substantiae et quae passiones earum.	d)[83994] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 1 n. 8 1069a25, Deinde cum dicit <i>testantur autem</i> quarto probat idem, dicens, quod etiam philosophi antiqui testantur ipso facto, quod philosophi consideratio est de substantiis; quia quaerentes causas entis, quaerunt causas substantiae solum. Et hoc fecerunt et quidam moderni, sed tamen differenter. Non enim quaerebant principia et elementa et causas eodem modo, sed diversimode. Nam moderni, scilicet Platonici, dicunt universalia magis esse substantias quam particularia. Dicunt enim, genera, quae sunt universalia, magis esse principia et causas substantiarum quam particularia. Et hoc ideo, quia logice inquirebant de rebus. (mehr oder weniger Paraphrase) d)1069a26-30 Universalia enim, quae secundum rationem sunt abstracta a sensibilibus, credebant etiam in rerum natura abstracta fore, et principia particularium. Sed antiqui philosophi ut Democritus et Empedocles, posuerunt substantias et principia rerum esse particularia, ut ignem et terram; non autem hoc commune, quod est corpus.	e)Testantur autem et antiqui opere; nam substantie QUAEREBANT principia et elementa et causas. * QUI QUIDEM NUNC UNIUSALIA substantias magis ponunt; nam genera universalia, que dicunt principia et substantias esse magis propter LOGICE INQUIRERE. < QUI vero ANTIQUITUS > PARTICULARIA, ut ignem et terram, sed non commune, corpus.

(interessant, wo Albert ein neues Kapitel anfängt: 1069a26, bei der zweiten Hälfte der Unterscheidung die Alten – die Heutigen. – Ein stärkerer inhaltlicher Einschnitt wäre bei 1069a30, Unterscheidung der οὐσία in drei Gruppen / Weisen)

TR II, Cap. 2. De divisione substantiae in universale et particulare, et quae sit magis substantia et principium, et de deceptione, quae est in illis

1069a26, Sunt autem quidam qui dividunt substantiam in substantiam universalem et in substantiam particularem sive designatam; et universalem

quidem substantiam vocant genera et species, particularem autem vocant, quae designatur demonstrata ad sensum, et dicunt, quod *universalia magis sunt substantiae* quam particularia. Et dicti eorum causa est, quia *genera dicunt esse substantias* et vident, quod haec sunt principia et substantiae aliorum. Omne enim quod est principium esse et scientiae alterius, est principalius illo; genera autem sic se habent ad alia, quod sunt principia esse et scientiae aliorum, sicut dicunt, et ideo genera dicunt esse substantias maxime. Et causa huius est, quod de rebus non fecerunt nisi *logicam inquisitio-*

nem, 1069a28. (**kein non ... nisi in der Anonyma, auch nicht im griechischen Text**)

Nos autem iam in MULTIS LOCIS obiectionis istius ostendimus imperfectionem, quoniam id quod est principium esse, est natura et non genus, (**Prinzip des Seins ist die Natur und nicht die Gattung**) sed natura simplex et potentia quae cum actu complet esse; et accidit huic naturae, quod sit universale et quod sit genus et quod sit principium scientiae. (**„... und diese Natur ist nur beiläufig allgemein und Gattung und Prinzip des Wissens“**) Et haec omnia plana sunt per supra dicta in V HUIUS SAPIENTIAE LIBRO, (

= Δ) et ideo etiam ostendimus, quod nullum universale in eo quod universale, est substantia. Et ideo sunt *antiquiores* his alii qui magis dicunt esse substantias res *particulares*, et haec dicunt etiam esse principia substantiarum, *sicut ignem et terram* et cetera huiusmodi; et non dicunt, quod substantia sit et principium *commune genus*, quod est *corpus*, 1069a29. ([historische Bemerkung von Albert](#)) De horum autem disceptationibus ad invicem satis in I LIBRO HUIUS SAPIENTIAE determinatum est. Stoicorum enim schola tota defendit universalia esse principia et substantias rerum. Epicureorum ([Stoiker und Epikureer kommen jedenfalls in Met. A nicht vor, gehört zur Digression](#)) autem secta, quae antiquior omnibus est, magis elegit particularia et sensibilia esse principia quam universalia. Quia licet haec secta in multis erraverit, non tamen in hoc erravit, quin videret, quod universalia colliguntur ex particularibus, cum ex multis per memoriam acceptis una fit universalis acceptio. Intellectus autem est, qui sic ex particularibus agit universale, et ideo universale consequens est particulare, et ideo non potest

esse principium ipsius, nisi logice accipiatur secundum intentiones rerum, non secundum res ipsas. Sic (: [secundum intentiones rerum](#)) enim dicimus universale esse ante particulare et principium esse ad ipsum. Secundum veritatem tamen ita se habet, quod si ipsa natura accipiatur, ad quam refertur diffinitio, illa est unum illud quod est potentia definita et determinata ad actum. Tunc procul dubio illius sunt principia potentia et actus, et materia quidem nihil est de esse neque de principiis eius, nisi sub potentia, quae est formae inchoatio, designetur, et sic designatur per genus; et hoc modo genus est principium esse et substantiae, et differentia est designatio actus, et species est totum esse speciei, et secundum hunc modum diffinitio data per genus et differentiam dicit potentiam et actum et materiam et formam, sicut nos in ANTEHABITIS ostendimus. Et hoc modo eadem sunt principia esse et substantiae quae sunt principia scientiae, sed aliter et aliter accepta. ([ein Vorgriff auf A 4](#))

1069a26, Hoc autem modo non processerunt, qui dixerunt genera esse magis substantias et principia; sed potius intentiones communes, secundum quod communes sunt, dixerunt esse separatas per se et non per intellectum, et ideo non dicuntur in istis habuisse nisi considerationem logicam, et ideo sunt decepti. Hoc enim modo diffinitiones logicae sunt ex intentionibus communibus, in quibus intellectus agit universalitatem, et sunt vanae omnes et tanto vaniores, quanto intentiones illae per se a Stoicis ponuntur esse communes et separatae, nisi in quantum intellectus agit in eis universalitatem et separationem. In modo ergo principiorum substantiae Epicurei meliores sunt Stoicis, licet erraverint in ipsa substantiae positione, quia principia entis, ut est ens, sive substantiae, ut est substantia, non sunt ignis et aqua, sed potius ea quae a nobis saepe determinata sunt in PRAEHABITIS ISTIUS SAPIENTIAE. ([das war ein Exkurs über das Allgemeine und das Einzelne in Bezug auf die Frage, welches eher Substanz sei; unter Einbezug nacharistotelischer Philosophen, Stoiker, Epikureer](#))

Aristoteles	Translatio Anonyma (vor Ende 12. Jh.)	Albertus Magnus (um 1270)	Thomas von Aquin (um 1270)	Moerbeke (um 1270)
Aristoteles	Translatio Anonyma (vor Ende 12. Jh.)	Albertus Magnus (um 1270)	Thomas von Aquin (um 1270)	Moerbeke (um 1270)
a) 1069a30 Οὐσίαι δὲ τρεῖς· μία μὲν αἰσθητή, ἥς ἢ μὲν φθαρτή, ἢν πάντες ὁμολογοῦσιν, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα, ἢ δ' αἰδίος, ἥς ἀνάγκη τὰ στοιχεῖα λαβεῖν εἴτε ἐν εἴτε πολλά, ἄλλη δὲ ἀκίνητος. ταύτην φασὶ τινες εἶναι χωριστήν, οἱ μὲν εἰς δύο διαιροῦντες, [35] οἱ δὲ εἰς μίαν φύσιν τιθέντες τὰ εἶδη καὶ τὰ μαθηματικά, οἱ δὲ τὰ μαθηματικὰ μόνον τούτων.	b) Substantie vero tres sunt, una quidem sensibilis, cuius alia quidem sempiterna alia corruptibilis, quo omnes esse confitentur, ut plante et animalia, alia sempiterna, cuius elementa sumere es necesse, sive unum sive multa: alia vero immobilis, eam dicunt quidam esse separabile, hii quidem in duo dividentes, alii in unam naturam species ponentes et mathematica, alii horum mathematica solum.	c) I, Cap. 3. De trimembri divisione substantiae in corruptibilem mobilem et in incorruptibilem mobilem et in eam quae est separata, et est in eo digressio declarans, quam differenter utuntur causis physicis et primus philosophus (Bei Aristoteles sind die drei Weisen von Sein einerseits den endoxa entnommen: jeder kennt die wahrnehmbaren Alltagsdinge um uns herum, die wahrnehmbar und vergänglich sind, jeder kennt Sonne, Mond und Sterne, die wahrnehmbar, aber nicht vergänglich sind, die Akademie hat die Ideen als das eigentlich Seiende zum Thema; Aristoteles gibt als Merkmal hier nur ‚unbeweglich,‘ als Beispiele nur Mathematisches und Ideen, nichts von ‚unbewegt Bewegendem‘ oder sonst etwas, das auf Gott hinweisen könnte. – Andererseits kombiniert Aristoteles die Merkmale ‚beweglich‘ und ‚vergänglich‘ und deren Negationen. Daraus würden sich vier mögliche Weisen von Sein ergeben, siehe Liste 4.1, Seite 241 meines Kommentars zu A, engl. Fassung (2020, bei philpapers.org); davon wird die Gruppe des vergänglichen aber nicht wahrnehmbar Seienden nicht berücksichtigt, es wären vergängliche Dinge unter der Wahrnehmbarkeitsgrenze; zu den übrigen bestehen herrschende Meinungen, das wahrnehmbare vergängliche Seiende wird in A 1–6 diskutiert, in A 6–7 und 9–10 das weder vergänglich noch wahrnehmbar Seiende (wie z. B. Mathematisches), in A 8 das wahrnehmbare aber unvergänglich Seiende, die Gestirne) 1069a30, <i>Substantiae vero</i> vera divisio est, quod dividatur in tres, quia substantiae tres sunt. (das könnte vielleicht heißen ‚es gibt drei Arten von Substanz‘) Dividitur enim primo substantia in eam quae est sensibilis, et in eam quae est insensibilis. Sensibilis autem dividitur in eam quae est corruptibilis, et in eam quae est incorruptibilis. (im Text nur: unbewegt) Insensibilis autem dicitur immobilis, quae suas inferius habebit divisiones.	d) lectio II [83995] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 1 1069a30, Postquam ostendit quod consideratio philosophi principaliter de substantiis est, hic incipit de substantiis determinare: et dividitur in partes duas. In prima dividit substantiam. In secunda de partibus divisionis determinat, ibi, <i>sensibilis vero substantia</i> . Dicit ergo primo, quod <i>tres sunt substantiae</i> . Una quidem est sensibilis, quae in duo genera dividitur. Nam substantiarum sensibilium quaedam sunt sempiternae, scilicet corpora caelestia, quaedam vero sunt corruptibiles. Substantia vero sensibilis et corruptibilis nota est omnibus, sicut sunt plantae et animalia, 1069a32. d)[83996] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 2 1069a31, Sed <i>alia substantia sensibilis, scilicet sempiterna</i> , est cuius principia quaerere intendimus in hoc libro; scilicet si unum sit eorum principium vel multa. Hoc enim inquireret considerando de substantiis separatis, quae sunt principia moventia et fines corporum caelestium, ut infra patebit. Ponit autem hic large elementa loco principiorum. Nam elementum proprie non est nisi causa intrinseca. (Thomas weist auf den Unterschied von στοιχεῖα und ἀρχαί hin) [83997] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 3 1069a33, Tertium vero genus est substantiae immobilis, quae non est sensibilis. Et haec non est omnibus manifesta, sed quidam ponunt eam esse separabilem a sensibilibus. Quorum opinio diversificatur. Quidam enim dividunt substantiam separabilem in duo genera: scilicet in species, quas vocant ideas, et mathematica. Sicut enim invenitur secundum rationem duplex modus separationis: unus quo separantur mathematica a materia sensibili, alius quo separantur universalia a particularibus: ita et secundum rem ponebant et universalia esse separata, quae dicebant species, et etiam mathematica.	e) Substantie vero tres sunt, una quidem sensibilis, cuius alia quidem sempiterna alia corruptibilis, QUAM omnes * confitentur, ut plante et animalia. * Sempiterna AUTEM, cuius elementa <necesse est ACCIPERE>, sive unum sive multa. Alia vero immobilis. HANC dicunt quidam SEPARABLEM esse, hii quidem in duo dividentes, alii in unam naturam species ponentes ET mathematice solum. ***** c) Albert (folgend auf <i>habebit divisiones</i>) Et sic sunt tres in communi: sensibilis incorruptibilis, sed mobilis et sensibilis separata, et de omnibus his oportet nos determinare secundum modum et proprietatem huius sapientiae. (Albert zur Zielsetzung seines Kommentars:) Ostendemus enim, (<i>ostendemus: es ist jetzt schon klar, was herauskommt; Gegensatz zum fragenden Modus bei Aristoteles</i>) quae est immobilis et separata et qualiter ipsa est principium mobilis substantiae et incorruptibilis, et ostendemus, qualiter immobilis separata per motum sensibilis incorruptibilis est principium substantiae sensibilis et mobilis et corruptibilis. (Begründungsfolge: <i>substantia insensibilis immobilis separata → substantia sensibilis incorruptibilis sed mobilis → substantia sensibilis corruptibilis</i>) Et in hoc erit huius operis quod sapientia vocatur, finis et complementum, quia tunc scimus perfecte ens verum in se et in partibus et secundum proprias passiones ipsius. Substantiarum igitur <i>una quidem est sensibilis</i> , et illius divisio est, quod <i>alia</i> istius substantiae pars est sempiterna, sicut caelum et omnia quae in caelo continentur, <i>alia</i> autem eius pars est <i>corruptibilis</i> . 1069a30, Et has duas substantiae partes <i>omnes</i> etiam parum intelligentes <i>esse confitentur</i> , quia per sensum convincuntur has duas esse substantias. Sensibilis autem corruptibilis est <i>ut plantae et animalia</i> .

Aristoteles	Translatio Anonyma (vor Ende 12. Jh.)	Albertus Magnus (um 1270)	Thomas von Aquin (um 1270)	Moerbeke (um 1270)
	b)	<p>c) 1069a33 <i>Alia</i> autem pars condividens substantiam cum ista, sicut diximus, est <i>sempiterna</i>, et huius substantiae <i>elementa sumere necessarium est</i> in hac sapientia, <i>sive unum</i> sit illud elementum <i>siue</i> sint <i>multa</i> elementa ipsius. Quamvis enim in physicis elementa sumpta sint eius (sc. von jener Substanz, die ...) quae est mobilis, non tamen sunt sumpta prout ipsa substantia est, sed prout est mobilis. Sed nos sumemus hic elementa eius, prout est substantia fluens a primo formali et ultimo fine; („hier werden wir die Elemente der Substanz betachten, sofern die Substanz sich herleitet vom ersten formalen Prinzip und vom letzten Ziel“) has duas enim causas haec sapientia proprie considerat. (denn dieser Teil der Philosophie betrachtet eben gerade diese zwei Gründe: das erste formale Prinzip und das letzte Ziel)</p> <p>In physicis autem materiam et efficientem consideravimus, et si de forma aliquid diximus, hoc non fuit nisi de forma mobilis et de fine, prout finis est terminus motus moventis. (in der Physik haben wir aber die Materie und die <i>causa efficiens</i> betrachtet, und, wenn wir von der Form etwas gesagt haben, betraf das nur die Form des Beweglichen und das Ziel, sofern es der Abschluss der Bewegung des Bewegenden ist)</p>	<p>d) Thomas (Fortsetzung von <i>et etiam mathematica</i>)</p> <p>Sed quidam haec duo, scilicet species et mathematica, in unam naturam reducebant. Utrique igitur hi erant Platonici. Sed alii, scilicet Pythagorici, non ponebant species, sed solum mathematica, 1069a36.</p> <p>[83998] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 4</p> <p>1069a36, Inter haec autem tria genera substantiarum hoc differt: quia substantiae sensibiles, sive sint corruptibiles sive perpetuae, pertinent ad considerationem naturalis philosophiae, quae determinat de ente mobili. Huiusmodi enim substantiae sensibiles sunt in motu. Substantia autem separabilis et immobilis pertinet ad considerationem alterius scientiae, et non ad eandem, si tamen nullum principium sit commune utrisque substantiis: quia si in aliquo convenient, pertinebit utrarumque substantiarum consideratio ad illam scientiam, quae illud commune considerat. Et ideo naturalis scientia considerat solum de substantiis sensibilibus, in quantum sunt in actu et in motu. Et ideo tam de his etiam quam de substantiis immobilibus considerat haec scientia (ist damit jetzt die <i>sapientia</i> gemeint im Unterschied zur Naturwissenschaft?), in quantum communicant in hoc quod sunt entia et substantiae. (ist <i>substantia mobilis</i> nicht ein Widerspruch in sich? Substanz ist doch das Beständige im Wandel. Was sind denn die wandelbaren Dinge, deren Substanz beständig ist? wandelbar sind die Akzidenzien)</p>	<p>e)</p> <p>*****</p> <p>d)Thomas</p> <p>[83999] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 5</p> <p>1069a30, Deinde cum dicit <i>sensibilis vero</i> determinat de praemissis substantiis. Et primo de substantia sensibili. Secundo de substantiis immobilibus, ibi, <i>sed quoniam tres sunt</i>. Prima dividitur in duas. In prima inquiruntur principia substantiae sensibiles. In secunda inquiruntur utrum sint eadem principia substantiae et aliorum generum, ibi, <i>causae vero et principia</i>. Circa primum duo facit. Primo inquiruntur de materia. Secundo de forma, ibi, <i>tres vero causae et tria principia</i>, (: 1069b32).</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma (vor Ende 12. Jh.)	Albertus Magnus (um 1270)	Thomas von Aquin (um 1270)	Moerbeke (um 1270)
	b)	c)	d)	e)
		1069b1, Hic autem (<i>in ista theoria, ista scientia</i> im Gegensatz zur Physik, von der eben die Rede war) efficientem primum et per se ostendemus esse finem universalem et quod ab ipso fluunt omnes substantiae mobiles, et quod ipse est sicut dux exercitus ad universum. („hier aber wollen wir beweisen, dass das Erste und an sich Hervorbringende das allgemeine Ziel ist und dass von ihm aus alle beweglichen Substanzen fließen, und dass es sich zum Universum verhält wie der Heerführer zum Heer“) Hoc enim est proprium istius scientiae, et hoc modo non accipiemus aliquid a scientia naturali. Quamvis enim ibi per motum ostenderimus primum movens esse immobile, non tamen ostendimus ipsum, prout ipsum est causa universi esse et forma et finis, et hoc modo investigabimus hic primum motorem. (in der Physik konnte zwar gezeigt werden, dass das erste Bewegende unbeweglich ist, aber wir haben nicht es selbst gezeigt insofern es Grund des Universums ist und seine Form und sein Ziel, und auf diese Weise werden wir hier den ersten Beweger suchen)	***** c)Albert (Fortsetzung von <i>falsum esse ostendimus</i>) („Daher ist es klar, dass diese theoria weit über der physischen Betrachtung steht. Es ist falsch zu sagen, dass sowohl der Physiker als auch der Metaphysiker von den Prinzipien und Gründen der beweglichen Substanz handle, einfach in verschiedener Hinsicht, indem der Metaphysiker das ‚propter quid‘ sage, der Physiker das ‚quia‘ akzeptiere; denn so würde der Physiker vom Metaphysiker etwas übernehmen, und es wäre nötig, dass die Physik der ersten Philosophie unterstellt wäre; wir haben am Anfang bewiesen, dass dies falsch ist.“) (zum Unterschied von <i>propter quid</i> und <i>quia</i> : Thomas, <i>Summa theol.</i> I, qu.2a2: <i>Respondeo ..duplex est demonstratio. Una est per causam, et dicitur propter quid; et haec est per priora simpliciter. Alia est per effectum, et dicitur demonstratio quia: et haec est per ea quae sunt priora quoad nos</i> – also: Beweis aus den Gründen, Beweis aus der Wirkung) (ich verstehe nicht, warum sich Albert dagegen wehrt, dass die Physik der Metaphysik untergeordnet wird; er sagt ja z. B. im 1. Cap. zu <i>Met. A: ita naturalia et doctrinalia fundantur in divinis, et divina non fundantur, sed fundantur tam mathematica quam physica.</i> worin besteht da der Unterschied?) Nec etiam est dicendum, sicut quidam alii dixerunt, quod physicus consideret efficientem et materiam et metaphysicus formam et finem. („es ist auch falsch zu sagen, dass der Physiker die Wirkursache und die Materie betrachte, der Metaphysiker die Form und das Ziel“) Quia licet nos in III HUIUS SAPIENTIAE LIBRO iam ostenderimus, quod primus philosophus principaliter considerat formam et finem, per quae demonstrat secundum proprietatem suae sapientiae, eo quod illae maxime faciunt scire, tamen tam physicus quam metaphysicus considerant omnes quattuor causas.	***** c)Albert Sed physicus considerat eas, prout sunt principia mobilis, primus autem philosophus reducit efficientem in formam primam et finem ultimum, et sic ipse est causa universi esse et forma et finis. (der Unterschied zwischen der physischen und der metaphysischen Betrachtungsweise: beide betrachten alle vier Gründe, aber der Metaphysiker führt die <i>causa efficiens</i> auf die erste Form und den letzten Zweck zurück) Et si accipiatur per motum prima causa, hoc non est, ut sciatur, in quantum est movens tale motum, sed potius in quantum ipse ambit virtute et forma sua mobile et motum, quod est instrumentum fluxus totius entis ab ipso, et hoc modo non considerat ipsum physicus. (beachte: <i>fluxus totius entis, ≈ Emanation</i>) 1069a33, Tertia vero substantia est immobilis omnino, et hanc quidam dicunt esse separabilem. Et est ratio eorum, quia quidquid est coniunctum materiae, subiacet potentiae et cum omnis potentia determinetur ad ubi vel ad formam, oportet necessario, quod omne quod est coniunctum materiae, subiacet motui locali vel motui locali simul et motui ad formam. Et si coniunctio cum materia causa est mobilitatis, erit separatio a materia causa oppositi, quod est immobilitas per se et per accidens. Haec igitur causa est istius divisionis. I, Cap. 4. De divisione separatae substantiae et de his quae conveniunt substantiae sensibili 1069a33, Hanc autem immobilem substantiam quidam sunt <i>in duo dividentes, alii autem in unam naturam</i> ponunt eam esse, eo quod ideales species ponunt in eadem natura cum mathematicis, alii autem dicunt solum esse mathematica de numero separatarum substantiarum.

Aristoteles	Translatio Anonyma (vor Ende 12. Jh.)	Albertus Magnus (um 1270)	Thomas von Aquin (um 1270)	Moerbeke (um 1270)
a) 1069a36 Ἐκεῖνοι μὲν δὴ φυσικῆς, μετὰ κινήσεως γάρ· [1069b] [1] αὕτη δὲ ἑτέρως, εἰ μηδεμία αὐτοῖς ἀρχὴ κοινή.	b) Ille quidem physice (sunt enim cum motu), et hec diverse, si nullum eorum principium commune.	c) Et illi quidem qui in duo dividunt, sunt Platonici, qui ponebant et ideas et mathematica principia esse sensibilium, et utraque dicebant esse separata, tam ideas quam mathematica. Illi autem qui in unam naturam utraque ista reduxerunt, sunt Pythagorici, qui numeros mathematicos omnium principia esse dixerunt et haec esse separata. 1069a36, Illi autem qui sola dixerunt esse mathematica, fuerunt quidam de discipulis Platonis, qui dixerunt physica componi ex mathematicis, eo quod puncti fluxus facit longitudinem et additio lineae ad lineam facit superficiem et addita superficies superficiei facit corpus. Et sic componi dicunt sensibilia ex mathematicis separatis, sed <i>illae quidem</i> substantiae quae sensibiles sunt, <i>physicae</i> sunt, eo quod <i>cum motu sunt</i> ; physicus autem considerat omnia quae sunt cum motu. 1069b1, <i>Et istae sunt diversae omnino a separatis, ut dicunt, eo quod nullum principium habent commune cum separatis, sed potius separatae sunt principia istarum, et istae sunt principatae substantiae. (eigentlich ist nicht gesagt, dass sie keinen gemeinsamen Ursprung haben, das war eher eine Frage oder Eventualität)</i>	d) Schluss von [83999] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 5 Circa primum duo facit. Primo determinat veritatem de materia. Secundo solvit dubitationem, ibi, <i>dubitabit autem aliquis ex quo</i> . Circa primum duo facit. Primo quod dictum est. Secundo solvit argumentum ex quo aliqui antiqui negaverunt generationem, ibi, <i>quoniam autem duplex</i> . Circa primum duo facit. Primo ostendit materiam esse in sensibilibus, et quale ens sit. Secundo, quomodo diversimode invenitur in diversis substantiis sensibilibus, ibi, <i>omnia vero materiam habent</i> . Circa primum duo facit. Primo quod dictum est. Secundo solvit argumentum ex quo aliqui antiqui negaverunt generationem, ibi, <i>quoniam autem duplex</i> . Circa primum duo facit. Primo ostendit materiam esse in sensibilibus. Secundo vero ostendit quale ens sit materia, ibi, <i>si itaque transmutationes</i> , 1068b9. Dicit ergo primo, quod substantia sensibilis est mutabilis, ut dictum est.	e) Ille quidem NATURALIS (* <cum motu enim>), et hec ALTERIUS, si nullum IPSIS principium commune est.

Aristoteles	Translatio Anonyma (vor Ende 12. Jh.)	Albertus Magnus (um 1270)	Thomas von Aquin (um 1270)	Moerbeke (um 1270)
a) 1069b3 Ἡ δ' αἰσθητὴ οὐσία μεταβλητὴ, εἰ δ' ἡ μεταβολὴ ἐκ τῶν ἀντικειμένων ἢ τῶν μεταξύ, ἀντικειμένων δὲ μὴ [5] πάντων (οὐ λευκὸν γὰρ ἢ φωνή) ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου, ἀνάγκη ὑπεῖναι τι τὸ μεταβάλλον εἰς τὴν ἐναντίωσιν· οὐ γὰρ τὰ ἐναντία μεταβάλλει·	b) Sensibilis vero substantia mutabilis.. Sed <si> mutatio est ex oppositis aut mediis, sed oppositis non omnibus (non album enim est vox), sed ex contrario, necesse subesse quid mutabile in contrarietatem; non enim contraria transmutantur.	c) 1069b3, <i>Sensibilis</i> autem <i>substantia</i> est illa quae <i>mutabilis</i> est, et, sicut SAEPE diximus, omnis <i>mutatio</i> quae est ad formam, <i>est ex oppositis</i> vel <i>ex mediis</i> inter opposita, quia medium comparatum extremo est extremum. (Albert: jede Veränderung geht von Gegensätzen aus / Aristoteles: wenn ...: hatte Albert das si oder nicht?) Licet autem mutatio sit ex oppositis, non tamen ex <i>oppositis omnibus</i> quibuscumque contingit, sed potius ex oppositis per se et non per accidens. Cum enim dico, quod album et non-album sunt opposita, non est quodlibet non-album oppositum albo, quia <i>vox est non-album</i> et tamen non opponitur albo, <i>sed</i> mutatio est <i>ex non-albo</i> , quod est <i>contrarium</i> albo, et similiter est in aliis. Et si sic mutatio omnis est de contrario in contrarium, sicut diximus in i PHYSICORUM, <i>necesse</i> est <i>aliquid</i> subici illis <i>contrariis</i> , quod sit subiectum mutationis, et hoc est tertium, quod est materia. Et huius causa est, quia <i>contraria non transmutantur</i> ad invicem, ita quod sint subiectum transmutationis, sed sunt transmutationis termini, et ipsa transmutatio fluxus quidam est contrariorum.	d) [83999], Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 5 Fortsetzung, 1069b3, Omnis autem mutatio est ex oppositis, aut ex mediis, ut supra ostensum est. Non autem est mutatio ex quibuscumque oppositis: fit enim album ex non albo, non tamen ex quolibet non albo: nam vox est non album; sed corpus non fit album ex voce, sed ex non albo, quod est nigrum vel medium. Et ideo dicit quod mutatio fit ex opposito, quod est contrarium. Nec est instantia de substantia in qua fit mutatio, cum tamen substantiae nihil sit contrarium; quia in substantia est privatio quae quodammodo computatur inter contraria, ut in decimo ostensum est. [84000] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 6 1069b6, Quia igitur omnis mutatio est de contrario in contrarium, necesse est subesse aliquid subiectum, quod possit mutari de contrario in contrarium. (hier die Folgerung) Et hoc philosophus probat dupliciter. Primo quidem, quia unum contrariorum non transmutatur in alterum; non enim ipsa nigredo fit albedo. Unde, si debeat fieri transmutatio de nigro in album, oportet aliquid esse praeter nigredinem quod fiat album.	e) Sensibilis vero substantia mutabilis. SI AUTEM mutatio est ex oppositis aut mediis, oppositis AUTEM non omnibus (non album ENIM * uox), sed ex contrario, necesse subesse quid mutabile in contrarietatem; non enim contraria transmutantur.

2 Λ 2

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1069b7 ἔτι τὸ μὲν ὑπομένει, τὸ δ' ἐναντίον οὐχ ὑπομένει· ἔστιν ἄρα τι τρίτον παρὰ τὰ ἐναντία, ἡ ὕλη. Εἰ δὴ αἱ μεταβολαὶ τέτταρες, ἢ κατὰ τὸ τί [10] ἢ κατὰ τὸ ποῖον ἢ πόσον ἢ ποῦ,</p> <p>a) 1069b10 καὶ γένεσις μὲν ἡ ἀπλῆ καὶ φθορὰ ἡ κατὰ τὸ τόδε, ἀΐξις δὲ καὶ φθίσις ἡ κατὰ τὸ πῶς, ἀλλοίωσις δὲ ἡ κατὰ τὸ πάθος, φθορὰ δὲ ἡ κατὰ τὸν τόπον, εἰς ἐναντιώσεις ἂν εἶεν τὰς καθ' ἕκαστον αἱ μεταβολαί.</p>	<p>b)Amplius hoc quidem manet, aliud vero contrarium non manet; est igitur quid tertium preter contraria: materia. Quodsi transmutationes sunt quatuor, aut secundum quid aut secundum qualitatem aut secundum quantitatem aut ubi,</p> <p>b)1069b11, et generatio quidem simplex et corruptio secundum hoc, et augmentum et decrementum secundum quantitatem est, et alteratio secundum passionem, et ferentia secundum locum, et in contrarietates erunt singulorum transmutationes.</p>	<p>c)Amplius, unum <i>quidem</i> contrariorum, ad quod est transmutatio, <i>manet</i>; <i>aliud</i> autem <i>contrariorum</i>, a quo est transmutatio, <i>non manet</i>, sed abicitur. Subiectum autem, quod tertium est, sub utroque contrariorum manet idem. Oportet igitur <i>aliquid</i> esse <i>tertium praeter contraria</i>, et haec est <i>materia</i>. (<i>hier kommt die Folgerung</i>)</p> <p>1069b9, <i>Sunt autem transmutationes</i>, si secundum genera, in quibus sunt, dividantur, <i>quatuor</i>. Est enim quaedam in <i>quid</i> sive in substantia, quaedam autem in <i>qualitate</i> et quaedam in <i>quantitate</i> et quaedam in <i>ubi</i>. Illa autem quae est in <i>hoc</i> sive in substantia, est illa quae est <i>generatio simpliciter</i> vel <i>corruptio simpliciter</i>, ea vero quae est in <i>quantitate</i>, est <i>augmentum</i> vel <i>decrementum</i>, illa autem quae est <i>secundum</i> qualitatem, est <i>alteratio</i>. Qualitatem autem in communi vocamus <i>passionem</i>, et ea quae est secundum ubi, vocatur <i>ferentia</i> sive <i>latio</i> sive <i>loci</i> mutatio. <i>Et</i> oportet, quod <i>in contrarietates</i> sint <i>mutationes singulorum</i>, si sunt rectae.</p>	<p>d)[84001] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 7</p> <p>1069b7 Alio modo probat idem ex hoc, quod in qualibet transmutatione invenitur aliquid manens; sicut in transmutatione, quae est de nigro in album, corpus manet; aliud vero, scilicet contrarium, ut puta nigrum, non manet. Unde manifestum est, quod materia est aliquid tertium praeter contraria.</p> <p>[84002] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 8</p> <p>1069b9, Deinde cum dicit <i>si itaque</i> ostendit cuiusmodi ens sit materia; et dicit, quod transmutationes sunt quatuor:</p> <p>d)generatio quidem et corruptio simplex secundum substantiam (<i>im Text: secundum hoc</i>); et augmentum et diminutio secundum quantitatem; alteratio secundum passionem, quae est tertia species qualitatis; latio, idest loci mutatio, secundum ubi. Et manifestum est, quod omnes istae transmutationes erunt secundum contrarietates, quae sunt secundum unumquodque horum generum: ut puta, alteratio in contrarietatem qualitatis; augmentum in contrarietatem quantitatis, et sic de aliis. (<i>es folgt der Schluss</i>) Et ita, cum in qualibet transmutatione sit quoddam tertium praeter contrarium, quod dicitur materia, necesse est, quod id quod transmutatur, sive subiectum transmutationis, quantum est de se, sit in potentia ad utrumque contrarium. Aliter enim non esset susceptivum utriusque, nec posset de uno in aliud transmutari. Sicut igitur corpus, quod transmutatur de albedine in nigredinem, in quantum est corpus, est in potentia ad utrumque, ita materia in generatione substantiae, quae est subiectum generationis et corruptionis, quantum est de se, est in potentia ad formam et privationem, nec formam nec privationem, quantum est de se, actu habens.</p>	<p>e)Amplius hoc quidem manet, aliud vero contrarium non manet; est igitur ALIQUID tertium preter contraria: materia. SI ITAQUE transmutationes sunt quatuor, aut secundum quid aut secundum qualitatem aut secundum quantitatem aut ubi, et generatio quidem simplex et corruptio secundum hoc, et augmentum et DETRIMENTUM QUE secundum quantitatem *, alteratio AUTEM QUE secundum passionem, LATIO AUTEM QUE secundum locum, * in contrarietates UTIQUE erunt EAS QUE SECUNDUM UNUMQUODQUE transmutationes.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1069b14 Ἀνάγκη δὴ μεταβάλλειν τὴν ὕλην δυναμένην [15] ἄμφω ἐπεὶ δὲ διττὸν τὸ ὄν, μεταβάλλει πᾶν ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος εἰς τὸ ἐνεργεῖα ὄν (οἷον ἐκ λευκοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖα λευκόν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπ' αὐξήσεως καὶ φθίσεως), ὥστε οὐ μόνον κατὰ συμβεβηκὸς ἐνδέχεται γίνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὄντος γίγνεται πάντα, δυνάμει μέντοι ὄντος, ἐκ μὴ ὄντος δὲ ἐνεργεῖα.	b) Quare necesse est transmutari materiam valentem ambo. Sed quoniam duplex est ens, transmutatur omne ex potestate ente (<i>gut für ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος</i>) in actu ens (ut ex albo in potestate in actu album, similiter autem in augmento et decremento), quare non solum secundum accidens contingit fieri ex non ente, sed ex ente fiunt omnia, potestate quidem ente, ex non ente vero actu.	c) Et ideo in omnibus illis <i>necesse est transmutari materiam</i> , quae secundum <i>valorem</i> sive secundum potentiam possit in <i>ambo</i> contraria. Haec enim omnia conveniunt illi substantiae quam sensibilem vocamus. In omnibus autem his modis transmutatio secundum locum est a generante et dante formam, sicut ostensum est in VIII PHYSICORUM. 1069b15, Et in omnibus his attendendum est, quod <i>ens</i> dicitur <i>dupliciter</i> , sicut distinximus in IX HUIUS SAPIENTIAE libro. Dicitur enim ens secundum potentiam et ens secundum actum, et <i>omne</i> quod his transmutationibus transmutatur, <i>transmutatur ex potestate ente in ens actu</i> . Et ideo in omnibus duabus talibus transmutationibus sunt quattuor termini, sicut patet in generatione et corruptione. Est enim corruptio ex actu ente in potestate ens et generatio ex potestate ente in actu ens, et sunt isti termini quattuor secundum rationem terminorum, tres tamen secundum rem. Et ideo in una quidem transmutatione duo sunt tantum termini secundum rem et rationem, in duabus autem quattuor secundum rationem, sed tres ad minus secundum rem, quia contrarium alterum privatione designatur. Et si materia designatur cum potentia privata actu, tunc sunt duo principia motus sive transmutationis tantum. Si autem accipitur ut subiectum amborum, tunc sunt tria, sicut et HIC et in PHYSICIS dictum est. Sic igitur omne quod transmutatur, transmutatur ex potestate ente in actu ens, <i>sicut ex albo potestate in actu album</i> est alteratio, et <i>similiter est in augmento et decremento</i> et in aliis omnibus.	d)[84003] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 9 Deinde cum dicit <i>quoniam autem</i> hic philosophus secundum veritatem determinat de ipsa materia. Circa quod duo facit. Primo solvit dubitationem. 1069b20, Secundo ostendit quomodo aliqui antiqui dixerunt simile praedictae solutioni, ibi, <i>et hoc est Anaxagorae</i> . Solvit autem hanc dubitationem antiquorum naturalium philosophorum, qui removebant generationem propter hoc, quod non credebant quod posset aliquid fieri ex non ente, quia ex nihilo fit nihil; nec etiam ex ente, quia sic esset antequam fieret. d)[84004] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 10 1069b14, Hanc ergo dubitationem philosophus solvit, ostendendo qualiter aliquid fit ex ente et ex non ente; dicens, quod duplex est ens, scilicet ens actu, et ens potentia. Omne igitur, quod transmutatur, transmutatur ex ente in potentia in actu ens; sicut cum aliquid alteratur ex albo in potentia in actu album. Et similiter est in motu ipsius augmenti et decrementi; quia transmutatur aliquid de potentia magno vel parvo, in actu magnum vel parvum. Unde et in genere substantiae fiunt omnia ex non ente et ente. Ex non ente quidem secundum accidens, in quantum fit aliquid ex materia subiecta privationi, secundum quam dicitur non ens. Sed per se fit aliquid ex ente, non autem in actu, sed in potentia, scilicet ex materia, quae est ens in potentia, ut supra ostensum est. [84005] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 11 Sciendum est autem, quod praedictae positioni antiquorum naturalium negantium generationem et dicentium, quod generatio non est aliud quam alteratio, voluerunt obviare quidam posteriores dicentes generationem esse per segregationem ab aliquo mixto et confuso. (<i>das Werden aus Nichtseiendem im eingeschränkten, beiläufigen Sinn</i>)	e)Necesse * ITAQUE transmutari materiam POTENTEM ambo. Quoniam AUTEM duplex est ens, transmutatur omne ex POTENTIA ente in actu ens, ut PUTA ex albo * POTENTIA in actu album; similiter autem in augmento et DETRIMENTO. QUARE non solum secundum accidens contingit fieri ex non ente, sed ET ex ente fiunt omnia, POTENTIA quidem ente, ex non ente vero actu. ***** c)Albert (<i>nach et in aliis omnibus</i>) 1069b19, Dico autem 'ex potestate ente in ens actu,' quoniam hoc procul dubio verum est, quod <i>non solum fit</i> transmutatio <i>ex non-ente secundum accidens, sed etiam fit ex ente</i> in ens; illud enim ex quo fit transmutatio, est non-ens secundum accidens, et hoc est non simpliciter non-ens, sed in quantum est subiectum privationi et potentiae eius ad quod est transmutatio. Et hoc est <i>ens in potentia</i> , ex quo fit ens in <i>actu</i> . (<i>Ende von TR I, Cap. 4.</i>)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1069b20 Καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ Ἀναξαγόρου ἔν (βέλτιον γὰρ ἢ "ὁμοῦ πάντα") καὶ Ἐμπεδοκλέους τὸ μίγμα καὶ Ἀναξιμάνδρου, καὶ ὡς Δημόκριτός φησιν· "ἦν ἡμῖν πάντα" – δυνάμει, ἐνεργείᾳ δ' οὐ· ὅστε τῆς ὕλης ἂν εἶεν ἡμένοι. Πάντα δ' ὕλην ἔχει ὅσα μεταβάλλει, [25] ἀλλ' ἐτέραν, καὶ τῶν αἰδίων ὅσα μὴ γενητὰ κινήτὰ δὲ φορᾶ, ἀλλ' οὐ γενητὴν ἀλλὰ ποθὲν ποί.	b)Et hoc est Anaxagore unum – dignius est enim quam "simul omnia" – et Empedoclis mixtura et Anaximandri, et ut Democritus ait: "nobis erant omnia potestate, actu vero minime"; quare materia essent continuata; omnia vero materiam habent quecumque transmutantur, sed diversam; et sempiternorum quecumque non genita, mobilia vero ferentia, verum [sed] non generationem habent, sed unde.	c)I, Cap. 5. Quod secundum ea quae dicta sunt, dubitationes solvuntur antiquorum 1069b20, <i>Et hoc</i> quidem omnes antiqui de physicis loquentes dicere intendebant, sed exprimere nesciverunt. Hoc enim quod sic dicimus unum ens in potentia, ex quo fit omne quod fit, <i>est</i> illud <i>unum</i> quod <i>Anaxagoras</i> intendit, quando dixit omnia esse unum mixtum ex omnibus et ex illo fieri omne quod fit. Non enim omne quod fit, ex illo fieret, nisi in ipso esset aliquo modo incohatio formarum omnium cum privatione actus, et hoc non vocavit ipse privationem, sed latentiam. 10069b21, Sed multo <i>dignius</i> est, quod dicamus omnia sic simul esse in prima materia secundum potentiam et privationem, <i>quam</i> quod dicamus <i>omnia</i> esse <i>simul</i> secundum actum et latere. Hoc <i>etiam</i> est quod <i>Empedocles</i> dicere voluit per <i>mixturam</i> elementorum quattuor, ex qua omnia fieri dixit. Similiter autem <i>et</i> hoc idem intendit dicere <i>Anaximandros</i> , qui posuit infinitum, ex quo fierent omnia, propter materiae ad quodlibet quod fit ex ea, indefinitatem. Similiter autem hoc est quod <i>Democritus</i> ait dicens <i>nobis omnia</i> esse <i>potestate</i> in primo materiali principio, quod est atomi, sed non erant <i>actu</i> omnia, sed potentia, nisi concederetur, quod <i>essent continuata</i> cum <i>materia</i> omnia, sed hoc non conceditur. Dicebat enim hic generationem non esse nisi congregationem et segregationem. Et ideo dixit omnes figuras et situs et ordines atomorum potentia esse quoad nos, quia sic vel sic nobis apparent in his vel illis formis, tamen non sunt sic secundum actum, quia non sunt nisi congregatio et segregatio, quae formas secundum actum specie differentes non faciunt, licet videantur eas facere quoad nos.	d)[84006] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 12 1069b20, Philosophus ergo tertio cum dicit <i>et hoc est</i> ostendit quod etiam omnes sic dicentes, aliquid simile praedictae positioni dicere voluerunt, sed non attingunt. Dicit ergo quod hoc, scilicet materia quae est ens in potentia ad omnia, esse illud unum quod Anaxagoras posuit. (Aristoteles identifiziere seine materia mit dem unum des Anaxagoras) Dicebat enim quod omne quod generatur ex aliquo, est in eo ex quo generatur. Et sic a principio omnia erant mixta in quodam uno, nesciens distinguere inter potentiam et actum. Sed dignius est ponere materiam, in qua omnia sunt in potentia, quam ponere omnia simul in actu, ut videtur ex verbis Anaxagorae. Et hoc est quod Empedocles dixit, quod a principio omnia erant mixta et confusa per amicitiam, et postea lis segregavit. Et similiter Anaximander dixit, quod in uno confuso praeexisterant omnia contraria. Et Democritus etiam dixit, quod omnia, quae fiunt, prius erant in potentia, sed non in actu. Unde manifestum est, quod omnes isti philosophi tetigerunt quodammodo materiam, sed non perfecte ad eam pervenerunt. [84007] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 13 1069b24, Deinde cum dicit <i>omnia vero</i> ostendit, quod non eodem modo materia est in omnibus substantiis sensibilibus; dicens, quod quaecumque transmutantur, oportet quod habeant materiam, sed aliam et aliam. Ea enim quae transmutantur secundum substantiam, idest quae generantur et corrumpuntur, habent materiam, quae est subiectum generationis et corruptionis; quae scilicet de se est in potentia ad formas et ad privationes.	e)Et hoc est Anaxagore unum; dignius est enim quam "simul omnia" – et Empedoclis mixtura et Anaximandri et ut Democritus ait – "nobis erant omnia POTENTIA, actu vero minime". Quare MATERIAM UTIQUE ERANT TANGENTES. Omnia vero materiam habent quecumque transmutantur, sed ALIAM; et sempiternorum quecumque non GENERABILIA mobilia AUTEM LATIONE, verum * non GENERABILEM habent, sed unde QUO. ***** c)Albert (nach facere quoad nos) 1069b24, Secundum igitur ea quae dicta sunt, <i>omnia quaecumque transmutantur, habent materiam</i> , sed non unam et eandem habent propriam materiam, <i>sed</i> potius <i>diversam</i> , sicut in ANTEHABITIS ostendimus, quaedam <i>etiam</i> quae sunt de numero <i>sempiternorum</i> ; et haec sunt <i>quaecumque</i> quidem <i>non sunt genita</i> , sed sunt <i>mobilia ferentia</i> secundum locum. <i>Sed</i> quamvis ista <i>generationem non habeant</i> , habent tamen potentiam ad <i>unde</i> et unde sive ubi et ubi, quod idem est. Patet igitur, quod sic loquendo de sensibili substantia omnis dubitatio solvitur antiquorum, et omnes intenderunt hoc dicere quod dicimus, licet verbis propriis exprimere non valerent. (das wollten eigentlich alle schon sagen, aber sie konnten es nicht) ***** d)Thomas (Fortsetzung von [84007] et ad privationes) Sed corpora caelestia, quae sunt sempiterna et ingenerabilia, sed mobilia secundum locum, habent quidem materiam, sed non quae est subiectum generationis, aut quae sit in potentia ad formam et privationem, sed quae est in potentia ad terminos motus localis qui sunt, unde incipit motus, et quo motus intendit. (Unterschiede in der materia der verschiedenen Dinge)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke	
a) 1069b26 Ἀπορήσειε δ' ἄν τις ἐκ ποίου μὴ ὄντος ἢ γένεσις (τριχῶς γὰρ τὸ μὴ ὄν): εἰ δὴ τι ἔστι δυνάμει, ἀλλ' ὅμως οὐ τοῦ τυχόντος ἀλλ' ἕτερον ἐξ ἑτέρου. Οὐδ' ἱκανὸν ὅτι ὁμοῦ πάντα [30] χρήματα διαφέρει γὰρ τῇ ὕλῃ, ἐπεὶ διὰ τί ἄπειρα ἐγένετο ἀλλ' οὐχ ἓν; Ὁ γὰρ νοῦς εἷς, ὥστ' εἰ καὶ ἡ ὕλη μία, ἐκεῖνο ἐγένετο ἐνεργείᾳ οὐ ἡ ὕλη ἦν δυνάμει.	b) Dubitabit autem aliquis ex quo non ente est generatio; tripliciter enim non ens. Si quid est potestate, attamen non cuiuslibet sed diversum ex diverso; nec sufficiens est quia simul res omnes; differunt enim materia, deinde quare quoniam infinita facta sunt sed non unum? Est intellectus enim unus, quare et si materia una, illud factum est actu cuius materia erat potestate.	c) 1069b26, (nach dem historischen Exkurs zurück zum systematischen Thema: Werden aus Seiendem, aus Nichtseiendem) <i>Dubitare</i> tamen potest adhuc <i>aliquis, ex quo non-ente</i> fit generatio, cum dicimus generationem fieri ex non-ente. <i>Tripliciter enim</i> dicitur <i>non-ens</i> , sicut in ALIIS LOCIS diximus. Dicitur enim non-ens, quod absolute nihil est, et secundum hoc convenerunt omnes philosophi, quod ex non-ente nihil fit omnino. Dicitur etiam non-ens privatio in genere, quae non supponit proprium subiectum, et secundum hoc iterum non fit transmutatio ex non-ente nisi per accidens, sicut si dicam, quod ex non-ente albo, quod est dulce, fit album. Tertio modo dicitur non-ens privative, quod relinquit proprium subiectum, in quo est formae incohatio cum actus privatione, et hoc quidem dicitur non-ens, quando <i>quidem est potestate</i> ens, 1969b28, sed <i>non</i> est non-ens <i>cuiuslibet</i> generis, quia hoc modo fit <i>diversum ex diverso</i> , quae habent differentias contrarias, et sic fit oppositum ex opposito, sicut DIXIMUS. Secundum hunc igitur modum <i>non sufficit</i> dicere, <i>quod simul</i> sunt <i>res omnes</i> , sed latent, sicut dixit Anaxagoras. Oportet enim, quod praedictae <i>res differant</i> secundum <i>materiam</i> , quia cuiuslibet rei est materia propria, eo quod nos IAM diximus, quod materia supponitur cum formae incohatio, et sicut incohatio illae sunt diversae, ita et materiae. Si enim non sic dicatur, tunc quaeremus ab Anaxagora, <i>quare res factae sunt infinitae</i> et diversae secundum formas, si materia est una in se, aequaliter continens omnia. Videtur enim, quod ex uno modo se habente semper non fit nisi <i>unum</i> , et sic omnia deberent esse unum, et non multa et infinita per speciem et materiam. Et si dicat aliquis cum Anaxagora, quod intellectus in eis facit segregationem, videtur hoc nihil esse, quia <i>intellectus est unus</i> et simplex et impermixtus, et ideo non potest esse causa multitudinis et diversitatis.	d) [84008] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 14 1069b26, Deinde cum dicit <i>dubitabit autem</i> solvit quamdam dubitationem circa praedeterminata; dicens, quod aliquis potest dubitare, cum generatio sit transmutatio de non ente in ens, ex quo non ente in ens fit generatio. (<i>Nichtseiend' wir dreifach gesagt:</i>) Dicitur enim non ens tripliciter. Uno modo quod nullo modo est; et ex tali non ente non fit generatio, quia ex nihilo nihil fit secundum naturam. Alio modo dicitur non ens ipsa privatio, quae consideratur in aliquo subiecto: et ex tali non ente fit quidem generatio, sed per accidens, in quantum scilicet generatio fit ex subiecto, cui accidit privatio. Tertio modo dicitur non ens ipsa materia, quae, quantum est de se, non est ens actu, sed ens potentia. Et ex tali non ente fit generatio per se. Et hoc est quod dicit, quod si aliquid non ens est ens in potentia, ex tali, scilicet non ente, fit generatio per se. [84009] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 15 1069b19, Quamvis autem generatio fiat ex non ente quod est in potentia, non tamen fit quodlibet ex quocumque; (<i>„trotzdem entsteht nicht Beliebiges aus Beliebigem“</i>) sed diversa fiunt ex diversis materiis. Unumquodque enim generabilem habet materiam determinatam ex qua fit, quia formam oportet esse proportionatam materiae. Licet enim materia prima sit in potentia ad omnes formas, tamen quodam ordine suscipit eas. Per prius enim est in potentia ad formas elementares, et eis mediantibus secundum diversas proportionales commixtionum est in potentia ad diversas formas: unde non potest ex quolibet immediate fieri quodlibet, nisi forte per resolutionem in primam materiam. [84010] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 16 1069b21, Et hoc est contra Anaxagoram qui posuit quod quodlibet fit ex quolibet. Nec ad hoc asserendum sufficit quod posuit omnia esse simul a principio.	e) [84008] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 14 1069b26, Deinde cum dicit <i>dubitabit autem</i> solvit quamdam dubitationem circa praedeterminata; dicens, quod aliquis potest dubitare, cum generatio sit transmutatio de non ente in ens, ex quo non ente in ens fit generatio. (<i>Nichtseiend' wir dreifach gesagt:</i>) Dicitur enim non ens tripliciter. Uno modo quod nullo modo est; et ex tali non ente non fit generatio, quia ex nihilo nihil fit secundum naturam. Alio modo dicitur non ens ipsa privatio, quae consideratur in aliquo subiecto: et ex tali non ente fit quidem generatio, sed per accidens, in quantum scilicet generatio fit ex subiecto, cui accidit privatio. Tertio modo dicitur non ens ipsa materia, quae, quantum est de se, non est ens actu, sed ens potentia. Et ex tali non ente fit generatio per se. Et hoc est quod dicit, quod si aliquid non ens est ens in potentia, ex tali, scilicet non ente, fit generatio per se. [84009] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 15 1069b19, Quamvis autem generatio fiat ex non ente quod est in potentia, non tamen fit quodlibet ex quocumque; (<i>„trotzdem entsteht nicht Beliebiges aus Beliebigem“</i>) sed diversa fiunt ex diversis materiis. Unumquodque enim generabilem habet materiam determinatam ex qua fit, quia formam oportet esse proportionatam materiae. Licet enim materia prima sit in potentia ad omnes formas, tamen quodam ordine suscipit eas. Per prius enim est in potentia ad formas elementares, et eis mediantibus secundum diversas proportionales commixtionum est in potentia ad diversas formas: unde non potest ex quolibet immediate fieri quodlibet, nisi forte per resolutionem in primam materiam. [84010] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 16 1069b21, Et hoc est contra Anaxagoram qui posuit quod quodlibet fit ex quolibet. Nec ad hoc asserendum sufficit quod posuit omnia esse simul a principio.	e) Dubitabit autem UTIQUE aliquis ex QUALI non ente est generatio; tripliciter enim non ens. Si ITAQUE ALIQUID est POTENTIA, at tamen non EX QUOCUMQUE sed ALTERUM ex ALTERO. NEQUE sufficiens * quia simul res omnes; differunt enim materia, * <quoniam quare> infinita facta sunt sed non unum? * Intellectus enim unus, quare <si et> materia una, illud factum est actu cuius materia erat POTENTIA. ***** c) Albert (<i>Fortsetzung von multitudinis et diversitatis</i>) Et ideo, sicut diximus, causam multitudinis oportet ex parte materiae assignare et ex parte potentiae materialis, quia quamvis <i>materia</i> sit <i>una</i> subiecto, tamen ipsa <i>est facta illud in actu</i> , et non aliud quod per propriam potentiam et formalem incohatio <i>erat</i> ante secundum <i>potestatem</i> . Sic igitur omnis antiquorum solvitur dubitatio. ***** d) Thomas (<i>Fortsetzung von [84010] simul a principio</i>) Oportet enim quod res differant in materia secundum quod diversis diversae sunt materiae. Quomodo enim essent facta infinita, et non unum tantum, si una esset materia omnium secundum positionem Anaxagorae? 1069b28, Posuit enim Anaxagoras esse unum agens, scilicet intellectum. Unde et si materia est una, necesse est etiam quod factum sit unum, scilicet id ad quod materia erat in potentia. Ubi enim est unum agens et una materia, necesse est esse unum factum, ut in decimo habitum est. [84011] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 2 n. 17 Haec autem ratio procedit contra Anaxagoram in quantum ponebat intellectum indigere materia ad faciendum res. Si autem ponat primum rerum principium intellectum, qui ipsam materiam producat, primum principium diversitatis rerum erit ex ordine apprehenso ab intellectu praedicto, qui secundum quod res diversas producere intendit, instituit materias diversas aptas diversitati rerum.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1069b32 Τρία δὴ τὰ αἴτια καὶ τρεῖς αἰ ἀρχαί, δύο μὲν ἢ ἐναντίωσις, ἥς τὸ μὲν λόγος καὶ εἶδος τὸ δὲ στέρησις, τὸ δὲ τρίτον ἢ ὕλη.	b) Tres vero sunt cause et tria principia, duo quidem contradictoria, cuius hoc quidem ratio et species, illud vero privatio, et tertium materia.	c) I, Cap. 6. De principiis substantiae sensibilis mobilis et corruptibilis, et quod non fit nisi compositum et non materia nec forma secundum se 1069b32, Huius autem substantiae mobilis et corruptibilis et sensibilis <i>tres sunt causae et tria principia</i> , ex quibus incipit et causatur esse ipsius. Et principiorum unum <i>quidem est ratio et species</i> et dicitur forma sive habitus, secundum quod forma est formans esse, et ratio, secundum quod est finis mutationis, et species, prout ipsum est substantia, ad quam refertur ratio diffinitiva. Secundum autem est <i>privatio</i> , quae quidem est principium et non causa, et est ipsa in qua est inchoatio formae cum negatione actus et complementi. <i>Tertium</i> autem est <i>materia</i> , quae est subiectum mutationis, prout substat privationi. (<i>est formans esse: ist das wirklich periphrastische Konjugation? und esse das Objekt?</i>) Sed id quod est causa loco istius („was Grund ist anstelle von diesem“?), est causa movens, de qua INFERIUS faciemus mentionem. Et sic sunt tria quidem principia et tres causae, quia quartum, quod est causa finalis, in talibus semper in idem incidit cum forma. Haec autem dico principia et causas eius quod fit in talibus, quia cum sit differentia inter illud quod fit, et causam eius et similiter sit differentia inter id quod est principium et principiatum, horum principiorum et causarum nullum fit, <i>quia nec materia fit nec species</i> , et de privatione constat per se et de efficiente, quod non fiunt, quia privatio est, quae in mutatione abicitur, et movens est non id quod mutatur. (<i>Fortsetzung: quod autem nec fiat materia nec species</i>)	d) Thomas, lectio III [84012] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 1 1070a4, Postquam philosophus determinavit de materia, hic determinat de forma. Et circa hoc duo facit. Primo determinat de ea secundum se. Secundo per comparisonem ad substantiam compositam, ibi, <i>substantiae autem tres sunt</i> et cetera. Circa primum tria facit. Primo proponit formam esse principium; dicens, quod tres sunt causae et tria principia substantiae mutabilis. Duo enim sunt contraria: quorum unum est species, idest forma, et aliud est privatio, quae quodammodo est contrarium; tertium autem est materia. Iam enim ostensum est, quod in omni transmutatione oportet esse subiectum, et duo contraria. Unde necesse est quod in generatione substantiae haec requirantur.	e) Tres vero sunt cause et tria principia: duo quidem CONTRARIETAS, cuius hoc quidem ratio et species illud vero privatio, tertium AUTEM materia.

3 Λ 3

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1069b35 Μετὰ ταῦτα ὅτι οὐ γίγνεται οὔτε ἡ ὕλη οὔτε τὸ εἶδος, λέγω δὲ τὰ ἔσχατα. Πάν γὰρ μεταβάλλει τὸ καὶ ὑπὸ [1070a1] τινος καὶ εἷς τι· ὕφ' οὗ μὲν, τοῦ πρώτου κινούντος· ὁ δὲ, ἡ ὕλη· εἷς ὁ δὲ, τὸ εἶδος. Εἰς ἄπειρον οὖν εἶσιν, εἰ μὴ μόνον ὁ χαλκὸς γίγνεται στρογγύλος ἀλλὰ καὶ τὸ στρογγύλον ἢ ὁ χαλκός· ἀνάγκη δὲ στήναι.</p>	<p>b) Quia nec fit materia nec species, dico autem ultima. Omne namque eundem transmutat aliquid et ab aliquo et in quid; ab aliquo quidem, primo movente; illud vero, materia; in quod vero, species. In infinitum ergo sunt, si non solum es fit rotundum sed et ipsum [et] rotundum in quantum es necesse est stare.</p>	<p>c) 1069b35, (Materie und Eidos werden nicht) Quod autem nec fiat materia nec species secundum se, sed ista sint <i>duo ultima</i>, ex quo et in quod fit transmutatio, sic ostenditur. <i>Omne enim quod transmutat aliquid, et ab aliquo et in aliquid</i> transmutat ipsum, <i>ab aliquo quidem</i> sicut a <i>primo movente</i>, illud vero quod transmutatur, est <i>materia</i>, quae est ante transmutationem et post omnem transmutationem relicta, sicut in i DE PHYSICO AUDITU est ostensum. Id vero in quod est transmutatio, est <i>species</i>, quae est finis transmutationis. 1070a2, Si igitur detur, quod id quod fit, est alterum eorum, sequitur, quod <i>sunt</i> ista, materia videlicet et species, <i>in infinitum</i>, et hoc est sicut si detur, quod non solum fit hoc compositum quod est <i>aes rotundum</i>, quando fit sphaera cuprea, <i>sed etiam fit aes et fit ipsa rotunditas, in quantum</i> id quod mutatur, <i>necesse est stare</i> in aliquo quod est terminus et finis mutationis. Si enim fiat materia, cum omne quod fit, fiat ex materia, oportebit, quod materia, quae fit, habeat materiam, ex qua fit, et hoc necessario ibit in infinitum, quia de illa materia ex qua fit ista, est eadem ratio, et hoc procedit sine fine. Similiter autem si detur, quod fiat forma secundum se, oportebit, quod illud fieri quo fit forma, terminetur ad aliquam formam, eo quod, sicut iam habitum est, omne quod mutatur, ex aliquo et ab aliquo et in aliquid mutatur. Igitur formae erit forma, et hoc ibit in infinitum, et hoc facile est videre; et cum hoc sit impossibile, constat, quod nec fit materia nec forma.</p>	<p>d) [84013] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 2 1069b35, Secundo ibi, <i>postea quia</i> ostendit, quod forma non generatur, sicut nec materia; dicens quod materia nec species fit, id est generatur. Sed hoc intelligi oportet de ultima materia et de ultima forma. Nam materia aliqua generatur; scilicet quae est subiectum alterationis; est enim substantia composita. (will Thomas sagen, dass materia eine substantia composita sei?? Oder bezieht sich das letzte est auf subjectum alterationis?) [84014] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 3 1070a2, Quod autem nec forma ultima nec materia ultima generentur, sic probat. In omni transmutatione oportet esse aliquid subiectum transmutationis, quod est materia, et aliquid a quo transmutatur, quod est principium movens, et aliquid in quod transmutatur, quod est species et forma. Si ergo ipsa forma et materia generentur, puta si non solum generetur hoc totum, quod est aes rotundum, sed etiam ipsa rotunditas, et ipsum aes, sequetur quod tam forma quam materia habeant materiam et formam, et sic ibitur in infinitum in materiis et formis; quod est impossibile. Necesse est itaque stare in generatione, ut scilicet ultima forma et ultima materia non generentur.</p>	<p>e) Postea quia nec fit materia nec species, DICO autem ultima. Omne namque * transmutat aliquid et ab aliquo et in quid. A QUO quidem, primo movente; cuius vero, materia; in quod vero, species, In infinitum ergo sunt, si non solum es fit rotundum sed et ipsum * rotundum AUT ES; necesse est ITAQUE stare. ***** c) Albert (Fortsetzung von nec fit materia nec forma) 1070a4, <i>Postea</i> probatur idem ex hoc, <i>quia uniuscuiusque substantia fit ex univoco</i> sibi in nomine et ratione, licet forte nomen non sit positum. Cum autem omne quod fit, fiat ex univoco sibi in nomine et ratione, oportet, quod finis motus sit species, quae est similitudo primi facientis, et quod est terminus motus sive mutationis, non fit per mutationem, sicut iam ostensum est, nisi forte per accidens, in quantum educitur de potentia. Similiter autem, quod subicitur mutationi, est, ex quo fit id quod fit per mutationem, et hoc fieri non potest per mutationem, cum sit ante eam.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070a4 Μετὰ ταῦτα ὅτι ἐκάστη [5] ἐκ συνωνύμου γίγνεται οὐσία· τὰ γὰρ φύσει οὐσίαι καὶ τᾶλλα. Ἡ γὰρ τέχνη ἢ φύσει γίγνεται ἢ τύχῃ ἢ τῷ αὐτομάτῳ. Ἡ μὲν οὖν τέχνη ἀρχὴ ἐν ἄλλῳ, ἡ δὲ φύσις ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ· αἱ δὲ λοιπαὶ αἰτίαι στερήσεις τούτων.	b) Post ea, quia cuiusque ex univoco fit substantia (nam et que sunt natura substantia et alia). Nam ars aut natura fit aut fortuna aut automato. Ars igitur principium est in alio, et natura non est principium in alio (homo namque hominem generat), reliquae vero cause horum privationes. [Et forsán casu fiunt et per se animalia generata per putrefactionem.]	c) Albert (<i>Fortsetzung von ante eam</i>) Quod autem omne quod fit, fiat ex convenienti sibi in nomine et ratione, probatur per inductionem. Omnia enim <i>quae sunt substantiae factae a natura, et alia</i> quaecumque fiunt, fiunt ex convenienti et univoco sibi nomine et ratione. Omnes enim <i>res</i> quae fiunt, <i>aut fiunt natura aut fortuna</i> sive casu <i>aut automato</i> , hoc est per se, et dico 'per se fieri' ea quae simile sibi in specie non habent extra generans. Inter haec autem est differentia, quia <i>ars est principium in alio</i> ; est enim ars principium factivum cum ratione in alio in quod inducit formam artis. <i>Natura</i> autem est <i>principium non in alio</i> , sed in eo in quo est per se et non secundum accidens, sicut determinatum est in ii DE PHYSICO AUDITU. <i>Homo namque generat hominem. (per inductionem: meint wohl: durch ἐπαγωγή. – Es folgen dann allerdings allgemeine Sätze omnia enim..., omnes enim res, die nicht durch Induktion gewonnen werden können) (Fortsetzung: reliquae vero causae)</i>	d)[84015] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 4 1070a4, <i>Postea quia</i> tertio dicit, quod res acquirunt formam ex agentibus similibus; dicens, quod quaecumque substantia fit ex agente univoco, idest simili secundum formam. Omnes enim substantiae, quae generantur, generantur aut a natura, aut ab arte, aut a fortuna, aut automato, idest casu, idest per se vano. Differt autem ars a natura, quia ars est principium agendi in alio, natura autem est principium actionis et motus in eo in quo est. Manifestum est autem, quod ea quae generantur ab arte, fiunt ex sibi simili. Aedificator enim, per formam domus quam habet in mente, facit domum quae est in materia. Et idem etiam apparet in natura; quia homo generat hominem, 1070a8. In quibusdam autem hoc non videtur. Non enim generantur ex sibi similibus in specie; sicut calidum in corporibus inferioribus generatur a sole non calido. („die Wärme in den Körpern wird erzeugt von der Sonne, die nicht warm ist“???) das verstehe ich nicht) Sed licet non sit similitudo secundum speciem, oportet tamen esse aliquam similitudinem, sed tamen imperfectam; quia materia inferiorum non potest pertingere ad perfectam similitudinem superioris agentis. Et cum ita sit in his quae fiunt ab arte et natura, manifestum est quod unumquodque generatur a suo simili.	e) Postea quia QUEQUE ex univoco fit substantia; nam et que sunt natura substantia et alia. AUT ENIM ARTE aut natura FIUNT aut fortuna aut CASU. Ars igitur principium est in alio, natura AUTEM * principium in IPSO (homo namque hominem generat), relique vero cause horum privationes. **

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)	b)	<p>c) Albert 1070a9, <i>Reliquae vero causae</i> quae non sunt ars et natura, non tam causae sunt quam <i>privationes harum</i> causarum, et non sunt causae nisi per accidens, et privationes sunt artis et naturae per se, quae sunt sicut casus et fortuna. Licet enim haec sint in his quae fiunt propter aliquid, tamen privatur in his et intentio naturae et artis. <i>Et forsitan</i> ista casus vocantur eo quod cadunt ab intentione causae naturalis et artificialis. Et ideo non est necesse, quod in his quaeratur, quod omne quod fit, fiat a conveniente sibi in nomine et ratione, cum non habeant causam, sed causae privationem, secundum quod <i>fiunt</i> a casu et fortuna.</p> <p>1070a4, Secundum autem quod ista reducuntur ad causam artis et naturae, sic fiunt ab univoco sibi nomine et ratione, sicut in CONSEQUENTIBUS patebit.</p> <p>Quod autem fit ab arte, constat, quod fit a simili sibi in forma, quia domus, quae est in lignis, fit a domo, quae est in anima architecti, sicut diximus in vii HUIUS SAPIENTIAE LIBRO. Et cum eiusdem formae secundum rationem sit idem nomen, constat, quod omnia talia quae fiunt per artem, fiunt ab univoco. Quae autem fiunt per naturam, dicuntur hic a nobis, quae habent generans univocum sibi et univocam habent generationem. In omnibus autem talibus licet generans sit extra id quod generatur, tamen virtus generantis, quae dicitur formativa, est in materia, ex qua fit generatio, et est forma similis generato praeter hoc solum, quod aliter est in generato et aliter in materia, ex qua fit generatio; in generato enim est sicut actus perficiens et dans esse et rationem, et in materia est sicut artifex in artificiato, hoc est sicut ars artificis transducta per instrumenta et motus artificis in materiam, quae mutatur ut accipiat formam artis, sicut in aliis locis tam in LIBRO ANIMALIUM quam in ALIIS LIBRIS NATURALIBUS diximus animas animalium esse in seminibus eorum.</p>	<p>d) Thomas [84016] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 5</p> <p>1070a9, Nam reliquae causae, scilicet fortuna et casus, sunt quasi defectus et privationes naturae et artis. Nam fortuna est intellectus agens praeter intentionem, et casus natura agens praeter intentionem. Unde ea quae fiunt a fortuna et casu, non assimilantur suis agentibus, cum fortuna et casus non sint causae per se, sed per accidens: et ideo quodammodo animalia, quae generantur ex putrefactione, videntur fieri casu, in quantum non fiunt ex sibi similibus secundum speciem. Neque etiam habent causam determinatam agentem in istis inferioribus, sed solum causam agentem superiorem.</p> <p>*****</p> <p>c) Albert (<i>nach in seminibus eorum</i>)</p> <p>Haec igitur forma quae formativa vocatur, si nomen accipiat, idem nomen habebit cum nomine generati, eo quod omne nomen a forma imponitur et convenientium in forma est convenientia in nomine. Igitur et ista fiunt ab univoco. Et cum ea quae casu fiunt vel fortuna, reducuntur ad ea quae fiunt natura vel arte, constat, quod etiam illa quae fiunt casu et fortuna, secundum quod habent causam, fiunt ab univoco. Ea vero quae fiunt automato, hoc est <i>per se</i>, sunt sicut <i>animalia generata per putrefactionem</i>, et de his iam in LIBRIS PHYSICIS in pluribus locis ostendimus, quod umor putrefaciens in eis est sicut umor seminis animalium, et calor, qui est in eis, et spiritus formantur virtute stellarum et caeli et loci, in quo sunt anguli incidentium radiorum, et per hanc virtutem habet virtutem formativam, quae est similis formato, sicut forma artis similis est artificiato. Haec igitur etiam fiunt a sibi univoco, et sic inductione probatum est, quod omnia quae fiunt, fiunt a sibi univoco.</p>	<p>e)</p> <p>*****</p> <p>c) Albert (<i>Fortsetzung von a sibi univoco</i>)</p> <p>Ex ista propositione conclusum est, quod nihil fit nisi compositum, (<i>sind wir wirklich schon so weit?</i>)</p> <p>et non forma vel materia. Habetur igitur intentum, quod praemisimus, quod cum sint tria principia et tres causae eius quod fit, non fit aliquid illorum principiorum, sed ipsum tantum compositum, 1070a12.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070a9 Οὐσίαι δὲ τρεῖς, ἡ μὲν ὕλη [10] τόδε τι οὐσα τῷ φαίνεσθαι, ὅσα γὰρ ἀφῆ καὶ μὴ συμφύσει, ὕλη καὶ ὑποκείμενον· ἡ δὲ φύσις τόδε τι εἰς ἣν καὶ ἕξις τις· ἔτι τρίτη ἡ ἐκ τούτων ἡ καθ' ἕκαστα, οἷον Σωκράτης ἢ Καλλίας.	b) Sed substantie tres sunt, materia tamen hoc aliquid ens et apparens (nam quecumque sunt tactu et non complantatione, est materia ad subiectum), natura vero hoc aliquid (= τόδε τι), in quam habitus quidam est; amplius tertia quae est ex hiis singula, ut Socrates et Callias.	c) I, Cap. 7. De differentia trium substantiarum, quae sunt forma et materia et compositum 1070a9, Ex his autem accipitur, quod <i>substantiae</i> quidem <i>tres sunt</i> , materia videlicet et forma et compositum, quarum duae sunt componentes et tertia est compositum ipsum. Hae autem tres substantiae diligenter considerandae sunt, quia non scitur substantia sensibilis corruptibilis, de qua hic loquimur, nisi istis diligenter scitis. Dicamus igitur, quod <i>materia</i> uniuscuiusque est, cum qua est <i>hoc aliquid ens et apparens</i> . Nam <i>quaecumque sunt tactu et non complantatione</i> , haec sunt <i>materia ad subiectum</i> , cuius est materia, sicut dicit Aristoteles. Et horum quidem verborum iste est intellectus, quia quinque accidunt materiae, ex quibus perfecte cognoscitur natura ipsius. Quorum unum et primum est, quod accidentia sensibilia sunt, quibus subicitur materia propria uniuscuiusque, et forma non est subiectum istorum accidentium, sed materia. Et ideo materia prima est quidem potentia quanta, et quanta secundum actum subicitur sensibilibus, et ideo notitia materiae est illud quod in re sentitur et subicitur quantitati et situi et sensibilibus. Et dicitur secundum hoc materia, 'cum qua est hoc aliquid ens', eo quod ipsa est primum principium individuationis, et cum individuat, 'ens apparens' per hoc quod est sensibilis, distincta qualitate sensibili et quantitate. (heisst das ungefähr: ≈ insofern das Seiende kategorial durch die Akzidenzien bestimmt wird, erscheint die Materie, wird sie erfahrbar) Haec igitur duo sunt propria materiae, scilicet quod sit, cum <qua est> hoc aliquid, in quantum est individuans, et quod sit apparens, in quantum ipsa est id quod quantitate et sensibili qualitate determinatur in substantiis sensibilibus. Neutrum horum enim accidit formae, et si utrumque horum accidit composito, hoc est propter materiam.	d) [84017] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 6 1070a9, Deinde cum dicit <i>substantiae autem</i> determinat de forma per comparisonem ad substantiam compositam; et circa hoc tria facit. Primo dividit substantiam in materiam et formam et compositum, dicens quod substantiae sunt tres. Materia, quantum ad id quod apparet, videtur esse substantia et hoc aliquid. Unde primi naturales solam materiam posuerunt esse substantiam. Et hoc ideo quia videntur quod in artificialibus quae fiunt per contactum, et non per naturalem unionem, sola materia et subiectum videtur esse substantia: nam formae artificiales sunt accidentia. Item natura rei videtur esse substantia et hoc aliquid; natura autem rei est in quam terminatur naturalis generatio, idest forma, quae est quasi habitus quidam. Item tertia substantia est illa, quae componitur ex materia et forma, sicut sunt singularia, ut Callias et Socrates, 1070a13.	e) Substantie AUTEM tres sunt, materia QUIDEM hoc aliquid SUBSTANTIA IN APPARERE; nam quecumque * tactu et non CONNASCENTIA, * materia ET subiectum. Natura vero hoc aliquid in quam ET habitus quidam *. Amplius tertia que est ex hiis SINGULARIS, ut Socrates et Callias. ***** c) Albert (folgend auf propter materiam) Secundum autem accidit materiae in comparisonem ad formam, quia formae substantialis non est sentiri, sed intelligi. Quod autem facit id quod est sensibile, est materia, et sic iterum facit ipsa hoc aliquid, et non forma, quae facit quale quid in intellectu, et hoc aliquid facit, secundum quod est in sensu apparens.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
	<p>*****</p> <p>c)Albert (nach in sensu apparens)</p> <p>In sensu enim apparens est omne quod in sensu apparet per materiam, et aliter esset intelligibile, non sensibile. (strikte Trennung von intelligibile und sensibile)</p> <p>Tertium autem, quod accidit materiae, est hoc quod dicitur in fine PRIMI PHYSICORUM, quod videlicet materia non intelligitur nisi per analogiam ad hoc aliquid et ad sensibilem substantiam, quae est per formam, et cum protendimus intellectum ad accipiendum naturam eius et substantiam, dicimus, quod ipsa est hoc aliquid et id quod in sensu apparet, et non per se intelligibilis. (Materie ist nur analog zu verstehen)</p> <p>Quartum autem est, quod accidit materiae propriae et proximae et non remotae. Hoc enim est hoc aliquid secundum causam, quia ipsa est causa huius, inquantum est hoc apparens in sensu designatum.</p> <p>Quintum autem est, et hoc est melius et magis proprium omnibus quae dicta sunt, quia cum nos resolvimus posterius in prius secundum formam et actum in potentiam, invenimus semper communius et universalius, in quo stat resolutio, et hoc scito non scitur res nisi in potentia, sicut manifestum est ex multis quae determinata sunt in PRAECEDENTIBUS. (die Analyse führt immer zu allgemeinerem; wenn dieses gewusst wird, ist die Sache nur ihrer Möglichkeit nach erkannt, nicht als dieses wirkliche Ding da) Similiter autem cum proximam materiam resolvimus in priorem et remotiorem, non facimus hoc nisi per formae ablationem, et ideo forma nulla est, quando accipitur materia prima, sed per privationem intelligitur formarum. Et ideo communitas formae primae et communitas materiae primae sunt aequivocae, quia una est per formarum privationem et altera per simplicissimae formae positionem.</p>	<p>c) Albert, (anschliessend an formae positionem)</p> <p>Hoc autem modo materia non est in natura, sed solum in intellectu accepta per privationem formarum, et sic non est in potentia nec sensibilibus materia. Si igitur debeat accipi, prout est natura quaedam rerum sensibilibus, accipitur sic, prout ipsa est hoc aliquid, non quidem in esse formali, sed apparens in ipso ad sensum praeter formas.</p> <p>1070a10, Et secundum hoc, quaecumque in re ipsa sunt 'tactu' et continuatione et non 'complantatione' sive ordine, sunt 'materia ad subiectum,' cuius est materia, quia, sicut diximus, materia est id quod determinatur continuitate et tactu in rebus. (was heisst materia ad subiectum?) Complantationem autem unius cum alio et ordinatio omnis fit per formam, quia materia nec est causa complantationis rerum nec ordinis, sed forma.</p> <p>Iste igitur perfectus est intellectus materiae, et haec est sententia Peripateticorum. (hier spricht Albert von seinem Text ausdrücklich als Kommentar) Et ideo in his quae separata sunt, nulla est materia prorsus, sed hoc in sequentibus declarabitur, quia hic non loquimur nisi de principiis substantiae sensibilis. Natura autem, quae est substantia formalis, est hoc aliquid, inquantum ipsa forma est habitus quidam. Inquantum enim est habitus, est ipsa actus primus, et inquantum est habitus et actus primus, est hoc aliquid id quod est in esse naturae, quia forma sola et tota causa est totius esse. Et ideo dicitur esse hoc aliquid per causam loquendo, quia ipsa est causa huius quod est hoc aliquid, inquantum est, sicut materia non est causa esse, sed huius est causa, inquantum est hoc individuum designatum.</p>	<p>*****</p> <p>c)Albert (folgend auf individuum designatum)</p> <p>1070a12, Amplius autem, tertia substantia est, quae est ex his composita, et illa est singula individua designata; quae secundum rem quidem accepta optime per compositum designatur. Singularis autem illa substantia est, quae est ut Socrates et Callias. Et haec est substantia composita, quam ANTE diximus fieri ab univoco sibi convenienti in nomine et aliquo modo etiam in ratione, si nomen imponatur secundum rationem formae, quae est in semine, ex quo fit productio substantiae.</p>	

I, Cap. 8. Et est digressio declarans, qualiter secundum diversa dicta philosophorum diversorum univocum fit ab univoco (These: alles was erzeugt wird, alles was entsteht, wird erzeugt und entsteht aus einem univok Seiden, aus etwas, das den gleichen Begriff wie das Erzeugte hat. – Irgendwie das Thema oder die Frage „Wie ist das Werden zu verstehen?“ „Was kann über das Woher der Bewegung ausgesagt und gewusst werden?“ Die Digression bezieht sich auf A 3; These formuliert in *Met.* 1070a4–5)

(Einwände gegen die These) Sunt tamen, qui contra hoc obiciunt, multas ferentes instantias. Generatur enim ignis et calor ex motu, et non videtur esse univocum generans aliquid. Generatur etiam mulus ex equa et asino, et non videtur esse univocum conveniens.

Generantur etiam multa ex putrefactione, ut mures ex terra et apes ex carnibus vaccarum et vespaee magnae citrinae ex carnibus equorum et serpentes parvi de capillis mulierum et animalia multa ex stellis. Et sol dicitur esse pater vegetabilium, et sol cum circulo declivi dicitur esse causa generationis universorum; et nihil horum videtur esse univocum; et sic videtur habere instantiam praeinducta propositio.

(Platon gegen den Einwand) Sed ad hoc solvendum multae sunt opiniones diversorum inducendae, ut ex omnibus illis elucescat veritas. Platonis igitur sententia est omnia fieri a diis secundis, quibus deus deorum dedit semen generationis. Dii autem secundi sunt stellae et orbis caelestium moventes materiam ad omnium generabilium productionem. Et illa sementis dicitur forma quaedam formans materiam ad conveniens sibi in nomine. Hanc enim et huiusmodi formam dicit communicari materiae per datorem formarum, et ipsam materiam aptari formae recipiendae per qualitates activas et passivas, secundum numerum et proportionem moventes et digerentes et alterantes. Hos autem proportionales numeros dicit causari ex proportionem motus et luminis caelestis universaliter materiam moventis, et praecipue ideo, quia forma illa quae est semen generationis, est in his quae movent, et illa apprehendit virtutes activas et passivas, sicut apprehendit forma artis instrumenta artificis, quando in materiam artificiatu producit formam artis artifex. Et ideo illam dicit vocari formam a formando sic dictam, eam autem quae est in materiam inducta, dicit vocari imaginem, eo quod imitatur formam, quae est extra materiam. (Unterschied *forma – imago* bei Platon ≈ *Idee – Abbild*) Et vocatur a quibusdam resultatatio, a quibusdam autem vocatur umbra, eo quod obscuratur, quando materiam ingreditur. Et dicit, quod natura per intentionem, quam habet ex eo quod totum opus naturae est opus intelligentiae, respicit ad illam formam sicut ad exemplar, quando producit res per generationem, et ideo exsequitur 'ad par', et hoc modo fit univocum ab univoco sibi conveniente.

(Aristoteles gegen Platon) Contra autem hanc opinionem multa sunt, quae obicit Aristoteles, quia si forma est extra materiam, non est esse substan-

tiae sensibilis nec est principium cognitionis eius. Adhuc, secundum hoc non educitur de potentia ad actum, sed inducitur in materiam; ex quo sequitur, quod substantia diffinita sit multa et non unum. Adhuc autem sequitur ex hoc, quod omnes formae substantiarum sensibilium sunt incorruptibiles, quia omnes sunt extra et non sunt in materia nisi per vestigium. Cuius IOHANNES SARRACENUS dat exemplum dicens, quod sicut in testudinibus et voltis murorum primo ponitur arcus ligneus, super quem concluditur testudo, et postea remoto arcu remanet vestigium in testudine, et separatur arcus et manet, ita fit in formis idealibus formantibus substantias sensibiles, et corruptis sensibilibus manet forma idealis, quae non nisi per vestigium est in substantia sensibili. (wie die *forma idealis* bleibt, auch wenn die *sinnliche Form und Substanz* vergangen sind)

Redeunte autem eadem imagine caeli quae habet semen illud, forma illa iterum formabit materiam et reiterabit simile illi quod fuit in priori saeculo. Hoc est enim iuramentum deorum, quod 'amplo rediit sacramento.' Sic igitur planum est, qualiter omnia fiunt ab univoco.

(andere Lösung: Ideen in Gott) Sunt autem adhuc *alii* qui aliter solvunt inductam quaestionem. Dicunt enim omnium formas praexistere secundum rationem et ideam in mente dei sive primae causae et hanc creare omnes formas. Et quia mens divina est ars omnium, sicut in arte fit univocum ab univoco, ita fit etiam in natura, quia naturam dicunt esse artificiatum dei. Huius autem dicti sui tales inducunt rationes. Dicunt enim iam esse probatum in libro PERI GENESEOS substantiam nihil agere, sed omnem actionem esse primarum qualitatum vel earum quae causantur ex ipsis. Qualitates autem activas et passivas non agere dicunt nisi ad speciem similem sibi vel substantiae suae. Qualitatem autem similem sibi dicunt esse, sicut si calidum calefaciat et frigidum infrigidet vel forte calefaciendo dissolvat quaedam calidum et induret quaedam, et frigidum similiter coagulet vel constringat, sicut dictum est in IV METEORUM. Simile autem substantiae suae est, sicut si calidum ignis rarefaciat et frigidum inspisset, quia rarum et spissum videntur dicere positionem in partibus substantiae quantae. Sic igitur dicunt, quod cum nihil horum inducat formam substantialem et praecipue eam quae non est forma corporalis, videtur eis, quod omnes tales praecipuae formae quae nec sunt corporales nec secundum situm corporis dimensae, sint per creationem primae substantiae, quae creat ipsas ex nihilo. Huius autem praecipuam dicunt esse rationem, quia cum constet omnes causas quae secundum ordinem sunt colligatae ab inferiori usque ad supremam, semper aliquid dignitatis et actionis habere in effectu, rationabile est primum maximam habere dignitatem; non autem potest habere dignitatem nisi in faciendo; si igitur aliae faciunt formas, videtur, quod illa penitus vacet ab efficiendo. Hoc autem est impossibile. Ergo videtur, quod illa (*ist gemeint prima substantia oder creatio primae substantiae?*) efficiat id quod est in re principalissimum, hoc autem est forma. Igitur videtur,

quod faciat formam, et constat, quod non facit ipsam ex aliquo, ergo facit eam ex nihilo.

(Gegeneinwand: dann haben die Dinge überhaupt keine Kraft, Macht mehr zu handeln, etwas zu bewirken) Contra hos autem obicit AVERROES multa, dicens, quod isti destruunt potentias in rebus, quoniam cuius nullus est effectus in rebus, illius nulla est potentia, cum omnis potentia per aliquem motum reducatur ad actum. Cum igitur in rebus sensibilibus vel mobilibus numquam fiat actus nisi per creationem, oportet, quod nulla in materia sit potentia ad actum, nisi forte disponens materiam et non educens actum de potentia. Et hoc destruit totam philosophiam, quae est de potentia et actu et quidquid est de generatione et corruptione et quidquid est de natura, quia natura etiam est potentia quaedam, et destruit fere totum, quidquid est de natura omni.

(Versuch zur Rettung der These: die Formen sind latent in den Dingen; Erzeugung ist nur Manifestation des Vorhandenen) Et ideo dicunt *alii*, quod omnes quidem formae sunt in materia et actu sunt in ea, sed latent, et generatio non esteductio actus de potentia, sed manifestatio quaedam ipsius per occultationem aliorum quae prohibebant ipsum esse manifestum.

(Aristoteles gegen diesen Versuch) Et contra hanc opinionem multa obicit Aristoteles, quae in locis plurimis iam pertransivimus. Est autem, quod ostendit istam positionem nihil esse, praecipue hoc quod secundum hoc non est vere generatio in his quae generantur et corrumpuntur; et iterum, quia secundum hoc infinita sunt in infinitis, ex quo quodlibet infinite generatur vel manifestatur ex quolibet. Adhuc autem, quia intellectus agens, quem ponit ista *Anaxagora* opinio, non est faciens aliquid, sed segregans tantum, et si quaeritur, unde habeat segregare, non potest assignari ratio, quare tantum competit ei congregare quantum segregare. Adhuc autem, quia secundum hoc non fit univocum ab univoco, sed id quod inest non conveniens cum aliquo, manifestatur ex illo. Adhuc autem, isti positioni non est possibile assignare, unde veniunt formae heterogeneorum. Has enim, sicut est forma hominis et equi et manus et pedis et huiusmodi horum infinita, non possunt dicere latere in quolibet. Haec autem et huiusmodi alia multa obiciunt contra istos.

(eine weitere Position: *intelligentia <agens> largitur omnes formas*) Ideo iterum *alii* sunt qui dicunt, quod in veritate nihil horum quae inducta sunt, verum est, sed potius ita est, quod intelligentia largitur omnes formas. Virtus enim intelligentiae moventis informat motus et virtutes caelorum, et haec informata eisdem virtutibus apprehendunt qualitates agentes et patientes et formant *eas, ita ut non possint agere nisi ad formam*, quam largitur intelligentia. Quasdam autem dicunt esse materias quae receptibiles non sunt formae in ea puritate et nobilitate in qua est intelligentia, sed recipiunt eas in aliqua resultatione in qua possibile est eis recipere eam. Et huius exemplum

dant in igne, qui cum sit unum specie et indivisibile, in aliqua materia non inducit nisi fimum et in alia inducit flammam fumosam et in alia inducit flammam claram. Et similiter dicunt, quod intelligentia agens in quibusdam non inducit nisi esse terrestre et in quibusdam vitam, quae est umbrosa resultatio suae vitae, et in quibusdam addit sensum et in his quae accedunt ad caeli aequalitatem et maxime recedunt ab excellentiis contrariorum, inducit formam similem sibi, quae est anima intellectualis.

(das kommt nun wieder auf Platon hinaus) Haec autem opinio multum assimilatur Platonis opinioni, qui ponit datorem formarum, et secundum eam, ut dicit AVERROES, forma est ab extrinseco et non educta de potentia materiae, sed potius inducta. (Dagegen spricht:) Et si hoc est verum, tunc res generata non est unum, sed multa, et non est aliqua materia propria alicui rei, sed ex quolibet potest fieri quodlibet, quia in Praecedentibus ostensum est, quod materia propria est, in qua est forma secundum propriam eius incohesionem; et alia multa impossibilia sequi videntur ad hanc opinionem.

(der Gedanke, die Intention, die hinter all diesen Vorschlägen steht: *omnis forma educitur de potentia ad actum movente aliquo*) Omnibus igitur his omissis dicimus, quod omnes isti, tamquam ab ipsa veritate coacti, aliquid dixerunt de veritate et intenderunt dicere, quod omnis forma educitur de potentia ad actum movente aliquo quod est conveniens in nomine et ratione. Hoc autem quod verum sit, patet, si ponamus, quae et quot circumstant generationem substantiae sensibilis.

(fünf allgemeine Voraussetzungen für das Werden von sinnlichen Substanzen) Sunt autem illa, ut in communi dicatur, quinque. (1.) Quorum primum et principale, quod omne quod generatur, educitur de potentia ad actum, et haec potentia de qua educitur, est intra materiam, et tamen nihil est de substantia materiae. (2.) Secundum est, quod omne quod educitur de potentia ad actum, extrahitur per aliquod movens, quod aut generato est univocum aut reducitur ad univocum. (3.) Tertium est, quod omnis motus inferior qui est in materia generabilium, reducitur ad motum caeli, qui causa est et mensura huius motus per formam intelligentiae moventis motum illum et per formas stellarum orbis et per virtutes radiorum. (4.) Quartum est, quod nihil fit ex nihilo penitus secundum naturam, sed quaecumque fiunt, procedunt ex indeterminatis et confusis incohesionibus suarum essentialium, quae inditae sunt materiae. (5.) Quintum est, quod non quodlibet fit ex quolibet, sed omne quod fit, procedit ex aliquo sui generis, et hoc genus ambitu suo et ex-

tensione ambit id quod fit, et suum contrarium. (Das Entstehen von etwas, das Werden, ist nicht willkürlich oder zufällig, sondern gelenkt, geführt)

Et ideo contraria sunt unum in radice sui generis. Plato igitur considerans, quod movens primum, materiae non coniunctum, est intelligentia, per formam motus caeli causans motum materiae et formans et regulans totam generationem, dixit omne quod generatur, sic fieri ab univoco, quia forma illa quae regulat et format generationem, est habens virtutem seminis in efficiendo et formando et regulando, et hanc dixit esse ideam ab hac materia separatam. Et quoad hoc bene dixit causam primam et universalem tangendo, et non proximam et propriam. Et ideo dictum est in II PERI GENESEOS, quod sol et circulus declivus sunt causae generationis et corruptionis. Sed in hoc male dixit, quod posuit, quod haec forma in materiam induceretur. Quia hoc non est verum, cum ipsa (= die forma?) non sit nisi movens, et sit universalis et non coniuncta; virtus enim eius per media tangens materiam, movet potentiam, quae est in materia, et educit eam ad actum, et potentiam non inducit in materiam nec etiam actum. Quod enim potentiam formalem non inducat in materiam, manifestum est ex hoc, quia si illam induceret, tunc talis esset in intelligentia et motu caeli qualis est in materia. Et hoc non potest esse, quia sic non esset nisi in potentia, et quod est in potentia, non movet neque agit. Et sic movens primum non esset movens, et contradictoria verificarentur de eodem. Adhuc autem dicit ARISTOTELES, quod secundum hoc generatio esset sigillatio quaedam, et non transmutatio alicuius materiae, et sic forma, quae prius fuit in materia, maneret cum sequenti, sicut quando sigillatur cera, manet forma cerae cum figura sigilli. Adhuc autem, secundum Platonem forma non educitur de potentia, sed inducitur in ipsam, quae omnia sunt absurda et falsa.

(zum Kreationismus) Illa autem positio quae dicit per creationem fieri formas generatorum, respexit ad hoc quod primum omnium moventium est causa prima et quod movens est univocum, et ideo habet apud se formam generati. Et cum id quod generatur, non habeat formam et procedat a non-esse ad esse, videbatur largiri formam, ita quod nihil formae praeexisteret in materia. Et sic forma esset ex nihilo; ex nihilo enim fieri dicitur, quod nihil suae essentiae habet ante se suppositum, ex quo fiat. Haec autem positio erravit in hoc, quod cum dicitur generatum fieri ex non-esse, non-ens non dicit non-ens, quod omnino nihil est, sed non-ens potentiae formalis, quod est medium inter esse et non-esse. Et sic illud quod fit ex potentia, aliquid suae essentiae praesupponit ante se ex quo fit. Et hoc vidit Aristoteles et ideo improbavit hanc positionem, et sic dicendo nec potentia destruitur nec

aliquid sequitur inconveniens. (hier argumentativer Gebrauch von Aristoteles)

Illi autem qui posuerunt formarum latentiam, ad hoc respexerunt, quod omne quod generatur, generatur ab univoco. Et cum non viderent generans univocum extra materiam et viderent, quod potentia non univocatur actui, elegerunt dicere formas omnes secundum actum praeexistere in materia, sed latere. Contra hoc autem obicit ARISTOTELES multa quae sunt scripta in diversis libris suis et NOSTRIS, (sehr wohl: *et nostris!!* also nicht nur Kommentar, sondern auch aus Eigenem) quod videlicet omnia secundum hoc sunt in omnibus et quod infinita in finitis et quod a finito educitur infinitum et quod generatio non est, sed alteratio occulti ad manifestum. Sed id quod totam istam destruit positionem et proprium est huic sapientiae, est, quod secundum hoc non indigemus causa movente, quae sit movens per se. Movens enim per se non ponitur in natura nisi propter hoc, quod id quod est in potentia, non exit in actum nisi per aliquid quod est in actu. Si igitur forma secundum actum sit in materia, non indigemus aliquo movente, et hoc est absurdum.

Ex his igitur plane colligitur, qualiter sola opinio illa quae de potentia dicit educi actum, vera est et omnes aliae simile aliquid habent veritatis, sed non sunt verae. Ad ea autem quae inducta sunt contra positionem istam, quod omne generatum generatur ab univoco, facile est respondere per ea quae dicta sunt a nobis in LOCIS PLURIBUS (nochmals ausdrücklicher Bezug auf eigene Werke). Non enim dicitur hic univocum pure univocum, (Lösung: ‚univok‘ ist hier nicht strikte gemeint; gefährlich!) sed id quod in forma convenit, licet non conveniat in esse illius formae; sicut forma, quae est in semine, convenit cum forma generati non in esse, sed in virtute et actu et essentia confusa, et sicut forma in anima artificis convenit cum illa quae est extra. Et hoc modo motus ut causa caloris convenit cum calore, quia motus hoc modo est dissolvens et rarificans et trahens potentiam caloris ad actum. Et hoc modo carnes vaccarum sementinam in se habent incohesionem formae apum, et commixtum sperma asini cum menstruo equae sementinam habet potentiam muli. Et in omnibus aliis facillimum est hoc modo determinare. (was ist der Grund für das grosse Interesse an der eher unscheinbaren These, die schlicht logisch zu sein scheint, „Alles, was wird oder entsteht, entsteht durch etwas, das univok mit dem Entstandenen, Gewordenen ist“? – Mir scheint, dass das irgendwie mit der Schöpfungstheese zusammenhängen muss)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1070a13 Ἐπὶ μὲν οὖν τινῶν τὸ τόδε οὐκ ἔστι παρὰ τὴν συνθετὴν οὐσίαν, οἷον οἰκίας τὸ εἶδος, εἰ [15] μὴ ἡ τέχνη, οὐδ' ἔστι γένεσις καὶ φθορὰ τούτων, ἀλλ' ἄλλον τρόπον εἰσὶ καὶ οὐκ εἰσὶν οἰκία ἢ ἄνευ ὕλης καὶ ὑγεία καὶ πᾶν τὸ κατὰ τέχνην, ἀλλ' εἴπερ, ἐπὶ τῶν φύσει· διὸ δὴ οὐ κακῶς Πλάτων ἔφη ὅτι εἶδη ἔστιν ὅποσα φύσει, εἴπερ ἔστιν εἶδη ἄλλα τούτων οἷον πῦρ σὰρξ κεφαλή· [20] ἅπαντα γὰρ ὕλη ἐστί, καὶ τῆς μάλιστ' οὐσίας ἡ τελευταία.</p>	<p>b) Igitur in quibusdam hoc non est preter compositam substantiam, ut domus species, nisi ars (nec est generatio et corruptio horum, sed alio modo sunt et non sunt domus sine materia et sanitas et omne secundum artem), sed si, in eis que sunt natura, quapropter non male Plato ait quia species sunt quotcumque natura, si sunt species, sed horum ut ignis, caro, caput; omnia namque materia sunt, et maxime substantie finales. (Schluss fehlerhaft übersetzt; Moerbeke hat korrigiert; meine eigene Übersetzung (2020) war: for, all <such things> are hyle, and to the proper being in the strongest sense < τῆς μάλιστ' οὐσίας> belongs the last <hyle, which, together with the eidos makes up the individual being</p>	<p>c)TR I, Cap. 9. An aliqua forma potest esse extra compositum, cuius est forma, et ostenditur, quod nulla nisi intellectus (Frage: Gibt es eine Form ausserhalb des Zusammengesetzten, dessen Form sie ist? dieses Kapitel soll zu einem Verständnis von 1070a25–26 führen) 1070a13, In quibusdam autem substantiis generabilibus forma numquam est <i>praeter compositam substantiam</i>, quia sicut educitur de ipsa ad actum, ita corrupta ea corrumpitur in ipsam potentiam per accidens, non per se, et non manet in actu post compositum, sicut nec fuit in actu ante compositum. <i>Sicut est species</i> sive forma <i>domus</i>, quae non est, si non sit in lapidibus et lignis, <i>nisi</i> dicat aliquis, quod est <i>ars</i> in mente artificis. Et hoc praecipue est in formis artis, quae non sunt substantiae, sed accidentia, et ideo sine subiectis esse non possunt. Sed tamen <i>harum</i> formarum et aliarum <i>non est per se generatio et corruptio</i>, sicut ANTE dictum est, <i>sed alio accidentali modo sunt et non sunt</i>, quia generato composito sunt et corrupto composito non sunt. Sicut dicimus <i>domum sine materia et sanitatem</i> sine materia non esse nisi sicut in artificibus mentaliter et non secundum esse, quod faciunt istae formae, quando sunt in propriis materiis extra animam. <i>Et sic est de omni</i> eo quod est <i>secundum artem</i>. Sed quia istae formae sunt accidentia, forte aliquis diceret, quod ideo non sunt sine materia, quia sunt accidentia, et ideo formae, <i>quae sunt natura</i>, quae sunt substantiae, sunt <i>sine materiis</i> suis etiam post corruptionem compositi, sicut sine ipsa fuerunt ante compositi generationem. Ideo oportet nos aliter procedere in formis naturalibus quam in artificialibus.</p>	<p>d)[84018] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 7 1070a13, Secundo ibi, in quibusdam dicit, quod in aliquibus formis manifestum est, quod non sunt praeter substantiam compositam; sicut forma domus non est praeter materiam. Forma enim domus est accidens, et materia domus est substantia: accidens autem non est nisi in substantia. [84019] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 8 1070a14, Sed hoc dico, nisi accipiatur forma domus, ut ars, idest prout est in mente artificis. Sic enim est praeter materiam. Sed harum formarum artificialium prout sunt in mente artificis, nec est generatio nec corruptio. Domus enim, quae est sine materia in anima, et sanitas, et omnia huiusmodi, alio modo incipiunt esse et desinunt quam per corruptionem et generationem; scilicet per disciplinam, aut per inventionem. d)[84020] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 9 1070a17, Sed, si aliquae formae sunt praeter substantiam compositam, hoc erit verum in formis naturalibus, quae substantiae sunt. Unde Plato non male dixit, quod species, idest formae separatae, sunt formae quae sunt per naturam. Dico autem quod non simpliciter bene dixit, sed si sunt species aliae aliquae ab istis sensibilibus, quae sunt caro, caput et huiusmodi, quae sunt materia ultima substantiae particularis compositae, quae est maxime substantia.</p>	<p>e)Igitur in quibusdam hoc non est preter compositam substantiam ut domus species, SI NON ars; nec est generatio et corruptio horum, sed alio modo sunt et non sunt domus QUE sine materia et sanitas et omne QUOD secundum artem. Sed SIQUIDEM, IN eis que sunt natura. Quapropter non male Plato ait quia species sunt QUECUMQUE natura, SIQUIDEM sunt species ALIE horum, ut ignis, caro, caput; omnia ENIM materia sunt, et EIUS QUE maxime substantie ULTIMA. ***** c)(Albert, nach in artificialibus) 1070a18, Dicit enim forte aliquis, quod quia formae naturales substantiarum sensibilium sunt substantiae, ideo <i>non male fecit Plato</i>, cum dixit, <i>quod species</i> ideales sunt, <i>quorumcumque est natura</i>, et non aliorum, eo quod alia sunt accidentia et non substantiae. <i>Si igitur sunt species</i>, sicut dixit Plato, procul dubio non sunt species nisi <i>horum</i> quae sunt in materia, sicut est homogenium et heterogenium et simplex et compositum, <i>ut ignis, caro, caput</i>. <i>Omnia namque</i> ista dicunt formas conceptas cum <i>materia</i>. Adhuc autem, formae illae quas dixit Plato, sunt <i>maxime</i> illius <i>substantiae</i> quae <i>finalis</i> est, in qua stat totius substantiae divisio, quae est individua substantia, quae maxime substatur, cuius sunt formae species et genera, quae formas dicit esse Plato. Hanc autem nos IAM ostendimus educi de materia et non induci in eam. Et ideo nec istius substantiae videtur forma esse praeter compositum.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070a21 Τὰ μὲν οὖν κινουῦντα αἴτια ὡς προγεγεννημένα ὄντα, τὰ δ' ὡς ὁ λόγος ἅμα. Ὅτε γὰρ ὑγιαίνει ὁ ἄνθρωπος, τότε καὶ ἡ ὑγίεια ἔστιν, καὶ τὸ σχῆμα τῆς χαλκῆς σφαίρας ἅμα καὶ ἡ χαλκῆ σφαῖρα.	b)Moventes ititur cause ut antecedentia facta, alie quasi ratio simul. Nam quando sanatur homo, tunc sanitas est, et figura eree spere simul et erea spera	c)Albert 1070a12–20 Hoc autem tali via est investigandum. Accipiamus enim principia illius substantiae singula et videamus, quae ipsorum possunt salvari sine materia et quae non. (zum Thema bewegende Gründe) 1070a21, Videmus autem, quod <i>causae</i> illae quae dicuntur <i>moventes</i> , sunt distinctae a materia et sunt ipsam materiam antecedentes et sunt etiam ante illa quae <i>facta</i> sunt per generationem. Et ideo de illis constat, quod possunt esse sine illis quae facta sunt, quae sunt composita facta per generationem. <i>Aliae</i> autem causae quae sunt <i>quasi ratio</i> sive forma dans esse et rationem composito, sunt <i>simul</i> et non sunt nisi cum composito, eo quod, sicut dictum est, illae de potentia educuntur et non sunt extra materiam ingredientes in materiam, sicut dixit Plato. Et hoc probatur per inductionem et simile; <i>nam quando sanatur homo, tunc est sanitas</i> secundum illud esse quo facit sanum. <i>Et similiter</i> quando fit <i>aenea sphaera</i> , tunc est <i>figura aeneae sphaerae</i> secundum esse, quo facit sphaericum. In anima enim artificis existentes illae formae non sunt secundum ordinem et actum formarum, sed potius secundum rationem intentionis, quia animam non faciunt sanam vel sphaericam. <i>Et ideo nihil talium formarum videtur posterius</i> post corruptum compositum remanere. (alle mit der Materie im Zusammengesetzten Formen verschwinden, wenn das Zusammengesetzte verschwindet, sich auflöst, untergeht; diese Formen sind eigentlich Potenzen in der Materie) 1070a24, Si tamen <i>aliquid</i> talium formarum <i>manet</i> , hoc <i>perscrutandum est</i> subtili et propria indagatione; <i>nam in quibusdam</i> formis non de potentia materiae eductis, sed potius ab extrinseco in materiam inductis <i>nihil prohibet</i> formam manere post compositi dissolutionem.	d)[84021] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 10 1070a21, Tertio ibi, <i>moventes quidem</i> ostendit, quod formae universales (<i>warum formae universales?? es handelt sich doch um die Gründe</i>) non sunt praeter substantiam compositam; et circa hoc duo facit. Primo manifestat propositum, assignans differentiam inter causas formales et causas moventes. Et dicit, quod causae moventes praeexistunt rebus factis. Et hoc necessarium est; quia causae moventes sunt principia motus, qui terminatur ad rem factam. Sed causa formalis, quae est causa quasi ratio rei, simul incipit esse cum re cuius est forma. Tunc enim incipit esse sanitas, quando homo sanatur; et tunc incipit esse figura sphaerae aerae, quando fit sphaera aerea. Unde manifestum est, quod formae non sunt separatae a substantiis compositis; quia si essent separatae, oporteret quod essent sempiternae, cum non sint talium per se neque generatio, neque corruptio, ut ostensum est: et sic praeessent substantiis his, quarum sunt formae. ***** c)Albert, nach <i>dissolutionem</i> <i>Ut</i> verbi gratia investigandum, <i>si anima est tale</i> aliquid. Constat enim per omnia quae in III DE ANIMA et in II DE INTELLECTU ET INTELLIGIBILI et in libro DE IMMOTALITATE ANIMAE dicta sunt, quod <i>non tota et omnis</i> anima sic est separabilis a compositi corpore, <i>sed intellectus</i> . <i>Et forsitan impossibile</i> est etiam <i>omnem</i> et totum intellectum manere post compositi corporis dissolutionem, 1070a26. Hoc autem qualiter verum sit, revocentur ad memoriam ea quae in III DE ANIMA et in II DE INTELLECTU ET INTELLIGIBILI dicta sunt a nobis. (Albert bezieht sich auf Aristoteles, <i>De Anima</i> III, darin auf den <i>intellectus agens</i> , und sein eigenes Werk <i>De intellectu et intelligibili</i> II)	e)Moventes QUIDEM igitur cause UELUT PRIUS FACTE EXISTENTES, QUE AUTEM UT ratio simul. Quando ENIM sanatur homo, tunc ET sanitas est, et figura eree sere simul et erea spera. ***** c)Albert, nach <i>dicta sunt a nobis</i> Supponimus enim intellectum agentem partem esse animae et esse formam humanae animae per ea quae in III DE ANIMA dicta sunt, possibile autem intellectum non esse praeparationem in corpore, sicut mentitus est Alexander, eo quod nec forma est harmoniae corporis nec aliquid consequens harmoniam, sed esse locum specierum intelligibilium, sicut perspicuum est locus colorum, in quo sunt secundum esse spirituale, quod lux confert ipsis. Et ideo intellectus agens et possibilis se habent ad invicem sicut agens per essentiam et sicut materia, quae non est omnino materia respectu intelligibilis, sed potius ut locus se habet ad illa, sed est sicut materia respectu agentis, sicut se habet perspicuum ad colores sicut locus et sicut materia se habet ad lucem. Intellectus autem formalis est, qui inhaeret possibili et intelligibilibus, de actione agentis proveniens, sicut illud est forma visus secundum actum et visibilium quod de luce incorporatur colori, secundum quod est motivus visus. Intellectus autem omnino separatus est intellectus intelligentiae, cuius intellectus hominis est imago quaedam ambiens suum mobile, quod est corpus hominis, sicut intelligentia separata ambit suum mobile, quod est sphaera. (sozusagen, mit Kant, ist der <i>intellectus agens</i> die Spontaneität, der <i>intellectus possibilis</i> die Rezeptivität der Vernunft)

c) Albert, (Fortsetzung von *quod es sphaera*)

Et intellectus hominis est in illo (im Menschen?), sicut lumina inferiora sunt in lumine superiori, a quo recipiunt et formas et motum per influentiam. Et continuatur huiusmodi influentia formae et motus usque ad causam primam, quae movet sphaeram primam universaliter influentem, quae est penitus lux pura, quae a nullo aliquid recipit. Et intellectus hominis continue extendendo se a seipso superius, tandem per contemplationem caelorum devenit in contemplationem divinorum et in illis perfecte contemplans stat sicut sol. Sed intellectus iste humanus ad seipsum non devenit, ut in se sit, nisi prius se inveniatur. (wie kommt der Intellekt zu sich? er muss sich finden oder erfinden? – siehe den Satz „Wir können nur unser Wissen wissen“ – könnte das damit etwas zu tun haben?)

Cum igitur lumen intellectus et intellectuum, sicut IAM dictum est, sparsum sit in omnibus intelligibilibus, primum, quod acquirit intellectus per studium, est collectio intellectuum speculativorum in tribus theoriae partibus, quae sunt physica, mathesis et prima philosophia, sicut a PRINCIPIO HUIUS SAPIENTIAE determinavimus, cetera autem quae sunt de rationibus, in grammaticis, quae ministrant intelligibilium signa, et logicis, quae dant inveniendi et accipiendi verum modum, et rhetoricis, quae ex signis

aliquid persuasionis eliciunt, et poeticis, quae coniecturare docent ex intelligentis. Ethica autem sunt praeparationes ex parte studentis, ne avertatur a concupiscentiis, et hic intellectus sic acceptus est speculativus.

Quia vero in omnibus speculatis id quod fulget, est lumen intelligentiae illustrantis, sicut id quod fulget in coloribus est lumen solis, ideo per resolutionem intelligibilium in lumen intellectus, quod micat in eis, homo adipiscitur continue lumen separatum intellectus, et ingreditur in ipsum ab extrinseco. Et hoc est pro certo duplicis actus, quorum unus manet et alter non manet. Et huius causa est, quia unus est substantialis et substantia eius et alter est accidentalis, sicut dico, quod lucis est substantialis actus lucere et est substantia ipsius lucere, quia lux in seipsa lucet, alius autem actus potius est operatum quoddam, sicut est fulgor et rubor aurorae, et hoc accidit luci ex materia, cui incidit. Et cum separatur lux a materia tali, tunc manet secundum actum primum ipsius. Per omnem eundem modum dicendum est, quod intellectus adeptus est, quem adipiscitur homo ex resolutione omnium quae secundum actum intellecta sunt, in lucem intellectus, quae micat in intellectis omnibus. Et acceptio plena huius lucis est intellectus adeptus, quo homo adipiscitur intellectum verum et propriam lucem eius secundum ambitum omnium intellectorum. Quae lux intellectus est substantia ipsius intellectus et habet duplicem actum: unum quidem, quo reflectitur super continuum et

tempus, qui est actus eius sicut est actus lucis solis super alienam materiam, sicut diximus de splendore aurorae.

Alium autem habet quo lucet in intellectis puris et nudis et in seipso, non reflexus ad continuum et tempus, sed potius illustrans intellecta in ipsis primis principiis substantiae et entis. Et ideo intellectus iste secundum unum actum manet post compositi resolutionem et secundum alium non manet. Et tunc si quis proprie loquatur, non corrumpitur intellectus adeptus, sed quaedam actio ipsius corrumpitur, quia hanc non habet nisi in coniuncto. De agente autem constat, quod non corrumpitur. Similiter autem nec possibilis corrumpitur, ex quo iste est locus specierum et subiectum agentis, et non differt ab eo nisi sicut perspicuum a luce. Et compositio horum intellectuum est sicut compositio solis, et intellectus adeptus in his est sicut comprehensio solis in omnibus substantialibus effectibus suis. Et reductio istius intellectus est in intellectu intelligentiae sicut reductio illustratorum a sole ad solem. Et perfectio eius in intellectu primo est sicut reordinatio resultationis et umbrae speculi ad faciem, ex cuius obiectu facta est imago resultans. Et sic planum est, qualiter non tota anima est manens post compositi resolutionem, sed intellectus et intellectus etiam non totus manet, sed in parte corrumpitur secundum quandam ipsius actionem.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070a24 Εἰ δὲ καὶ ὕστερόν τι ὑπομένει, σκεπτόν· [25] ἐπ' ἐνίων γὰρ οὐδὲν κωλύει, οἷον εἰ ἡ ψυχὴ τοιοῦτον, μὴ πᾶσα ἀλλ' ὁ νοῦς· πᾶσαν γὰρ ἀδύνατον ἴσως.	b)(sed si et posterius aliquid manet, perscutandum est; nam in quibusdam nichil prohibet, ut si est anima tale, non omnis sed intellectus; omne namque impossibile forsā).		d)[84022] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 11 1070a24, Sed quamvis formae non praeexistant substantiis compositis, perscrutandum tamen est, si aliqua forma remaneat posterius, corrupta substantia composita. In quibusdam enim formis nihil prohibet quod remaneat post substantiam compositam. Puta, si dicamus animam esse talem. Non tamen omnis anima, sed solus intellectus. Forsitan enim impossibile est omnem animam esse talem, ut remaneat corrupto corpore; quia aliae partes animae non habent operationem sine organis corporeis, intellectus autem non operatur per organum. Dicit autem, <i>forsan</i> , quia non erat praesentis intentionis hoc demonstrare, sed hoc pertinet ad scientiam de anima. Et sicut aliae partes animae ab intellectu non remanent post substantiam compositam, ita etiam nec aliae formae rerum corruptibilium. d)[84023] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 12 1070a26, Considerandum autem hanc sententiam esse Aristotelis de anima intellectiva quod non fuerit ante corpus, ut Plato posuit, neque etiam destruitur destructo corpore, ut antiqui naturales posuerunt, non distinguentes inter intellectum et sensum. Non enim excipit animam intellectivam a generalitate aliarum formarum, quantum ad hoc quod formae non praeexistunt substantiis compositis; sed solum quantum ad hoc quod non remanent post substantias compositas.	e)Si AUTEM et posterius aliquid manet, perscrutandum est. In quibusdam ENIM nichil prohibet, ut si * anima tale, non omnis sed intellectus; OMNEM namque impossibile forsā. ***** d)Thomas [84024] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 13 Ex quo etiam patet quod non potest hoc depravari, sicut quidam depravare conantur dicentes intellectum possibilem tantum, vel agentem tantummodo esse incorruptibilem. Tum quia ponunt intellectum, quem dicunt esse incorruptibilem, sive sit intellectus possibilis sive agens, esse quamdam substantiam separatam, et sic non est forma. Tum etiam quia si sit forma, sicut remanet corrupto corpore, ita etiam praeexistit corpori. Et quantum ad hoc non esset differentia inter ponentes intellectum separatum esse formam hominis, et ponentes species separatas esse formas rerum sensibilium. Quod Aristoteles hic excludere intendit.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070a26 Φανερόν δὴ ὅτι οὐδὲν δεῖ διὰ γε ταῦτ' εἶναι τὰς ιδέας· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ, ὁ καθ' ἕκαστον τὸν τινὰ ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν· ἡ γὰρ ἰατρικὴ τέχνη ὁ λόγος τῆς ὑγιείας [30] ἐστίν.	b)Palam etiam quia non oportet propter ea esse species; nam homo hominem generat, quilibet aliquem; similiter autem et in artibus; nam medicinalis ars ratio sanitatis est.	c) (Albert, der folgende Schluss des Cap. 9. ist eine Bemerkung zu 1070a26) Ex his <i>etiam</i> patet, cum omnes formae educantur de potentia ad actum, sicut diximus, et solus intellectus adeptus sit ingrediens ab extrinseco, <i>quod non oportet species</i> ideales esse propter illam causam, quod omne quod generatur, fiat ab univoco generante, quia in generatione univoca <i>homo generat hominem</i> secundum se, et in particulari hic generat hunc, et quilibet generat <i>aliquem</i> particularem. <i>Similiter autem est etiam in artibus. Ars enim medicinalis</i> in intellectu medici <i>ratio est univoca sanitatis</i> , quae est in umoribus. Alia autem quaecumque sunt generantia aequivoce, ad univoca reducuntur. Et virtus formativa, quae est in materiis eorum, est sicut ars in intellectu artificis, sicut patet, quia calor, qui est in semine hominis, virtutes divinas accipit a caelo et anima, quibus format, et ideo dicitur intellectus et artifex a PERIPATETICIS. Haec autem omnia dicta sunt secundum opinionem Peripateticorum, quia nec in his nec in aliis in hac via philosophiae dicimus aliquid ex proprio, quia propriam intentionem, quam in philosophia habemus, non hic suscepimus explanare. (Albert unterscheidet, was er kommentiert und was er aus Eigenem denkt. Er betont, dass er in dieser Form des Philosophierens nur sage, was er von den anderen verstehe, seine eigene Sicht darzustellen, sei hier nicht der Ort. – Albert, Ende TR I, Cap 9)	d)[84025] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 3 n. 14 1070a26, <i>Palam itaque</i> secundo excludit rationem propter quam ponebant ideas separatas. Ad hoc enim dicebant Platonici esse necessarium ponere ideas, ut substantiae particulares sensibiles ad earum similitudines formarentur. Sed hoc non est necessarium; quia in istis inferioribus invenitur causa sufficiens formationis omnium eorum quae fiunt. Nam agens naturale agit sibi simile. Homo enim generat hominem; non quidem universalis singularem, sed singularis singularem. Unde non est necessarium ponere hominem universalem esse separatam, a quo hic homo singularis formam speciei accipiat vel participet. Et similiter manifestum est in his quae fiunt secundum artem; quia ars medicinalis est quaedam ratio sanitatis et similitudo in anima, ut etiam supra ostensum est. (es braucht die Ideen nicht, weil im Naturseienden genug Gründe, auch herstellende, sog. ‚Wirkursachen,‘ für das Entstehen von neuem Seienden zu finden sind)	e)Palam ITAQUE quia non oportet propter HEC esse YDEAS; homo ENIM hominem generat, QUI SINGULARIS aliquem. Similiter autem et in artibus; medicinalis ENIM ars ratio sanitatis est.

4 Λ 4

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1070a31 Τὰ δ' αἴτια καὶ αἱ ἀρχαὶ ἄλλα ἄλλων ἔστιν ὥς, ἔστι δ' ὥς, ἂν καθόλου λέγη τις καὶ κατ' ἀναλογίαν, ταῦτὰ πάντων. Ἀπορήσειε γὰρ ἂν τις πότερον ἔτεραι ἢ αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα τῶν οὐσιῶν καὶ τῶν πρὸς τι, καὶ [35] καθ' ἑκάστην δὴ τῶν κατηγοριῶν ὁμοίως. Ἄλλ' ἄτοπον εἰ ταῦτὰ πάντων· ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ ἔσται τὰ πρὸς τι καὶ αἱ οὐσίαι.</p>	<p>b) Sed cause et principia alia aliorum sunt hoc, sunt autem ut, si quis dicat universaliter secundum proportionem idem omnium. Dubitabit autem aliquis, si eadem sunt principia et elementa substantiarum et eorum quae sunt ad aliquid, et cuiuslibet categoriarum similiter. Sed impossibile [: ἄτοπον], si eadem omnium; ex eisdem enim essent ad aliquid et substantia.</p>	<p>c) Albert, TR I, Cap. 10. Utrum eadem sint principia et elementa diversorum numero vel genere vel specie an diversa 1070a31 (Worum es geht: wirken die Ursachen über Gattungen und Arten hinweg, oder bedarf es je spezifischer Ursachen und Gründe?) Quod autem praecipue sciendum de principiis sensibilium corruptibilium, hoc §est, quod <i>aliorum</i> secundum numerum <i>sunt principia alia</i> et alia secundum numerum, licet forte conveniant in specie, et diversorum secundum speciem, convenientium tamen in genere, diversa sunt principia specie, sed in genere convenientia, et diversorum genere principia sunt diversa in genere, sed eadem possunt esse proportione. Hoc autem qualiter sit verum, sic est declarandum. Licet enim principia sint diversa diversorum, tamen haec eadem diversa principia nihil prohibet <i>secundum</i> analogiam et <i>proportionem</i> esse <i>eadem omnium</i>. 1070a33, Tamen de hoc forte <i>dubitando</i> obiicit <i>aliquis</i> dicens, quod <i>si eadem sunt principia et elementa substantiarum et eorum quae ad-aliquid et cuiuslibet categoriarum</i>, quod hoc mirum videtur, praecipue de ad-aliquid, quod ita debilis est essentiae, quod multi antiquorum esse huius praedicamenti non dixerunt esse rem, sed comparationem, quae in sola existit ratione.</p>	<p>d) Thomas, lectio IV [84026] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 1 1070a31, Postquam philosophus determinavit de principiis substantiae sensibilis, nunc intendit inquirere utrum sint eadem principia substantiarum et aliorum generum, aut alia et alia. Manifestum enim est, quod si sunt eadem, assignatis principiis substantiae, assignata sunt principia omnium aliorum generum. Et circa hoc tria facit. Primo proponit veritatem. Secundo subiungit inquisitionem de veritate proposita, ibi, <i>dubitabit autem</i> quis. Tertio recapitulando recolligit veritatem, ibi, <i>quaerere</i>. (bezieht sich das auf 1071b29???) Dicit ergo primo, quod quodammodo sunt alia aliorum et principia et causae, et quodammodo sunt eadem omnium, secundum universalitatem, et secundum proportionem. d)[84027] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 2 1070a33, Deinde cum dicit <i>dubitabit autem</i> inquirendo discutit veritatem praemissam; et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationem. Secundo obiicit ad quaestionem, ibi, <i>sed si eadem, inconveniens</i>. Tertio determinat veritatem, ibi, <i>at ut dicimus</i>, 1070b10. Dicit ergo primo, quod dubitatio est, utrum substantiarum, et eorum quae sunt ad aliquid, et similiter aliorum praedicamentorum, sint eadem principia, aut alia et alia.</p>	<p>e) Cause AUTEM et principia alia aliorum EST UT, EST autem ut, si quis dicat universaliter ET secundum proportionem, EADEM omnium. Dubitabit autem UTIQUE aliquis UTRUM ALTERA AUT eadem SINT principia et elementa substantiarum et eorum que sunt ad aliquid, et cuiuslibet categoriarum similiter. Sed INCONVENIENS si eadem omnium; ex eisdem enim ERUNT QUE ad aliquid et substantia.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
	b)	c)1070a35, <i>Impossibile</i> autem videtur, quod eadem sint principia et elementa <i>omnium</i> categoriarum. <i>Si enim eadem</i> sunt, tunc <i>ex eisdem</i> principiis et elementis erit <i>ad-aliquid et substantia</i> . Quaeramus <i>igitur</i> , quod est illud principium et quod est illud elementum ex quo communiter est substantia et ad-aliquid. Et non erit assignare, quia <i>nihil est commune</i> secundum rem <i>substantiae et ad-aliquid</i> , quod possit esse utriusque principium et elementum. Oporteret autem, si substantia et ad-aliquid haberent idem principium et elementum, quod illud esset commune utrique et prius utroque illorum, quia <i>elementum est prius</i> eo cuius est elementum. Adhuc autem dici non potest, quod <i>substantia sit elementum</i> eius quod <i>est ad-aliquid, nec e converso</i> id quod est <i>ad-aliquid</i> , potest esse elementum <i>substantiae</i> , quia elementum est de intrinsecis et essentialibus et constituentibus rem, cuius est elementum. Et si substantia esset elementum ad-aliquid, oporteret, quod ad-aliquid esset in genere substantiae. Et si e converso ad-aliquid esset elementum et proprium principium substantiae, oporteret, quod substantia esset in genere eius quod est ad-aliquid; quorum utrumque est falsum, et eadem ratio est de aliis generibus. (Kategorien können sich nicht gegenseitig begründen, weil sie alle erste Anfänge und unreduzierbar sind)	d)[84028] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 3 1070a34, Et ponit specialiter de ad aliquid, quia ea quae sunt ad aliquid, remotiora videntur esse a substantia quam alia genera, ex eo quod sunt debilioris esse. Unde et substantiae inhaerent mediantibus aliis generibus, sicut aequale et inaequale, duplum et dimidium, mediante quantitate. Movens autem et motum, pater et filius, dominus et servus, mediante actione et passione. Et hoc ideo, quia substantia est per se existens (schon irgendwie, aber eben nur eingeschränkt; eine üble Aequivokation); quantitas autem et qualitas sunt entia in alio; sed relativa non solum sunt in alio, sed ad aliud. [84029] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 4 1070a35, Deinde cum dicit <i>sed inconueniens</i> obiicit ad propositam quaestionem; et ponit duas rationes ad ostendendum, quod non sunt eadem principia substantiae et aliorum generum. Quarum prima talis est. Si eadem sint principia substantiae et aliorum generum, aut oportet quod illa principia eadem sint praeter substantiam et alia genera, aut oportet quod sint in genere substantiae, vel in aliquo alio genere. (es scheint, dass mit <i>genera</i> die Kategorien gemeint sind)	

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070b1 Τί οὖν τοῦτ' ἔσται; Παρὰ γὰρ τὴν οὐσίαν καὶ τὰλλα τὰ κατηγορούμενα οὐδὲν ἐστὶ κοινόν, πρότερον δὲ τὸ στοιχεῖον ἢ ὧν στοιχεῖον· ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ οὐσία στοιχεῖον τῶν πρὸς τι, οὐδὲ τούτων οὐδὲν τῆς οὐσίας. Ἔτι πῶς ἐνδέχεται πάντων [5] εἶναι ταῦτα στοιχεῖα; Οὐδὲν γὰρ οἷόν τ' εἶναι τῶν στοιχείων τῶ ἐκ στοιχείων συγκειμένῳ τὸ αὐτό, οἷον τῶ BA τὸ B ἢ A,	b) Quid igitur hoc erit? Nam circa substantiam et alia predicamenta nichil commune, prius autem est elementum; sed nec substantia elementum est ad aliquid, nec horum aliquid substantie. Amplius quomodo esse omnium elemente eadem? Nullum enim possibile esse elementorum cum ex elementis composito idem, ut ei quod est BA aut A vel B † nec aut AB †	c) Albert, anschliessend an de aliis generibus 1070b5, <i>Amplius</i> quaeramus, <i>quomodo contingit</i> , quod <i>omnium elementa sint eadem</i> ; non enim possibile est, quod aliquod <i>elementum</i> sit penitus <i>idem cum</i> eo quod <i>componitur ex elementis</i> , quia nihil componitur ex uno simplici. Et si idem esset elementum cum eo quod componitur ex elementis, tunc idem esset compositum cum simplici, et oporteret, quod omnia componentia essent idem et unum simplex, quod non potest esse. Syllabae enim compositae, <i>quae est BA</i> , non potest idem esse elementum componens eam, sive sit <i>B</i> sive sit <i>A</i> , nec ipsa simplicia sunt inter se eadem, quia <i>A</i> non potest esse <i>B</i> . Et haec omnia contingerent, si eadem essent elementa cum ipsis elementatis. Si autem omnium elementa essent eadem, sequeretur, quod omnia essent eadem et elementa inter se essent eadem, sicut iam ostensum est.	d) [84030] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 5 1070b1, Sed non potest dici, quod sint extra substantiam et alia praedicamenta; quia oportet quod essent priora tam substantia quam aliis praedicamentis. Prius enim est principium his quae sunt a principio. Cum ergo id quod est prius, inveniatur esse communius, sicut animal est prius homine, sequitur, si aliquid est prius substantia et aliis generibus, quod aliquid sit commune substantiis et aliis generibus, et praecipue secundum opinionem Platoniorum, qui posuerunt universalis esse principia, et unum et ens quasi communissima esse principia omnium. (ist das vielleicht eher neuplatonisch als platonisch? – Einheit und Sein sind jedoch auch bei Aristoteles keine Gattungen (auch keine Super-Gattung) und betreffen doch alles) [84031] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 6 Neque etiam potest dici, quod principia communissima omnium generum sint in genere substantiae, aut in genere ad aliquid, vel in aliquo alio genere. Cum enim principia sint homogenea his quae sunt ab eis, non videtur possibile quod substantia sit principium eorum quae sunt ad aliquid, aut e converso. Non igitur eadem sunt principia substantiae et aliorum generum. [84032] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 7 1070b5, Secundam rationem ponit ibi, <i>amplius quomodo</i> quae talis est. Nullum elementum est idem cum eo quod ex elementis est compositum: quia nihil est causa aut elementum suiipsius; sicut huius syllabae ba, elementum est haec litera b aut a.	e) Quid igitur hoc erit? Nam EXTRA substantiam et alia predicamenta nichil EST commune; prius autem est elementum QUAM QUORUM EST ELEMENTUM. AT VERO NEQUE substantia elementum est EORUM QUE ad aliquid, nec horum aliquid substantie. Amplius quomodo contingit esse omnium elementa eadem? Nullum enim possibile esse elementorum cum ex elementis composito idem, ut ei quod est <u>ba</u> <u>B</u> AUT <u>A</u> *;

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070b7 οὐδὲ δὴ τῶν νοητῶν στοιχείων, οἷον τὸ ἓν ἢ τὸ ὄν· ὑπάρχει γὰρ ταῦτα ἐκάστῳ καὶ τῶν συνθέτων. Οὐδὲν ἄρ' ἔσται αὐτῶν οὔτ' οὐσία οὔτε πρὸς τι ἄλλ' ἀναγκαῖον. (Beachte: Textproblem bei τῶν νοητῶν στοιχείων: Fazzo übernimmt στοιχείων von EJ im Gegensatz zu Ross, der στοιχείον ἐστὶν mit A ^b schreibt und im Gegensatz zu Jaeger, der οὐδ' – στοιχείων tilgt. Sie kommentiert: „Nessuno degli elementi intelligibili, come l'Uno o l'Ente può essere principio comune ai diversi enti.“)	b)(nec intellectualium elementum, ut unum aut ens; insunt enim ea singulis et compositorum). Nichil igitur erit eorum nec substantia nec ad aliquid; sed necessarium.	c)Albert, (anschliessend an <i>sicut iam ostensum est</i>) 1070b7, Adhuc autem non potest dici, quod elementa omnium, quae sunt eadem, sunt <i>unum</i> et <i>ens</i> et quod haec sint elementa omnium, quia unum et ens secundum se non sunt aliud ab ipsis (was heisst <i>aliud ab ipsis??</i> verschieden von diesen?? von <i>differre ab hergeleitet?</i>) quorum dicuntur esse elementa. Ista <i>enim</i> quae sunt unum et ens, <i>insunt singulis</i> simplicibus et his quae sunt de numero <i>compositorum</i> et non habent differentiam ad illa sicut elementum ad elementatum, sicut SAEPE ostendimus. Et haec si sunt elementa, cum elementum et elementatum non sint idem, oporteret, quod unum et ens <i>nec</i> essent <i>substantiae nec ad-aliquid</i> , cum tamen hoc sit <i>necessarium</i> , quod unum est substantia et ens, et similiter ad-aliquid est unum et ens, et eadem ratio est de omnibus praedicamentis.	d)[84033] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 8 1070b7, Et quia videbatur hoc habere instantiam in principiis a Platone positis, quae sunt unum et ens, eo quod unumquodque principiatorum est unum et ens; ideo consequenter hoc excludit, dicens, quod neque etiam intellectualium elementorum (siehe Textproblem im griechischen Text), quae sunt unum et ens, possibile est aliquod esse idem cum his quae sunt ex elementis. Vocat autem ea intellectualia, quia universalia intellectu percipiuntur, et quia Plato ea ponebat separata a sensibilibus.	e)nec ETIAM INTELLECTUALIUM ELEMENTORUM, ut unum aut ens, insunt enim ea singulis * compositorum. Nichil igitur erit eorum nec substantia nec ad aliquid; sed necessarium.
		d)[84034] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 9 1070b7, Et quod huiusmodi elementa sint alia ab eis quorum sunt elementa, probat, quia huiusmodi elementa, idest unum et ens, insunt singulis compositorum ex eis, nullum autem compositorum ex eis inest aliis. Unde patet, quod et ista elementa differunt ab (hier gebraucht Albert <i>differre ab</i>) his quae sunt composita ex eis. Si igitur verum est quod elementa non sunt idem cum his quae sunt ex elementis, si eadem sunt elementa substantiarum et aliorum generum, consequitur, quod nihil eorum sit in genere substantiae, neque in aliis generibus. Sed hoc est impossibile; quia necesse est omne quod est, esse in aliquo genere: (d. h. in einer der Kategorien)		

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070b9 Οὐκ ἔστιν ἄρα [10] πάντων ταῦτα στοιχεῖα. Ἡ ὥσπερ λέγομεν, ἔστι μὲν ὥς, ἔστι δ' ὡς οὐ, οἷον ἴσως τῶν αἰσθητῶν σωμάτων ὡς μὲν εἶδος τὸ θερμὸν καὶ ἄλλον τρόπον τὸ ψυχρὸν ἢ στέρησις, ἢ ὕλη δὲ τὸ δυνάμει ταῦτα πρῶτον καθ' αὐτό, οὐσίαι δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ ἐκ τούτων, ὧν ἀρχαὶ ταῦτα, ἢ εἴ τι ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ [15] γίγνεται ἔν, οἷον σὰρξ ἢ ὀστοῦν· ἕτερον γὰρ ἀνάγκη ἐκείνων εἶναι τὸ γενόμενον.	b) Non sunt igitur omnium eadem elementa. Aut ut dicimus, est quidem ut est, est vero ut non, ut forsansensibilium corporum quaei species calor et alio modo frigidum privatio, materia vero quod potestate ea primum secundum se, substantia ver eaque et quae ex hiis, quorum sunt principia ea, aut siquid ex calido et frigido fit unum, ut caro aut os; diversum enim necesse est ab illis esse factum.	c) 1070b9, non igitur possibile est, quod sint eadem principia omnium. Videtur igitur, quod propter istas rationes <i>non sint omnium eadem elementa</i> et principia. Hoc igitur aut oportet concedere <i>aut</i> oportet dicere, <i>sicut dicere</i> consuevimus in hac sapientia de multipliciter dictis, quod <i>est quidem</i> uno modo, quod <i>est</i> verum omnium esse eadem elementa et principia, et quidem modus alius secundum quem <i>non est</i> verum. c) 1070b11, Modus autem, secundum quem est dicere esse eadem elementa et principia, in communi valde et remoto, quo principia et elementa sunt eadem, <i>sicut si forsans</i> diceremus, quod <i>sensibilium corporum</i> sunt eadem principia et elementa, et diceremus, quod in talibus transmutationibus sensibilium sunt duae qualitates agentes primae et quod una illarum, quae est calor, est <i>quasi species</i> , et ea quae <i>alio modo</i> est principium sicut <i>privatio</i> , est <i>frigus</i> . Et <i>quod materia est potestate</i> ambo ista, non sicut materia propria sensibilium, sed sicut subiectum <i>primum</i> . Sic enim dicendo non assignamus principia et elementa sensibilium nisi valde in communi. Et haec communitas per analogiam uniuscuiusque appropriata facit alia et alia esse elementa et principia huius et illius. <i>Substantia</i> autem communiter accepta, sicut in PHYSICIS diximus, est et <i>ea quae</i> sunt principia substantiae, et etiam illa composita substantiae <i>quae</i> est <i>ex his</i> , et tales sunt substantiae omnes illae et omnia illa <i>quorum ista sunt principia</i> . Et haec quidem determinatur dupliciter. <i>Aut</i> enim determinatur, prout est substantia composita solum aut prout est substantia sensibilis.	d) [84035] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 10 1070b10, Deinde cum dicit <i>aut ut dicimus</i> solvit propositam dubitationem. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit, quod eadem sunt principia omnium proportionaliter. Secundo, quod eadem sunt universaliter, ibi, <i>adhuc autem videre</i> et cetera. Haec enim duo supra posuerat, dicens quod principia sunt eadem omnium universaliter et secundum proportionem. Prima pars dividitur in duas partes, secundum quod duos modos assignat, quibus proportionaliter sunt eadem principia omnium. Secunda incipit, ibi, <i>amplius autem alio modo</i> . Circa primum duo facit. 1070b17, Primo ostendit quomodo proportionaliter sunt eadem. Secundo quomodo et simpliciter sint eadem principia omnium prima, ibi, <i>amplius autem praeter haec</i> . Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod proportionaliter sunt eadem principia omnium quantum ad causas intrinsecas. 1070b23, Secundo quantum ad causas intrinsecas et extrinsecas simul, ibi, <i>quoniam autem non solum</i> . Dicit ergo primo, quod quodammodo est verum dicere omnium eadem principia, et quodammodo non. d) [84036] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 11 1070b11, Et hoc ostendit dicens: sicut si ponamus quod sensibilium corporum sit principium, tamquam species et forma calidum, et tamquam privatio frigidum, et materia sensibilium corporum sit id quod est secundum se in potentia ad haec duo. Nam materia secundum se sumpta est principium susceptivum formae et privationis. Dicit autem, <i>forsans</i> , quia calidum non est forma substantialis corporum sensibilium, neque frigidum est privatio, sed ambo sunt qualitates. Utitur tamen eis tamquam forma et privatione in genere substantiae ad maiorem manifestationem. Unde subiungit, quod et huiusmodi principia sunt substantiae, non sicut species in genere, sed sicut principia.	e) Non sunt igitur omnium eadem elementa. Aut ut dicimus, est quidem ut est, est uero ut non; PUTA forsansensibilium corporum UT QUIDEM species CALIDUM et alio modo frigidum priuatio, materia uero quod POTENTIA HEC primum sedundum se. Substantia vero ET HEC et que ex hiis, quorum sunt principia HEC, aut si quid ex calido et frigido fit unum, ut caro aut os; ALTERUM enim necesse * ab illis esse QUOD factum EST. ***** d) Thomas [84037] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 12 Et iterum illa quae sunt ex his, quorum haec sunt principia, scilicet ignis et aqua: ac si intelligamus quod ignis componatur ex calido, sicut forma et propria materia, et aqua ex frigido, sicut ex privatione et materia. 1070b14, Aut etiam si aliquid unum fit ex calido et frigido commixtis, eorum sunt praedicta principia, scilicet calidum et frigidum et materia eorum; quia necesse est id quod fit ex calido et frigido, esse aliquid diversum ab illis, scilicet calido et frigido, et a primis corporibus, quorum imaginamur haec esse formas.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070b16 Τούτων μὲν οὖν ταῦτά στοιχεῖα καὶ ἀρχαί. Ἄλλων δ' ἄλλα, πάντων δὲ οὕτω μὲν εἰπεῖν οὐκ ἔστιν, τῷ ἀνάλογον δέ, ὥσπερ εἴ τις εἴποι ὅτι ἀρχαὶ εἰσὶ τρεῖς, τὸ εἶδος καὶ ἡ στέρησις καὶ ἡ ὕλη. Ἄλλ' ἕκαστον τούτων ἕτερον περὶ [20] ἕκαστον γένος ἐστίν, οἷον ἐν χρώματι λευκὸν μέλαν ἐπιφάνεια· φῶς σκότος ἀήρ, ἐκ δὲ τούτων ἡμέρα νύξ.	b)Horum igitur ea elementa et principia (aliorum vero alia), omnium autem ut ita dicatur, non est, sed irrationabilium, quemadmodum si quis dicat quia principia sunt tria, et species et privatio et materia. Sed horum singula diversa circa genus unumquodque sunt, ut in calore album, nigrum; deinde dicunt lux, tenebre, aer; ex hiis dies et nox.	c)(Albert, <i>anschliessend an prout est substantia sensibilis</i>) Si autem determinatur, prout est substantia solum, tunc est substantia, cuius sunt principia forma et materia. Si autem determinatur, prout substantia sensibilis et mutabilis, tunc est substantia illa, <i>si quae fit unum ex calido et frigido, sicut est caro et os</i> et alia mixta per actionem primarum qualitatum. <i>Necessarium enim est, quod id quod factum est ab illis</i> quae sunt transmutationis et mixtionis principia, sit <i>diversum</i> ab ipsis principiis. 1070b16, <i>Horum igitur</i> quae dicta sunt, <i>ea sunt elementa et principia</i> quae inducta sunt, <i>aliorum vero</i> elementorum sunt <i>alia</i> . Et si alia sunt secundum numerum convenientia in specie, sunt elementa eorum alia secundum numerum et in specie convenientia. Si vero alia sunt in specie, convenientia in genere, et elementa sunt alia in specie, convenientia in genere. Et si alia sunt in genere, non convenientia nisi in aliquo per analogiam dicto de illis, tunc et principia sunt alia in genere, non existentia eadem nisi secundum analogiam. Hoc autem dico de substantia, prout determinatur ut haec substantia, et non determinatur ut sensibilis. c)1070b17, <i>Omnium autem</i> quaecumque sunt quocumque modo differentia, <i>ut ita dicatur</i> de propriis principiis, <i>non est</i> accipere eadem esse principia, <i>sed</i> potius hoc est <i>irrationabile</i> , sed in proportionis communitate potest dici omnium esse eadem principia. Et hoc est, sicut <i>si aliquis dicat, quia</i> in communi <i>principia sunt tria</i> , quae sunt <i>species et privatio et materia</i> in communi. <i>Sed</i> haec si comparentur ad specialia vel individualia, <i>singula sunt diversa</i> principia secundum diversitatem <i>uniuscuiusque generis</i> principiatorum.	d)[84038] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 13 Sic igitur horum, scilicet simplicium corporum, et compositorum ex eis, sunt eadem principia et elementa. Sed aliorum sunt alia proxima principia. 1070b16, Non autem omnium sunt eadem nisi proportionaliter. Sicut si aliquis dicat quod sicut praedicta tria, scilicet calidum et frigidum et subiectum eorum, se habent in generatione corporum simplicium ut forma et privatio et materia, ita in quolibet alio genere illa tria sunt, quae se habent ut forma, privatio et materia; sed ista diversa sunt in diversis generibus. (<i>hier Beispiele für den Gebrauch von genera für die Kategorien und was in diese fällt, im Beispiel: Farbe als Qualität; auch Aristoteles hat hier γένος</i>) Sicut in genere colorum, album est sicut species, nigrum sicut privatio, et superficies sicut materia et subiectum. Et in genere distinctionis temporum, lumen est sicut species, tenebrae sicut privatio, aer sicut materia et subiectum. Ex quibus tribus principiis constituuntur dies et nox, 1070b21. ***** c)(Albert, <i>nach principiatorum</i>) 1070b20, <i>Sicut in colore</i> quaerentes principia compositorum colorum, non primorum, dicemus, quod principia sunt prima simplicia, ut <i>album</i> , quod est species, et <i>nigrum</i> quasi privatio, et superficies terminati quasi materia. <i>Deinde</i> quaerentes principia diei, <i>dicunt</i> quidam propria assignantes principia, quod sunt <i>tenebrae</i> quidem privatio, ex qua fit dies, et <i>lux</i> species et <i>aër</i> , qui potestate est ambo. <i>Ex his</i> enim sunt <i>nox et dies</i> 1070b21, et sic est de singulis. Hoc igitur modo accipiunt principia substantiae sensibilis, prout ipsa est transmutabilis, 1070b18, quia, sicut diximus, transmutationis sunt principia tria, quae in communi quidem sunt materia, privatio et forma, et sunt omnium transmutabilium secundum analogiam eadem, sed diversorum genere vel specie vel numero sunt diversa genere, specie et numero.	e)Horum igitur EADEM elementa et principia; aliorum vero alia. Omnium autem * ita QUIDEM DICERE non est, sed PROPORTIONALITER, quemadmodum si quis dicat quia principia sunt tria: * species et privatio et materia. Sed horum UNUMQUODQUE ALTERUM circa genus unumquodque EST, ut in colore album, nigrum SUPERFICIES; LUMEN, tenebre, aer, ex hiis AUTEM dies et nox. ***** c)(Albert, <i>nach specie et numero</i>) TR I, Cap. 11. Quod sensibilibium substantiarum principia, quae dicuntur causae et elementa, sunt secundum analogiam eadem et secundum appropriatum modum diversorum sunt diversa (<i>hier ein Beispiel für die eigene Kapiteleinteilung von Albert, er beginnt mit einem neuen Kapitel bei A 4, 1070b16</i>) 1070b16, (<i>zur Gleichheit und Verschiedenheit der Prinzipien der sinnlichen Substanzen</i>) Nos autem ut perfectam faciamus doctrinam, non tantum determinabimus principia transmutabilis substantiae, secundum quod est transmutabilis, sed adhuc addemus determinantes principia substantiae sensibilis, secundum quod ipsa est sensibilis. Haec enim sunt in communi loquendo tria vel quattuor vel quinque, licet etiam ista diversorum sint diversa. Quod autem hoc verum sit, sic declaratur.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070b22 Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον τὰ ἐνυπάρχοντα αἴτια, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκτὸς οἶον τὸ κινῶν, δηλον ὅτι ἕτερον ἀρχὴ καὶ στοιχεῖον, αἴτια δ' ἄμφω, καὶ εἰς ταῦτα διαιρεῖται ἡ ἀρχή, τὸ δ' [25] ὡς κινῶν ἢ ἰστὰν ἀρχή τις καὶ οὐσία, ὥστε στοιχεῖα μὲν κατ' ἀναλογίαν τρία, αἰτίαι δὲ καὶ ἀρχαὶ τέτταρες· ἄλλο δ' ἐν ἄλλῳ, καὶ τὸ πρῶτον αἴτιον ὡς κινῶν ἄλλο ἄλλῳ.	b) Sed quoniam non solum que insunt cause alie sunt ab eis que sunt extra ut movens, palam quia diversum principium et elementum, cause vero ambo, et in ea dividitur principium, quasi movens vero aut stans principium est quoddam, quare elementa secundum analogiam tria, sed cause et principia quatuor; aliud vero in alio, et prima causa quasi movens aliud alii.	c) 1070b22, Sicut enim SAEPE diximus (eher Albert selbst als Aristoteles; dieser drückt sich nicht so aus), illae <i>causae quae insunt</i> rebus, <i>aliae sunt ab illis quae</i> quidem <i>causae sunt</i> , sed non insunt. Illae enim quae insunt, sicut materia et forma, dicuntur elementa, et materia magis proprie est elementum quam forma. Aliae autem quae non insunt, <i>ut efficiens et finis</i> , dicuntur principia. Et causa est nomen commune ad elementa et principia, licet quaedam dicantur principia quae non sunt causae, sed de illis non intendimus hic. (zur Differenz der inneren und äusseren Gründe) 1070b23, <i>Palam igitur ex dictis est, quod diversa sunt principia et elementa</i> in omni re quae habet principia et elementa, et quod <i>causa</i> sua communitate complectitur <i>ambo</i> haec, <i>et in ista quae sic dicuntur extra res esse causae rerum, dividitur principium</i> . Unde patet, quod id quod est <i>quasi movens aut stans</i> , hoc est causa motus et quietis, in rebus <i>est unum de principiis</i> . Et ex hoc concluditur, quod <i>elementa</i> eorum quae habent elementa, communiter loquendo <i>secundum analogiam</i> sunt <i>tria</i> , quae sunt materia et forma et cum his finis in quibusdam, qui est forma, quia haec duo in substantia sensibili in idem incidunt. <i>Principia autem et causae</i> , extenso vocabulo accepto principio, sunt <i>quatuor</i> , quia principium, extenso vocabulo, convertitur cum causa. Sed unumquodque istorum aliud <i>et aliud est in alio</i> et alio, 1070b27. Hoc enim modo sunt diversa. Extra haec autem omnia est <i>prima causa</i> universalis, quae omnium est causa <i>movens</i> 1070b34-35, et sic sunt quinque, primum scilicet movens extra genus et movens in genere et materia et forma et finis. Et si nos primam causam ponamus esse ante primum movens caelum, tunc erit causa efficiens non movens unum principium et causa prima movens universalis et causa movens in genere et materia et forma et finis. 1070b26, Et haec secundum analogiam accepta erunt omnium, sed contracta et appropriata erunt <i>alia aliorum</i> et diversa.	d) [84039] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 14 1070b22, Deinde cum dicit <i>quoniam autem</i> ostendit idem in causis intrinsicis et extrinsecis. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit quod computando tam causas intrinsecas quam extrinsecas, sunt quatuor proportionaliter omnium. Secundo, quomodo reducuntur ad tres, ibi, <i>quoniam vero movens</i> 1070b24-5. Dicit ergo primo, quod quia non solum sunt causae ea quae dicta sunt intrinseca rei, sed etiam ea quae sunt extra rem, sicut movens, manifestum est quod principium et elementum differunt. Nam principium proprie dicitur quod est extra sicut movens. Nam ab eo est principium motus. Elementum autem proprie dicitur causa intrinseca ex qua constituitur res. (Unterscheidung wie bei Albert) d) [84040] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 15 1070b24, Sed ambo dicuntur causae, scilicet tam principia extrinseca quam intrinseca. Et principium quodammodo dividitur in ea, scilicet intrinsecas causas et extrinsecas. Sunt enim quaedam principia intrinseca, ut in quinto ostensum est. Sicut fundamentum est principium domus secundum materiam, et animal hominis secundum formam. Sed id quod est movens, aut sistens, idest quiescere faciens, est principium quoddam, sed non est elementum; quia elementum est ex eo quo fit aliquid, et est in eo, ut habitum est in quinto.	e) Quoniam AUTEM non solum que insunt cause, SED * ET EORUM que * extra, ut PUTA mouens, palam quia ALTERUM principium et ELEMENTUM, cause vero ambo, et in HEC diuiditur principium; QUOD <AUTEM UT mouens> aut SISTENS principium est quoddam. Quare elementa secundum analogiam tria, cause AUTEM et principia quatuor; aliud vero in alio, et prima causa quasi movens aliud alii. ***** d) Thomas, [84041] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 16 1070b25, Sic igitur manifestum est quod secundum analogiam, idest proportionem, tria sunt elementa omnium; idest materia, forma et privatio. Dicuntur enim privationes esse elementum non per se, sed per accidens, quia scilicet materia cui accidit, est elementum. Materia enim sub una forma existens, habet in se privationem alterius formae. Sed causae et principia sunt quatuor, ut addamus tribus elementis causam moventem. (warum keine Erwähnung der causa finalis: die liegt nur in der Absicht des Bewegenden) Non facit autem mentionem de causa finali, quia finis non est principium nisi secundum quod est in intentione moventis. [84042] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 17 Sic igitur causae et principia omnium secundum analogiam sunt quatuor; scilicet materia, et forma, et privatio, et principium movens. Non tamen haec sunt eadem in omnibus, sed alia in aliis, 1070b27. Sicut enim supra dictum est, quod species et materia et privatio sunt alia in aliis, ita etiam prima causarum, quae est quasi movens, est alia in aliis.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a)1070b28 Ὑγίεια, νόσος, σῶμα· τὸ κινῶν ἰατρική. Εἶδος, ἀταξία τοιαδί, πλίνθοι· τὸ κινῶν οἰκοδομική καὶ εἰς ταῦτα διαιρεῖται [30] ἡ ἀρχή. Ἐπεὶ δὲ τὸ κινῶν ἐν μὲν τοῖς φυσικοῖς ἀνθρώπῳ ἄνθρωπος, ἐν δὲ τοῖς ἀπὸ διανοίας τὸ εἶδος ἢ τὸ ἐναντίον, τρόπον τινὰ τρία αἴτια ἂν εἴη, ὡδὶ δὲ τέτταρα. Ὑγίεια γάρ πως ἢ ἰατρική, καὶ οἰκίας εἶδος ἢ οἰκοδομική, καὶ ἄνθρωπος ἄνθρωπον γεννᾷ·</p>	<p>b)Sanitas, infirmitas, corpus; movens: medicina. Species inordinationis talis, cementum. movens: edificatoria; et in ea dividitur principium. Quoniam vero movens in physicis hominis homo, et in ipsis que a mente species aut contrarium, modo quodam igitur tres cause erunt, ita vero quatuor. Nam sanitatis medicina et domus species edificatoria, et homo hominem generat;</p>	<p>c)1070b28, Sicut si dicam gratia exempli, quod haec sunt <i>sanitas, infirmitas, corpus, et movens medicina</i>; medicina enim est <i>species talis inordinationis</i>, quia cum in anima medici actum proprium non habeat, ut sanam faciat animam, tamen inordinationem, quae est materiae sub privatione existentis, educit ad ordinem. Infirmitas enim est privatio et corpus materia et subiectum et sanitas finis et forma et medicina movens universaliter. Sumpta autem medicina cum virtute naturae est sicut movens coniunctum mobili. Et hoc etiam modo <i>unum movens</i> est primum universaliter. In genere movens est ars <i>aedificatoria</i> in architecturis; in haec enim et huiusmodi <i>dividitur principium</i> in communi sumptum. 1070b30, <i>Quoniam</i> autem, sicut diximus, in <i>physicis movens</i> quoddam est univocum sicut <i>homo</i> movens in generatione <i>hominis</i>, et iterum in <i>ipsis</i> artificialibus, <i>quae</i> fiunt a mente artificis movente, est etiam movens univocum aliquo modo, et haec est <i>species</i> artis vel <i>contrarium</i> speciei, quando movetur ad corruptionem: 1070b32, sicut DIXIMUS, secundum aliquem <i>modum</i> principia sunt tria et secundum aliquem modum quattuor. Et si quidem <i>tres</i> sunt principia coniuncta, et causae coniunctae sunt tres, scilicet movens coniunctum, sicut semen in physicis, et materia et forma. Alio autem modo sunt tria materia, forma et finis. Causae autem sunt aliquo modo <i>quattuor</i> et secundum QUOSDAM quinque, efficiens videlicet non movens et movens et materia et forma et finis. Sed secundum Aristotelem non sunt nisi quattuor, quia ipse non ponit efficientem non moventem; (Albert spricht von einer <i>causa efficiens</i>, die nicht bewegt: wie ist das gemeint? ist das Gott??)</p>	<p>d) Thomas, [84043] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 18 1070b28, Et hoc manifestat per exemplum. Sicut in sanatis sanitas est sicut forma, infirmitas sicut privatio, corpus sicut materia; sicut movens autem ars medicinalis. In aedificativis autem est species domus sicut forma, inordinationis talis, idest opposita ordini quem requirit domus, est privatio, lateres autem sicut materia, movens autem est ars aedificatoria. Et sic in ista quattuor dividitur principium. d)[84044] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 19 1070b30, Deinde cum dicit <i>quoniam autem</i> reducit praedicta quattuor ad tria, eo quod movens et forma reducuntur in idem specie tam in artificialibus quam in naturalibus. Dicit ergo quod quia movens in naturalibus est homo, in quantum habet formam, et in his quae fiunt a mente sive intellectu movens est species concepta ab intellectu, aut etiam contrarium speciei per cuius remotionem species inducit; manifestum est, quod quodammodo tres erunt causae, in quantum movens et forma sunt idem specie, quodam vero modo erunt quattuor, in quantum scilicet differunt numero. Sanitas enim aliqualiter est ipsa ars medicinalis. Et forma domus quodammodo est ipsa ars aedificatoria, in quantum scilicet ipsa ars est similitudo quaedam et ratio formae quae est in materia. Et similiter in rebus quae generantur, in generate invenitur similitudo formae generati. Homo enim generat hominem.</p>	<p>e)Sanitas, infirmitas, corpus; mouens MEDICATIUA. Species, INORDINATIO talis, LATERES; movens edificatoria. Et in ea diuiditur principium. Quoniam AUTEM movens in physicis QUIDEM * homo, in HIIS AUTEM que a mente species aut contrarium, modo quodam * tres UTIQUE erunt cause, SIC AUTEM quatuor. Nam SANITAS ALIQUALITER MEDICINALIS, et domus species edificatoria, et homo hominem generat.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)	b)	<p>c)Albert</p> <p>1070b33, movens enim <i>sanitatis</i> sive ad sanitatem est <i>medicina</i>, et est movens non coniunctum, et movens <i>domus</i> sive ad domum non coniunctum est <i>aedificatoria</i>. Movens autem coniunctum sanitatis est <i>medicina</i> sumpta, et movens domus coniunctum est <i>ars</i> in manibus et instrumentis architecti secundum actum aedificantis. <i>Et in physicis homo generat hominem</i> et est movens non coniunctum, movens autem coniunctum est <i>sperma</i> hominis.</p> <p>1070b34, <i>Amplius</i> autem id quod est <i>praeter</i> omnia haec et non ordinabile cum ipsis et <i>primum omnium</i>, id quod est <i>movens omnia</i> per motum caeli primi et mundi, et secundum <i>Platonem</i> ante hoc id quod est causa efficiens omnium, quod sine motu, quo moveat, efficit deos deorum in caelestibus et largitur eis sementem generationis, quem exsequuntur per motum caelorum. <i>(nach diesem Beispiel ist die causa efficiens non movens der Demiurg, christlich also Gott, der erschafft, ohne dabei etwas zu bewegen)</i></p> <p>1071a33, Sic igitur loquendo iterum alio modo, quam in priori capitulo dictum sit, principia et causae et elementa substantiarum et omnium aliorum sunt et eadem secundum analogiam, et tamen diversorum numero, specie et genere sunt diversa genere et specie et numero. In omnibus tamen his advertendum est, quod unumquodque fit a sui generis motore univoco, sicut SUPRA ostendimus.</p>	<p>*****</p> <p>c)Albert (Fortsetzung von <i>sicut supra ostendimus</i>)</p> <p>Hoc tamen Aristotelis dictum formidat ALEXANDER obiciens, quod corrigia in flagro (<i>der Riemen der Peitsche</i>) facit livorem et in se non habet livorem, et serra (<i>Säge</i>) facit in ligno incisionem et non habet incisionem (<i>eigentlich doch, sie hat Zähne oder Zacken</i>), et sol generat hominem et non habet formam hominis, et casu fiunt multa et per accidens, quae non sunt univoca. Et ideo dicit <i>Alexander</i>, et consentit ei <i>Themistius</i>, et cum his videtur sentire <i>Averroes</i>, quod cum dicitur, quod omne quod fit, fit a movente univoco, quod haec propositio verificatur tribus adiectionibus, quod videlicet intelligatur de causa, et non de instrumento, et quod intelligatur de coniuncta, et non de separata, et intelligatur de causa per se, et non de causa per accidens. Nos autem non putamus hoc esse ita, sicut illi dicunt, sed propositionem generaliter intelligimus illo modo quo SUPERIOR per disputationem verificata est.</p>	

c) I, Cap. 12. De tertio modo, qualiter sunt omnium eadem principia secundum analogiam, et hic modus est, quod substantia est principium accidentium et principia substantiae sunt principia aliorum (zu 14)

Nos autem adhuc tertio modo ostendemus, qualiter omnia omnium principia et elementa sunt secundum analogiam eadem, et tamen in unoquoque secundum diversitatem generis et speciei et numeri sunt diversa. Dicimus igitur, quod entium quaedam *sunt separabilia*, ita quod sunt secundum se et per se sine aliis, quaedam autem sunt *inseparabilia*, non per se existentia,

sed esse eorum est in aliis esse quae cadunt in eorum diffinitione. Ea autem quae sic separabilia sunt, *substantiae sunt*, et cum alia entia non sint nisi in substantia nec diffiniantur, nisi substantia cadat in diffinitione eorum, oportet, quod substantia sit *omnium* aliorum *causa*, eo quod *sine substantiis non sunt passiones et motus* et alia quaecumque accidentia. Et ideo in communi loquendo principia et causae et elementa substantiae sunt causae et principia et elementa omnium accidentium secundum analogiam. Propria tamen principia substantiae non sunt propria principia accidentium, sicut ostensum

est in PRAEHABITIS. Hic autem hoc modo est: Substantia enim sensibilis, sicut in VI HUIUS SAPIENTIAE LIBRO determinatum est, concepta est cum materia, quae est determinata contrarietate. Et ideo cum accidentis subiectum sit proprie compositum, procul dubio omne accidens sensibile est accidens materiae, secundum quod a forma substantiali sic vel sic perfecta est. Materia enim secundum se quidem infinita est et indeterminata, et cum potentia sit ad formam substantialem et sit potentia ad formam accidentialem, erit potentia ad formam substantialem secundum naturam an-

te potentiam ad formam accidentalem, licet tempore sit simul. Et hoc est ideo, quia forma accidentalis est compositioni et non materiae contingens; non enim materia finit accidens, nisi finita prius forma substantiali. Verumtamen si intelligamus primam materiam in potentia esse ad primam formam substantialem, quae est substantiae sensibilis: cum hoc quod potentia procedit ad actum, oportet, quod haec materia accipiat quantitatem. Sed haec est quantitas non determinatae dimensionis. Et cum omnis substantia sensibilis sit determinatae dimensionis et figurae, patet, quod quantitatem propriam accipit materia a forma substantiali. Et sic est de omnibus aliis accidentibus propriis substantiae. Accidentia autem per accidens fiunt a causis per accidens, et non nisi in substantia composita.

Sic igitur manifestum est, quod causae substantiae compositae sunt causae accidentium et principia substantiae sunt principia accidentium. Quamvis autem substantia nomine suo non importet accidens, tamen substantia sensibilis accidens importat suo nomine, et hoc accidens causatur a principiis ipsius substantiae. Et si aliquis obiciat, quod calidum et frigidum et alia huiusmodi transmutant materiam substantiae sensibilis et sic videntur esse ante

eam, dicendum est, quod substantiam sensibilem dupliciter est accipere. Si enim accipitur substantia sensibilis in communi, non erit transmutatio substantiae sensibilis nisi a substantia sensibili, nec erunt qualitates activae et passivae nisi in aliqua substantia, et sic patet, quod substantia est ante accidentia sensibilia. Si autem accipitur in numero substantia sensibilis haec vel illa, nihil prohibet ante hanc vel illam sensibilem esse quaedam accidentia transmutantia materiam ipsius. Sumatur ergo in communi substantia: tunc per rationem prius inductam principia substantiae sunt principia principiorum accidentium. Et sic principia substantiae sunt principia omnium, et hoc modo per analogiae communitatem eadem sunt principia omnium, quia causae et principia et elementa substantiae in eo quod substantia est, sunt causae et principia et elementa omnium aliorum. Sic enim, ut in PRINCIPIO ISTIUS PRIMAE PHILOSOPHIAE ostendimus, ex principiis substantiae in eo quod substantia est, oriuntur principia eorum quae determinata sunt quantitate, et eorum quae determinata sunt contrarietate, et ipsa ut divinum quid praecedat omnia alia et est principium ipsorum.

Sunt autem QUIDAM perversi intellectus commentatores, qui propter ista dixerunt quantitatem et qualitatem non esse de veritate essentiae substantiae sensibilis, asserentes, quod ex quo tota essentia substantiae ex duobus principiis, quae sunt materia et forma, et cetera sunt post esse ipsius, quod substantia sensibilis potest esse sine his, et hoc modo erit neque quanta neque qualis ([Einwand: eine sinnliche Substanz kann ohne Akzidenzien sein](#)); et secundum hunc modum dixerunt esse deos sensibiles, sensibilibus similes in natura, qui ad homines ingrederentur ostiis clausis. Et hoc etiam modo dicunt homines remanere post mortem. Sed hoc est error. Quia licet substantia in eo quod substantia, de virtute nominis et rationis suae non importet nisi substantiae principia, tamen pro certo sensibilis, quae est animal et homo et planta, de nomine suo dicit subiectum, et quantitate et qualitatibus totius et partium determinatum ([Contra: Substanz rein als solche ist ohne Akzidenzien, insofern die Substanz aber sinnlich ist, kann sie nicht ohne akzedente Bestimmungen sein](#)). Oculus enim non est oculus, nisi sit ex umido frigidum, et sic est in aliis. Et ideo absurdum est, quod isti inducunt, et sufficit hic de hoc tractasse usque ad tantum. Haec enim magis speculanda sunt in scientia de natura deorum et vita futura.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070b34 Ἔτι παρὰ ταῦτα ὡς τὸ [35] πρῶτον πάντων κινῶν πάντα.	b)amplius preter ea ut primum omnium movens omnia.		d)[84045] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 20 1070b34, Deinde cum dicit <i>amplius autem</i> ostendit quod, licet prima principia non sint eadem in omnibus secundum rem, sed solum secundum proportionem, prima tamen principia sunt simpliciter eadem omnium. Et hoc ostendit quantum ad tria. Primo quidem quantum ad hoc quod inter causas quatuor assignatas, movens est causa prima, quia movens est quod facit esse formam vel privationem in materia. In genere autem moventium, est devenire ad aliquod unum movens, ut ostensum est in libro octavo physicorum. Id igitur primum movens unum et idem, est primum principium omnium. (<i>movens est causa prima, quia movens est quod facit esse formam vel privationem in materia!</i> Wir sind auf dem Weg der Priorisierung der <i>causa movens</i> ; <i>primum movens</i> ist das erste Prinzip von allem überhaupt, mit Hinweis auf <i>Physik Θ</i>)	e)ADHUC preter HEC ut primum omnium movens omnia. *****

5 Λ 5

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1070b36 Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν χωριστὰ τὰ δ' οὐ χωριστά, οὐσίαι ἐκεῖνα. [1071a1] Καὶ διὰ τοῦτο πάντων αἴτια ταῦτά, ὅτι τῶν οὐσιῶν ἄνευ οὐκ ἔστι τὰ πάθη καὶ αἱ κινήσεις. Ἐπειτα ἔσται ταῦτα ψυχὴ ἴσως καὶ σῶμα, ἢ νοῦς καὶ ὄρεξις καὶ σῶμα.	b) Sed quoniam sunt hec separabilia et illa inseparabilia, substantie ille sunt. Et per omnia cause hee, quia sine substantiis non sunt passionibus et motus. Deinde erit ea anima forsitan et corpus, aut intellectus et desiderium et corpus.	c) Albert TR I, Cap. 13. Quod quarto modo sunt secundum analogiam eadem principia omnium quae sunt anima et corpus et intellectus et desiderium et corpus (zu A 5) 1071a3 Deinde iterum aliter speculabimur, qualiter secundum analogiam sint eadem principia omnium, quae tamen diversorum sunt diversa, si appropriantur. Dicamus igitur, quod ea principia quae secundum analogiam sunt principia omnium, forsitan sunt anima et corpus, aut intellectus et desiderium et corpus. Hoc autem qualiter sit verum, sic oportet intelligere. Si enim substantiae secundum esse accipiuntur, procul dubio substantiae sunt ante accidentia secundum esse, quia substantia cadit in ratione accidentis. Si autem ipsae substantiae secundum ordinem causae et causati accipiuntur et secundum quod procedunt in esse, pro certo animatae substantiae sunt ante inanimatas, et si iterum animata substantia resolvatur in sua principia, resolvetur in animam et corpus, et si tria principia universalis motus et esse accipiuntur, pro certo invenietur primum intellectus et secundum desiderium et tertium corpus, quod intellectus agentis et desiderii est proprium et animatum instrumentum. Hoc autem probatur secundum hunc modum. Et ostendatur primo, quod animata substantia est ante inanimatam. (ante ≈ ontologisch prior) Hoc autem planum est, si ad mentem revocamus, quod cum substantia inanimata procedit ad esse, quod hoc non fit nisi agens aliquid agat ad formam, quod sit movens univocum. Hoc autem non potest esse natura, quia natura non facit nisi unum, et praeterea natura non est nisi virtus inanimatae substantiae. Et cum hoc non possit esse substantia prima inter substantias compositas, oportet, quod habeat ante se aliam incorruptibilem animatam quae agat substantias inanimatas omnes tam simplices quam alias quae sunt generabiles et corruptibiles. (nur animatae substantiae können bewegen)	d) [84046] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 21 (Thomas fasst das Ende von A 4 und den Anfang von A 5 inhaltlich zusammen; alles handle davon, in welchen verschiedenen Weisen die Prinzipien von allem dieselben seien, primo / secundo, weiter unten, in 84047, noch tertio) Secundo ibi, quoniam autem ostendit idem secundum aliud. 1070b36, Entium enim quaedam sunt separabilia, scilicet substantiae; alia sunt inseparabilia, scilicet accidentia, quia passionibus et motus et huiusmodi accidentia non possunt esse sine substantiis. Unde manifestum est quod principia prima in genere substantiae sunt etiam causae omnium aliorum generum, non solum quantum ad primam causam moventem, sed etiam quantum ad causas intrinsecas. Nam materia et forma substantiae, sunt causae accidentium. d) [84047] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 22 Tertio ibi, deinde erunt ostendit ulterius, quod etiam in genere substantiae est devenire in aliqua prima. Nam prima principia in genere substantiarum sunt substantiae viventes animatae, secundum opinionem Aristotelis ponentis caelestia corpora animata. 1071a3, Et sic prima principia in genere substantiae ut materia et forma, erunt anima et corpus, vel etiam corpus et intellectus vel desiderium, nam anima corporis caelestis, si sit animatum, non habet alias partes animae nisi intellectum et appetitum. Aliae enim partes ordinantur ad conservationem corporum generabilium et corruptibilium. Intellectus etiam et desiderium habet rationem causae moventis. (warum die Himmelskörper nur intellectus sind, aber keine andere seelischen Funktionen haben: die anderen sind nur nötig zur Erhaltung vergänglicher Körper)	e) Quoniam AUTEM sunt hec QUIDEM separabilia HEC AUTEM inseparabilia, substantie ille *. Et PROPTER HOC OMNIUM cause HEC, quia sine substantiis non sunt passionibus et motus. Deinde ERUNT HEC anima forsitan et corpus, aut intellectus et APPETITUS et corpus. ***** c) Albert, nach corruptibiles Haec autem substantia animata causa est et substantiarum inanimatarum et ordinis earum et motus earum. Et haec substantia animata est corpus caeli secundum sententiam Peripateticorum. (und diese Substanz ist corpus caeli) Ostenditur autem in VIII PHYSICORUM, quod movens primum, quod est compositum ex motore et moto sive lato, est caelum primum. Igitur ostenditur est per hunc modum, quod animatum est ante inanimatum secundum ordinem causalitatis. Item ibidem in fine VIII PHYSICORUM ostendimus, quod primo primum movens est simplex penitus. Et hoc cum sic se habeat ad corpus primum sicut motor, pro certo habebit rationem animae et non naturae, quia natura numquam movet corpus illud cuius est natura, motu secundum locum. Adhuc autem, natura non movet nisi ad unum, et cum pervenerit, quiescit in illo. Et huius causa est, quia natura non est causa motus localis nisi per consequens; movendo enim ad formam, per consequens movet ad locum, qui est illius formae; (die Natur bewegt nur bis zur Form, wenn diese erreicht ist, bleibt alles ruhig) motor autem caeli non movet umquam ad aliquem situm, nisi moveat etiam ex illo. In aliquid igitur movere et ex illo non est naturae, sed animae.

Albert, (anschliessend an non est naturae, sed animae)

Prima igitur principia substantiae sensibilis sunt anima et corpus, quod movet anima. Cum autem omnis motus caeli sit secundum formam, quae est in intellectu, eo quod sicut in mente artificis est species artis, ita in intellectu motoris est species eius quod efficitur per motum eius, quia aliter motus eius esset praeter intentionem et esset causa et per accidens: oportet, quod id quod est primum principium movens sicut ars, sit intellectus universaliter agens, cuius scientia practica causa est omnium eorum quae fiunt, sicut ars est causa eorum quae fiunt per artem. Igitur intellectus est causa prima.

Intellectus autem non explicatur per motum caeli, nisi sit desiderium inferiorum motorum et etiam superioris ad communicandum esse, cuius causa est scientia sui intellectus. Ergo etiam desiderium est de causis primis omnium, non autem inducitur in materiam nisi per corpus distinctum virtutibus accedentibus et recedentibus secundum motum planes et motum aplanes, sicut ostendetur in SEQUENTIBUS, et hae virtutes non sunt nisi corporis caelestis.

Sic igitur constat prima principia substantiae sensibilis esse animam et corpus et intellectum et desiderium et corpus caeleste. Si autem huic rationi co-

niungatur, quod ANTE probatum est, quod videlicet substantia est principium et causa accidentium, erit probatum, quod ista sunt principia omnium et sunt eadem secundum analogiam, sed diversorum tamen sunt diversa, quia uno modo se habentia non causabunt diversa, sed accedentia et recedentia diversimode per motum corporis animati, quod est caelum. Et haec diversitas ostendi habet in illa parte astronomiae quae de mundi accidentibus intitulatur, quam quidam de constellationibus generationum vel de geneaticis vocaverunt.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1071a3 Ἔτι δ' ἄλλον τρόπον τῷ ἀνάλογον ἀρχαὶ αἱ αὐταί, οἷον ἐνέργεια [5] καὶ δύναμις· ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἄλλα τε ἄλλοις καὶ ἄλλως. Ἐν ἐνίοις μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ ὅτε μὲν ἐνέργεια ἔστιν ὅτε δὲ δυνάμει, οἷον οἶνος ἢ σὰρξ ἢ ἄνθρωπος. Πίπτει δὲ καὶ ταῦτα εἰς τὰ εἰρημένα αἴτια· ἐνέργεια μὲν γὰρ τὸ εἶδος, ἐὰν ἢ χωριστόν καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν, στέρησις δὲ οἷον [10] σκότος ἢ κάμνον· δυνάμει δὲ ἢ ὕλη· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ δυνάμενον γίγνεσθαι ἄμφω·</p>	<p>b) Amplius alio modo, quod proportionale est, principia eadem, et actus et potentia, sed et hec alia aliis et aliter. In quibusdam enim idem quandoque actus est quandoque potentia, ut vinum, caro aut homo (cadunt enim ea in dictas causas; actu quidem species, si est separabilis, et quod ex ambobus, privatio vero, et tenebre aut labor, potestate vero materia; hoc enim est potens fieri ambo);</p>	<p>c) I, Cap. 14. Quod omnium sint eadem secundum analogiam principia sive extra sive intus et sive communicantia cum materia sive non communicantia</p> <p>1071a3 <i>Amplius</i> adhuc <i>alio modo</i> et quinto ostendemus omnium <i>principia esse eadem</i>, secundum quod est principium id <i>quod est proportionale</i> in communitate sumptum analogiae, non in communitate generis vel speciei vel eiusdem secundum numerum. Et hoc est, sicut sumamus principia, quae constituunt compositam substantiam sensibilem, et haec sunt <i>actus et potentia</i>, sed tamen <i>etiam haec</i>, licet in communi omnia vocentur actus et potentia, tamen proprie accepta sunt <i>alia aliis et aliter</i> huic et aliter alii convenientia. Sed hic notandum est diligenter, quod <i>in quibusdam idem quandoque actus et quandoque potentia</i>. Id enim quod est actus, aliquando est potentia, unum numero existens <i>sicut vinum, caro et homo</i> 1071a7. Omnia enim haec eadem penitus primo sunt potentia et postea sunt actus. Et ideo ista <i>cadunt</i> in dictas differentias ambas et <i>in dictas causas</i>, et sic est de omnibus quae generantur.</p> <p>Adhuc autem observandum est in talibus, quod <i>si species</i>, quae est <i>actus</i> in talibus, <i>est</i> entis <i>separabilis</i>, quod per se esse potest ut substantia, tunc <i>etiam</i> illud <i>quod fit ex illis</i> sicut ex principiis et elementis, est separabile et per se existens. Actus enim et potentia sunt in omni genere, praecipue tamen sunt in his in quibus per se est motus, et principalissime sunt in substantia, quia actus et potentia in substantia causa sunt actus et potentiae in omnibus aliis generibus. Et sicut diximus IAM, actus est species, privatio autem est id per quod res est deterius, et potentia, quae complectitur <i>ambo</i>; unde <i>privatio</i> est <i>sicut tenebrae</i> in aëre aut sicut <i>labor</i> sive infirmitas in corpore complexionato. Sed <i>materia</i> est hoc quod est <i>potestate</i>; materia enim <i>est potens fieri ambo</i>, tam actus quam privatio.</p>	<p>d)[84048] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 23</p> <p>Deinde cum dicit <i>amplius autem</i> ponit alium modum, secundum quem sunt eadem principia omnium proportionaliter: et dicit, quod alio modo sunt eadem principia omnium proportionaliter, ita quod dicamus quod actus et potentia sunt principia omnium.</p> <p>(jetzt zusätzlich noch die Gleichheit der Prinzipien der Analogie nach; die Prinzipien sind dieselben, wenn man den Unterschied von Wirklichkeit und Möglichkeit mit in Betracht zieht)</p>	<p>e) Amplius AUTEM alio modo PROPORTIONALITER principia eadem, ut actus et potentia; sed et hec aliaQUE aliis aliter. In quibusdam QUIDEM enim idem quandoque ACTU EST quandoque potentia, ut uinum AUT caro aut homo. Cadunt AUTEM ET HEC in dictas causas. ACTUS quidem ENIM species, si SIT separabilis, et quod ex ambobus, privatio vero, ut PUTA tenebre aut LABORANS; POTENTIA AUTEM materia; hoc enim est QUOD POTEST fieri ambo.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1071a11 ἄλλως δ' ἐνεργεία καὶ δυνάμει διαφέρει ὧν μὴ ἔστιν ἡ αὐτὴ ὕλη, ὧν οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ εἶδος ἀλλ' ἕτερον, ὥσπερ ἀνθρώπου αἴτιον τὰ τε στοιχεῖα, πῦρ καὶ γῆ ὡς ὕλη καὶ τὸ ἴδιον εἶδος καὶ εἴ τι [15] ἄλλο ἔξω οἶον ὁ πατήρ, καὶ παρὰ ταῦτα ὁ ἥλιος καὶ ὁ λοξὸς κύκλος, οὔτε ὕλη ὄντα οὔτ' εἶδος οὔτε στέρησις οὔτε ὁμοειδὲς ἀλλὰ κινοῦντα.</p>	<p>b) aliter autem actu et potestate differunt quorum non est eadem materia, quorum non est eadem species sed diversa, quemadmodum hominis causa elementa, ignis et terra ut materia et species propria, et si quid aliud extra ut pater, et preter ea sol et inclinatur circulus, non materia entia neque species neque privatio neque conforme neque moventia.</p>	<p>c) Albert Aliter autem adhuc quam dictum est, differunt actu et potestate ea quorum non est eadem species, sed diversa, sicut dicimus diversa specie esse causam hominis, sicut elementa, quae sunt ignis et terra, dicimus hominis causam esse, sicut materia dicitur causa, et species hominis est causa formalis propria. Adhuc autem dicimus etiam aliud aliquid esse causam hominis, quod tamen est extra hominem conforme in specie, sicut est pater generans, et dicimus, quod haec omnia sunt potentia et actu quandoque et communicantia homini in materia. Dicimus etiam, quod sol et circulus inclinatus sive declivis sint causae moventes hominis et aliorum generabilium quae non sunt in potentia neque communicant cum homine in materia neque sunt species talis qualis est homo, neque privatio convenit ipsis, neque sunt moventia coniuncta cum materia, neque univocationem neque conformitatem cum his habentia quorum dicuntur esse causa. Hoc igitur modo iterum secundum analogiam eadem sunt principia omnium communitate analogiae, quae complectitur causas intrinsecas et extrinsecas et communicantes in materia et privatione et non communicantes. Et tamen istae sic analogice eadem acceptae valde sunt diversae, si quaerantur singulorum causarum propriae, quia tunc non erit eadem potentia nec eadem privatio nec eadem species nec idem pater vel generans nec idem sol nec idem circulus, sed potius tunc unumquodque propria mensuratur periodo solis et circuli inclinati. Et ideo etiam illa quae sunt eadem specie et diversa numero, in regimine sui esse habent diversitatem, etiamsi in uno tempore et in uno loco communi nascantur, quia circulus nativitatis unius alius est a circulo nativitatis alterius, quamvis in uno ventre simul concipiantur et in una hora generentur. Sic igitur principia et causae sunt eadem et non eadem, ut dictum est.</p>	<p>d) [84049] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 24 Sed in hoc est differentia quantum ad duo. Uno quidem modo, quia alia potentia et alius actus sunt principia in diversis rebus. Alio modo, quia aliter invenitur potentia et actus in quibusdam, et aliter in aliis. [84050] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 25 Et hoc secundum primo manifestat; dicens, quod in quibusdam idem quandoque est in actu et quandoque in potentia; ut patet in omnibus generabilibus et corruptibilibus et mobilibus et contingentibus: sicut vinum et caro et homo, quandoque sunt in actu, quandoque etiam in potentia. Quaedam vero semper sunt in actu, sicut substantiae sempiternae. [84051] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 26 Et quia dixerat hunc modum, quo proportionaliter sunt principia eadem omnium, esse alium modum a praeassignato, consequenter ostendit quomodo reducuntur in idem. Et hoc est quod dicit, quod haec, scilicet actus et potentia, cadunt in praedictas causas, quae sunt forma, privatio, et materia, et movens: quia forma est actus, sive sit separabilis a composito, ut Platonici posuerunt, sive etiam sit aliquid compositum ex ambobus, scilicet materia et forma. Et similiter privatio est quodammodo actus, ut tenebrae, aut laborans, idest infirmum: materia vero est in potentia, quia ipsa secundum se potest fieri sub ambobus, scilicet sub forma et privatione. Sic igitur manifestum est, quod actus et potentia in idem redeunt cum materia et forma et privatione; et quod actus et potentia in diversis uno modo differunt: quia non similiter est in omnibus, sed aliter et aliter. (Thomas: Wirklichkeit und Möglichkeit fallen mit Form, Privation und Materie zusammen)</p>	<p>e) Aliter autem actu et potestate differunt quorum non est eadem materia, quorum non est eadem species sed ALTERA. Quemadmodum hominis causa elementa, ignis et terra ut materia et species propria; et si quid aliud extra ut pater; et preter HEC sol et OBLIQUUS circulus, NEQUE materia entia neque species neque privatio neque conforme SED moventia. ***** d) Thomas [84052] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 27 Et quia dixerat quod non solum aliter est potentia et actus in diversis, sed etiam sunt alia in aliis, hoc consequenter exponit, dicens, quod alio modo potentia et actus differunt in diversis, quorum non est eadem materia, quae est potentia, et quorum non est eadem species, quae est actus, sed diversa. Sicut hominis causa ut materia, elementa, scilicet ignis etc., et causa ut forma, species propria, scilicet anima; et causa movens est aliquid extrinsecum; sicut pater est causa movens propinqua, et causa remota sol, et obliquus circulus, idest zodiacus in quo movetur sol, et alii planetae, qui suo motu causant generationem in istis inferioribus. Huiusmodi autem causae extrinsecae neque sunt materiae neque formae neque privatio, neque aliquid conforme eis, aut eiusdem speciei, ut possit dici quod reducuntur ad has causas sicut actus et potentia; sed sunt in alio genere causarum, quia sunt moventia, et ipsa etiam reducuntur in actum. Alia vero ab homine habent materiam aliam propriam, et aliam formam propriam, et aliquid agens proprium.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1071a17 Ἐτι δὲ ὁρᾶν δεῖ ὅτι τὰ μὲν καθόλου ἔστιν εἰπεῖν, τὰ δ' οὐ. Πάντων δὴ πρῶται ἀρχαὶ τὸ ἐνεργεῖα πρῶτον τοδὶ καὶ ἄλλο ὃ δυνάμει. Ἐκεῖνα μὲν [20] οὖν τὰ καθόλου οὐκ ἔστιν ἀρχὴ γὰρ τὸ καθ' ἕκαστον τῶν καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος μὲν γὰρ ἀνθρώπου καθόλου, ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλὰ Πηλεὺς Ἀχιλλέως σοῦ δὲ ὁ πατήρ, καὶ τοδὶ τὸ B τουδὶ τοῦ BA, ὅλως δὲ τὸ B τοῦ ἀπλῶς BA.</p>	<p>b) Amplius autem videre oportet quia alia universalia est dicere, alia non. Omnium autem prima principia quod actu est primum hoc et aliud quod potestate. Illa quidem universalia non sunt; principium enim singularium singulare; nam <homo> hominis universalis, sed non est nullus verum Pileus Achillis, tui vero pater, et hoc B huius BA, totaliter vero B simpliciter BA.</p>	<p>c)Cap. 15. Qualiter principia referuntur ad principiata universaliter et particulariter et qualiter sunt prima et qualiter non 1071a17, <i>Amplius autem videre oportet</i>, quia quaedam principia, licet non sint <i>universalia</i>, tamen <i>dicuntur</i> et significantur ut universalia, <i>alia vero non</i>, sed significantur ut particularia. (es ist eigentlich nicht klar, dass τὰ μὲν - τὰ δὲ auf Prinzipien zu beziehen ist; es ist wohl eher ganz allgemein: „einiges kann man allgemein sagen, anderes nicht“; hier differiert auch die Übersetzung von Moerbeke stark von der <i>Anonyma</i>: καθόλου ist wohl eher adverbial auf ἔστιν εἰπεῖν zu beziehen als als Nomen „das Allgemeine“ oder „die allgemeinen <Prinzipien>“ zu verstehen) Ea autem quae sunt <i>principia omnium prima</i> et principaliora, sunt duo, quorum unum quidem est <i>prima</i> forma, quae <i>actu est hoc</i>, sicut diximus in ANTEHABITIS, secundum autem est materia, quae <i>potestate est hoc</i>. Et haec <i>quidem</i> duo <i>universalia non sunt</i>, prout sunt principia rei et substantiae; <i>principium enim singularium</i> substantiarum <i>singulare</i> est, res autem omnes singulares sunt. <i>Hominis enim universalis non est</i> aliquis <i>homo</i> universalis principium, <i>sed</i> singularium hominum principium est singularis homo, sicut <i>Pyrrus</i> (wie kommt Albert auf Pyrrus?? <i>Anonyma</i> hat <i>Pileus für Peleus</i>) est principium <i>Achillis</i> per hoc quod est <i>pater</i> eius secundum generationem univocam. Huius enim designati hominis est aliquis pater et hic pater huius filii, <i>et</i> similiter est in aliis, sicut <i>huius B</i> principium est <i>hoc A</i>, sed <i>B totaliter</i> sive universaliter acceptum est principium syllabae <i>BA</i> universaliter et <i>simpliciter</i> acceptae 1071a24.</p>	<p>d)[84053] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 28 Deinde cum dicit <i>adhuc autem</i> quia iam ostensum est, quod sunt eadem principia omnium proportionaliter, vult ostendere quomodo sunt omnium eadem universaliter. Utrumque enim supra dictum fuit. Dicit ergo, quod oportet videre quomodo principia aliqua dicuntur universaliter, et aliqua non universaliter. Et prima principia maxime universaliter significantur sunt actus et potentia; nam haec dividuntur in quantum huiusmodi. (im Text nicht <i>actus et potentia</i>, sondern τὸ ἐνεργεῖα πρῶτον τοδὶ und ἄλλο ὃ δυνάμει; Moerbeke gibt <i>actu</i> und <i>potentia</i> (<i>Anonyma: potestate</i>), jeweils <i>Instrumentalis</i>; Subjekt ist griech/Anon/Moerb: <i>primum</i>, „das der Wirklichkeit nach Erste,“ nicht einfach „Wirklichkeit“) Haec autem dicuntur principia universalia, quia universaliter significantur et intelliguntur; non ita quod ipsa universalia subsistentia principia sint, ut Platonici posuerunt (<i>korrekt für ἐκεῖνα ... καθόλου</i>), quia singularium non potest esse aliquod principium nisi singulare; universale enim principium est effectus universaliter accepti, ut homo hominis. Sed, cum non sit aliquis homo universaliter subsistens, non erit aliquod principium universale hominis universalis, sed solum hoc particulare huius particularis, sicut si Peleus Achillis est pater, tui vero, pater tuus. Et haec litera b huius syllabae ba, sed b universaliter acceptum, est principium eius quod est ba, universaliter accepti. Sic igitur principia universaliter significantur sunt eadem omnium.</p>	<p>e)ADHUC autem uidere oportet quia HEC QUIDEM UNIQUERSALITER est dicere, HEC AUTEM non. Omnium ETIAM prima principia quod actu * primum hoc et aliud quod POTENTIA. Illa quidem IGITUR QUE uniuersalia non sunt ; principium enim singularium singulare. HOMO QUIDEM ENIM hominis UNIQUERSALITER, sed non est nullus, uerum Pileus Achillis, TUI uero pater, et hoc b huius <u>ba</u>, totaliter uero b simpliciter <u>ba</u>. ***** c)Albert (nach <i>universaliter et simpliciter acceptae</i>) Unde intelligere oportet, quod sicut tripliciter significantur substantia composita, sic etiam tripliciter significantur principia ipsius. Significantur enim ut suppositum naturae tantum, sicut cum dico hic vel ille. Significantur etiam in natura communi, sicut cum dicitur homo vel animal vel substantia. Significantur etiam in accidentibus, sicut cum dico filius vel Socrates vel albus musicus vel aliquid huiusmodi. Sed proprie loquendo hic generat hunc, et quia hic est homo, ideo per consequens homo generat hominem, et animal generat animal, et substantia substantiam. Et quia hic est filius, ideo pater filium generat et alia huiusmodi, sicut Cleon Sortem et Pyrrus Achillem. Istis ergo modis significantur principia et principiata, sed tamen particulariter proprie significantur et universaliter per consequens et accidentaliter per accidens. <i>Deinde</i> etiam notandum est, quod <i>species substantiarum</i> diversae diversas habent causas, et principia illa quae sunt causae substantiarum, sunt etiam <i>causae aliorum</i> entium <i>et elementa</i> ipsorum, <i>sicut</i> in PRAEHABITIS ostendimus, quia sicut se habet substantia ad alia entia, ita se habent principia substantiae ad principia aliorum entium.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1071a24 Ἐπειτα, εἰ δὴ τὰ τῶν οὐσιῶν, ἄλλα δὲ ἄλλων [25] αἷτια καὶ στοιχεῖα, ὥσπερ ἐλέχθη, τῶν μὴ ἐν ταύτῳ γένει, χρωμάτων ψόφων οὐσιῶν ποσότητος, πλὴν τῷ ἀνάλογον· καὶ τῶν ἐν ταύτῳ εἶδει ἕτερα, οὐκ εἶδει ἄλλ' ὅτι τῶν καθ' ἕκαστον ἄλλο, ἢ τε σὴ ὕλη καὶ τὸ εἶδος καὶ τὸ κινήσαν καὶ ἡ ἐμή, τῷ καθόλου δὲ λόγῳ ταύτά.	b)Deinde species substantiarum alie aliorum cause et elementa, sicut dictum est, non in eodem quidem genere, colorum et sonorum substantiarum, quantitatum preter proportionalia; et que sunt in eadem specie diversa, non specie, sed ipsorum sedundum diversum aliud, tua materia et species et movens et mea, universali ratione eadem fiunt.	c)Albert (<i>anschliessend an ad principia aliorum entium</i>) 1071a24, Quando tamen principia propria sumuntur uniuscuiusque entis, tunc eorum quae sunt in diversis generibus, sunt diversa genera principiorum. Et hoc modo <i>non in eodem quidem genere</i> sunt principia <i>colorum et substantiarum et quantitatum</i> . Praeter solam enim communitatem <i>proportionis</i> et analogiae non habent aliquam communitatem principia eorum quae genere generalissimo diversa sunt. Similiter ea <i>quae sunt diversa</i> numero, sunt tamen in eadem specie, principia habent diversa non specie, sed numero, sicut forma Platonis differt a forma Socratis, et materia Platonis a materia Socratis non differt nisi numero. Unde talium principia sunt aliud et <i>aliud secundum diversum</i> , quod diversificat principiata. Et ideo sicut forma hominis est alia specie a forma asini, ita materia est alia specie. Et sicut forma animalis alia est genere a forma plantae, ita etiam materia. Et sic omnia quae sunt talium diversorum genere, specie et numero, diversificantur sicut vires et actus et passiones naturales. <i>Tria</i> autem sunt principia, sicut diximus, <i>materia, species et movens</i> , quia privatio abicitur et finis est idem cum forma. <i>Et ista principia fiunt</i> quidem omnium <i>eadem universali ratione</i> vel proportione analogiae et non aliter.	d)[84054] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 29 Deinde inducit alium modum, secundum quem principia substantiarum sunt universaliter omnium, inquantum accidentia ex substantiis causantur. Sicut autem actus et potentia sunt universaliter principia omnium, quia consequuntur ens commune, ita oportet quod secundum quod descendit communitas principiorum, descendat communitas principiorum. Eorum enim quae non sunt in eodem genere, puta colorum, sonorum, substantiarum et quantitatis, sunt aliae causae et elementa, ut dictum est, praeterquam quod proportionaliter sint eadem omnium. Eorum autem, quae sunt in eadem specie, sed diversa secundum numerum, sunt diversa principia, non specie, sed numero. Sicut aliud est materia tua, et forma et movens, et aliud mea. Sed secundum universalem rationem sunt eadem. Nam anima et corpus sunt materia et forma hominis. Huius autem hominis, haec anima et hoc corpus.	e)Deinde IAM QUE substantiarum ; alie AUTEM aliorum cause et elementa, sicut dictum est, EORUM QUE non in eodem * genere, colorum et SONORUM, substantiarum, QUANTITATIS, PRETERQUAM PROPORTIONALITER ; et EORUM que sunt in eadem specie diversa, non specie sed QUIA SINGULARIUM aliud, TUA materia et species et mouens et MEA, uniuersali AUTEM ratione eadem *.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1071a29 Τὸ δὲ ζητεῖν [30] τίνες ἀρχαὶ ἢ στοιχεῖα τῶν οὐσιῶν καὶ πρὸς τι καὶ ποιῶν, πότερον αἱ αὐταὶ ἢ ἕτεροι, δῆλον ὅτι πολλαχῶς γε λεγομένων ἔστιν ἑκάστου, διαιρεθέντων δὲ οὐ ταῦτ' ἀλλ' ἕτερα, πλὴν ὡδὶ καὶ πάντων. Ὡδὶ μὲν ταῦτ' αὐτῶ ἀνάλογον, ὅτι ὕλη, εἶδος, στέρησις, τὸ κινεῖν,</p>	<p>b) Querere vero que principia aut elementa substantiarum et ad aliquid et qualitatum, utrum eadem aut diversa, palam quia multipliciter dictorum sunt singula, divisorum vero non eadem sed diversa, nisi sic et omnium, sic quidem eadem in quantum proportionaliter, quia materia, species, privatio, commune,</p>	<p>c) 1071a29, <i>Quaerere igitur, quae sunt principia substantiarum aut elementa et quae ad aliquid et quae qualitatum</i> et sic de aliis entibus, et quaerere, <i>utrum sint eadem principia omnium generum horum aut diversa: palam est, quod est quaestio multipliciter dictorum (πολλαχῶς λεγομένων)</i>. Singula enim principia, quae diximus, dicuntur multipliciter per analogiam, et sic communitate analogiae et multiplicitate sunt eadem. <i>Diversorum</i> autem genere, specie vel numero <i>non sunt eadem, sed diversa, nisi sic</i>, sicut dictum est. <i>Et hoc modo sunt omnium principia eadem communitate multiplicis per analogiam accepti. Sunt igitur sic eadem, in quantum proportionaliter</i> in communi accipiuntur. Sic enim omnium principia sunt <i>materia, species et privatio communiter accepta et hoc modo quo substantiarum causae sunt causae omnium, eo quod destructis substantiis destruuntur omnia alia</i> 1071a35, sicut SAEPIUS diximus.</p>	<p>d)[84055] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 30 Deinde cum dicit <i>quaerere vero</i> recapitulat ea quae dicta sunt in hoc capitulo. Dicit ergo, quod quaerere utrum sint eadem principia et elementa generum et ad aliquid et qualitatum et aliorum generum, aut diversa, est quaerere de multipliciter dictis; quia diversorum non sunt eadem principia, sed diversa, nisi quodammodo. [84056] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 31 1071a34, Omnium enim quodammodo sunt eadem principia, aut secundum proportionem; sicut si dicamus, quod in quolibet genere inveniuntur aliqua quae se habent ut materia et forma et privatio et movens; aut eo quod causae substantiarum sunt causae omnium, quia destructis eis, alia destruuntur. Aut quia principia sunt endelechia, idest actus et potentia. Istis autem tribus modis sunt eadem principia omnium.</p>	<p>e) Querere uero que principia aut elementa substantiarum et ad aliquid et qualitatum, utrum eadem aut diuersa, palam quia multipliciter dictorum sunt UNIUSCUIUSQUE. DIUISORUM uero non eadem sed ALTERA, PRETERQUAM sic et omnium. Sic quidem eadem AUT EO QUOD proportionaliter, quia materia, species, priuatio, MOUENS ;</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1071a34 καὶ ὡδὶ τὰ τῶν οὐσιῶν [35] αἷτια ὡς αἷτια πάντων, ὅτι ἀναιρεῖται ἀναιρουμένων· ἔτι τὸ πρῶτον ἐντελεχία. Ὡδὶ δὲ ἕτερα πρῶτα ὅσα τὰ ἐναντία ἂ μῆτε ὡς γένη λέγεται μῆτε πολλαχῶς [1071b1] λέγεται· καὶ ἔτι αἱ ὕλαι.</p> <p>a)1071b1 Τίνες μὲν οὖν αἱ ἀρχαὶ τῶν αἰσθητῶν καὶ πόσαι, καὶ πῶς αἱ αὐταὶ καὶ πῶς ἕτεραι, εἴρηται.</p>	<p>b)et sic substantiarum cause ut cause omnium, quia destruuntur destructis; amplius primum endelechia; sic autem diversa prima sunt quecumque contraria que nec ut genera dicuntur nec multipliciter dicuntur; et cause et materie.</p> <p>b)Ergo principium sensibilium et quot, et quomodo eadem et quomodo diversa, dictum est.</p>	<p>c) Albert, anschliessend an <i>sicut saepius diximus</i></p> <p>1071a36, <i>Amplius</i>, principium in communi significatur, quando dicimus, quod id est principium quod <i>primum</i> est <i>endelechia</i> sive prima forma. <i>Sic autem diversa prima sunt</i> secundum diversitatem generum. Prima enim contrarietas in quolibet genere est id quod est prima endelechia in illo, quia unum illorum <i>contrariorum</i> est forma et alterum privatio, sicut <i>SA-EPE</i> diximus. Haec autem sic ad principiata propria relata non possunt esse omnium principia in aliqua communitate <i>generis</i> vel <i>multipliciter dicti</i> secundum proportionem, quia ipsa sunt appropriata per hoc quod ad principia determinata referuntur. <i>Et</i> idem dicendum est de <i>causa</i> communi vel propria et de <i>materia</i> communi vel propria.</p> <p>Sic igitur <i>dictum est</i> a nobis de <i>principio sensibilium</i> et determinatum est, <i>quot</i> sunt et quae et <i>quomodo</i> sunt <i>eadem</i> et <i>quomodo diversa</i>.</p>	<p>d) [84057] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 32</p> <p>Alio autem modo sunt diversa principia; quia contraria, quae sunt principia rerum, et ipsa materia, non univoce dicuntur, quia non sunt genera; nec etiam dicuntur multipliciter quasi aequivoca; et ideo non possumus dicere quod sunt eadem simpliciter, sed secundum analogiam.</p> <p>d)[84058] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 4 n. 33</p> <p>Ultimo autem concludit quod dictum est, quot sunt principia sensibilium, et quomodo sunt eadem aut diversa.</p>	<p>e)et sic substantiarum cause ut cause omnium, quia destruuntur destructis. Amplius QUOD primum ENTELECHIA. Sic autem ALTERA prima * : quecumque contraria que nec ut genera dicuntur nec multipliciter dicuntur ; et ADHUC * materie.</p> <p>QUE QUIDEM IGITUR PRINCIPIA sensibilium et quot, et quomodo eadem et quomodo ALTERA, dictum est.</p>

6 Λ 6

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1071b3 Ἐπεὶ δ' ἦσαν τρεῖς οὐσίαι, δύο μὲν αἰ φυσικαὶ μία δ' ἡ ἀκίνητος, περὶ ταύτης λεκτέον ὅτι ἀνάγκη εἶναι αἰδιόν [5] τινὰ οὐσίαν ἀκίνητον. Αἴ τε γὰρ οὐσίαι πρῶται τῶν ὄντων, καὶ εἰ πᾶσαι φθαρταί, πάντα φθαρτά· ἀλλ' ἀδύνατον κίνησιν ἢ γενέσθαι ἢ φθαρῆναι, ἀεὶ γὰρ ἦν, οὐδὲ χρόνον. Οὐ γὰρ οἶόν τε τὸ πρότερον καὶ ὕστερον εἶναι μὴ ὄντος χρόνου·	b) Sed quoniam tres sunt substantie, due quidem physice et una immobilis, de ea dicendum est quia necesse est esse sempiternam aliquam substantiam immobilem. Nam substantie prime entium, et si omnes corruptibiles, omnia corruptibilia, sed impossibile motum aut fieri aut corrumpi (semper enim erat), nec tempus. Non enim possibile prius et posterius esse cum non sit tempus;	c) TRACTATUS SECUNDUS UNDECIMI LIBRI PRIMAE PHILOSOPHIAE QUI EST DE SUBSTANTIA INSENSIBILI ET IMMOBILI TR II, Cap. 1. In quo ostenditur istius tractatus introductio et ordo, et quod necesse est aliquam substantiam insensibilem et immobilem esse (zur Dreiteilung siehe oben die Bemerkung zu TR I, Cap.3.) 1071b3, Abhinc autem quaeremus de substantia immobili et incorruptibili. Cum enim per SUPRA dicta iam constet tres esse substantias, quarum principia inquirenda sunt, quarum una est sensibilis mobilis et corruptibilis, cuius principia determinata sunt, et secunda est sensibilis et mobilis et incorruptibilis et tertia immobilis et insensibilis et incorruptibilis, et tertia quidem est principium secundae, (Hierarchie und Abhängigkeit der Substanzen voneinander, 3 → 2 → 1; im Text wird von der Unvergänglichkeit und Unbewegtheit von bestimmten οὐσίαι darauf geschlossen, dass es zur Aufrechterhaltung dieser ewigen und unbewegten οὐσίαι einer weiteren οὐσία bedarf, die ewig und unbewegt sei) nec potest sciri secunda nisi per tertiam, non enim potest determinari aliquid secundum proprietatem istius sapientiae de motis motu perpetuo nisi per scientiam motorum (secundum proprietatem istius sapientiae: dann gibt es ja vielleicht noch andere Weisen, etwas von den bewegten Dingen zu wissen): oportet nos in isto tractatu sequenti post primum loqui de immobili substantia et insensibili et incorruptibili et tunc <aliquid> inducere de ea quae est mobilis et sensibilis et incorruptibilis. Quo facto completa est omnis nostra intentio quam habemus in hac sapientia.	d) Thomas, lectio V [84059] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 1 1071b3, Postquam philosophus ostendit quae sunt principia substantiae sensibilis, hic incipit determinare de substantiis immobilibus a materia separatis. Et dividitur in partes duas. In prima determinat de huiusmodi substantiis secundum propriam opinionem. In secunda secundum opinionem aliorum, sequenti libro, ibi, <i>de sensibili quidem igitur substantia</i> . Prima in duas. In prima ostendit esse aliquam substantiam sempiternam, immobilem, a materia separata 1071b4. In secunda inquirat conditionem huius substantiae, ibi, <i>movet autem (worauf bezieht sich das? auf 1072a26??)</i> . Circa primum tria facit. Primo ostendit esse aliquam substantiam sempiternam. In secunda pertractat quamdam quaestionem ex dictis occasionatam, ibi, <i>quamvis dubitatio</i> 1071b21. Tertio ex solutione quaestionis motae procedit ad manifestationem veritatis prius inventae, ibi, <i>quare non fuit infinito tempore</i> 1072a7. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam. Secundo ostendit qualem oportet esse illam substantiam, ibi, <i>sed si fuerit motivum</i> , 1071b12. Dicit ergo primo, quod supra dictum est, quod tres sunt substantiae: quarum duae sunt substantiae naturales, quia sunt cum motu: una sempiterna, ut caelum; alia corruptibilis, ut plantae et animalia; et praeter has, est tertia, quae est immobilis, quae non est naturalis: de hac dicendum est nunc. Ad cuius considerationem oportet prius ostendere, quod necesse est esse aliquam substantiam, sempiternam, immobilem. Quod sic probat.	e) Quoniam AUTEM tres ERANT substantie, due quidem QUE phisice et una QUE immobilis, de HAC dicendum * quia necesse * esse sempiternam aliquam substantiam immobilem. Nam substantie prime entium, et si omnes corruptibiles, omnia corruptibilia. Sed impossibile motum aut fieri aut corrumpi (semper enim erat), nec tempus. Nec enim possibile prius et posterius esse, cum non sit tempus. ***** c) Albert (folgend auf in hac sapientia) In his autem quae deinceps dicemus, nemo arbitretur, quod aliquid dicamus de nostra intentione, sicut nec diximus in aliquo librorum naturalium, sed tantum declarabimus opiniones Peripateticorum de istis substantiis, relinquentes aliis iudicium, quid verum vel falsum sit de his quae dicunt. (sehr starke reservatio mentalis!! Albert will oder muss sich gegen irgendetwas abgrenzen) Dicamus igitur incipientes, quod tres sunt substantiae, quarum principia quaerimus, quarum duae quidem sunt physicae cum motu et materia conceptae, ea videlicet de qua dictum est, quod est sensibilis mobilis et corruptibilis, et ea quae est sensibilis et mobilis et incorruptibilis, de cuius quidem natura in libro qui DE CAELO ET MUNDO inscribitur, dictum est, sed quaedam etiam in ultima istius scientiae parte dicuntur. Una autem et tertia ab his substantia est, quae est insensibilis et immobilis, de qua nunc dicendum est. ***** d) Thomas [84060] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 2 1071b5, Substantiae sunt primae inter entia, ut supra ostensum est. Destructis autem primis nihil remanet aliorum. Si igitur nulla substantia est sempiterna, sed omnes sunt corruptibiles, sequetur quod nihil sit sempiternum, sed omnia sint corruptibilia, idest non semper existentia. Sed hoc est impossibile, ergo necesse est esse aliquam substantiam sempiternam.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)	b)	<p>c)1071b4, Et primum quidem, quod declarandum est de ipsa, est hoc, quod videlicet <i>necessarium est</i>, quod <i>aliqua sit substantia immobilis</i>. Ad hoc autem probandum sumamus propositionem in ANTEHABITIS saepius probatam, quod videlicet <i>substantia est primum</i> inter ea quae sunt, et principium aliorum. 1071b6, Propter quod sequitur, quod <i>si substantiae omnes essent corruptibiles, omnia essent corruptibilia</i>, quia corruptis substantiis impossibile est aliquod aliorum remanere.</p> <p>c)Ostendimus autem in I CAELI ET MUNDI, quod nihil est habens potentiam ad non-esse, quod non aliquando corrumpatur. Si igitur omnes substantiae sunt corruptibiles, omnes habent potentiam ad non-esse; igitur corrumpentur aliquando, et tunc sequitur, quod nihil erit omnino, quod est impossibile apud intellectum, quia sicut ex nihilo nihil fit, ita ex eo quod est, numquam fieri potest id quod nihil est penitus.</p> <p>1071b5, Et si omnis substantia corruptibilis est, tunc compositum omne et omnis materia et omnis forma est corruptibilis, et sic nihil erit penitus. (Einwand: Werden und Vergehen im Kreis) Si autem dicat aliquis, quod non sequitur consequentia, quae inducta est, quia in generatione circulari elementorum quodlibet elementum secundum quamlibet partem corruptibile est et tamen manet in toto et sic non cessant generatio et corruptio et semper manet mundus: dicimus, quod ista instantia provenit ex ignorantia, quia nisi supponatur, quod aliqua substantia est incorruptibilis in toto, quae oblique affert et defert generans, non erit corruptio in parte et generatio in parte et nisi sit allatio circularis, non salvatur aliquid in toto. Et tunc habetur id quod intendimus, quod aliqua substantia est incorruptibilis.</p>	<p>d)</p> <p>d)[84061] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 3</p> <p>1071b6, Quod autem impossibile sit nihil esse sempiternum, probat ex hoc, quod impossibile est motum fieri aut corrumpi, id est de novo incepisse, aut quandoque totaliter desitutum esse. Ostensum est enim in octavo physicorum, quod motus est sempiternus simpliciter. Et videtur impossibile quod tempus non sit sempiternum. Quia, si tempus aliquando incepit, aut aliquando desinet, sequetur quod prius fuerit non esse temporis quam tempus; et iterum, quod posterius erit non esse temporis quam tempus. Sed hoc non potest esse, ut videtur; quia non est possibile esse prius et posterius nisi sit tempus, cum nihil aliud sit tempus, nisi numerus prioris et posterioris in motu: et sic sequeretur, quod tempus fuerit antequam inciperet esse, et quod sit postquam esse desierit. Videtur igitur necesse esse quod tempus sit sempiternum.</p> <p>(so wie ich das verstehe, muss bei diesem Argument für die Ewigkeit der Zeit (und der Bewegung) unterschieden werden zwischen dem Begriff der Zeit und der physischen Zeit; Zeit als das Jetzt, das immer einen Vorgänger und einen Nachfolger hat, kann keinen Anfang haben, die Naturdinge jedoch haben alle irgendeinen Anfang; <i>Met. Δ 11, 1018b32-33</i> unterscheidet Aristoteles jedenfalls <i>κατὰ τὸν λόγον</i> und <i>κατὰ τὴν αἴσθησιν</i> im Artikel zu <i>πρότερον</i> und <i>ὑστερον</i>. – Das hängt mit der schwierigen Frage zusammen, ob denn tatsächlich die Dinge den Denknöwendigkeiten folgen müssen, – im Besonderen dann, wenn die Denknöwendigkeiten in verschiedenen Welten verschieden sind.)</p>	<p>e) c)Albert, nach <i>incorruptibilis</i></p> <p>Quod autem aliqua sit incorruptibilis substantia, probatur per ea quae in VIII DE PHYSICO AUDITU dicta sunt. Ibi enim dictum est, quod <i>impossibile est motum primum aut fieri</i>, cum non esset, <i>aut corrumpi</i>, ut non sit, postquam fuit; <i>semper enim erat</i> secundum naturam. (eine erste Bewegung kann nicht entstehen) 1071b7, Dictum est etiam IBIDEM et probatum, quod impossibile est <i>tempus</i> fieri aut corrumpi, et huius ratio est, quia cum tempus sit numerus motus circularis et id quod fertur in circulo, semper habeat rationem finis et principii: in quocumque nunc signatur tempus, illud habebit rationem finis respectu praeteriti et principii respectu futuri.</p> <p>Ergo ante quodlibet nunc fuit tempus, et post quodlibet erit tempus, et si sic se habet, tempus non potest fieri aut corrumpi. Igitur tempus secundum naturae principia acceptum neque fieri potest neque corrumpi sicut nec motus. Motus igitur hoc modo secundum naturae principia est semper continuus in esse sicut et tempus, et tempus sicut motus. (könnte das Kreisargument, das für die Zeit benutzt wird nicht auch für das Werden gebraucht werden?)</p>
	b)			

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1071b9 καὶ ἡ κίνησις ἄρα οὕτω συνεχῆς ὥσπερ καὶ ὁ χρόνος. [10] ἢ γὰρ τὸ αὐτὸ ἢ κινήσεώς τι πάθος. Κίνησις δ' οὐκ ἔστι συνεχῆς ἀλλ' ἢ κατὰ τόπον, καὶ ταύτης ἡ κύκλω.	b) ergo motus sic est continuus ut tempus; aut enim idem aut motus est aliqua passio. Motus vero non est continuus nisi secundum locum, et eius qui est in circulo.	c)1071b10, (zum Zusammenhang von Zeit und Bewegung) Tempus enim aut idem est cum motu aut est passio eius, sicut in PHYSICIS est probatum. Cum igitur in quocumque nunc ponatur fieri motus et tempus, sequitur prius non fuisse tempus et motum et continue posterius fuisse utrumque, et prius et posterius non sint sine tempore et motu: sequitur, quod motus fuit ante motum primum et tempus fuit ante tempus primum, quod est impossibile. Haec autem omnia subtiliter indagata sunt in VIII PHYSICORUM NOSTRORUM. Oportet igitur secundum naturae principia semper fuisse motum et tempus. c)1071b11, (es gibt ja wohl keine Bewegung an sich, ohne Seiendes, ohne Ding, die aufrecht erhalten werden müsste, es gibt nur bewegte Dinge; Bewegung ist ja ein Akzidens, das einer Substanz bedarf – jedenfalls im Rahmen dieser Überlegungen) Motus autem continuus et perpetuus non est aliquis nisi ille qui est secundum locum, et inter motus, qui sunt secundum locum, solus est perpetuus, qui est circularis et circuli motus. Ergo oportet, quod habeat motorem perpetuum et semper moventem. Haec autem omnia sufficientissime sunt a nobis demonstrata in VIII LIBRO DE PHYSICO AUDITU nec hic oportet repetere. Et IBIDEM ostendimus, quod non est motus aeternus nisi motoris aeterni, qui secundum principia naturae numquam fuit non movens, licet secundum voluntatem dei, ut MULTIS videtur,	d)[84062] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 4 Et si tempus est continuum et sempiternum, necesse est quod motus sit continuus et sempiternus: 1071b10, quia motus et tempus, aut sunt idem, ut quidam posuerunt, aut tempus est aliqua passio motus, ut rei veritas habet. Est enim tempus numerus motus, ut patet in quarto physicorum. Sed tamen non est accipiendum de omni motu, quod possit esse sempiternus et continuus. Non enim hoc potest esse verum nisi de motu locali. Et inter motus locales, solum de motu circulari, ut probatur in octavo physicorum. (Einschränkungen der Ewigkeit auf die Bewegung, auf die Kreisbewegung) ***** c)Albert (nach ut multis videtur) (hier wird Gott eingeführt, aber dann eingeschränkt auf die „Meinung von vielen“; in diesem Textbereich, 1071b Anfang, auch das erste Vorkommen von motor, im Text, im griechischen Text steht kein κινῶν, auch in der lateinischen Übersetzung nichts dergleichen) poterit aliquando incipere, cum ante non esset. Et hanc etiam positionem in PHYSICIS NOSTRIS sumus prosecuti, et secundum duas vias ibi ostendimus et mundum esse aeternum et motum, et non esse aeternum, et ostendimus, quod ista non repugnant, quoniam nostra demonstratio non probat, nisi quod motor tempore non praecedit mobile et motum, et hoc est verum et concessum ab omnibus. (die Bewegung also ewig und nicht ewig, ...)	e)ET < motus ergo > sic est continuus ut tempus ; aut enim idem aut motus est aliqua passio. Motus AUTEM non est continuus nisi QUI secundum locum, et HUIUS qui * circulo. ***** c)Albert (anschliessend an concessum ab omnibus) Aeternitate enim praecedit et non tempore. Aeternitas autem non dicit durationem divisibilem, et ideo secundum nullam durationem extensam divisibilem primus motor et prima causa (hier erstmals der „erste Bewegter,“ primus motor et prima causa) praecedit motum et caelum et mundum, nec umquam intenderunt philosophi motum caeli esse aeternum, nisi illo modo quo aeternum dicitur hic, cuius inceptionem et esse non praevenit tempus. Sic enim motus semper fuit et etiam tempus. Haec autem omnia alibi a nobis declarata sunt. Motor igitur illius motus semper fuit, nec fuit tempus, quando non esset. (weil der Bewegter der Bewegung im Sinne der Ewigkeit und nicht im Sinne der Zeit vorweg ist)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1071b12 Ἄλλα μὴν εἴ ἔστι κινητικὸν ἢ ποιητικόν, μὴ ἐνεργοῦν δέ τι, οὐκ ἔσται κίνησις· ἐνδέχεται γὰρ τὸ δύναμιν ἔχον μὴ ἐνεργεῖν. Οὐθὲν ἄρα ὄφελος. Οὐδ' ἐὰν οὐσίας ποιήσωμεν ἀϊδίους, [15] ὥσπερ οἱ τὰ εἶδη, εἰ μὴ τις δυναμένη ἐνέσται ἀρχὴ μεταβάλλειν. Οὐ τοίνυν οὐδ' αὐτὴ ἰκανή, οὐδ' ἄλλη οὐσία παρὰ τὰ εἶδη· εἰ γὰρ μὴ ἐνεργήσει, οὐκ ἔσται κίνησις. Ἔτι οὐδ' εἰ ἐνεργήσει, ἢ δ' οὐσία αὐτῆς δύναμις· οὐ γὰρ ἔσται κίνησις ἀίδιος· ἐνδέχεται γὰρ τὸ δυνάμει ὄν μὴ εἶναι.</p>	<p>b) Sed si fuerit mobilis aut effectivus, et non agens aliquid, non est motus; contingit enim potentiam habens non agere. Nichil ergo prodest, nec si substantias ponamus sempiternas, quemadmodum et qui species, nisi aliquid potens inerit principium transmutari; non ergo nec ea sufficiens erit, nec alia substantia preter species; nam si non egerit non erit motus <lacunam suspicata est Vuillemin-Diem> sempiternus; contigit enim quod potentia est non esse.</p>	<p>c) TR II, Cap. 2. Quod haec substantia est actus purus, in quo nihil est admixtum de potentia (bei Aristoteles findet sich kein Ausdruck, der dem <i>actus purus</i> entsprechen würde; A 7, 1071b21 heisst es, eine solche οὐσία sei jedenfalls ἄνευ ὕλης)</p> <p>1071b12, Si autem dicatur, quod ista substantia quae motor est primi motus, (diese Substanz ist also der Bewegter. im Text κινητικὸν ἢ ποιητικόν, übersetzt mit <i>mobilis aut effectivus</i>) non est secundum actum movens, sed est activus secundum aptitudinem et est motor <i>mobilis</i>, quod aptum est moveri, sed non movetur, et dicatur, quod <i>non</i> secundum actum est <i>agens aliquid</i>: semper sequitur, quod <i>non</i> sit <i>motus</i> semper. Hoc autem qualiter fiat, sic accipiatur. (Akt als <i>Habitus, Fähigkeit zu ... und als faktische Tätigkeit</i>) Sumamus enim id quod in II DE ANIMA iam probavimus et in II ISTIUS SAPIENTIAE, quod videlicet duplex est mutatio, una quidem, quando de ignorante fit sciens, et alia, quando de sciente secundum habitum fit considerans secundum actum, et supponamus ea quae per se manifesta sunt, quod videlicet primus motor nec per se mutatur nec per accidens. Si igitur detur, quod primus motor est secundum habitum motor et non secundum actum, tunc oporteret, quod de otio veniret ad actum, et cum ita sit, quod primus motor per scientiam sui ipsius et suam scientiam moveat, oportebit, quod ipse secundum habitum consideret se, et sic de habitu venit ad actum, et sic in primo motore est mutatio. Et cum ita sit, quod id quod exit de potentia ad actum, non exeat nisi per aliquid movens, oportebit, quod habeat alium aliquem motorem. (der Übergang des ersten Bewegers von der Möglichkeit zu bewegen zum faktischen Bewegen bedürfte eines weiteren Beweggrundes)</p>	<p>d)[84063] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 5</p> <p>1071b12, Deinde cum dicit <i>at vero si</i> ostendit cuiusmodi substantiam necesse est esse sempiternam; et circa hoc tria facit. Primo, quod ad sempiternitatem motus sustinendam, necesse est ponere substantiam sempiternam semper moventem vel agentem; dicens, quod cum necesse sit, si motus est sempiternus, quod sit substantia motiva et effectiva sempiterna, ulterius oportet quod sit movens et agens in actu semper; quia si esset motiva aut effectiva, idest potens movere et efficere motum, et non agens in actu, sequeretur quod non esset motus in actu. 1071b13, Non enim est necessarium, si habeat potentiam movendi, quod moveat in actu: contingit enim id quod habet potentiam agendi non agere; et ita motus non erit sempiternus. Ad hoc igitur, quod motus sit sempiternus, necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam moventem et agentem in actu, 1071b20.</p> <p>*****</p> <p>c) Albert, nach <i>aliquem motorem</i></p> <p>Et hoc est inconveniens, quia nulla penitus potest esse mutatio in primo motore (das ist <i>vielleicht doch von den ursprünglichen Glaubensüberzeugungen her gegeben; eben als eine der Grundmeinungen seiner Welt</i>), quia, sicut INFERIUS ostendemus, id quod per essentiam movet, numquam cessat ab actu. Primus autem motor per essentiam suam est motor et motus est actus eius, sicut lucere est actus lucis. Idem autem sequitur, si mobile est primum caelum et non secundum actum motum, quia tunc oportebit, quod aliqua dispositio accedat, per quam fit motum secundum actum, et sic in primo mobili ante primum motum est motus. Quae omnia sunt impossibilia, sicut in PHYSICIS est ostensum.</p>	<p>e) AT UERO si ERIT MOTIUUM aut EFFECTIUUM, non OPERANS AUTEM aliquid, non ERIT motus ; contingit enim potentiam habens non agere. Nichil ergo prodest, nec si substantias FACIAMUS sempiternas, quemadmodum * qui species, SI NON ALIQUA potens inerit principium transmutari. Non IGITUR NEQUE IPSA sufficiens *, nec alia substantia preter species ; nam si non egerit, non erit motus. ADHUC NEQUE SI AGET, SUBSTANTIA AUTEM IPSIUS POTENTIA ; NON ENIM ERIT MOTUS ETERNUS ; contingit enim quod potentia est non esse.</p> <p>*****</p> <p>c) Albert, nach <i>est ostensum</i></p> <p>Quodcumque enim horum duorum ponatur non esse in actu, sed in potentia ad motum, sequitur non esse primum motum vel quod possibile est primum motum non esse, quia id quod est in <i>potentia</i>, ut agat, <i>contingit non agere</i> 1071b13, et si ponatur non agere, nihil sequitur impossibile. Sequitur autem primum motum non esse, quod est impossibile. Igitur impossibile est primum motorem, qui est substantia prima, non esse aliquando moventem secundum actum.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
	b)	<p>c)1071b14, <i>Si ergo ponamus substantias, quae sunt motor et mobile, esse sempiternas et non ponamus, quod motor secundum actum movet et mobile secundum actum movetur, nihil prodest praesenti intentioni, quia sequitur ex hoc motorem primum et mobile primum non esse substantias primas et sempiternas. Et hoc modo etiam nihil prodest ponere species illis qui sunt auctores earum, nisi ponant illas species movere secundum actum, ita quod insit in eis potentia continue movendi materiam ad transmutationem. (auch die Ideen bewegen nicht) Aliter enim etiam speciebus existentibus cessabit generatio. Si enim ponatur nonmovens species, quamvis sit perpetua, tamen insufficiens erit ad causandum inquietam generationem. Et similiter alia quaecumque substantia ponitur esse prima, causa transmutationis insufficiens erit, nisi ponatur secundum actum esse movens et semper.</i></p> <p>1071b15, <i>Sic igitur nec species, nec quaecumque alia substantia ponatur esse prima, insufficiens erit causa generationis, nisi agat secundum actum semper. Nam si detur, quod non agat aliquando vel non egerit semper vel quod possibile sit ipsam aliquando non egisse, sequitur, quod motus non erit sempiternus. Quod enim potentia est, contingit non esse, et si est possibile primam substantiam secundum actum non movere, si ponatur non movere, nihil sequitur impossibile. Sequitur autem motum non esse sempiternum, et hoc est impossibile. Est igitur impossibile primam substantiam posse aliquando non esse in actu moventem. Oportet igitur primam substantiam esse tale principium cuius substantia sit actus, nihil habens admixtum de potentia.</i></p>	<p>[84064] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 6</p> <p>1071b14, Ex quo consequenter concludit, quod nihil prodest opinio Platonis ponentis substantias sempiternas, quae est insufficiens ad sustinendum sempiternitatem motus. Non enim ad hoc sustinendum prodest, si fingamus aliquas substantias separatas sempiternas, nisi in eis sit aliquod principium habens potentiam ad transmutandum, quod non videtur convenire speciebus. Species enim nihil aliud ponant quam universalis separata: universalis autem, in quantum huiusmodi, non movent. Nam omne principium activum vel motivum est aliquod singulare, ut supra dictum est.</p> <p>Sic igitur nec species sunt sufficientes ad sempiternitatem motus servandam, nec alia substantia separata praeter species, sicut quidam posuerunt mathematica separata: quia nec etiam mathematica, in quantum huiusmodi, sunt principia motus. Et si non sit aliqua substantia sempiterna agens, non est motus sempiternus; quia motus principium est aliqua substantia sempiterna movens et agens. (irgendwie ein Schluss von der Wirkung auf die Ursache: von der Faktizität der ewigen Himmelsbewegung, auf ein ewig Bewegendes. – natürlich sind die hier gemachten astronomischen Voraussetzungen von heute aus gesehen falsch. Die modernen Erkenntnisse, dass auch ‚der Himmel‘ nicht ewig sei, sind aber auch nicht Erkenntnisse des Laien, dieser glaubt – natürlich zu Recht – den Fachleuten, die mathematische Modelle gebrauchen, die dem Laien nicht zugänglich sind und die Kenntnisse in der Berechnung von Daten und der Handhabung von Apparaten benötigen, die nur die Fachleute beherrschen; der Laie muss also diese Annahme mitmachen und sehen, ob der Rest konsistent und zwingend sei)</p>	<p>e)</p> <p>*****</p> <p>c)Albert, nach <i>de potentia</i> (ein anderer, stärkerer Beweis für die Ewigkeit der bewegenden Substanz, unter Rückgriff auf <i>Met. II</i> (alpha minor): Beweggründe müssen auf einen ersten Beweggrund zurückgeführt werden; ein solcher erster Beweggrund kann nur ein solcher sein, der <i>per essentiam movet</i>, dies, wie viel anderes, vom <i>Liber de Causis</i>) Hoc autem adhuc aliter et fortius demonstratur. Revocetur enim nobis id quod in II HUIUS SAPIENTIAE habitum est, omnes videlicet causas in quolibet genere causae resolvi ad unam primam, quae est causa omnium aliarum, eo quod causa secunda a prima causa habet et quod est et quod causa est. Omnes igitur moventes causae resolvuntur ad causam primariam moventem. Causa autem primo movens non potest esse nisi illa quae per essentiam movet et cuius actus essentialis est ipse motus quem movet. Et hoc iam saepius probatum est, quia si detur, quod non per essentiam movet, sequitur, quod movet per aliquid additum essentiae suae. Et sic est per accidens movens; nullum autem per accidens movens est primum; igitur primum movens non est primum movens, et sic contradictoria verificantur de eodem.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1071b19 Δεῖ [20] ἄρα εἶναι ἀρχὴν τοιαύτην ἣς ἡ οὐσία ἐνέργεια. Ἔτι τοίνυν ταύτας δεῖ τὰς οὐσίας εἶναι ἄνευ ὕλης· αἰδίου γὰρ δεῖ, εἴπερ γε καὶ ἄλλο τι αἰδίου. Ἐνέργεια ἄρα.	b) Oportet igitur esse principium tale cuius substantia actus. Amplius tales oportet esse substantias sine materia; sempiternas enim esse oportet, si et aliud aliquid est sempiternum actu. (Ἐνέργεια ἄρα fehlt; eigentlich auch bei Albert, der nur per <i>essentiam movens</i> thematisiert)	c) 1071b20, Oportet igitur, quod primum movens sit per essentiam movens, sed quod est per essentiam movens, eius actus essentialis est motus, quo movet. Numquam autem destituitur essentia essentiali actu, quamdiu manet essentia, sicut lux semper lucet et non destituitur actu lucendi, quamdiu est lux. Igitur si prima substantia est perpetua, oportet, quod perpetuum sit ei, quod moveat. (die Crux des Argumentes, nicht nur für Albert und Thomas, ist die Annahme, dass die Bewegung des Himmels ewig sei, das gehört zu den Grundmeinungen der entsprechenden Welten; diese Überzeugung hat natürlich auch den Augenschein für sich; eine andere Sicht darauf war erst mit Apparaten und theoretischen Modellen möglich, die einer anderen Welt zugehören.) (ein Einwand: vermittels seines Wesens zu bewegen ist nicht willentlich oder wissentlich bewegen; zweitens, es kann auf diese Weise keine Vielheit von Bewegtem resultieren) Si quis autem dicat, quod per essentiam movens non est per voluntatem et scientiam movens nec facit multa motu suo, sed unum: dicimus, quod istae instantiae procedunt ex ignorantia philosophiae, quia iam ostendimus, quod id quod est primum in genere aliquo, similitudinem habens intellectus per essentiam, multa facit, sicut spiritus et calor, qui est in semine hominis. Prima autem substantia movet per modum agentis intellectus, et sic instantiae non valent, quae inducuntur. De voluntate autem eius INFERIUS tractabimus. Quamvis autem sic secundum veritatem dicamus, tamen ostendimus, quod motoris simplicis et primi est actus simplex et primus, et per diversitatem corporis, quod movet, inducitur in tota materia diversitas, cum tamen ipsa sit substantia simplex. Quanto enim prior est illa substantia tanto relationem habet ad plura et tanto est virtutis multiplicioris. (Vielheit und Verschiedenheit kommt von der Materie, worauf der erste einfache Bewegter wirkt. – Doch woher kommt die Materie? Das sieht ja nach <i>Timaios</i> aus)	d) [84065] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 7 Secundo ibi, <i>adhuc neque</i> ostendit ulterius, quod oportet ad sempiternitatem motus, quod non solum sit aliqua substantia sempiterna movens et agens, 1071b20, sed etiam quod eius substantia sit actus. Dicit ergo, quod neque est sufficiens ad sempiternitatem motus, si substantia sempiterna agat, sed tamen secundum suam substantiam sit in potentia; sicut si ponamus prima principia esse ignem aut aquam secundum positionem antiquorum naturalium: non enim poterit esse motus sempiternus. Si enim sit tale movens, in cuius substantia admiscetur potentia, contingit id non esse. Quia quod est in potentia contingit non esse. Et per consequens continget quod motus non sit, et sic motus non erit ex necessitate, et sempiternus. Relinquitur ergo, quod oportet esse aliquid primum principium motus tale cuius substantia non sit in potentia, sed sit actus tantum. d) [84066] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 8 1071b21, Tertio ibi, <i>amplius igitur</i> concludit ulterius, quod oportet huiusmodi substantiam esse immaterialem. Dicit ergo, quod amplius ex praedictis sequitur, quod huiusmodi substantias, quae sunt principia motus sempiterni, oportet esse sine materia. Nam materia est in potentia. Oportet igitur eas esse sempiternas, si aliquid aliud est sempiternum, utpote motus et tempus. Et sic sequitur quod sint in actu. d) [84067] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 9 1071b22, Hoc autem ultimo concludit propter dubitationem quam consequenter inducet. Ex hoc igitur processu manifestum est quod Aristoteles hic firmiter opinatus est et credidit necessarium fore, quod motus sit sempiternus et similiter tempus. Aliter enim non fundasset super hoc intentionem suam de inquisitione substantiarum immaterialium.	e) Oportet igitur esse principium tale cuius substantia actus. Amplius Igitur tales oportet esse substantias sine materia; sempiternas enim esse oportet, si et aliud aliquid * sempiternum; actu Igitur. ***** c) Albert (folgend auf <i>virtutis multiplicatoris</i>) Forte autem dicit aliquis, quod si per essentiam movet, tunc non potest non movere et sic ad movendum est coactus, quod est valde inconveniens dicere de prima substantia. (weiterer Einwand: <i>agere per essentiam wäre ein zwangshafte, erzwungenes Handeln</i>) Sed ad hoc et huiusmodi non oporteret nos studere, si bene sciretur, quid est coactum. Coactum enim violentum est, et huius principium est in altero, et hoc non est in prima substantia, et ideo non cogitur ab aliquo. Si autem aliquis dicat, quod ad minus est naturae ad motum obligatio et quod obligatum est facere aliquid, non habet libertatem in illo, et sic prima substantia obligata movet et non habet libertatem in movendo: sed hoc nihil est penitus. Communicare enim se per essentiam et communicare bonitates suas per essentiam summae est libertatis. (erinnert irgendwie an die mittelalterlichen Attribut-Reihen von Gott wie Weisheit, Güte, Macht u. a.) Liberum enim hoc dicimus quod ‘causa sui est et non causa alterius,’ et ideo, cum causa suae fontalitati communicet se motu suo et propter se, non est obligata alicui, sed potius derivationis suae, quod restringi non potest, quin profundat motum, qui est actus talis, quod per ipsum profunditur omnis bonitas nobilis in esse, quod secundum est post eam. Et si voluntas illam restringeret, sequeretur, quod illa voluntas minoraret profusionem bonitatum, et hoc esset invidia notari substantiam primam. Et ideo bene dixit PLATO invidiam relegatam esse a deo (<i>Timaios</i> , 29e), quando voluntas essentialis non restringit essentialem profusionem bonitatum.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)	b)	c)Albert (folgend auf <i>profusionem bonitatum</i>) Et attende, quod quando dico, quod est per se et secundum ipsum et essentialiter movens et tamen movet ut intellectus agens, non potest intelligi, quod moveat nisi per essentiam et non per aliquam formam quae sit non essentia sua, sicut movetur intellectus statuarii, quando facit statuam per formam statuae; sed potius, sicut quando calidum calefacit, non movet nisi propria essentia, ita per essentiam propriam movet primus motor, (der erste Beweger bewegt durch seine <i>essentia</i> so wie das Wärme dank seiner <i>essentia</i> der Wärme wärmt) et ipse est forma omnium eorum quae fiunt per ipsum, unus et simplex et indivisibilis, (und so ist er auch die <i>forma omnium</i> und bleibt selbst einfach und unteilbar) sicut virtus formativa in semine per essentiam est forma omnium membrorum quae intus et extra facit in corpore. Et hoc hic exemplariter sufficiat explanatum esse, quia hoc in sequentibus per demonstrationem erit manifestum. (das war jetzt ein Bild und Beispiel, der argumentative Beweis folgt gleich – im folgenden Kapitel, TR I, Cap. 3)	d)[84068] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 10 Sed tamen sciendum quod rationes ab eo inductae in octavo physicorum, ex quarum suppositione hic procedit, non sunt demonstrationes simpliciter, sed probabiles rationes. Nisi forte sint demonstrationes contra positiones antiquorum naturalium de inceptioe motus, quas destruere intendit. (: bei den an die <i>Physik VIII</i> anschliessenden Begründungen für die Ewigkeit von Zeit und Bewegung handle es sich allerdings nicht um Beweise im eigentlichen Sinn sondern nur Probabilitätsüberlegungen) d)[84069] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 11 Et praetermissis aliis rationibus quas hic non tangit, manifestum est quod ratio quam hic posuit ad probandum sempiternitatem temporis, non est demonstrativa. Non enim, si ponimus tempus quandoque incepisse, oportet ponere prius nisi quid imaginatum. Sicut cum dicimus quod extra caelum non est corpus, quod dicimus extra, non est nisi quid imaginatum. („vor der Zeit“ ist gleich zu verstehen wie „jenseits des Himmels“, beides sind bloss vorgestellte Zeit- oder Ortspunkte) Sicut igitur extra caelum non oportet ponere locum, quamvis extra videatur locum significare, ita non est necessarium quod tempus sit prius quam incipiat vel postquam desinet, licet prius et posterius videantur tempus significare.	e) ***** d)Thomas[84070] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 5 n. 12 Sed quamvis rationes probantes sempiternitatem motus et temporis non sint demonstrativae et ex necessitate concludentes, tamen ea quae hic probantur de sempiternitate et immaterialitate primae substantiae, ex necessitate sequuntur. (trotzdem lassen sich zwingende Schlüsse bezüglich einer ewigen Substanz daraus ziehen! weil:) Quia si non fuerit mundus aeternus, necesse est quod fuerit productus in esse ab aliquo praeexistente. Et si hoc non sit aeternum, oportet iterum quod sit productum ab aliquo. Et cum hoc non possit procedere in infinitum, ut supra in secundo probatum est, necesse est ponere aliquam substantiam sempiternam, in cuius substantia non sit potentia, et per consequens immaterialem.

(Exkurs zu 1070b20–22, daher separat gesetzt)

TR II, Cap. 3. Qualiter prima substantia est immaterialis et ubique et semper et sola est id quod est necesse esse et secundum substantiam et secundum potentiam

Amplius, tales substantias oportet esse penitus sine materia. Dico autem esse sine materia non quidem abstractum a materia, quia abstractum a materia aliquando materiae fuit coniunctum, sed sine materia dico illud cuius nihil

penitus habet materiae proprietatem aliquam. Huius autem causa est, quia tales substantias per essentiam moventes *oportet esse sempiternas*, primam autem inter illas cum hoc oportet esse necesse esse, et quid sit necesse esse, diximus in V HUIUS SAPIENTIAE LIBRO. Quod autem tales substantias oporteat esse sempiternas, ex hoc probatur, quod oportet *aliquid aliud* ab ipsis esse *sempiternum*, et hoc est generatio inquieta in inferioribus, sicut ostensum est in II PERI GENESEOS LIBRO. Sempiternum autem non est nisi duplex, unum quidem secundum successionem, quod est causatum,

et alterum secundum substantiam, quod est causa. Et si sempiternum est aliquid secundum successionem, oportet, quod sit sempiternum secundum substantiam, quia sequitur necessario, si effectus est, quod etiam causa propria sit illius effectus. (Schluss aus der Wirkung: wenn es eine ewige Folge gibt, muss es eine ewige Substanz geben, die diese Folge produziert)

Id autem quod est sempiternum secundum substantiam, est duplex. Sicut iam in PRAEMISSIS habitum est, aliquorum est substantia sensibilis mobilis, quae reiteratur, incorruptibilis mota sicut caelum, et cum omne motum

habeat motorem coniunctum sibi, ut probatum est in VII PHYSICORUM, oportet, quod cum illa substantia sit alia substantia immobilis omnino sempiterna. Si autem est immobilis penitus, non potest esse divisa et distensa per ubi nec per formam, quia non nisi his duobus modis dicitur immobile penitus. Quod autem penitus est indivisibile per ubi et formam, est omnino carens materia, cum omnis materia per hoc sit materia, quia per ubi vel per formam est divisibilis et extensibilis. Et ista est vera demonstratio, quod substantia prima sit immaterialis, et pulchrior omnium demonstrationum. Et quidquid aliud ad hoc inducitur, non habet veritatem demonstrationis. („ewig der Substanz nach“ ist zweideutig: 1. ewig, aber beweglich wie der Himmel, 2. vollkommen unbeweglich und unteilbar hinsichtlich Ort und Form; Nr. 1 setzt Nr. 2 voraus)

(Folgerungen) Ex his igitur ulterius elicitur, quod est ubique et semper. Et quod sit ubique, sic probatur. Quidquid enim restringitur ad situm et locum, oportet, quod restringatur per aliquid individuans. (nur die Materie kann etwas individuieren und so örtlich bestimmt machen) Nihil autem est individuans per se nisi materia. Igitur quod penitus caret materia, penitus caret individuante. Sed prima substantia penitus caret materia, sicut iam probatum est; igitur caret individuante; igitur non est hic vel ibi. (was weder hier noch dort ist, ist „überall“) Dico autem esse ubique sic, quod non habet respectum ad locum aliquem omnia ambiens. (in dem Sinne, dass es einfach nicht örtlich bestimmt ist; e: so wäre auch die Zahl π oder der Begriff des Tisches überall; zum letzteren Beispiel würde Albert wohl sagen, das sei nur eine Abstraktion und der Begriff habe Teile) Non autem potest non omnia ambire substantia, quae per essentiam movet omnia. Hoc enim videmus, quod omnis motor totam suam ambit materiam, quam movet, sicut anima totum ambit corpus et ea quae quocumque modo sunt in corpore. Sic igitur inevitabiliter sequitur primam substantiam esse ubique; quod autem sit semper, iam ante probatum. Est igitur ubique et semper per hoc quod est sine materia.

(Einwand) Dicit autem fortassis aliquis, quod etiam sunt alia immaterialia sicut motores inferiores et intellectus hominis et tamen sunt aliquo modo ista mobilia ad minus per accidens et divisibilia per formas, quae fluunt super istos intellectus. (zur Natur des Intellectes) Sed qui hoc dicit, naturam intellectus ignorat. Omnis enim intellectus, secundum quod intellectus est, immobilis est penitus et ubique et semper. (jeder Intellekt ist unbeweglich und vollständig überall und immer) Hoc autem qualiter sit, INFERIUS ostendemus in proprio loco. Et de universali, secundum quod est intellectus quidam, iam probavit ARISTOTELES in I POSTERIORUM ANALYTICORUM, quod est ubique et semper. Unde licet inferiores intellectus aliter sint ubique et semper et immateriales quam prima substantia, tamen ista conveniunt eis secunda relatione et non prima. Sed hoc in SEQUENTIBUS demonstrabitur. Quidquid enim aliquo modo est ambiens omnia, secundum aliquem modum est ubique, et quidquid est cuius esse non deficit, secundum illum modum quo non deficit, est semper. Sed esse semper diversimode convenit primae substantiae et substantiae inferiori secundae, („immer sein“ bedeutet bei der ersten Substanz nicht dasselbe wie bei den zweiten Substanzen) quia prima substantia sic semper est, quod tota simul, non divisa nec distensa per formam et ubi. Inferior et secunda substantia habet potentiam distensam aliquo modo in eo quod non pure est necesse esse. (die erste ist tota simul, als Ganze zugleich, die zweite in der Abfolge, dimensional; das erinnert an die Unterscheidung von Ewigkeit und Zeit bei Plotin, *Enneade* III 7) Id enim quod habet causam, secundum potentiam dependet ad illam et non est necesse esse, sed possibile secundum hoc. Secundae autem substantiae omnes causatae sunt a prima et recipiunt formas sui motus ab ea. Et ideo et secundum esse et secundum movere potentias habent distensas et aliquo modo divisas, propter quod sempiternitas earum non est tota simul.

Si autem aliquis dicat, quod hoc non potest esse verum, cum enim sint sempiternae vel aeternae, non possunt habere causam secundum esse, dictum

est autem, quod sempiternae sunt, ergo causam in esse non habent: dicemus, quod haec ratio apud recte philosophantes non concludit. Si enim ponamus mundum aeternum, sicut quidam philosophorum posuerunt, non removetur per hoc, quin habeat causam secundum esse. (auch wenn die Welt ewig ist, ist sie doch in ihrem Sein begründet) Quamvis enim dies sit cum praesentia solis et praesentia solis non praeveniat esse diei, tamen non tollitur, quin dies secundum esse suum causetur a solis praesentia. Et omni eodem modo est in his quae facit prima causa substantias separatas, quae sunt in esse constitutae lumine suae essentiae, nec oportet, quod prima essentia praeveniat eas aliqua divisibili duratione, sicut in PRAECEDENTIBUS ostendimus, licet praecedat eas modo perfectae aeternitatis, quae tota stat simul, sicut hic ostensum est. Patet igitur primam substantiam immobilem et incorruptibilem et immaterialem et sempiternam et ubique existentem esse. Ex his autem facile concluditur ipsum *actum* purum nihil potentiae admixtum habentem esse. Si enim haberet aliquid potentiae, non esset necesse; est autem omni modo necesse; igitur est actus purus nihil habens potentiae admixtum. (die erste Substanz als *actus purus* hat nichts von Möglichkeit an sich)

(Voraussetzung dieser Beweise: der erste Beweger ist erste Substanz) Scias autem, quod hae omnes demonstrationes necessariae sunt hoc solo supposito, quod primus motor sit substantia prima. Hoc autem negavit PLATO et sui sequaces, qui distinxerunt causam efficientem primam a prima causa movente. Et si hoc est verum, tunc non concludunt ea quae inducta sunt.

1071b37, Sed ad veritatem huius investigandam oportet intendere circa TI-MAEUM PLATONIS, et hoc non est praesentis negotii, in quo non suscipimus nisi Peripateticorum positiones exponere.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1071b22 Καίτοι ἀπορία· δοκεῖ γὰρ τὸ μὲν ἐνεργοῦν πᾶν δύνασθαι τὸ δὲ δυνάμενον οὐ πᾶν ἐνεργεῖν, ὥστε πρότερον εἶναι τὴν δύναμιν. [25] Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο, οὐθὲν ἔσται τῶν ὄντων· ἐνδέχεται γὰρ δύνασθαι μὲν εἶναι μήπω δ' εἶναι. Καίτοι εἰ ὡς λέγουσιν οἱ θεολόγοι οἱ ἐκ νυκτὸς γεννῶντες ἢ οἱ φυσικοὶ ὁμοῦ πάντα χρήματά φασι, τὸ αὐτὸ ἀδύνατον. Πῶς γὰρ κινηθήσεται, εἰ μὴ ἔσται ἐνεργεία τι αἴτιον; Οὐ γὰρ ἦ γε [30] ὕλη κινήσει αὐτὴ ἐαυτήν, ἀλλὰ τεκτονική, οὐδὲ τὰ ἐπιμήνια οὐδ' ἡ γῆ, ἀλλὰ τὰ σπέρματα καὶ ἡ γονή.	b) Amplius est et dubitatio; videtur enim hoc quidem agens omne posse, illud vero potens non omne agere, quare prius est esse potentiam. Sed si hoc, nichil erit entium; contingit quidem posse esse, nondum vero esse. Etiam sicut dicunt theologi, qui ex nocte mundum generant, aut physici, forent simul res omnes, dicunt idem impossibile. Quomodo namque movebuntur, si non fuerit actu aliqua causa? Nec enim materia eadem se ipsam movebit, sed tectonica, nec menstrua nec terra, sed spermata et genitura [id est sperma hominis].	c) TR II, Cap. 4. In quo destruitur error eorum qui dixerunt potentiam praecedere actum in prima substantia, 1072a3, (Möglichkeit ist nicht vor Wirklichkeit) <i>Dubitabit</i> tamen aliquis; si enim <i>prius</i> est, a quo non convertitur consequentia, sicut in LOGICIS determinatum est, <i>omne autem agens potentiam</i> habet agendi, 1071b13, quod autem <i>potentiam</i> habet agendi, <i>non semper</i> propter hoc <i>agit: videbitur potentia</i> secundum naturam esse ante actum. (Argument auf Grund der Extension / Begriffsumfang der beiden Begriffe) Si autem hoc conceditur, sequitur aliquando <i>nihil esse entium; contingit</i> enim aliquid <i>posse esse</i> et tamen <i>nihil esse</i> , quia non est necesse, quod id quod potest esse, sit. Et ita non est necesse, quod id quod potest esse agens, sit agens propter hoc. Et hoc concedunt quidam <i>theologizantes</i> philosophi, qui <i>dicunt</i> primam causam non semper movisse, sed fuisse tempus, quando non movit. Et causam dicunt fuisse, quia voluntate movet, et quoddam tempus fuisse in quo movere noluit; voluntatem enim dicunt differre volitum, quantum placet. Et est mirum de istis qui ponunt materiam confusam fuisse semper, ita quod nullum tempus praevenit materiam, et tamen deum non movisse. 1071b27, Et isti sunt <i>qui ex nocte mundum generant</i> , quia dicunt tunc fuisse tenebras, quando materia informis et confusa fuit, et postea luce exorta ex puriore parte illius materiae factum esse diem. Hoc etiam modo dixerunt quidam physici dicentes omnes res fuisse primo simul in una materia confusa et postea res fuisse distinctas. Omnes enim quotquot sunt qui dicunt tempus fuisse, quando caelum non movebatur et quando caelum non fuit, <i>dicunt idem impossibile</i> , quod sequitur ex dictis eorum. Et hoc est quod potentia praecedit actum; et ex hoc sequitur, quod aliquando nihil sit.	d) Thomas, lectio VI [84071] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 1 1071b23, Movet quamdam dubitationem circa praedeterminata. Et est dubitatio, utrum actus sit simpliciter prior potentia, ut possit poni primum principium rerum esse tale, cuius substantia sit actus. Et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem ad ostendendum falsum, scilicet quod potentia sit prior actu. Secundo ponit rationem in contrarium, ibi, <i>at vero si hoc, nihil erit</i> . Tertio solvit dubitationem, ibi, <i>potentiam quidem igitur</i> , 1072a3. Dicit ergo primo, quod dictum est, quod substantia sempiterna est actus, quamvis de hoc sit dubitatio. Videtur enim potentia simpliciter esse prior actu: nam prius est a quo non convertitur consequentia essendi. Hoc autem modo videtur potentia se habere ad actum: quia omne agens videtur posse agere, sed non omne quod potest agere agit; quare videtur quod potentia sit prior actu. [84072] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 2 1071b18, Deinde cum dicit <i>at vero si</i> ponit rationem in contrarium. Et circa hoc duo facit. Primo ponit rationem ducentem ad impossibile: dicens, quod si potentia sit simpliciter prior actu, sequitur quod aliquando nihil sit: contingens est enim id quod potest fieri, sed nondum fit. Et ita, si prima entia sunt in potentia, sequitur quod non sunt actu: et sic nihil aliorum erit.	e) QUAMUIS * dubitatio ; uidetur enim * < agens quidem > omne posse. * < potens uero > non omne agere, quare prius * esse potentiam. AT UERO si hoc, nichil erit entium ; contingit ENIM < posse quidem > esse nondum uero esse. ET etiam SI UT dicunt theologi qui ex nocte * generant, aut UT phisici « ERANT simul res omnes » dicunt, idem impossibile. Quomodo ENIM mouebuntur, si non fuerit actu aliqua causa ? NON enim materia IPSA se ipsam mouebit, sed tectonica, nec menstrua nec terra, sed SEMINA et genitura **. ***** c) Albert, folgend auf aliquando nihil sit Scias autem, quod qui dicit, sicut dicit lex nostra, quod videlicet primus motor non tempore, sed aeternitate indivisibili praecedit motum et mobile, ad dictum illius nihil penitus sequitur impossibilium inductorum. Adhuc autem, qui dicit, ut Plato dixit, quod videlicet primus motor non est causa prima et prima causa est efficiens, non movens et quod haec fecit esse primum motorem et motum simul sine motu et tempore: nihil dicit, ad quod sequatur impossibile. ***** d) Thomas [84073] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 3 1071b27, Et hoc quidem contingit dupliciter. Uno modo secundum opinionem quorundam antiquorum, qui vocabantur poetae theologi, sicut fuit Orpheus, et quidam alii, qui ponebant mundum esse generatum ex nocte, id est simplici privatione praeeistente. Alio modo secundum posteriores naturales, sicut physici naturales, et eos sequentes, qui cum viderent quod secundum naturam nihil fit ex nihilo, posuerunt omnia esse simul in quadam confusione, quam vocabant chaos, sicut posuit Anaxagoras: et sic ponebant omnia esse in potentia, non autem in actu.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)	b)	<p>c)(Albert, nach <i>impossibile</i>) Quicumque autem dicit, quod prima materia confusa tempore praecedit motum et mundum, dicit positionem, ad quam sequuntur impossibilia inducta et plura alia. Quaeramus enim ab illo: <i>Si aliquando non fuit motor in actu movens, quomodo possibile erat, quod illa moverentur</i> quae postea mota sunt? <i>Non enim</i> poterit dicere, quod ipsa <i>eadem materia moverit seipsam</i>, quia nulla materia movet seipsam,</p> <p>1071b30 <i>sed</i> videmus, quod ars, quae est extra materiam, movet materiam, sicut ars <i>tectonica</i> movet ligna et lapides ad faciendam domum. Et similiter in physicis materia seipsam non movet, quia <i>menstrua</i>, quae sunt materia generationis animalium, et <i>terra</i>, quae est materia plantarum, non movent seipsa, <i>sed</i> menstrua animalium movent <i>spermata</i> animalium vel id quod est loco spermatis de virtute putrefacti et stellarum, et terram movent semina vel vis sementina stellarum vel spiritus alicuius qui concluditur in umore putrefacto, sicut SAEPE diximus. Haec autem quae sic movent, non movent nisi mota. Et ideo necesse, ut ante omne quod motum movet, ponatur aliud quod continue movet, cum non sit motum ab aliquo, sed sit primum movens continue et immobile.</p>	<p>d)[84074] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 4</p> <p>1071b29, Sed, sive hoc modo, sive illo dicatur, sequitur idem impossibile, si potentia simpliciter sit prior actu. Illa enim quae sunt in potentia tantum, sive sint omnino sub privatione, sive sint in quadam confusione, non poterunt moveri, ut reducantur in actum, nisi sit aliqua causa movens in actu existens; quia materia in artificialibus non movet seipsam, sed ipsam movet agens, scilicet tectonica, idest ars. Nec menstrua, quae sunt materia in generatione animalis, movent seipsa, sed movet ea genitura, idest semen animalis. Nec terra, quae est materia in generatione plantarum, movet seipsam, sed movent eam spermata, idest semina plantarum.</p>	

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1071b31 Διὸ ἔνιοι ποιοῦσιν ἀεὶ ἐνέργειαν, οἷον Λεύκιππος καὶ Πλάτων· ἀεὶ γὰρ εἶναί φασι κίνησιν. Ἄλλα διὰ τί καὶ τίνα οὐ λέγουσιν. Οὐδ' ὠδὶ οὐδὲ τὴν αἰτίαν. Οὐδὲν γὰρ ὡς [35] ἔτυχε κινεῖται, ἀλλὰ δεῖ τι ἀεὶ ὑπάρχειν, ἕσπερ νῦν φύσει μὲν ὠδί, βίᾳ δὲ ἢ ὑπὸ νοῦ ἢ ἄλλου ὠδί.	b) Quapropter faciunt quidam semper actum, ut Leucippus et Plato; semper enim esse dicunt motum. Sed quare et quem non dicunt, nec sic nec causam. Nichil enim ut contingit movetur, sed oportet aliquid semper existere, quemadmodum nunc natura quidem sic, vi vero aut ab intellectu aut alio sic.	c) (Albert, nach immobile) Et hoc, quamvis imperfecte, viderunt <i>quidam</i> et ideo in positione sua <i>fecerunt</i> aliquid quod <i>semper est in actu</i> movens, <i>sicut fecerunt Leucippus et Plato</i> . (zur Kritik an Leukipp und Platon) 1071b32, <i>Isti enim semper dicunt fuisse motum</i> , Leucippus quidem motum atomorum in vacuo, Plato vero dixit primam causam semper in actu fuisse et numerum semper seipsum movisse, sed non dixit caelum semper fuisse motum nec tempus semper fuisse, sed esse generatum utrumque, sicut ostensum est in PHYSICIS. Et quamvis isti semper dicant motum fuisse, tamen non determinant, <i>quare et ex quo</i> movente ille motus sit et quis sit, utrum rectus an circuli motus fuerit. <i>Nec dicunt eum sic</i> fuisse, sicut est primus motus in natura, nec dicunt eum fuisse omnium quae fiunt, causam, <i>nec</i> etiam ipsius motus assignant <i>causam</i> , cum tamen hoc sit facere philosophi primi. c) 1071b35, <i>Nihil enim movetur ut contingenter</i> et a casu in his quae semper aut frequenter moventur, <i>sed</i> in talibus <i>oportet aliquid existere semper</i> , sicut est prima substantia movens et sicut est primum caelum, sicut nunc illa semper existere probata sunt. Quaecumque enim secundum <i>naturam</i> sunt, <i>sic</i> sunt, ut dictum est, quod habent motorem et id quod movetur. Similiter autem quaecumque <i>violencia</i> moventur, habent etiam motorem, quia <i>aut</i> moventur <i>ab intellectu</i> operativo ut artificialia <i>aut</i> ab <i>alio</i> extrinseco <i>sicut</i> proiecta aut tracta aut aliter impulsa.	d) [84075] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 5 1071b32, Secundo ibi, <i>propter quod</i> ostendit quomodo huic rationi quidam physici consenserunt. Dicit ergo, quod propter hanc rationem quidam philosophi posuerunt semper actum existentem, scilicet Leucippus socius Democriti, et Plato. Dixerunt enim motum semper fuisse etiam ante mundum. Secundum quidem Leucippum in atomis per se mobilibus, ex quibus ponebat mundum constitui. Secundum Platonem vero in elementis, quae dicebat ante constitutionem mundi mota fuisse motibus inordinatis, sed postea a Deo fuisse ea reducta ad ordinem. [84076] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 6 1071b33, Sic igitur quantum ad hoc videntur bene dixisse, quod posuerunt semper fuisse motum. Sed in hoc defecerunt, quia non dixerunt quis motus semper fuerit, nec causam motus assignaverunt, nec simpliciter narranto, nec suae positionis causam assignando, cum tamen nihil moveatur ut contingit, idest sine aliqua causa certa. Sed semper oportet aliquid existere, quod est causa motus. (Bewegung braucht immer einen Beweggrund) Sicut nunc videmus, quod quaedam moventur hoc modo a natura, aut a violentia, aut ab intellectu, aut aliqua alia causa. Deinde debuerunt etiam assignare, qualis sit prima causa motus, utrum natura, sive violentia, sive intellectus; multum enim differt quodcumque horum ponatur causa motus.	e) PROPTER QUOD faciunt QUIDAM semper actum, ut Leucippus et Plato; semper enim dicunt esse motum. Sed quare et quem non dicunt, nec sie nec causam. Nichil enim ut contingit mouetur, sed oportet aliquid semper existere, quemadmodum nunc natura quidem sic, ui uero aut ab intellectu aut alio sic.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1071b36 Εἶτα ποία πρώτη; Διαφέρει γὰρ ἀμήχανον ὅσον. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ Πλάτωνί γε οἶόν τε λέγειν ἢν οἶεται ἐνίοτε ἀρχὴν εἶναι, [1072a] [1] τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινῶν· ὕστερον γὰρ καὶ ἅμα τῷ οὐρανῷ ἡ ψυχὴ, ὡς φησὶν.	b)(Deinde qualis prior? Differt enim valde quodcumque est.) Sed nec Platonis possibile dicere quod existimabat aliquando principium esse, idem se ipsum movens; posterius enim et simul cum celo est anima, ut ait.	c) 1071b36, <i>Deinde</i> quaeramus a sic dicentibus, <i>qualis</i> motus sit <i>prior</i> inter motus secundum naturam. Hoc enim valde differt, <i>quicumque est</i> ille qui prior est secundum naturam, quia motus ad formam non potest esse primus (<i>motus ad formam: wie ist das gemeint? die Bewegung im Werden, die auf das Erreichen der Form zielt?</i>); et inter motus locales non potest esse prior nisi motus circuli; et inter circuli motus oportet esse primum, qui est circuli uniformis et perpetui. Hoc autem non est possibile dicere Platonis secundum suam positionem, quia illi existimabant aliquando, quod principium primum movens, coniunctum ei quod movetur, sit numerus seipsum movens, quem animam mundi esse dicebant. Haec enim anima cum infusa sit entibus motis, aut cum caelo incepit esse, si tantum in caelo esse ponatur, aut etiam incepit posterius caelo, si ponatur infusa omnibus motis motu perpetuo, sicut moventur generabilia et corruptibilia inquieto motu, qui in II PERI GENESEOS est determinatus. Et horum utrumque iam dixit Plato et sequaces eius, et hoc ideo est dictum, quia primam substantiam moventem vere non cognoverunt.	d)Fortsetzung [84076], <i>causa motus</i> 1071b37, Sed nec Plato potest excusari, propter hoc, quod posuit principium motus esse aliquid movens seipsum, quod dicebat esse animam: sed anima secundum ipsum non fuit ante constitutionem mundi, sed fuit post illam inordinationem motus. Fuit enim facta simul cum caelo, quod ponebat animatum. Et sic anima non poterit esse principium illius motus inordinati. (zur Frage der Seele als das Prinzip der Bewegung bei Platon: Seele ist erst mit dem Himmel zusammen, nicht vorher)	e)Deinde qualis prior ? DIFFERT enim INAPTABILE QUANTUM *. AT UERO NEQUE PLATONI possibile dicere quod EXISTIMAT aliquando principium esse, QUOD IPSUM se ipsum mouens ; posterius enim et simul cum celo * anima, ut ait.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1072a3 Τὸ μὲν δὴ δύναμιν οἴεσθαι ἐνεργείας πρότερον ἔστι μὲν ὡς καλῶς, ἔστι δ' ὡς οὐ, εἴρηται δὲ πῶς: ὅτι δ' [5] ἐνέργεια πρότερον, μαρτυρεῖ Ἀναξαγόρας, ὁ γὰρ νοῦς ἐνεργεία καὶ Ἐμπεδοκλῆς φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος καὶ οἱ ἀεὶ λέγοντες κίνησιν εἶναι, ὡσπερ Λεύκιππος: ὥστ' οὐκ ἦν ἄπειρον χρόνον χάος ἢ νύξ, ἀλλὰ ταῦτ' ἀεὶ ἢ περιόδῳ ἢ ἄλλως, εἴπερ πρότερον ἐνέργεια δυνάμεως. Εἰ δὴ τὸ αὐτὸ [10] ἀεὶ περιόδῳ, δεῖ τι ἀεὶ μένειν ὡσαύτως ἐνεργοῦν. Εἰ δὲ μέλλει γένεσις καὶ φθορὰ εἶναι, ἄλλο δεῖ ἐνεργοῦν εἶναι ἄλλως καὶ ἄλλως.	b) Quia potentia, ut existimant esse, prior actu, est quidem quasi bene, est et quasi non (dictum est autem quomodo); quia vero actuale est prius, testatur Anaxagoras (intellectus enim actus est) et Empedocles amorem et odium, et semper dicentes motum esse, ut Leucippus; quare non fuit semper infinitum tempore chaos aut nox, sed eadem semper sunt aut circuitu aut aliter, si prius actus es potentia. Quodsi idem semper circuitu, oportet aliquid semper quidem similiter agere. Quodsi † semel odio † inest generatio et corruptio, aliud oportet agens esse aliter et aliter.	c) Quod autem hic disputationis causa est, hoc est, <i>quia existimant</i> multi philosophorum, quod <i>potentia est prior actu</i> , sicut obiectum est a principio. Et hoc <i>quidem</i> uno modo <i>bene</i> dictum est, alio autem modo male dictum est. <i>Dictum est autem</i> iam a nobis in IX SUPRA POSITO LIBRO, qualiter potentia est ante actum et qualiter non. 1072a5 Quod autem omnium <i>prius</i> sit illud principium, quod semper est <i>actuale</i> , testatur <i>Anaxagoras</i> et omnis alius philosophus qui ordinem vidit moventium et motorum. Dixit enim Anaxagoras, quod <i>intellectus</i> agens semper est in <i>actu</i> agens, nihil permixtum habens potentiae. Similiter autem et <i>Empedocles</i> propter hoc posuit <i>amorem et odium</i> semper movere. Et Anaxagoras quidem posuit intellectum agentem, eo quod nihil agit diversa primum nisi intellectus. Empedocles autem posuit amorem et odium, quia vidit diversam esse generationem et corruptionem, quarum una dissolvit sicut odium et altera congregat sicut amor. c) TR II, Cap. 5. In quo probatur per motum generantium et corrumpentium, quod unum principium est semper movens et actu existens, nihil habens de potentia (<i>auch die Bewegungen des Werden und Vergehenden rufen nach einem ewigen und aktuellen Bewegenden</i>) 1071a7, Similiter autem dicunt omnes isti qui <i>semper dicunt motum esse, sicut Leucippus</i> et Democritus. Et haec est causa, quod dicunt, quod chaos sive vacuum <i>non fuit infinito tempore chaos</i> neque <i>nox</i> infinito tempore remansit nox, quia per ea quae ponebant <i>semper</i> esse moventia, factum est, ut generatis esset plenum chaos et ut tenebra noctis erumperet in lucem producto sole per intellectum vel amorem et odium moventia. Illa enim moventia <i>semper sunt eadem</i> in movendo aut in <i>circuitu aut aliter</i> alio quocumque motu. Intellectus enim semper movet et similiter amor et odium.	d)[84077] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 7 1072a3, Deinde cum dicit <i>potentiam quidem</i> solvit propositam quaestionem. Et circa hoc duo facit. Primo remittit ad hoc quod determinatum est in nono de ordine potentiae ad actum; dicens, quod opinari potentiam esse priorem actu, quodam modo bene dicitur, et quodam modo non. Et quomodo hoc sit, dictum est in nono. Ibi enim dictum est, quod actus simpliciter est prior potentia; sed in uno eodem quod movetur de potentia in actum, potentia praecedit actum tempore, quamvis actus sit prior natura et perfectione. (<i>hier unterscheidet Thomas 1. actus simpliciter von der 2. Wirklichkeit eines Einzelseienden; 1. ist immer vor der Möglichkeit; im zweiten Fall ist die Möglichkeit zeitlich vorher</i>) d)[84078] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 8 1072a5, Secundo ibi, <i>quod autem</i> confirmat solutionem per positiones quorundam philosophorum; dicens, quod hoc quod actus sit simpliciter prior, testatur Anaxagoras, quia posuit primum principium movens esse intellectum. Intellectus enim actus quidam est. Et etiam Empedocles, qui posuit causas moventes litem et amicitiam. Et Leucippus et Plato, qui posuerunt semper motum fuisse. [84079] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 9 1072a7, Deinde cum dicit <i>quare non</i> ex determinatione quaestionis praemissae manifestat quod prius ostensum est. Et circa hoc tria facit. Primo concludit ex praemissis perpetuitatem generationis. Secundo ex perpetuitate generationis concludit perpetuitatem motus caeli, ibi, <i>si itaque idem semper</i> 1072a10. Tertio ex perpetuitate motus caeli concludit perpetuitatem primi moventis immobilis, ibi, <i>est igitur aliquid et quod movet</i> . (<i>dreistufiger Beweis: aus der Priorität der Wirklichkeit gegenüber der Möglichkeit folgt die Ewigkeit des Werdens, aus dieser die Ewigkeit des Himmels, aus dieser die Ewigkeit des unbewegt Bewegenden</i>)	e) POTENTIAM QUIDEM Igitur. EXISTIMARE PRIOREM actu est quidem UT bene, est AUTEM UT non ; dictum est autem quomodo. QUOD AUTEM ACTUS * prius, testatur Anaxagoras (intellectus enim actus *), et Empedocles AMICITIAM et LITEM, et semper dicentes motum esse, ut Leucippus. Quare non fuit * INFINITO tempore chaos aut nox, sed eadem semper * aut PERIODO aut aliter, SI prius est ACTUS potentia. SI ITAQUE idem semper PERIODO, oportet aliquid semper MANERE similiter AGENS. SI AUTEM DEBEAT FORE generatio et corruptio, ALIUD oportet agens esse aliter et aliter. ***** c)(Albert, nach <i>amor et odium</i>) Et ideo dixerunt iam nominati philosophi, quod res semper circuierunt per generationem et corruptionem ex mixto in mixtum, et sic continue impletur chaos, et nox terminatur in diem et dies in noctem. Et hoc esse non posset, <i>nisi actus prius</i> sit quam <i>potentia</i> . 1972a10, Si autem sic dicatur, quod <i>eadem</i> materia generatorum <i>semper</i> sic movetur in <i>circuitu</i> , oportet de necessitate dare, quod <i>aliquid</i> est quod <i>semper similiter agit</i> et secundum modum unum. Iam enim in II PERI GENESEOS ostensum est, quod in omni generatione et corruptione duo sunt, quorum unum est continua ipsius esse permanentia secundum esse divinum et alterum est diversitas generationis et corruptionis. ***** d)(Thomas, nach <i>quod movet</i>) Dicit ergo primo, quod si actus simpliciter est prior potentia, sequitur, quod falsa sit opinio antiquorum naturalium, qui existimantes potentiam simpliciter esse actu priorem, posuerunt omnia in infinito tempore prius fuisse in potentia, in quadam confusione, 1072a8 quam appellabant chaos.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)1072a12 Ἀνάγκη ἄρα ὡδὶ μὲν καθ' αὐτὸ ἐνεργεῖν ὡδὶ δὲ κατ' ἄλλο· ἤτοι ἄρα καθ' ἕτερον ἢ κατὰ τὸ πρῶτον. Ἀνάγκη δὴ κατὰ τοῦτο· πάλιν γὰρ ἐκεῖνο [15] αὐτῷ τε αἴτιον καὶ κείνῳ. Οὐκοῦν βέλτιον τὸ πρῶτον· καὶ γὰρ αἴτιον ἦν ἐκεῖνο τοῦ ἀεὶ ὡσαύτως· τοῦ δ' ἄλλως ἕτερον, τοῦ δ' ἀεὶ ἄλλως ἄμφω δηλονότι.	b)Ergo necesse sic quidem secundum se agere, sic vero secundum aliud; aut ergo secundum diversum aut secundum primum. Necesse secundum hoc; iterum enim illud eique causa et illi. Ergo melius; et enim causa erat illius semper similiter; aliter vero diversum, sed semper aliter ambo palam. *****	c) 1072a11, Et ideo oportet esse duos motus circuli primos, quorum unus sit uniformis, qui est motus primi caeli diurnus, qui causa est esse divini in omnibus, et alter motus oblique afferens et deferens astrum generans, qui est circulus obliquus, in quo moventur astra omnia secundum accessum et recessum, quorum sol est praecipuum. (es braucht zwei Bewegungen: die reine gleichförmige Kreisbewegung des Fixsternhimmels, dann die Bewegung der Gestirne auf der Ekliptik, mit dem Hauptbeispiel der Sonne, was Aufgang und Niedergang bewirkt) Propter quod etiam sol pater generationis vocatur ab antiquis. Haec autem licet hic supponantur et in II PERI GENESEOS sint physice probata, in sequentibus probabuntur ex propriis istius primae philosophiae. c)1072a11, Hoc autem quod hic sufficit ad praesens, est hoc, quod si secundum dicta praenominatorum philosophorum idem est quod semper movetur in circuitu, accessu et recessu faciens generationem et corruptionem, sive illud sit amor et odium sive intellectus distinguens sive circulus obliquus, oportet aliquid esse supra hoc quod semper similiter agat aequaliter accedens et recedens. Et si ponatur, <i>quod odio movente semel inest entibus generatio et corruptio, oportet</i> , quod ponatur <i>aliquid agens aliter et aliter</i> , quia aliter non faceret diversa, generationem videlicet et corruptionem.	d)Fortsetzung [84079] nach <i>chaos</i> Falsa etiam erit opinio poetarum theologorum, qui propter eandem existimationem posuerunt infinito tempore prius fuisse simplicem rerum privationem quam res actu esse inciperent. Quam quidem rerum privationem noctem appellabant, propterea forte, quia inter qualitates et formas sensibiles, lux communior et prior invenitur, cum ipsi nihil praeter sensibilia esse arbitrentur. Privatio autem lucis nox est. Utraque igitur opinio falsa est, si actus est prior potentia. [84080] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 10 (beim Werden kommt das Mögliche zur Wirklichkeit) Sed cum videamus ea quae generantur, de potentia ad actum procedere, necesse erit dicere, quod eadem quae actu esse incipiunt post potentiam, semper fuerunt aliquo modo,- vel secundum circularem generationem, prout ponuntur ea quae generantur, prius fuisse eadem non secundum numerum, sed secundum speciem, quod quidem fuit secundum circularem generationem. Nam ex terra humectata resolvuntur vapores, ex quibus generatur pluvia, per quam iterum humectatur terra. Similiter ab homine procedit sperma, et generatur iterum homo; et sic ea quae fiunt reiterantur eadem specie propter circularem generationem. (Kreislauf der Generationen der Lebewesen) Aut etiam ea quae post potentiam fiunt in actu, eadem fuerunt semper aliter, sicut posuit Anaxagoras quod praeexisterunt actu in his ex quibus generantur. [84081] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 11 1072a9, Deinde cum dicit <i>si itaque</i> ex perpetuitate generationis concludit perpetuitatem motus caelestis. Supposito igitur, quod non sit alius alius motus, quo ea quae procedunt de potentia ad actum, semper eadem fuerint, nisi secundum circuitum generationis, ex his quae in scientia naturali ostensa sunt, et praecipue in secundo de generatione,	e) < Necesse IGITUR > sic quidem secundum se agere, sic uero secundum aliud ; aut ergo secundum ALTERUM aut secundum primum. Necesse ITAQUE secundum hoc ; iterum enim illud IPSIQUE causa et illi. < DIGNIUS ergo > PRIMUM ; et enim causa erat ILLUD IPSIUS semper similiter ; ET IPSIUS aliter ALTERUM, EIUS AUTEM QUOD EST semper aliter < palam QUOD ambo >. ***** d)Thomas (Fortsetzung von [84081], <i>in secundo de generatione</i>) 1072a21, concludit, quod si aliquid permanet idem per circuitum generationis, oportet et aliquid semper manere idem numero, quod similiter agat ad hoc, quod causet perpetuitatem: (doch in diesem Kreislauf bleibt auch immer etwas dasselbe) non enim potest esse causa perpetuitatis quae invenitur in generatione et corruptione, aliquid unum eorum quae generantur et corrumpuntur, quia nullum eorum semper est, neque etiam omnia, cum non simul sint, ut ostensum est in octavo physicorum. Relinquitur igitur, quod oportet aliquid esse perpetuum agens, quod semper uniformiter agat ad perpetuitatem causandam. Et hoc est primum caelum, quod movetur et resolvit omnia motu diurno. (dieses Gleichbleiben über die Zeit wird gesichert durch ein immer gleichförmig Handelndes, das ist der Fixsternhimmel)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
	b)	<p>c)Albert (<i>nach videlicet et corruptionem</i>) 1072a10, Et ex hoc sequitur, ut prius dictum est, quod super haec sit aliquid agens uniformiter. (<i>jenseits oder über dem, was die Verschiedenheit, Werden und Vergehen bewirkt, bedarf es eines gleichförmig Bewegenden</i>) Ex his igitur duobus elicitur, quod <i>neesse</i> est, quod sit aliquid quod <i>sic secundum se</i> et essentialiter <i>agat</i> et uno modo, et quod aliquid secundo modo <i>agat secundum aliud</i> et aliud in accessu et recessu. Oportet igitur <i>secundum hoc</i> quod dictum est, quod <i>aut</i> agat semper <i>secundum diversum aut</i> quod agat <i>secundum primum</i> modum primae substantiae omne illud quod perpetuum habet motum. Totus enim et omnis motus superiorum dividitur in haec duo et non plura prima; quod enim secundum diversum accedit et recedit iterum et iterum et sic continue, non potest esse causa continuae permanentiae. 1072a10, Oportet <i>ergo</i>, quod <i>illi</i> (<i>korrekt wäre wohl illo? Abl. compar., statt Dativ</i>) aliquid sit <i>melius</i>, quod sit vera causa. <i>Ilius</i> autem <i>causa</i> non est nisi illud quod <i>semper similiter</i> se habet. Quod enim <i>aliter</i> et aliter est, <i>diversum</i> est, et diversitas non est causa continuitatis in esse. Quod autem <i>semper</i> agit et <i>aliter</i>, hoc complectitur <i>ambo</i> dicta, quia, in quantum est semper, causatur ex motu primi et, in quantum est aliter et aliter, causatur ex motu obliquo.</p>	<p>d)[84082] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 12 1072a9, Sed quia illud, quod semper eodem modo operatur, non causat nisi aliquid semper eodem modo se habens; in his autem quae generantur et corrumpuntur, apparet quod non semper se habent eodem modo, quia quandoque generantur, et quandoque corrumpuntur; si ergo debet esse generatio et corruptio in istis inferioribus, necesse est ponere aliquid agens, quod aliter se habeat in agendo: et hoc quidem agens dicit esse corpus quod movetur secundum circulum obliquum, qui dicitur zodiacus. Quia, cum hic circulus declinat ad utramque partem ab aequinoctiali, illud, quod movetur secundum circulum per zodiacum, oportet quod sit quandoque magis propinquum et quandoque magis remotum: et secundum hoc sua propinquitate et remotione causat contraria. (<i>die Ekliptik erzeugt Unterschiede</i>) Videmus enim quod ea, quae appropinquante sole ad nos, generantur, recedente sole, corrumpuntur. Sicut herbae, quae in vere nascuntur, et in autumno siccantur. Moventur enim in circulo zodiaco et sol et alii planetae. Sed et stellae fixae dicuntur moveri super polos zodiaci, et non super polos aequinoctiales, ut Ptolomaeus probat. Ex harum autem motu causatur generatio et corruptio omnium quae generantur et corrumpuntur, sed magis evidenter ex motu solis. d)[84083] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 13 1072a9, Hoc ergo movens quod aliter agit, necesse est quod quodam modo agat secundum se, idest ex propria virtute, in quantum causat diversitatem generationis et corruptionis; quodam vero modo secundum aliud idest ex virtute alterius, in quantum causat perpetuam generationem et corruptionem.</p>	<p>e) ***** d)Thomas, <i>nach generationem et corruptionem</i> Aut ergo oportet quod agat secundum aliquid alterum, idest virtute alicuius alterius, aut secundum primum, idest virtute primi, quod semper similiter agit. Et cum non sit aliquid alterum assignare, ex cuius virtute causet perpetuitatem, necesse est quod secundum hoc quod similiter agit, idest virtute eius, perpetuitatem generationis et corruptionis causet. Id enim, scilicet primum quod semper similiter agit, est causa ipsi (<i>Grund für es selbst??? oder: für das, was je und je anders handelt???</i>), quod aliter et aliter agit: quia id quod aliter et aliter agit, perpetuo agit: id vero quod semper similiter agit, est causa perpetuitatis cuiuslibet motus: sic igitur est causa perpetuitatis eius, quod agit aliter et aliter, ut scilicet perpetuo sic agat; et illi etiam, quod ex eo causatur, scilicet generationi et corruptioni perpetuae. Ex quo patet, quod secundum agens, scilicet quod aliter et aliter agit, agit in virtute primi agentis, idest primi caeli sive primi orbis, quod semper similiter agit.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)1072a17, Οὐκοῦν οὕτως καὶ ἔχουσιν αἰκινήσεις. Τί οὖν ἄλλας δεῖ ζητεῖν ἀρχάς;	b)Ergo sic se habent motus. Quid ergo alia oportet querere principia?	c)1072a17, <i>Palam</i> igitur est, quod <i>motus</i> primi in genere <i>sic se habent</i> , ut dictum est. Et hoc est quod omnes philosophi diviserunt motum caeli prima divisione in motum planes et in motum aplanes, sicut INFERIUS ostendetur. (Fortsetzung: siehe unten, Anfang des Kommentars zu Lambda 7, <i>Quia vero sic est</i>)	d) [84084] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 14 Sic ergo patet, quod primum agens, quod semper similiter agit, est potius et dignius, quia ipsum est causa eius quod est semper esse similiter, idest perpetuitatis. Sed eius, quod est esse aliter et aliter, causa est alterum agens, quod aliter et aliter agit. Eius vero, quod est aliter et aliter se habere, quod est generationem et corruptionem esse perpetuam: manifestum est, quod sunt causa ambo coniunctim, scilicet et primum quod semper similiter agit, et secundum quod aliter et aliter agit. [84085] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 15 Ex hoc autem concludit quod si sic se habent motus caeli, quod ex eis potest causari perpetuitas generationis et corruptionis in istis inferioribus, non oportet quaerere aliqua alia principia 1072a18, scilicet ideas, sicut Platonici posuerunt, vel amicitiam et litem, sicut posuit Empedocles: quia per hunc modum convenit assignare causam perpetuitatis generationis et corruptionis.	e)Ergo SI sic se habent motus, quid ergo alia oportet querere principia ?

7 Λ7

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1072a19 Ἐπεὶ δ' οὕτω τ' ἐνδέχεται, καὶ εἰ μὴ οὕτως, ἐκ νυκτὸς [20] ἔσται καὶ ὁμοῦ πάντων καὶ ἐκ μὴ ὄντος, λύοιτ' ἂν ταῦτα. Καὶ ἔστι τι ἀεὶ κινούμενον κίνησιν ἄπαυστον, αὕτη δ' ἡ κύκλω, καὶ τοῦτο οὐ λόγῳ μόνον ἀλλ' ἔργῳ δῆλον.	b) Quoniam vero ita contingit, et si non essentialiter, ex nocte erunt et "simul omnium" et non ex ente, solvuntur ea, et est aliquid semper motum motu non cessante, et ille circulatio (et hoc non ratione solum sed opere, manifestum),	c) 1702a19 Quia <i>vero</i> sic est, ut dictum est, et <i>ita</i> res se habet, <i>et si</i> dicatur, quod motus primus <i>non</i> fit <i>essentialiter</i> a primo motore: sequitur, quod res generatae <i>ex nocte erunt et</i> quod <i>simul</i> fuerunt <i>omnia</i> , sicut SAEPE dictum est, <i>et</i> quod res generatae <i>solvuntur ex non-ente</i> . Quae omnia impossibilia sunt secundum naturam. (Albert gebraucht sehr oft den Ausdruck <i>secundum naturam</i> , was meint er genau mit <i>natura</i> ? es meint etwas nicht mehr weiter Hintergehabtes, Primäres) 1072a23, Oportet igitur dicere, quod <i>primum erit sempiternum</i> et sempiternum movet motum. <i>Caelum enim est aliquid sempiternum, et quod movet</i> id quod in motu est, <i>sempiternum est substantia actu existens</i> , nihil habens admixtum de potentia. Hoc autem iam in VIII DE PHYSICO AUDITU declaravimus, quod <i>est aliquid</i> compositum ex motore et moto, quod est <i>medium</i> duorum, scilicet eius quod est <i>movens</i> tantum, <i>et</i> eius quod est <i>motum</i> tantum, (bezieht sich auf 1072a24-25; in der Übersetzung keine Korruptel bezeichnet) si inveniatur unum componentium sine altero, quod etiam reliquum invenitur sine isto.	d) [84086] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 16 1072a19 Et si iste modus non ponatur, sequentur inconvenientia, ad quae deducti sunt primi philosophantes, scilicet quod omnia fiant ex nocte, idest ex simplici privatione, aut quod omnia simul fuerint, vel quod aliquid fiat ex non ente. [84087] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 17 Manifestum est ergo, quod praedicta positione servata, scilicet quod sit perpetua generatio et corruptio causata a motu caeli perpetuo, solventur praedicta inconvenientia; et sequetur, quod aliquid semper moveatur motu qui non cessat, qui est motus circularis. Et hoc non solum apparet ratione, sed ex ipso effectu et persensum: unde necesse est, quod primum caelum, eo quod semper hoc motu movet, sit sempiternum.	e) Quoniam AUTEM ita contingit, et si non sic, ex nocte ERIT et « simul omnium » et < ex non > ente, SOLVENTUR UTIQUE HEC . Et est aliquid semper motum motu INCESSABILI, HIC AUTEM QUI CIRCULO ; et hoc non ratione solum sed opere PALAM.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1072a23 ὥστ' αἴδιος ἂν εἴη ὁ πρῶτος οὐρανός. Ἔστι τοίνυν τι καὶ ὁ κινεῖ. Ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον καὶ κινεῖν καὶ μέσον, τοίνυν [25] ἔστι τι ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ, αἴδιον καὶ οὐσία καὶ ἐνεργεία οὐσα. Κινεῖ δὲ ὧδε τὸ ὀρεκτὸν καὶ τὸ νοητὸν· κινεῖ οὐ κινούμενα. Τούτων τὰ πρῶτα τὰ αὐτά. Ἐπιθυμητὸν μὲν γὰρ τὸ φαινόμενον καλόν, βουλευτὸν δὲ πρῶτον τὸ ὄν καλόν· ὀρεγόμεθα δὲ διότι δοκεῖ μᾶλλον ἢ δοκεῖ διότι ὀρεγόμεθα [30] ἀρχὴ γὰρ ἢ νόησις. Νοῦς δὲ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ κινεῖται.</p>	<p>b)quare sempiternum erit primum celum. Est et aliquid et quod movet [sempiternum, et substantia actu existens]. Sed quoniam motum et movens et medium quidem quod non motum movet, sempiternum et substantia et actu est ens. Movet autem sicut quod desiderabile et intellectuale; movet non mota. Et horum prima eadem. Nam concupiscibile est et quod magis est apparens bonum, quod autem volumus primum bonum. Desideramus autem quia videmus bonum aut videtur eo quod desideramus; principium enim est intelligentia. Sed intellectus ab intellectu movetur.</p>	<p>c)1072a24, In natura autem invenitur id quod est <i>motum non-movens</i>, et invenitur medium compositum, quod est movens et motum. (hier erscheint movens im Text, Albert übernimmt movens, diesmal kein motor) Igitur invenitur etiam substantia movens tantum et semper in actu existens, quam impossibile est moveri. Haec enim propositio numquam habet instantiam in his quorum utrumque componentium est substantia et non accidens et in quibus componentia sunt habentia modos oppositos, sicut movens tantum habet oppositum modum ad id quod est motum tantum, et ad id quod est movens et motum. Movens autem tantum erit <i>sempiternum</i> movens motum, et ideo oportet, quod sit <i>substantia semper actu existens</i> et numquam in potentia. Materia enim generabilium et corruptibilium est substantia, quae est mota tantum non movens. Circulus autem caelestis est substantia mota movens. Igitur prima substantia, quae est insensibilis, erit immobilis et movens tantum. (Ende Albert, TR II, Cap. 5.) TR II, Cap. 6. Qualiter primus motor immobilis movet sicut desideratum et amatum (hier ist movens durch motor ersetzt) 1072a26, His autem sic determinatis oportet videre, qualiter moveat, ex quo est immobile et actus purus et simplex, ab omni materia separatus. Immobile autem existens movet per essentiam, sicut iam ANTE diximus, et hoc est quod movet, sicut si distinguamus amatum sive amabile sive desideratum et desiderabile in amabile per se et per accidens. (das erste Bewegende bewegt wie ein amabile sive desideratum) 1072a27, Amabile enim per se est, quod per se est bonum et optimum, amabile autem per accidens est, quod ut nunc vel hic affert aliquam in sensu utilitatem vel delectationem propter quam amatur, et non per se et propter se appetitur. Eorum autem quae propter se appetuntur, quaedam sunt intellectualia bona et quaedam sunt non-intellectualia.</p>	<p>d) [84088] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 18 1072a23, Deinde cum dicit <i>est igitur</i> concludit ex praedictis perpetuitatem motoris immobilis. (hier setzt Albert motor für aliquid ein! bei Thomas steht motor, wie es scheint, hier das erst Mal; im Ganzen gebraucht er das Wort 6x; Albert verwendet motor sehr häufig) Cum enim omne quod movetur, ab alio moveatur, ut in physicis probatum est; si caelum est perpetuum, et motus est perpetuus, necesse est aliquid esse movens perpetuum. Sed quia in ordine mobilium et moventium inveniuntur tria, quorum ultimum est quod movetur tantum, supremum autem est movens quod non movetur, medium autem est quod movetur et movet; necesse est, quod ponatur aliquid sempiternum movens quod non movetur. (Fazzo sieht keine lacuna in 1072a24, gegen Ross und Jaeger) Probatum est enim in octavo physicorum, quod cum non sit abire in infinitum in moventibus et motis, oportet devenire in aliquid primum movens immobile: quia et si deveniatur in aliquid movens seipsum, iterum ex hoc oportet devenire in aliquid movens immobile, ut ibi probatum est. (Thomas bleibt hier bei movens) [84089] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 6 n. 19 Si autem primum movens est sempiternum et non motum, oportet quod non sit ens in potentia; quia quod est ens in potentia natum est moveri; sed quod sit substantia per se existens, et quod eius substantia sit actus. Et hoc est quod supra concluderat.</p>	<p>e)Quare sempiternum UTIQUE erit primum celum . Est Igitur aliquid et quod mouet **. Quoniam AUTEM QUOD MOUETUR et mouens et medium, Igitur EST ALIQUID quod non motum mouet, sempiternum et substantia et ACTUS * ens. Mouet autem SIC * APPETIBILE et INTELUGIBILE ; MOUENT non mota. Horum AUTEM prima eadem. Concupiscibile QUIDEM ENIM * IPSUM * apparens bonum , UOLUNTABILE autem primum IPSUM EXISTENS bonum. APPETIMUS autem quia UIDETUR MAGIS QUAM uidetur QUIA APPETIMUS ; principium enim est intelligentia. Intellectus AUTEM ab INTELLIGIBILI mouetur, ***** c)Albert (folgend auf non-intellectualia) Et constat, quod illa quae intellectualia sunt, non habent contrarium omnino, et ideo amabilia sunt et delectabiliora quam alia. Adhuc autem, inter intellectualia quaedam sunt naturalia et quaedam non, sicut intellectui contrarium naturale bonum est, quod est perfectio ipsius secundum ipsum, quam intelligit ex alio. Sicut quando intelligit, quod diameter est asymmetra, est intelligibile non secundum ipsum, sed quando intelligit seipsum, est theoria secundum ipsum intellectum. Adhuc autem, inter illa quae sunt secundum ipsum intellectualia bona, quaedam sunt quae faciunt ipsum intellectum esse intellectum in summo et quaedam non. Ea enim quae de se intelligit, non faciunt ipsum esse in perfectione ultima, quae autem intelligit de lumine primae substantiae, faciunt eum esse in summo, quo potest esse. ***** d)Thomas (nach [84089] concluderat) Sed necesse fuit movere dubitationem quae erat apud antiquos, ut ea soluta ostenderetur expressius, quo ordine necesse est pervenire ad primum ens, cuius substantia est actus. (entspricht eigentlich nicht genau dem ἔστι τι ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ, αἴδιον καὶ οὐσία καὶ ἐνεργεία οὐσα, und auch nicht dem Igitur EST ALIQUID quod non motum mouet, sempiternum et substantia et ACTUS * ens, es geht darüber hinaus; cuius substantia est actus entspricht 1071b20)</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
		<p>c) Albert, (<i>Fortsetzung von quo potest esse</i>) Cum igitur probatum sit primam substantiam non esse materialem, constat, quod ipsa est intellectus purus, et cum sit prima, constat, quod est summa, et cum sit universaliter agens, constat, quod largitur omnes perfectiones et est summum bonum, et cum sit essentialiter agens, constat, quod communicat se et, sicut dicunt QUIDAM, 'expandit se per omnes intellectuales vultus.' Ipsa (<i>offenbar prima substantia</i>) igitur est maxime amata et desiderata ab omnibus, et omne quod movetur, desiderat ipsam. Hoc igitur modo <i>movet non-mota</i>, eo quod ipsa nihil desiderat extra se. Desiderium autem est causa motus omnis. <i>Movet autem sicut desiderabile et intellectuale</i> bonum omnium secundum esse et naturam uniuscuiusque. Omnium autem sic motorum et moventium sunt <i>principia eadem</i> et simul, quod non est in desideriis nostris, quia ipsum intellectuale bonum in caelestibus idem per seipsum est principium desiderii et motus, in nobis autem et materialibus <i>concupiscibile</i> quidem et <i>magis concupiscibile et quod</i> maxime concupiscibile, <i>est apparens bonum</i> primo in sensu, et <i>quod volumus</i>, est <i>primum bonum</i> in se, et ideo excitat desiderium primo ante motum, quo moveamur ad ipsum. 1072a28 <i>Desideramus</i> enim ipsum, <i>quia videmus</i> ipsum esse <i>bonum</i> vel quia <i>videtur bonum</i> aliis, vel forte non est bonum in se, sed videtur bonum <i>ideo, quod desideramus</i> ipsum. Et ideo illud tale non statim est <i>principium</i> motus ad ipsum, et aliquando etiam non potest esse principium motus, sed continemus nos, ne moveamur ad ipsum. Sed hoc bonum quod <i>est intelligentia</i>, semper est bonum vincens desiderium et ideo semper movet, quia quotiescumque motor fortior est eo quod moveri debet, fit motus, et quando non est fortior, movere non potest.</p>	<p>d) lectio VII [84090] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 1 1072a26, Postquam philosophus ostendit aliquam substantiam esse sempiternam, immaterialem et immobilem, cuius substantia est actus, procedit ad inquirendum conditionem ipsius substantiae. (<i>Gliederung</i>) Et circa hoc tria facit. (<i>Rest von A 7:</i>) Primo inquit de perfectione huius substantiae. (<i>A 8:</i>) Secundo de unitate et pluralitate ipsius, ibi, <i>utrum vero una ponenda</i>. (<i>A 9:</i>) Tertio de operatione eius, ibi, <i>quae vero circa intellectum</i>. Circa primum duo facit. Primo ostendit perfectionem praedictae substantiae. Secundo ostendit eam esse incorpoream, ibi, <i>ostensum autem est</i>. Circa primum duo facit. Primo ostendit perfectionem dictae substantiae. Secundo excludit opinionem contrariam, ibi, <i>quicumque autem putant</i>. Circa primum duo facit. Primo ostendit secundum quem modum movens immobile moveat. Secundo ex hoc ostendit ea quae ad perfectionem eius pertinent, ibi, <i>intelligibilis autem altera</i>. 1072a26, Dicit ergo primo, quod cum ostensum sit, quod sit primum movens non motum, necesse est quod sic moveat sicut desiderabile et intelligibile. Haec enim sola, scilicet desiderabile et intelligibile, inveniuntur movere non mota. (<i>Thomas führt zwar desiderabile et intelligibile mit sicut ein, doch der weitere Verlauf zeigt, dass er sie nicht als Beispiele, sondern als das Eigentliche, sachlich Zutreffende, versteht. Für ihn sind es Bestimmungen des ‚Ersten Bewegers.‘ Es folgt gleich ein Beweis dafür, dass nur das desiderabile et intelligibile unbewegt bewegen können, was wohl nicht richtig ist; weitere Beispiele wären das sinnlich Wahrnehmbare, die Schwerkraft (auch der ‚natürliche Ort‘), generell die Naturgesetze, alles, was Zweck ist, und wohl noch vieles mehr</i>)</p>	<p>e) ***** c) Albert (<i>nach movere non potest</i>) 1072a30 Unde hoc modo <i>intellectus movetur ab intellectuali</i> bono sine dilatione et sine medio, quia non fit primo nuntiatio boni per sensum, qui moveat appetitum, nec est aliquid retrahens ex parte accipientis intellectus, cum id quod amatur, per se bonum sit et immediate influat et sit vincens totum desiderium eius cui influatur. Et ideo motus statim est actio eius in eo quod movetur ad ipsum. ***** d) Thomas [84091] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 2 Quod sic patet. Est enim duplex motus: naturalis et voluntarius, sive secundum appetitum. Movens autem motu naturali, de necessitate movetur, cum movens naturaliter sit generans et alterans. Nam etiam gravia et levia secundum locum moventur per se a generante. Generans autem et alterans immediate, oportet quod aliter et aliter se habeant. Unde etiam supra dictum est, quod id quod causat generationem et corruptionem agit aliter et aliter. In motu autem qui est secundum voluntatem et appetitum, voluntas, et appetitus se habent sicut movens motum, ut patet in tertio de anima. Unde relinquitur quod solum id quod movet sicut appetibile, sit movens non motum. (<i>der locus, der natürliche Ort, wohin die Dinge streben, wäre doch ein unbewegt Bewegendes</i>)</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1072a30 Νοητὴ δὲ ἡ ἑτέρα συστοιχία καθ' αὐτήν· καὶ ταύτης ἡ οὐσία πρώτη, καὶ ταύτης ἡ ἀπλῆ καὶ κατ' ἐνέργειαν (ἔστι δὲ τὸ ἐν καὶ ἀπλοῦν οὐ τὸ αὐτό· τὸ μὲν γὰρ ἐν μέτρον σημαίνει, τὸ δὲ ἀπλοῦν πῶς ἔχον αὐτό). Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ καλὸν καὶ [35] τὸ δι' αὐτὸ αἰρετὸν ἐν τῇ αὐτῇ συστοιχίᾳ· καὶ ἔστιν ἄριστον αἰεὶ ἢ ἀνάλογον τὸ πρῶτον [1072b1] (ὅτι δ' ἔστι τὸ οὐ ἕνεκα ἐν τοῖς ἀκινήτοις, ἢ διαίρεσις δηλοῖ· ἔστι γὰρ τινὶ τὸ οὐ ἕνεκα ὧν τὸ μὲν ἔστι τὸ δ' οὐκ ἔστι). Κινεῖ δὴ ὡς ἐρώμενον, κινουμένῳ δὲ τὰλλα κινεῖ.</p>	<p>b)intellectuale diversa coëlementatio secundum se: sed eius substantia prima, et eius que simplex et secundum actum (est autem et simplex et unum non idem: unum enim metrum significat, et simplex quomodo id habens). Atqui et bonum et hoc amabile in eadem coëlementatione; et est optimum semper aut proportionale primum. Quia vero est cuius causa in immobilibus, divisio ostendit; est enim alicuius cuius <causa>, quorum hoc quidem est illud vero non est. Movet autem quasi desideratum, et motum vero alia movet.</p>	<p>(Fortsetzung von <i>in eo quod movetur ad ipsum</i>) c)1072a34, <i>Intellectuale autem</i> bonum, sicut dixit Pythagoras et sicut nos paulo ANTE diximus, <i>diversa</i> est (<i>warum feminin diversa?? Bezug auf coëlementatio? gewisse Handschriften haben diversum</i>) et diversorum <i>coëlementatio</i> bonorum, quae sunt <i>secundum se</i> bona. <i>Sed</i> in illa coëlementatione omnium bonorum est <i>primum</i> et nobilissimum id <i>cuius substantia</i> est illud bonum, et non informatum per formam alienam, <i>et quae est simplex</i> bonum <i>et quod est secundum actum</i> purum, cui nihil admiscetur potentiae. Hoc enim est 'omnis boni bonum' et ab omnibus desideratum. (<i>hier scheint mir einiges durcheinander geraten zu sein; vielleicht war der Sinn der Doppelreihe, coëlementatio nicht klar zu verstehen</i>) Cuius influentia se habet ad orbem sicut influentia luminis solis ad formas vitae, quae ad generationem movent vegetabilia et animalia. Hoc enim lumen solis licet unum sit, tamen receptum ab unoquoque informat calorem vivificum et spiritum uniuscuiusque et movet ad proprii et connaturalis boni consecutionem; et ideo antiqui solem vocabant datorem vitae. (<i>Albert gebraucht die Lichtmetapher häufig</i>) Et sic est in primo motore simplici, (<i>was im Text von οὐσία / substantia gesagt ist, bezieht Albert auf den primum motor simplex</i>) lumen essentielle sibi influente super orbem et universum esse. Hoc enim est forma formans et ad esse movens omnia et omnia in seipso prae habens virtute simplicis causalitatis suae et omnia substantificans. Et hoc ab intellectualibus intellectualiter et a naturalibus naturaliter et a corporalibus corporaliter et a caelestibus mobiliter secundum ubi, a generabilibus autem secundum potentiam motus ad formam percipitur.</p>	<p>d) [84092] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 3 Dicitur autem primum movens movere sicut appetibile 1072b3, quia motus caeli est propter ipsum, sicut propter finem, causatus ab aliquo proximo movente quod movet propter primum movens immobile, ut assimilet se ei in causando, et explicet in actum id quod est virtute in primo movente. Non enim est motus caeli propter generationem et corruptionem inferiorum sicut propter finem, cum finis sit nobilior eo quod est ad finem. Sic igitur primum movens movet sicut appetibile. (<i>das erste Bewegende bewegt als Erstrebenswertes, weil es Ziel und Zweck der von ihm veranlassten Bewegungen ist; bei uns bewegt das Erstrebenswerte anders</i>) [84093] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 4 Sed apud nos aliud est quod movet sicut desiderabile, et aliud quod movet sicut intelligibile bonum; cum tamen utrumque moveat sicut movens non motum. Et hoc praecipue apparet in eo qui est incontinens. Nam secundum rationem movetur ab intelligibili bono. Secundum autem vim concupiscibilem movetur ab aliquo delectabili secundum sensum, quod videtur bonum, cum non sit bonum simpliciter, sed solum secundum quid. Sed non potest esse huiusmodi diversitas in primo intelligibili et primo desiderabili. Sed oportet quod primum intelligibile et primum desiderabile sint eadem. (<i>dies eine Interpretation von 1072a27, τούτων τὰ πρῶτα τὰ αὐτά: das erste Erkennbare und das erste Erstrebenswerte sind dasselbe</i>) Et hoc ideo, quia concupiscibile quod non est intelligibile bonum, est apparens bonum. Primum autem bonum oportet quod sit voluntabile, id est appetibile appetitu intellectuali. Nam voluntas in intellectu est, (<i>voluntas in intellectu est das tönt nach Sokrates! gegen Augustinus? Primat des Intellekts</i>) et non in appetitu concupiscentiae tantum.</p>	<p>e)INTELLIGIBILIS AUTEM ALTERA coelementatio secundum se (<i>wesentlich besser als Anonyma</i>) ; ET HUIUS substantia prima, et HUIUS que simplex et secundum actum. Est autem * < unum et simplex > non idem; unum enim metrum significat, simplex AUTEM QUALITER < habens IPSUM >. AT UERO et QUOD bonum et QUOD PROPTER IPSUM ELIGIBILE in eadem coelementatione; et est optimum semper aut proportionale QUOD primum. Quia AUTEM est QUOD cuius GRATIA in immobilibus, divisio ostendit. EST enim alicui QUOD cuius GRATIA, quorum hoc quidem est, illud uero non est. Movet autem UT AMATUM, * MOTO uero alia movet.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
	b)	<p>c)Albert (<i>folgend auf percipitur</i>) Et omnia movet et habet in se, praecipue tria, quod videlicet est per se sine privatione intellectuale, privatio enim non nisi per alterum est in intellectu, et est substantialiter sine assimilatione, sicut ea quae non per se, sed sua similitudine sunt in intellectu, sicut sunt ea quae cum continuo sunt et tempore, et tertio est primum et ultimum bonum omnis boni, quod est principium et finis idem manens perfectum, et ideo vincit omne desiderium.</p> <p>1072a33, Cum <i>autem</i> dico illud bonum esse <i>simplex et unum, non idem</i> dico; sed <i>simplex</i>, quod additur super unum, modum dicit unus. <i>Unum enim</i> communiter loquendo <i>significat</i> id quod est primo <i>metrum</i>, sicut diximus in LIBRO X ISTIUS PHILOSOPHIAE. Sed cum additur <i>simplex</i> unum, significat simplicitas <i>modum, quo</i> primum <i>habet</i> unitatem. Est enim simplex unum, in quo nullus numerus, quia omnia quae sunt in ipso, sunt idem sibi, et quod nulli nititur subiecto, sed est essentia simplex.</p> <p>(Ende Albert, TR II, Cap. 6.)</p>	<p>d)Thomas (<i>nach [84093] non in appetitu concupiscentiae tantum</i>) Et hoc ideo, quia quod appetitur secundum concupiscentiam videtur bonum, eo quod desideratur. Nam concupiscentia pervertit iudicium rationis, ut ei videatur bonum quod est delectabile. Sed illud quod appetitur appetitu intellectuali, desideratur, quia videtur bonum secundum se. Huiusmodi enim appetitus principium est intelligentia, idest actus intellectus qui movetur quodammodo ab intelligibili. Sic igitur patet quod concupiscibile non est bonum nisi quod desideratur secundum rationis dictamen. Non ergo potest esse primum bonum; sed solum illud quod, quia bonum est, movet desiderium, quod est appetibile et intelligibile simul.</p>	

(Digression Aberts zu Kapitel A 7, Mitte; Thomas' Kommentar zu 1072a30ff. unten ab [84094])

TR II, Cap. 7. Et est digressio declarans, qualiter prima substantia est super simplex et super nomen

1072b20, Obicit autem fortassis aliquis, quia cum prima substantia cognoscit se, videtur, quod prima substantia reflectitur supra se. In omni autem quod reflectitur supra se, duae sunt naturae, reflexa videlicet et ea super quam reflectitur. Igitur videtur prima substantia non esse simplex, sed una videtur esse absque simplicitate. (*Albert fragt sich, was das Sich-selbst-erkennen der ersten Substanz bedeuten kann (vergleiche 1072b19–20). Es kann sich nicht um Reflexion handeln, weil diese „zwei Naturen“ voraussetzen würde, die es bei der ersten Substanz nicht geben kann; auch die Aussagen über die erste Substanz, formuliert mit Subjekt und Prädikat scheinen deren Einheit zu widerlegen; die Argumenation, dass nur das Unkörperliche reflektieren, sich auf sich zurückwenden könne, geht, vermittelt durch den*

Liber de Causis, auf Proklos, Stoicheiosis theologike, §§ 15–17 und weitere §§ zurück)

Amplius, propositiones verae formantur de prima substantia, cum dicimus, quod ipsa est prima et quod ipsa est bona et quod ipsa est actus et quod ipsa est sciens et volens et huiusmodi. In omnibus autem de quibus formatur propositio vera, aliquid est quod subicitur, et aliquid quod praedicatur. Ergo sunt ibi duae naturae. Videtur igitur unum simplex non esse.

Adhuc autem, unum simplex in fine simplicitatis non est nisi unum, sed prima substantia verissime videtur esse multa, quia est essentia et motor et sapiens et actus et intellectus et omnia huiusmodi quae sonant nobilitatem, licet in omnibus his emineat super omnia alia, et sic iterum simplex esse non videtur. (*auch die Attributreihen Gottes scheinen gegen seine Einheit zu sprechen*)

(*wie soll man eine solche Substanz nennen?*) Adhuc autem, dubium est, qualiter nominetur. Ex quo enim prima est, non capitur ab aliquo intellectu

secundo nisi per modum possibilitatis secundi intellectus. Modus autem ille non est secundum nobilitatem, quae est in substantia prima. Ergo secundus intellectus de prima substantia nihil capit, unde condignum sibi nomen formare possit, et sic innominabilis esse videtur. (*die Aussagen, die wir über Gott machen sind solche des secundus intellectus, doch der ist dafür eigentlich gar nicht zuständig*)

Haec autem et huiusmodi omnia solvuntur per ea quae dicta sunt, quia prima substantia cum sit intellectus universaliter agens, non cognoscit se per modum reflexionis super se, quia revera quidquid reflectitur supra se, aliquam habet aut ex duabus naturis aut ex duplici esse unius et eiusdem naturae compositionem. Ex duabus quidem naturis, sicut in his quae componuntur ex anima et corpore, in quibus anima super corpus reflectitur. Ex duplici autem esse unius naturae, sicut DIXIMUS de intellectu unito substantiae inferiori. Hic enim secundum suam naturam quidem separatus est et agens, secundum tamen quod est locus specierum, est possibilis et est aliud et aliud esse unius substantiae, quia agens reflectitur super possibilem, sed tamen

non est alia et alia substantia vel essentia. Et hoc modo non est in prima substantia, cuius intellectus nullius est receptivus, sed potius est fontalis plenitudo omnium formarum quae fluunt ab ipso, (der Intellekt der ersten Substanz ist *fontalis plenitudo omnium formarum*; vergleiche die Formulierung in *de anima*, Γ 4, die sei Seele der Ort der Ideen; hier ist aber Intellekt und Substanz unterschieden) sicut intellectus artificis est fons formarum artificialium, licet hoc non in toto sit simile, nisi poneremus, quod ipse intellectus sine aliquo habitu sibi addito proferret formas artis ex lumine suae substantiae et quod ipsa substantia sua esset forma omnium artificialium. Hoc igitur modo simplici prima substantia contemplatrix sui est, et ideo sola perfecte seipsam contemplatur, quia in ea idem est intellectus intelligens et medium, quo intelligit, quod est species sui ipsius, et res intellecta.

Quod autem quaeritur de formanda propositione, dicendum, quod pro certo tanta est simplicitas primae substantiae, quod ipsa est essentialiter, quidquid habet, tamen propositio formatur de ea, quia licet in ea non sit subiectum et cui subicitur, tamen omnia quae sunt in ea, verissime sunt in ea, et sua sapientia vera est sapientia, et sic est de virtute et actu et voluntate et huiusmodi omnibus. Cum igitur simplicitas non tollat veritatem eorum quae sibi attribuuntur, de ipsis secundum modum significandi diversum, qui importatur in ipsis, affirmativa et vera formatur propositio, et in illa idem est in praedicato et subiecto penitus, sed aliter significatur secundum modum significandi, cui modo non subest diversa res, sed ratio nominis, quod sibi attribuitur.

(die erste Substanz ist *super nomen*; vergleiche Dionysius Areopagita, *De divinis nominibus*) Quod autem quaeritur de nominibus eiusdem primae substantiae, videtur dicendum pro certo, quod, sicut probat obiectio, quod sit super nomen et super omnem intellectum nec intelligitur nisi ab aliquo eorum quae causantur ab ipsa, quod influit ipsa lumine suo in ea quae sub ipsa sunt, et ab illo nominatur imperfecte, quia non capitur secundum perfectionem et eminentiam, secundum quam est in ipso, sed modo proportionali capacitati intellectus, qui ipsum accipit. Et ideo melius nominatur negatione omnium quam affirmatione, sed quando nominatur, intelligitur nomen per negationem et eminentiam et causam. (zu sagen, was sie nicht ist, ist besser) Sicut si dicam eam esse substantiam, statim dicam non esse substantiam, eo quod cum substantia vel aliquo alio non est in genere uno, et addam, quod est eminens super omnem substantiam et est omnis substantiae causa, (so schon Boethius in den *Theologischen Traktaten*, wohl auch Dionysius Areopagita) et sic est in omnibus nominibus quibus nominatur. Nomina autem, quibus nominatur, sunt, quae absolute et per se in omni re dicunt nobilitatem et bonitatem naturae, sicut est esse, vivere, intelligere et substantiam esse et sapientiam et virtutem et bonitatem et actum et motorem esse et huiusmodi. (*motor!*) Haec enim omnia per prius sunt in ipsa et per posterius in aliis, et hoc modo quo sunt in aliis, cadunt in intellectus se-

cundos, et illo modo diminuta sunt a nobilitate simplicitatis primae. Et ideo illo modo non vere attribuuntur primae substantiae nisi per negationem et eminentiam et causam, sicut diximus.

TR II, Cap. 8. Et est digressio declarans quattuor, quae primae substantiae conveniunt, quod videlicet non est in genere, quod non habet universale et particulare et quod multiplex est in relatione et quod distinctior est ab aliis, quanto perfectior aliis

Ex his patet, quod duo sunt, quae soli primae substantiae conveniunt. (1. *to on ist keine Gattung*), Quorum unum est, quod ipsa non est in genere aliquo per omnem modum, sed ante omne genus. (2. *weder allgemein noch einzeln*) Secundum autem est, quod in ipsa non est aliquid universale vel particulare vel commune vel proprium. Et huic addunt QUIDAM alia duo, quorum (3. *je einfacher das Wesen umso vielfältiger Relationen und Wirkungen*) unum est, quod quanto simplicior est in essentia, tanto multiplicior est in relatione et effectibus. (4. *je einfacher umso ehrwürdiger; mit Proklos*) Secundum autem est, quod quanto simplicior est, tanto sua nobilitate ab aliis distinctior est et nulli habet aliquid commune.

Horum autem primum sic probatur. Omne quod est in genere, aut est in ipso sicut genus vel species aut sicut principium generis aut speciei. Constat autem, quod prima substantia non est in genere sicut genus vel species, ergo non est in genere. Si enim esset sicut genus, aut praedicaretur aut apta nata esset praedicari de pluribus ut ens de ratione diffinitiva ipsorum; de nullo autem tali praedicari potest prima substantia. (wenn die erste Substanz Gattung wäre, müsste sie von mehreren ausgesagt werden können) Et constat, quod non est species vel individuum, quia tunc esset compositum aliquid ex genere et differentia vel ex materia et forma, quae omnia absurda sunt de prima substantia. (Individuum ist sie auch nicht, weil dieses aus Gattung und Differenz zusammengesetzt ist)

Si autem esset principium generis, tunc esset aliquod elementum constituens genus, quod est substantia. Igitur esset forma vel materia. Et quodcumque horum daretur: esset unibilis per essentiam multis et componibilis cum illis; quae omnia sunt absurda, ergo non est in genere substantiae. Et constat, quod non est in aliquo genere accidentium, ergo in nullo est genere.

(Erläuterungen zum Substanzbegriff) Et cum dicitur substantia, alia ratione dicitur de ea substantia et de aliis. Dicitur enim substantia ab actu substantiae, quando substat per se vel per aliud, per se sicut materia et subiectum, per aliud sicut forma. Dicitur etiam substantia res per se existens (wieder: Existenz als Kriterium der Substanz), et hoc modo dicitur duobus modis. Si enim dicatur per se, per oppositum eius quod est per aliud, tunc habet duplicem intellectum. Dicitur enim per aliud existere, quod in se non habet esse, sed in eius diffinitione cadit aliud quod ipsi est causa existendi, et sic

accidens est res non per se existens. Dicitur etiam per se existens per oppositum ad id quod est per causam existens. Et sic sola substantia divina prima est res per se existens, quia sola ipsa penitus nullam habet causam in esse. (hier definitiv Gott eingeführt; die göttliche Substanz bedarf keines anderen Grundes um zu sein)

Sic ergo scitur, quod non est in genere substantiae, et tamen aliquo modo ipsa sola est substantia. (hier das typische Substanzproblem: eigentlich gibt es nur eine) Et hoc modo supra diximus in V HUIUS SAPIENTIAE LIBRO, quod ipsa sola est ens necesse, eo quod non habet aliquid potentiae dependentis ad quamcumque causam aliam.

(zu 2.: erste Substanz ist weder allgemein noch einzeln) Quod autem in ipsa non sit universale et particulare, (a) posset quidem statim concludi per hoc quod non est in genere, cum nihil sit in genere directe nisi universale vel particulare. Tamen (b) melius probatur sic. In quacumque natura est universale et particulare, in illa sunt duae naturae, quarum una est communicabilis et altera incommunicabilis. (was heisst *communicabilis*? ,was an sich teilhaben lässt,‘ als Übersetzung von *μεθεκτός*? – nach dem Vorkommen im nächsten Abschnitt: ,etwas gemeinsam haben mit‘)

Sed in eo quod est in fine simplicitatis, non est nisi unum simplex, ut habitum est, ergo non est in ipsa universale et particulare. Ubi cumque autem est universale, ibi est etiam particulare et e converso, quia particulare non est particulare, nisi quia est communis naturae suppositum particulans ipsam. Adhuc autem, prima substantia cum sit prima, non est communicabilis pluribus (hat nichts gemeinsam mit ...), eo quod impossibile est esse primum in pluribus, quia prima non sunt plura. Omne autem universale communicabile est pluribus; ergo prima substantia non potest esse universalis; igitur in prima substantia non est universale vel particulare.

(zu 3.) Quod autem tanto multiplicior sit in relatione, quanto prior est et simplicior, sic probatur. Quanto aliquid est simplicius, tanto sui ad plura indiget (was heisst das? : 'umso mehr bedarf anderes seiner'? Aber warum? et in pluribus invenitur. (das ist jedenfalls beim Abstrahieren verständlich) Simplicissima autem est prima substantia. Igitur tanto sui ad plura indiget et in pluribus ut causa primaria invenitur. Et quanto in pluribus invenitur, tanto relationem habet ad plura. Cum igitur sit causa omnium prior, quanto prior est et simplicior, tanto multiplicior est in hoc quod plura referuntur ad ipsam. Ipsa enim secundum suum esse ad nihil dependet et nullo indiget, sed alia omnia, eo quod causantur ab ipsa, (Voraussetzung: das Einfache oder Einfachste ist Grund) dependent ad ipsam et referuntur ad eam, secundum quod sunt causata ipsius. Respectus autem secundorum ad primum non intelligitur, nisi intelligatur etiam respectus primi ad secunda; sed respectus primi ad secunda rationis est et non rei dependentia, sed secundorum respectus ad primum est dependentia secundum rem. Et ideo respectus

secundorum ad primum variat et impedit plenam ipsorum simplicitatem. Quotquot autem sunt respectus primi ad secunda, non obstant simplicitati, quia non sunt reales, sed sunt quorundam respectuum rationes, et talia relativa in PRAECEDENTIBUS diximus esse in diversis generibus, quia unum tantum secundum rem est in genere relationis, alterum autem non, sicut scitum et scientia.

(zu 4.) Multi autem et magni dubitaverunt de quarto. Eo enim quod viderunt primam substantiam simplicem esse et in fine simplicitatis et viderunt, quod prima praedicata, quae simplicia sunt, praedicantur de omnibus et non distinguuntur ab aliquo, sicut unum et ens: (*unum und ens als erste Prädikate; beachte aber: sein ist kein Prädikat, nicht nur bei Kant nicht, auch bei Aristoteles*) putabant primam substantiam esse indistinctam et esse omne quod est, et putabant ipsam cum prima materia et prima intellectus natura esse penitus idem. (*was heisst penitus? Druckfehler für penitus, „ganz und gar“? penitus kommt allerdings mehrfach vor; Krebs, Antibarbarus, 353: penitus für altius passt hier nicht*) Ratione autem parva persuasi sunt, sicut DIXIMUS, quia putabant omnia illa esse eadem quae non differunt differentia distinguente. Prima autem materia et prima natura intellectus et prima substantia differentia distinguente non differunt, quia si differre dicantur, tunc habebunt differentiam, qua distinguuntur. Omnis autem differentia distinguens aliquid commune distinguit. Igitur quodlibet istorum habet duo in se, distinguentem videlicet differentiam et communem naturam distinctam, ergo quodlibet istorum est compositum. Et hoc est contra hypothesim, quia datum fuit, quod quodlibet istorum esset simplex.

Si autem detur, quod sic sunt composita, per hoc non excusatur obiectio, quia: resolvamus composita ista in sua simplicia, tunc sequetur, quod primum divinum et primum materiale et primum intellectuale sunt unum.

Ad hoc autem adhuc ratiocinantur per signum proprium, quod dicunt esse cum demonstratione convertibile. Dicunt enim, quod quorum est unus et respectu eiusdem communis ambitus, illa sunt eadem. (*Kriterium der Identität: was einen gemeinsamen Begriffsumfang in derselben Hinsicht hat, ist identisch*) Unus autem et respectu eiusdem est horum trium ambitus, (*das*

trifft auf primum divinum et primum materiale et primum intellectuale zu) quia quodlibet ipsorum trium ambit omnes formas et praehabet eas quodammodo, quia omnes formae sunt in prima substantia, propter quod etiam a PLATONE dicta est mundus archetypus; et omnes formae sunt in intellectuali natura et omnes sunt in materia prima. Videntur igitur haec tria esse unum, secundum esse indistincta. A quibus si quaerimus, quare materia non intelligit formas sicut intellectus, cum intelligere formam nihil sit secundum eos, nisi quia est intus, ut forma est, et non, ut est res: nihil penitus respondent nec valent respondere, praecipue cum una natura sit intellectus et materiae. Et in hoc inconveniens de necessitate incidit etiam liber AVICEBRON, quem FONTEM VITAE vocavit, quia ipse dicit, quod una communis natura est materiae et intellectus, licet intellectus addat primam formam super materiam, et sic fit compositum primum, quia quamvis addere concedatur formam super materiam primam, tamen per hoc non impeditur, quin receptio formae in intellectu sit receptio materiae, et quae sunt unius rationis in recipiendo formas, habent eundem actum in communi. Forma igitur sicut secundum esse dividit et distinguit materiam et facit, quod una est lapis et alia asinus, ita secundum esse in species debet distinguere intellectus et substantiam primam, quod est absurdissimum. Et ideo ab homine omni horrenda est ista vilissima philosophia, quae numquam processit de subtilitate Peripateticorum. (*Albert gegen Avicbron, der sagte, der Unterschied der Dinge in ihrem Sein sei durch die Form bedingt, die sich der Materie aufpräge, wobei Form und Materie eine gemeinsame Natur hätten*)

(*Albert klärend zu prima substantia, intelligentia, materia*) Unde sciendum, sicut et ALIBI diximus, quod prima simplicissima distinguuntur ab invicem seipsis et ideo maximam habent distinctionem. Et substantia quidem prima est primum et extra genus. Intelligentia autem est compositum primum in genere acceptum, et dico 'primum' secundum esse et non secundum coëlementationem categoriae praedicabilium. Qualiter autem intelligentia composita sit, in SEQUENTIBUS docebimus. Materia autem prima est primum subiectum secundum privationem formae acceptum, sicut in ANTEHABITIS ostendimus. (*Intellekt ist das erste Zusammengesetzte, Materie das ers-*

te Subjekt (≈ wahrscheinlich ὑποκείμενον)) Unde patet, quod cum haec tria prima dicimus, aequivoce et non univoce primum vocamus. (das Wort 'erster' ist in diesen drei Fällen also aequivok) Et cum dicunt, quod distinguens distinguit aliquid commune, dicimus, quod hoc nihil est dictu, nisi in eis quae sunt in genere, in quibus communitas generis per differentias distinguitur. Sed quando simplicia a seipsis distinguuntur, sicut distinguuntur differentiae primae ab invicem, unumquodque distinguit ab exteriori quolibet et non dividit naturam communem, quae sit in ipso et in alio.

(*zum Begriffsumfang*) Quod autem dicunt de ambitu formarum, dicendum, quod ambitus ille est aequivocus, quia prima substantia praehabet formas sicut causans eas per seipsam et non habet eas sicut subiectum, sed quia ipsa per suam essentiam est forma et lux sua dat et fundit eas. (*prima substantia ist dinglich als Gott festgelegt worden; bei Aristoteles war πρώτη οὐσία jenes Erste und Eine, im Hinblick worauf wir sein vielfältig verwenden, also ein rein formaler Fixpunkt*)

Et ideo intelligendo seipsam intelligit omnia (*diese Formulierung also schon bei Albert; berühmt geworden ist Thomas, In Met. 84185, siehe unten*) quae sunt et quae esse possunt, et aequaliter intelligit ea, dum sunt et dum non sunt, quia quocumque modo variantur res secundum materiam, ipsa semper remanet idem fons, lumine suo replens omne quod suae lucis et bonitatis est perceptibile. (*intelligentia:*) Intelligentia autem ambit formas, eo quod est lumen lucis causae primae et imago, et ideo movetur ad ipsam, sicut in SEQUENTIBUS erit manifestum. (*materia:*) Materia vero ambit eas sicut secundum esse recipiens, et sic plana est causa, quare non intelligit eas. Huius enim nulla alia causa est, quia sunt in intelligentia sicut in loco specierum et in luce. In materia autem sunt non sicut in loco, sed potius sicut in subiecto, quod de potentia secundum esse exit ad actum. Et huius est causa, quod intellectum non distinguunt, sicut ea quae sunt in loco non distinguunt locum, sicut colores secundum esse speciei existentes in perspicuo pervio non distinguunt perspicuum, existentes autem in perspicuo terminato, distinguunt ipsum, sicut actus distinguit potentiam, qua de privatione facit esse actu.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
	b)	c) ***** d)Thomas, [84094] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 5 1072a30, Deinde cum dicit <i>intelligibilis autem</i> quia ostenderit primum movens esse intelligibile et appetibile, restat modo ostendere ex hoc, quomodo in primo movente perfectio invenitur. (siehe Gliederung in 84090) Et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit ex ratione intelligibilis et appetibilis perfectionem ipsius secundum se. Secundo per comparationem ad primum mobile, ibi, <i>movet autem ut amatum</i> 1072b3. Tertio per comparationem ad id quod appetit et intelligit ipsum, ibi, <i>deductio autem</i> 1072b14 (διδραγωγή) et cetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit perfectionem primi moventis ex eo quod est intelligibile. Secundo ex eo quod est appetibile, ibi, <i>at vero quod bonum</i> et cetera. Dicit primo, quod sicut moventia et mota habent suam coordinationem, (<i>coordinatio</i> scheint mir die wesentlich bessere Übersetzung für συστοιχία als <i>coëlementatio</i> ; nach anderen Stellen, die <i>coëlementatio</i> verwenden, scheint es aber, dass συστοιχία immer als <i>Ordnung, Zusammenstellung</i> verstanden worden ist) ita intelligibilia habent suam coordinationem: quam quidem coelementationem intelligibilem vocat, eo quod unum intelligibile est primum principium intelligendi alterum, sicut etiam unum movens, alteri est causa movendi. d)[84095] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 6 Sicut igitur ex ordinatione moventis et moti, ostensum est, quod primum movens est substantia simplex et actus, ita etiam invenitur idem ex ordinatione intelligibilium.	d) Thomas (Fortsetzung von [84095] <i>ex ordinatione intelligibilium</i>) Manifestum est enim quod inter intelligibilia substantia est prima, eo quod accidentia non intelligimus nisi per substantiam (Descartes hat das dann umgekehrt), per quam definiuntur: et inter substantias prius est intelligibile simplex quam compositum: nam simplicia clauduntur in intellectu compositorum. Et inter simplicia, quae sunt in genere substantiae, actus est prius intelligibile quam potentia: nam potentia definitur per actum. (Schluss:) Relinquitur igitur, quod primum intelligibile sit substantia simplex, quae est actus. (auffällig: Thomas bleibt viel länger beim neutralen <i>movens</i> als Albert; Albert hat oft schon <i>motor</i> , eines der Beispiele am Anfang von TR II, Cap. 7) d)[84096] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 7 1072a33, Et ne videatur incidere in opinionem Platonis, qui posuit primum principium rerum ipsum unum intelligibile, ostendit consequenter differentiam inter unum et simplex: et dicit, quod unum et simplex non idem significant, sed unum significat mensuram, ut in decimo ostensum est; simplex autem significat dispositionem, secundum quam aliquid aequaliter se habet, quia videlicet non est ex pluribus constitutum. d)[84097] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 8 1072a34, Deinde cum dicit <i>at vero</i> ostendit idem ex ratione appetibilis: dicens, quod hoc, quod est bonum per se elegibile, secundum eandem ordinationem se habet. Nam illud quod est prius in genere intelligibilium, est etiam melius in genere appetibilium, aut aliquid ei proportionaliter respondens. Quod quidem dicit, quia intelligibilia actu sunt secundum quod sunt in intellectu, appetibilia autem secundum quod sunt in rebus. Bonum enim et malum in rebus sunt, ut in sexto dictum est.	e) ***** d)Thomas [84098] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 9 Sic igitur, sicut ratio intelligibilis substantiae est prior quam ratio intelligibilis accidentis, sic se habent bona, quae proportionaliter respondent his rationibus. Sic igitur optimum erit substantia simplex, quae est actus, quod est primum inter intelligibilia. Et sic manifestum est, quod primum movens idem est quod primum intelligibile et primum appetibile, quod est optimum. (Thomas verwendet immer noch neutrum <i>primum movens</i>) [84099] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 10 Sed quia appetibile et bonum habent rationem finis, finis autem non videtur esse in rebus immobilibus, ut in objectionibus tertii libri actum est, ideo hanc dubitationem removet; et dicit, quod haec divisio, qua distinguitur quot modis dicitur finis, ostendit, quod cuius causa, idest finis, aliquo modo potest esse in immobilibus. 1072b1, Dupliciter autem potest esse aliquid finis alterius. Uno modo sicut praeexistens; sicut medium dicitur finis praeexistens motus gravium, et huiusmodi finem nihil prohibet esse in immobilibus: potest enim aliquid tendere per suum motum ad participandum aequaliter aliquo immobili: et sic primum movens immobile potest esse finis. Alio modo dicitur aliquid esse finis alicuius, sicut quod non est in actu, sed solum in intentione agentis, per cuius actionem generatur, sicut sanitas est finis operationis medicinae; et huiusmodi finis non est in rebus immobilibus.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
		<p>c) TR II, Cap. 9. Qualiter movet ut bonum et per id quod movet aliquid quod est motum, movet omnia alia</p> <p>1072b3–4, His autem sic determinatis revertamur ad propositum de modo motus motoris. (motor) Resumamus autem, quod movet ut optimum simpliciter et unicuique optimum, secundum quod est capax sui unumquodque. Sic enim <i>bonum</i> in qualibet una <i>coëlementatione</i>, quod est finis sic coordinatorum, <i>est semper optimum</i> coordinatorum sic, et quod sic est <i>proportionale</i> omnibus coordinatis, est <i>primum</i> bonum illius coordinationis. Et sic est in motoribus et caelis, et ideo prima substantia in ipsis est optimum et movens primum. <i>Quia vero</i> illud (= <i>prima substantia als movens primum?</i>) <i>est cuius causa</i> est totum, quod est illius coëlementationis et causa finalis omnium, <i>ostenditur per divisionem</i> bonorum. (hier und auch schon weiter oben ist mir nicht klar geworden, wie Albert und Thomas <i>coëlementatio</i> verstehen; beide ersetzen das Wort auch durch <i>coordinatio</i>, was besser passt, die Übersetzer haben <i>coëlementatio</i>)</p> <p>1072b1, (Erläuterungen zu den zwei Arten von τὸ οὐ ἔνεκα) Est enim bonum alicui, et hoc est quod est huic vel illi bonum, et est bonum simpliciter, quod est, sicut DIXIMUS, ‘omnis boni bonum’ et substantialiter bonum. (1) Bonum huic et illi est bonum particulare et distinctum ab eo cuius est bonum, quia hoc bonum bonificat id cuius est bonum, per informationem, et in omni informatione aliud est quod informat, et aliud quod informatur. Et ideo tale quid non est substantialiter bonum, sed est sicut non ens bonum, sed factum bonum per formam boni sibi advenientem, et ideo illud movetur ad formam boni. (2) Id autem quod simpliciter est bonum, est essentialiter bonum, et substantia sua est ipsum bonum, et ideo non est sicut non ens bonum per formam boni factum bonum.</p>	<p>d) Thomas [84100] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 11</p> <p>1072b3, Deinde cum dicit <i>movet autem</i> comparat primum movens immobile ad primum mobile; (Thomas setzt als Subjekt von <i>movet</i> das <i>primum movens immobile</i> ein) dicens, quod cum primum movens immobile moveat quasi amatum, necesse est, quod aliquid sit primo motum ab ipso, per quod movet alia; et hoc est primum caelum. Quia igitur supponimus, (‘wir setzen voraus’: das könnte eine kleine Einschränkung sein, da es hier um Astronomie geht) quod motus sit sempiternus, oportet, quod illud, quod primo movetur, sempiternum moveatur, et per ipsum moveantur alia. Dicitur autem melius quasi amatum quam quasi desideratum, cum desiderium sit eius quod nondum habetur, sed amor etiam habiti est. (zum Unterschied von <i>desiderium</i> und <i>amor</i>)</p> <p>*****</p> <p>c) Albert, (folgend auf <i>boni factum bonum</i>) Propter quod sequitur necessario, quod ipsum immobile ad bonum, omnia alia movens ad bonum suum per hoc quod sua essentialis bonitas et proportionalis est omnibus et perficiens in esse et bene esse omnia et vincens unumquodque et non movens intellectum per aliud, sicut movens sensibile bonum, sed influens ei per seipsum, participatur tamen aliter et aliter ab intellectualibus et aliis, sicut DIXIMUS, et tunc cadit in diversum esse bonorum. (auch dieses <i>essentialiter bonum</i> wird von den verschiedenen Rezipienten verschieden aufgenommen)</p> <p>1072b3, <i>Movet autem</i> istud bonum quasi desideratum et per motum desiderantium ipsum movet omnia alia, ita quod bonitas eius per universum esse rerum causatarum distenditur. Et sic omnia descendunt ab ipso, ita quidem quod intelligentiae intellectualiter capiunt ipsum, et quaelibet intelligentia bonum, quod sibi influitur, per motum sui orbis exsequitur et explicat.</p>	<p>e)</p> <p>*****</p> <p>c) Albert, Met-Komm, lib, 11, TR 2, Cap 9</p> <p>Albert, (nach <i>per motum sui orbis exsequitur et explicat</i>) Et id quod intelligentia per motum explicat, materiae generabilium et corruptibilium infunditur, et sic semper tota impletur naturae capacitas. Et quod intelligentia recipit intellectualiter, explicatur a caelesti circulo corporaliter, et materialiter recipitur a materia activorum et passivorum.</p> <p>Adhuc autem, quod incorporaliter et indivisibiliter est in causa prima et immensurabiliter, hoc in intelligentia quidem est immaterialiter, non tamen omnino indivisibiliter, et est in ea mensurate, secundum quod competit sibi. Et hoc in circulo caelesti est mobiliter et distense, non simul, in materia autem est omnino temporaliter et diminute et materialiter. Et sic primum, quod omnino est necesse, distenditur in id quod est necesse ex alio, et necessarium ex alio distenditur in id quod est necessarium ex ordine motus in circulo. Et hoc deficit in id quod est frequenter, et hoc deficit in casum et id quod fit raro.</p> <p>(Ende TR II, cap. 9)</p>

TR II, Cap. 10. Et est digressio declarans opiniones Peripateticorum de animabus caelorum (zu A 8)

(haben die Gestirne Seelen? wenn ja, was für welche?) Secundum autem ea quae dicta sunt, procul dubio constat, quod omnes Peripatetici dixerunt orbem caelorum animas habere, sed QUIDAM dixerunt animas has intellectu et imaginatione et desiderio sive appetitu distingui, hoc habentes pro ratione, quod oportet eas esse intellectuales intellectu activo, quia formas per motum sui orbis efficiunt, sicut artifex explicat formam artis per artis instrumenta. Et hae sunt formae quibus plenae sunt intelligentiae, sicut spiritus formativus seminis animalium plenus est formis membrorum, quas facit in membris. (der spiritus formativus fast so etwas wie eine DNA?) Sed quia, ut dicunt, intellectus universalis est et forma non explicatur nisi per hunc particularem motum orbis, hic autem particularis motus non est actus moventis nisi qui cognoscit eum, ut est particularis, et haec cognitio non perficitur per solum intellectum, sed per imaginationem mobilis et motus et omnium accidentium motus: ideo huic animae dederunt imaginationem. (diese die Sphären bewegenden Seelen müssen ein Vorstellungsvermögen haben) Cum autem intellectus et imaginatio non moveant nisi praecipiendo et determinando motum, desiderium autem vel appetitus moveant sicut impetum facientes et moventes: ideo dederunt illi animae etiam desiderium, sensum autem negaverunt inesse ideo, quia caelestis circulus nullius est sensibilis receptivus. (auch ein Begehren, aber keine Sinne) Et huius simile dicunt in artificibus, quia ibi est intellectus per suam practicam scientiam movens, sed motus non fit nisi per imaginationem instrumentorum et actuum ipsorum et per desiderium operandi, quod extendit manum. (Vergleich mit Handwerker) Quod autem artifex sensum habet, ex imperfectione dicunt esse propter hoc quod intellectus suus non est sufficiens ad artem ex seipso, nisi accipiat a sensu, nec oboedit ei materia, nisi violenter applicetur per motum instrumentorum et manus. Et ideo in LIBRO DE ANIMALIBUS diximus (Bezug auf eigenes Werk) manum esse organum intellectus practici sive operativi sive activi vel factivi vel quocumque alio nomine vocetur. (Hand ist das Werkzeug der herstellenden Vernunft; cf. Hand ist das „Werkzeug (Organ) der Werkzeuge.“ Aristoteles: *de anima* 3, 8, 432) Caelestis autem circulus sensum non habet, quia non accipit a rebus sensibilibus nec manum habet nec exteriora instrumenta, quia materia, quam ambit, oboedit ei, sicut materia corporis oboedit animae, quae continet ipsum et accidentia animae et imaginationes variant ipsum et imprimunt in ipsum. Et sic universa materia, quam ambit circulus aliquis, oboedit animae circuli et circulo et motibus eius, et imprimitur a circulo secundum formas fluentes ab intelligentia per imaginationem motus et circuli. Et haec positio antiqua est multorum et magnorum; et hanc AVICENNA sequi videtur; fuit autem haec etiam P l a t o n i s, ut videtur in dictis eius.

Alii autem de his qui posteriores fuerunt, dixerunt, quod caelestes quidem circuli habent animas, sed praeter animas sunt intelligentiae separatae operativae, praesidentes eis, et has intelligentias secundum vulgus angelos vocant. (die Sphären haben Seelen und Verstand, man nennt sie Engel) Et in omnibus aliis dicunt cum opinione iam inducta; dicunt enim isti, quod intelligentia non est nisi separata, sicut dixit Anaxagoras, et est principium distinctionis formarum et rerum primum, quia, sicut diximus supra in IX LIBRO HUIUS SAPIENTIAE, omnes intellectuales virtutes et potentiae, eo quod distinctae sunt, sunt ad multa et non ad unum. Haec igitur quibus plenae sunt intelligentiae, per influentiam substantiae primae influunt et agunt in animas caelorum, et caeli exsequuntur ea per motum, sicut diximus. (die erste Substanz hat einen 'Einfluss' auf diese Seelen der Sphären) Hanc autem opinionem elegit sequi ALGAZEL et quidam alii de sapientibus Arabum. Et hoc quod hic intendimus accipere, est, quod etiam isti consentiunt in hoc quod caeli sunt animati. In idem autem pentius videtur consentire Iudaeus philosophus, qui RABBI MOYSES vocatur, et Iudaeus, qui ante ipsum fuit in philosophia magnus, qui vocatur ISAAC.

(Mittelstellung einiger Peripatetiker) Quidam autem praecipui Peripateticorum media inter hos via inierunt et caelos quidem animas habere dixerunt et intelligentias ab ipsis animabus separatas non posuerunt, sed ipsas animas de virtutibus animae nihil habere dixerunt nisi agentem universaliter intellectum et desiderium sive appetitum. (des Philosophen Aufgabe: rationaler Beweis:) Philosophi enim non est aliquid fingere et non dicere, nisi quod per rationem potest ostendi. Et quia isti consentiunt in hoc cum aliis, quod caeli habent animas, ideo sufficiunt in hoc per tres rationes praecipuas, quarum una sumitur ex parte moventis, secunda autem ex parte motus et tertia ex parte effectus, qui est per motum. (1) Ex parte moventis quidem, quia nos videmus, quod omne quod per se movetur, habens in seipso principium motus, est animatum et motor suus est anima. (alles, was sich selbst bewegt ist beseelt, und der motor der Bewegung ist die Seele) sicut ostensum est in VIII PHYSICORUM. Caelum autem in seipso habet principium sui motus, ergo motor suus est anima. (deshalb hat der Himmel eine Seele) Quod autem caelum non stat, huius alia est causa, quam INFEERIUS in proprio loco explanabimus. (2) Ex parte motus autem sic ostendunt caelum habere animam. Constat enim, quod motus caeli non est violentus et extra naturam. (die Himmelsbewegung ist nicht gewaltsam oder widernatürlich) Aut igitur est a principio, quod est natura, aut a principio, quod est anima. Et si quidem est a principio, quod est natura, cum naturalis virtus et potentia non sit nisi ad unum et finitum: quando erit in illo, stabit in ipso, sicut per inductionem probatur in omnibus per naturam motis. (wäre nur die Natur der Antrieb der Himmelsbewegung, würde sie einmal aufhören und stehen bleiben) Sed nos videmus, quod ubicumque signatur aliquod ubi, ad quod movetur astrum, statim movetur ex illo. Ad ubi autem signatum movere et

ex ipso et ad diversa ubi movere et semper circa idem movere diversimode respiciendo illud secundum accessum et recessum in circulo obliquo, non est virtutis ad unum et uno modo moventis, sed virtutis distinguentis, quae se habet ad multa, et haec virtus est anima. Et hoc est argumentum ALEXANDRI et abbreviatoris eius THEMISTII, et alii quidem acceperunt ab istis. (3) Ratio autem, quae sumitur ab effectu, est, quod caelestis circulus movet ad vitam et ad sensum. Cum autem nulla forma corporalis moveat ad vitam et ad sensum nisi illa sola quae informata est anima, oportet caelestem circulum animatum esse; natura enim non est forma nisi corporalis. (Grund der Himmelsbewegung muss etwas sein, das mehr ist als die blosse forma corporalis)

(nochmals Peripatetiker) His autem rationibus consentientes dicti Peripatetici dicunt animas has non nisi intellectum et desiderium de viribus animae habere. Nec omnem habent nostrae animae differentiam intellectus, sed eum solum qui est agens formas, ut praedictum est. Qualiter autem unus intellectus accipit ab alio priore se, posterius dicemus. Hic igitur intellectus est activus et causa entis per suam formam activam vel, ut melius dicatur, per seipsum, qui est forma facti ab ipso, desiderium autem est id quod elicit motum in eo quod fertur. Nec oportet imaginationem ponere, ideo quia ista forma non est de formis a rebus abstractis, sed potius de his quae procedunt in res fiendas et faciendas. Et ideo quod in intellectu est immaterialiter, procedens in id quod fertur, et in materiam, efficitur particulare. (Bemerkung zum corpus caeleste) Corpus autem caeleste non est adeo imperfectum sicut corpus hominis, sed sicut corpus hominis habet virtutes affixas membris, quae movent membra et fluunt a corde et ab anima, et non habet eas ex seipso corpus vel membra, ita propter corporis illius excellentiam et immortalitatem habet illud corpus ex seipso virtutes, quibus exsequitur motum, et natura sua est natura eius quod est ad motum talem. (deshalb ist er unsterblich) Et ideo animae caelorum superflue haberent tales virtutes, cum virtutes corporis caeli ad hoc sufficiunt. Et secundum tales virtutes ponitur habere dextrum et sinistrum et huiusmodi. Et quia natura sua est natura organi motus talis, ideo numquam fit inoboedientia inter motorem et id quod movetur, et sic numquam lassatur. Sicut si diceremus, quod pes non haberet naturam aliam nisi organi et non gravis, quae est potentia ad alium motum, quam sit organi motus, tunc pes non lassaretur in motu, sed semper esset oboedientia inter virtutem gressibilem, quae movet pedem, et ipsum pedem. Et insuper esset in motu tali summa delectatio, cum delectatio vera non sit nisi in operatione naturali non impedita et non prohibita.

Istae igitur sunt circa animas caelestium opiniones Peripateticorum; quod enim astronomi dicunt de hoc, nihil est ad propositum, quia non considerant motum caelestium secundum principia motus, sed potius secundum numerum et mensuram quantitatis suae. His autem opinionibus ego nihil addo, sed sive verae sint sive non, tales iudicentur a lectore quales ex rationibus, quae

inductae sunt, esse possunt. („zu den modernen astronomischen Ansichten äussere ich mich nicht [: jedoch später in TR II, cap. 24, sehr wohl]; was von all dem wahr ist, soll der Leser beurteilen“)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1072b4 Εἰ μὲν οὖν τι κινεῖται, ἐνδέχεται [5] ἄλλως ἔχειν, ὅστ' ἡ φορὰ ἢ πρώτη καὶ ἐνέργεια ἐστὶν ἣ κινεῖται, ταύτη γε ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, κατὰ τόπον, καὶ εἰ μὴ κατ' οὐσίαν· ἐπεὶ δὲ ἔστι τι κινουὺν αὐτὸ ἀκίνητον ὄν, ἐνέργεια ὄν, τοῦτο οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν οὐδαμῶς. Φορὰ γὰρ ἢ πρώτη τῶν μεταβολῶν, ταύτης δὲ ἡ κύκλω· ταύτην [10] δὲ τοῦτο κινεῖ.</p>	<p>b) Igitur si quid movetur, contingit aliter habere secundum locum, et si non secundum substantiam: sed quoniam est aliquid movens per se movens ens, actu ens, hoc non contingit aliter se habere nullatenus. Ferentia namque prima mutationum, eius vero que est circulo: sed eam movet.</p>	<p>c) TR II, Cap. 11. Quod primo motori et aliis motoribus caelorum motus sui sunt delectabilissimi (– ist hier, was unten, 1072b24, von der <i>θεωρία</i> gesagt wird, auf die Himmelsbewegungen übertragen? – welcher <i>primus motor</i>? der <i>Beweger der Fixsternsphäre</i> oder der <i>christliche Gott</i>) 1072b6, <i>Igitur</i> secundum ea quae SAEPE diximus, <i>si quid movetur</i>, quocumque modo moveatur, illud necessario <i>contingit aliter habere</i>, cum omnis motus sit aut ubi post ubi aut forma post formam. Et ideo id quod movetur, ad minus <i>contingit aliter habere secundum locum, etsi non</i> se habeat aliter <i>secundum substantiam</i>. Et illius quod sic se aliter habet, oportet <i>aliquid esse movens per se</i> sive per essentiam suam, quod sit <i>ens movens</i> ita, quod entitas sua moveat, et sit <i>actu ens</i> absque omni potentia aliter se habendi. Et <i>hoc nullo modo contingit aliter se habere</i>, et hoc movet primum motum, et hic est secundum locum. (alles, was sich bewegt, hat Differenz in sich und bedarf eines Bewegenden, das keine Differenz und keine Möglichkeit in sich hat) 1072b9, <i>Ferentia namque</i> circuli (<i>Kreisbewegung</i>) est <i>prima mutationum</i> omnium, et inter ferentias prima mutatio est, <i>quae est in circulo</i> primo. Hanc igitur <i>movet</i> movens primum. Tale <i>igitur movens est ens movens ex necessario</i>, quod a nullo dependet, sed secundum essentialem bonitatem movet.</p>	<p>d)[84101] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 12 1072b8, Et si oportet quod sempiternae moveatur, necesse est quod non contingat aliter et aliter ipsum se habere; sed ut sit semper in eadem dispositione secundum substantiam. Unde necesse est, quod primus motus, quo movetur primum mobile, sit latio, idest motus localis; quia quod movetur secundum alios motus, idest generationem et corruptionem, augmentum et diminutionem, et alterationem, necesse est quod aliter et aliter se habeat, secundum aliquid quod in ipso est, scilicet secundum substantiam, quantitatem et qualitatem: sed quod movetur secundum loci mutationem habet quidem se aliter et aliter secundum locum, qui est extrinsecus locato, sed non secundum substantiam, vel secundum aliquam intrinsecam dispositionem substantiae. (was sich nur örtlich bewegt, muss sich in keiner anderen Weise bewegen, auch nicht sich hinsichtlich seiner Substanz verändern) [84102] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 13 Cum igitur primum mobile habeat se aliter et aliter secundum locum, et non secundum substantiam, oportet quod primum movens, quod est immobile et semper actu ens, nullo modo possit aliter et aliter se habere, quia non potest moveri. Moveretur enim maxime secundum primum motum. Primus autem motuum est loci mutatio. In hoc autem genere, primus motus est motus circularis: hoc autem motu non movetur, cum hoc motu moveat.</p>	<p>e)< Si QUIDEM igitur > ALIQUID movetur, contingit aliter habere . QUARE LATIO QUE PRIMA ET ACTUS EST ; SECUNDUM QUOD MOUETUR HAC AUTEM CONTINGIT AUTER HABERE, secundum locum, et si non secundum substantiam. Quoniam AUTEM est aliquid mouens IPSUM IMMOBILE ens, actu ens, hoc non contingit aliter se habere nullatenus. LATIO ENIM prima mutationum, HUIUS AUTEM que * circulo ; HAC AUTEM HOC mouet. ***** d)Thomas (nach [84102] <i>cum hoc motu moveat</i>) (zum <i>primum movens</i>) Primum enim movens non movetur illo motu, quo movet, sicut primum alterans non alteratur: non igitur movetur circulariter: et per consequens nullo modo potest moveri: et sic non potest aliter et aliter se habere: unde sequitur, quod primus motus sit existens in mobili ex necessitate: hoc enim est necessarium, quod non potest non esse. Sed ex necessitate est, non sicut ea quae sunt per violentiam, sed necessitas eius est ipsum bene se habere, et eius movens est principium motus, scilicet ut desideratum et finis.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1072b10 Ἐξ ἀνάγκης ἄρα ἐστὶν ὄν· καὶ ἢ ἀνάγκη, καλῶς, καὶ οὕτως ἀρχή. Τὸ γὰρ ἀναγκαῖον τοσαυταχῶς, τὸ μὲν βίαι ὅτι παρὰ τὴν ὁρμήν, τὸ δὲ οὐκ ἄνευ τὸ εὖ, τὸ δὲ μὴ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἀλλ' ἀπλῶς· ἐκ τοιαύτης ἄρα ἀρχῆς ἤρτηται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις. Διαγωγή δ' [15] ἐστὶν οἷα τε ἡ ἀρίστη μικρὸν χρόνον ἡμῖν· οὕτω γὰρ ἀεὶ ἐκείνῳ ἐστὶν (ἡμῖν μὲν γὰρ ἀδύνατον) ἐπεὶ καὶ ἡδονὴ ἢ ἐνέργεια τούτου, καὶ διὰ τοῦτο ἐγρήγορσις αἰσθησις νόησις ἥδιστον, ἐπίδες δὲ καὶ μνήμαι διὰ ταῦτα.	b) Igitur ex necessario est ens; et in quantum necesse, bene, et sic principium. Nam necessarium totiens dicitur, hoc quidem vi, quia preter impetum, illud vero non sine bene, quod autem non contingit aliter se habere simpliciter. Ex tali principio pendet celum et natura. Deductio vero est qualis optima parvo tempore nobis (sic enim semper illa; nobis etenim impossibile), quoniam voluptas actus est huius (et propter hoc evigilatio et sensus, intelligentia delectabilissimum, spes vero et memorie propter ea).	c) 1072b10, <i>Et in quantum sic necessario est bene et optime, sic est principium movens (hier wieder movens)</i> , et est motus actus sibi essentialiter connaturalis. (zum Begriff der Notwendigkeit) Sicut enim diximus in V HUIUS SAPIENTIAE LIBRO, <i>necessarium dicitur tot modis quot ibidem determinati sunt. Et uno quidem modo dicitur necessarium vi sive violentia, et hoc est contristabile, et motus animalium non est sine tali necessario, in quantum materia organi movet in oppositum motus processivi, et ideo labor est in tali motu; omne enim quod est praeter naturalem impetum, <est> vincente motore alieno motorem naturalem.</i> 1072b11, Aliud autem necessarium quod est necesse esse non dependens ab alio, et hoc est actus purus, et numquam est hoc <i>sine bene</i> et optime, et ideo illud est operatio essentialis dulcissima. (<i>actus purus als operatio essentialis dulcissima</i>) Tertio autem modo est necessarium, <i>quod simpliciter non contingit aliter se habere</i> , quia licet causam habeat, ex qua pendet, tamen illa immobilis est et naturae suae proportionaliter perfectiva et conformis, qualis necessitas est in secundis, quae toto desiderio moventur ad primum. 1072b14, (<i>hier wie oben schon die Übertragung des ἥδιστον von 1072b24 auf die Himmelsbewegung; im griech. Text steht ἐκείνῳ, Anonyma: illa (natura??), Moerbeke: illud</i>) Et ex tali principio pendet caelum et tota natura, et ideo dulcissimus est caelo motus suus et dulcissimum unicuique est consequi per motum naturalem aliquid de esse divino primi moventis. (<i>Einführung des esse divinum, des ‚göttlichen Seins‘</i>) Propter quod sine quiete moventur caelum et natura nec umquam laborant vel lassantur. Huius autem probatio pulcherrima est, quod unicuique finis connaturalis et propius est delectabilissimus et dulcissimus.	d) [84103] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 14 1072b11, (<i>Gliederung von ‚notwendig‘</i>) Et quod talis sit eius necessitas, manifestum est ex divisione necessarii: necessarium enim tribus modis dicitur. Uno modo quod est per violentiam, quia scilicet non potest non accidere propter impetum inferentis violentiam. Alio modo dicitur, sine quo non est aliquid bene: seu quia sine eo nullo modo potest esse finis: sicut cibus necessarius est ad vitam animalis, sive quia sine eo non est aliquid perfecte se habens; sicut equus est necessarius ad iter, quia sine eo non facilius itur. Tertio modo dicitur necessarium quod non convenit aliter et aliter se habere sed simpliciter et secundum se necessarium est. d) [84104] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 15 (<i>Anwendung auf Bewegung des Himmels</i>) Cum ergo dicitur quod caelum ex necessitate movetur, non potest dici, quod huiusmodi sit necessitas violentiae, quia in rebus incorruptilibus non est aliquid extra naturam; quae autem sunt violenta sunt extra naturam. Similiter non potest esse necessitas absoluta, quia primum mobile est movens seipsum, ut probatur in octavo physicorum; quod autem seipsum movet in seipso habet moveri et non moveri. Relinquitur ergo, quod necessitas primi motus sit necessitas ex fine, in quantum sine perpetuitate talis motus non convenit esse convenientem ordinem ad finem. (<i>Notwendigkeit, die sich aus dem Ziel ergibt</i>) [84105] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 16 1072b14, (<i>dieses Himmel und Natur bewegendes Prinzip ist primum movens sicut finis, Finalursache</i>) Ex hoc igitur principio, quod est primum movens sicut finis, dependet caelum, et quantum ad perpetuitatem substantiae suae, et quantum ad perpetuitatem sui motus; et per consequens dependet a tali principio tota natura, eo quod omnia naturalia dependent a caelo, et a tali motu eius.	e) < Ex NECESSITATE igitur > est ens ; et * NECESSITAS bene et sic principium . Nam necessarium totiens * : hoc quidem vi quia preter impetum, illud uero < sine QUO non > bene, HOC autem non CONTINGENS aliter SED simpliciter. Ex tali IGITUR principio DEPENDET celum et natura. Deductio AUTEM est qualis optima, parvo tempore nobis ; sic enim semper ILLUD EST, nobis QUIDEM ENIM impossibile. Quoniam ET DELECTATIO actus * huius. Et propter hoc UIGILATIO, * sensus, intelligentia delectabilissimum. SPES uero et memorie propter HEC. ***** c) Albert (<i>nach delectabilissimus et dulcissimus</i>) Finis autem est attingere tale secundum effectum quale est primum movens secundum naturam. Cum igitur primum movens intellectualia ad intellectualium esse secundum naturam sit intellectus purus, attingere illum secundum esse et veritatem est delectabilissimum et dulcissimum. Et haec ratio est valde notanda, quia est necessaria. (<i>dass die Theorie etwas Schönes ist, ist eine Folge davon</i>) Et haec causa est, quod theoria sic attingens intellectum purum in homine aufert taedium et tempus, licet non permaneat diu propter incommoda corporis et motum sensibilibus. ***** d) Thomas [84106] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 7 n. 17 Attendendum est autem, quod cum Aristoteles hic dicat, quod necessitas primi motus non est necessitas absoluta, sed necessitas, quae est ex fine, finis autem principium est, quod postea nominat Deum, (<i>bezieht sich auf Gott: genannt in 1072b25–30</i>) in quantum attenditur per motum assimilatio ad ipsum: assimilatio autem ad id quod est volens, et intelligens, cuiusmodi ostendit esse Deum, attenditur secundum voluntatem et intelligentiam, sicut artificata assimilantur artificii, in quantum in eis voluntas artificis adimpletur: sequitur quod tota necessitas primi motus subiaceat voluntati Dei. (<i>die Notwendigkeit der ersten Bewegung hängt vom Willen Gottes ab</i>)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
		<p>c)Albert (<i>Fortsetzung von et motum sensibilem</i>) Est autem idem intellectus movens in tota natura, sed natura non attingit bonum efficientis primi in ratione intellectus, sed in umbra privationum et materiae, et ideo delectabiliter quidem movetur ad ipsum, sed non tantam in eo percipit dulcedinem. (<i>die verschiedene Vollkommenheit ergibt verschiedene Grade von Freude</i>) In caelestibus autem perfectissimo modo attingitur, et ideo motus eorum sunt in eximia dulcedine et delectatione. Eminenter autem est in primo motore, in quo substantialiter idem est finis et principium. (<i>bei den Himmelskörpern ist diese perfekt, bei uns weniger, eminent beim primus motor; dieser kommt hier zwar nicht vor, man müsste den „Beweger“ bei ἐκεῖνο, 1072b15, einsetzen</i>) Unde deductio <: διαγωγή> et delectatio in caelestibus semper et continue est talis qualis est aliquando ad modicum in nobis, quando moventem per contemplationem attingimus intellectum. Quod autem illa deductio semper sic perseveret in nobis, est impossibile in hac vita, sed tamen hoc est summum, quod anima potest habere in corpore, ut mente saltem aliquando intellectum purum attingat. Et si exuta corpore illi continuabitur quod in corpore raptim aliquando attingit, hoc erit summum gaudium et regnum caelorum. (<i>Beweise oder Hinweise dafür</i>) 1072b16, Quod autem verum sit, quod diximus, probatur a signis in aliis animae operibus voluptuosis. Haec enim omnia sunt in actu et agere, et non in habitu vel quiete. Voluptas enim, sicut in ETHICIS dictum est, actus est talis, et ideo vigilia et sensus secundum actum et intelligentia secundum actum sunt voluptuosa, quia voluptas sive delectatio faciens deductionem est ‘operatio proprii et connaturalis habitus non impedita.’</p>	<p>d)Thomas, lectio 8 [84107] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 1 1072b14 Hic philosophus comparat primum quod movet sicut intelligibile et desiderabile, ad id quod intelligit et desiderat ipsum; necesse est enim, si primum movens movet sicut primum intellectum et desideratum, quod primum mobile desideret et intelligat ipsum. Et hoc quidem verum est secundum opinionem Aristotelis, (<i>eine kleine reservatio</i>) in quantum caelum ponitur animatum anima intelligente et desiderante. Circa hoc igitur tria facit. Primo ostendit delectationem sequi animam caeli desiderantem et intelligentem ex primo movente desiderato et intellecto; dicens, quod quaedam deductio (<i>διαγωγή</i>) est, idest delectabilis dispositio ipsius desiderantis et intelligentis primum intelligibile, qualis optima potest esse nobis aliquo parvo tempore. Est enim intelligens et desiderans semper in tali dispositione delectabili, quod nobis est impossibile, scilicet quod semper simus in illa delectabili et optima dispositione. (<i>Thomas bezieht die διαγωγή in 1072b14 auf den Fixsternhimmel, vielleicht ist „Lebensweise“ eher metaphorisch zu verstehen und auf die πρώτη οὐσία zu beziehen</i>) [84108] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 2 1072b16, Hoc autem quod dictum est, consequenter ostendit cum dicit <i>quoniam est (quoniam et??)</i>. Quia scilicet in actu huius desiderantis et intelligentis primum principium est delectatio. Delectatio enim consequitur operationem connaturalem alicuius intelligentis et desiderantis, ut patet in decimo Ethicorum. Et signum huius est, quia delectatio maxime est in vigilia et sensu actuali, et intelligentia. Habent enim se intellectus et sensus in actu ad sensum et intellectum in potentia, sicut vigilia ad somnum. Et quod ista sint maxime delectabilia, patet ex hoc, quod alia non sunt delectabilia, nisi propter hoc. Species enim in memoria sunt delectabiles, in quantum praeteritas vel futuras operationes delectabiles ingerunt animis ut praesentes.</p>	<p>e) ***** c)Albert (<i>folgend auf ‘operatio proprii et connaturalis habitus non impedita.’</i>) Si qua autem alia sunt voluptuosa et delectabilia, sunt voluptuosa, quia referuntur ad actus et operationes, sicut spes in futurum et expectatum bonum secundum actum et memoriae praeteritorum connaturalium, quae secundum actum affuerunt, bonorum. Sed illa intelligentia quae est secundum se ipsam intelligentia et omnis boni fluvius indeficiens, est eius quod est secundum se optimum, quia ipsa est sui ipsius, et inter intelligentias, quae maxime intelligentia et magis elongata a privatione est boni, quod est maxime bonum, 1072b14, quia secundum quod se melius et essentialius attingit, sic melius et essentialius attingit primum et purum intellectum, et quanto hoc sublimius attingit, tanto sublimius iucundatur et delectatur. Hoc autem sic fit. Quotiescumque enim intellectus aliquis intelligit secundum intelligibilis, quod intelligit, transumptionem,</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1072b18 Ἡ δὲ νόησις ἢ καθ' αὐτὴν τοῦ καθ' αὐτὸ ἀρίστου, καὶ ἡ μάλιστα τοῦ μάλιστα. Αὐτὸν [20] δὲ νοεῖ ὁ νοῦς κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ· νοητὸς γὰρ γίνεταί θιγγάνων καὶ νοῶν, ὥστε ταῦτὸν νοῦς καὶ νοητὸν. (Τὸ γὰρ δεκτικὸν τοῦ νοητοῦ καὶ τῆς οὐσίας νοῦς, ἐνεργεῖ δὲ ἔχων, ὥστ' ἐκείνου μᾶλλον τοῦτο ὃ δοκεῖ ὁ νοῦς θεῖον ἔχειν), καὶ ἡ θεωρία τὸ ἥδιστον καὶ ἄριστον.</p>	<p>b) Verum intelligentia secundum se eius est quod secundum se optimum, et maxime eius quod est maxime. Eum autem intelligit intellectus secundum transumptionem intelligibilis ; intelligibile fit ordinans (θυγγάνων) et intelligens, quare idem intellectus et intelligibile. Nam susceptibile intelligibilis et substantie est intellectus, agit autem habens, quare illud magis hoc quod putat intellectus divinum habere, et theoria dulcissimum et desiderabilissimum.</p>	<p>c) 1072b20, tunc ipsum <i>intelligibile fit</i> per resolutionem <i>ordinans</i> intellectum ad seipsum, <i>et fit ipsum intelligibile intellectus intelligens secundum actum.</i> (der Intellekt wird selbst ein <i>intelligibile</i>) Dico autem 'secundum transumptionem intelligibilis' (κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ) intelligere, sicut SUPRA dictum est de intellectu adepto, quando intelligibile in locum specierum transumptum resolvitur in speciem intelligibilium, hoc est in ipsum intellectum. Tunc enim sicut colores in perspicuum transumpti et in speciem colorum resoluti sunt lumen, et lumen et colores sunt idem actu, ita intelligibilia resoluta in speciem intelligibilium sunt idem actu cum intellectu et sic ordinant intellectum, et sic <i>idem</i> sunt <i>intellectus et intelligibile.</i> (wie es dazu kommt, dass Intellekt und Intelligibles dasselbe werden / sind) (die Vernunft kann das Vernünftige erfassen, im Besonderen das, was von der ersten Substanz als der ersten Vernunft ausgeht) <i>Susceptibile enim intelligibilis et substantie</i> eius quod est intelligibile, <i>est intellectus</i>, qui est locus et species specierum intelligibilium. Dico autem substantie illius susceptibilem intellectum quae est substantia intelligibilium, nec aliqua alia causa est, quia intellectus susceptibilis est intelligibilium, nisi quia prima substantia, quae substantificat omnium esse et substantiam, est intellectus, cuius lumen est hypostasis formarum substantialium, sicut lumen solis est hypostasis colorum. Et ideo intellectus <i>habens</i> intelligibilia eo modo quo dictum est, statim <i>agit</i> actionem propriam connaturalem et delectatur. Et si hoc est verum, igitur multo <i>magis</i> agit delectabiliter <i>illud quod putat</i> et scit sine fallacia se <i>habere</i> ut <i>divinum intelligibile</i> et optimum. Et hoc fit, quando sicut per resolutionem et transumptionem (κατὰ μετάληψιν) intelligibilis adeptus est seipsum, ita per resolutionem et transumptionem sui proprii luminis iam inventi per intelligibile adipiscitur primum et purum intellectum.</p>	<p>d) [84109] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 3 Quia igitur in actu sensus et intellectus delectatio consistit, manifestum est, quod intelligentia, idest actus intellectus in quantum huiusmodi, est eius quod est secundum se optimum. Bonum enim intelligibile excedit bonum sensibile, sicut bonum immobile et universale bonum mutabile et particulare. Etiam sequitur quod delectatio, quae est in actu intellectus, sit eminentior delectatione quae est in actu sensus. Et per consequens oportet quod maxima et perfectissima intelligentia sit maxime optima, 1072b19, et ita sequitur maxima delectatio. Sic igitur manifestum est, quod in illa intelligentia, qua intelligitur primum movens, quod etiam est primum intelligibile, est maxima delectatio. (die höchste Freude / Lust wird in der Einsicht erreicht, in welchen das <i>primum movens</i> erkannt wird, das zugleich auch das <i>primum intelligibile</i> ist; <i>nota bene</i> immer noch <i>primum movens</i>!) [84110] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 4 1072b19, Deinde cum dicit <i>seipsum autem</i> ostendit, quod in primo intelligibili est adhuc perfectior intelligentia et delectatio quam in intelligente et desiderante ipsum. Et dicit, quod hoc est de ratione intellectus, quod intelligat seipsum in quantum transumit vel concipit in se aliquid intelligibile; (der Intellekt erkennt sich selbst, indem er ein Erkennbares in sich erkennt) fit enim intellectus intelligibilis per hoc quod attingit aliquod intelligibile. Et ideo, cum ipse intellectus fiat intelligibilis concipiendo aliquod intelligibile, sequetur quod idem sit intellectus et intelligibile.</p>	<p>e) Intelligentia AUTEM QUE secundum se eius * quod secundum se optimum, et QUE maxime eius quod * maxime. IPSUM autem intelligit intellectus secundum transumptionem intelligibilis ; INTELLIGIBILIS ENIM fit ATTINGENS et intelligens, quare idem intellectus et intelligibile. SUSCEPTIUM ENIM intelligibilis et substantie * intellectus ; ACUTUATUR autem habens. Quare illud magis ISTO quod UIDETUR intellectus diuinum habere, et SPECULATIO DELECTABILISSIMUM et OPTIMUM. ***** d) Thomas [84111] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 5 1072b22, Quomodo autem intellectus attingat intelligibile exponit. Intellectus enim comparatur ad intelligibile sicut potentia ad actum, et perfectibile ad perfectionem; et sicut perfectibile est susceptivum perfectionis, ita intellectus est susceptivus sui intelligibilis. Intelligibile autem proprie est substantia; (das eigentlich zu Erkennende ist die Substanz) nam obiectum intellectus est quod quid est; et propter hoc dicit, quod intellectus est susceptivus intelligibilis et substantiae. Et quia unumquodque fit actu in quantum recipit intelligibile: hoc autem est esse actu in genere intelligibilium, quod est esse intelligibile. Et, quia unumquodque in quantum est actu, est agens, sequitur quod intellectus in quantum attingit intelligibile, fiat agens et operans ((dies für ἐνεργεῖ, Anonyma: agit, Moerb: <i>actuatur</i>), idest intelligens.</p>

Aristoteles

Translatio Anonyma

Albertus Magnus

Thomas von Aquin

Moerbeke

[84112] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 6

[\(Exkurs zu den materiellen Substanzen\)](#) Sed sciendum est quod substantiae materiales non sunt intelligibiles actu, sed potentia; fiunt autem intelligibiles actu per hoc quod median- tibus virtutibus sensitivis earum similitudines immateriales redduntur per intellectum agen- tem. Illae autem similitudines non sunt sub- stantiae, sed quaedam species intelligibiles in intellectu possibili receptae. Sed secundum Platonem, species intelligibiles rerum materia- lium erant per se subsistentes. Unde ponebat, quod intellectus noster fit intelligens actu per hoc quod attingit ad huiusmodi species separa- tas per se subsistentes, 1072b21. Sed secundum opinionem Aristotelis, intelligibiles speci- es rerum materialium non sunt substantiae per se subsistentes.

[84113] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 7

Est tamen aliqua substantia intelligibilis per se subsistens, de qua nunc agit. [\(worauf bezieht sich das genau? 1072b22??\)](#) Oportet enim esse primum movens substantiam intelligentem et intelligibilem. Relinquitur igitur, quod talis est comparatio intellectus primi mobilis ad illam primam intelligibilem substantiam moventem, qualis est secundum Platonicos comparatio in- tellectus nostri ad species intelligibiles separa- tas, secundum quarum contactum et participa- tionem fit intellectus actu, ut ipse dicit. Unde intellectus primi mobilis fit intelligens in ac- tu per contactum aliqualem primae substantiae intelligibilis.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1072b24 Εἰ οὖν οὕτως εἶ ἔχει, [25] ὡς ἡμεῖς ποτέ, ὁ θεὸς αἰεὶ, θαυμαστόν· εἰ δὲ μᾶλλον, ἔτι θαυμασιώτερον. Ἔχει δὲ ὧδε. Καὶ ζωὴ δὲ γε ὑπάρχει· ἢ γὰρ νοῦ ἐνέργεια ζωὴ, ἐκεῖνος δὲ ἡ ἐνέργεια· ἐνέργεια δὲ ἢ καθ' αὐτὴν ἐκείνου ζωὴ ἀρίστη καὶ αἰδίος. Φαμὲν δὲ τὸν θεὸν εἶναι ζῶν ἀίδιον ἄριστον, ὥστε ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχῆς [30] αἰδίος ὑπάρχει τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ ὁ θεός.</p>	<p>b) Si ergo sic se habet, ut nos quando, Deus semper, mirabile; quodsi magis, mirabilis. Habet autem sic. Et vita existit; nam intellectus actus est vita, sed illud actus; sed et actus secundum se illius est vita optima et sempiterna. Dicimus autem Deum esse animal sempiternum nobilissimum, quare vita et semper continua, sempiterna inest Deo; hoc enim est Deus.</p>	<p>c) 1072b24, Hoc enim est in <i>theoria dulcissimum et desiderabilissimum</i>, et quod omne quod intellectum habet, naturaliter scire secundum actum et contemplari desiderat. (hier ‚Gott‘ im griechischen Text – als Beispiel dafür, dass wir eine Meinung dazu hat) Ex omnibus autem his quae dicta sunt, palam est, quod et si <i>deus</i> sive intellectus purus et primus <i>sic se habet, sicut nos</i> habemus nos aliquando, <i>quando</i> mente attingimus eum: <i>semper</i> erit <i>mirabilis</i> et mirabilium delectationum plenus, quia cum sibi non desit, hoc semper habebit, quod nos aliquando habemus, quando habemus mirabiliores et firmiores et puriores delectationes. <i>Si</i> autem habet sine mensura <i>magis</i> quam nos, tunc est <i>mirabilior</i> in delectatione pura sine mensura quam nos vel aliquid causatum suum. Et ista consideratio est melior quae est in tota philosophia, 1072b25, quia pro certo <i>sic se habet</i> deus, et homines divini efficiuntur, quando sic se habent. (so können wir Menschen göttlich werden)</p>	<p>d) [84114] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 8 Propter quod autem unumquodque tale, et illud magis 1072b25. Et ideo sequitur quod quicquid divinum et nobile, sicut est intelligere et delectari, invenitur in intellectu attingente, multo magis invenitur in intelligibili primo quod attingitur. Et ideo consideratio eiusdem, et delectabilissima est et optima. Huiusmodi autem primum intelligibile dicitur Deus 1072b30. Cum igitur delectatio, quam nos habemus intelligendo, sit optima, quamvis eam non possimus habere nisi modico tempore, si Deus semper eam habet, sicut nos quandoque, mirabilis est eius felicitas. Sed adhuc mirabilior, si eam habet potiore semper, quam nos modico tempore. (hier Gott im griech. Text) [84115] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 9 1072b26, Deinde cum dicit <i>et vita autem</i> tertio, quia dixerat quod Deo competit consideratio, ostendit quomodo se habeat ad eam. Et dicit quod Deus est ipsa vita. (<i>dicit deus est ipsa vita</i> – eigentlich nicht, sondern: ζωὴ δὲ γε ὑπάρχει, „Leben kommt <ihm> zu,“ „<er> hat Leben,“ „<er> lebt“; Subjekt davon ist am ehesten νοῦς von b27; sogar beide Übersetzungen haben sehr neutral nur <i>vita</i> ..<i>existit</i>) Quod sic probat: actus intellectus, idest intelligere, vita quaedam est, et est perfectissimum quod est in vita. Nam actus, secundum quod ostensum est, perfectior est potentia. Unde intellectus in actu perfectius vivit quam intellectus in potentia, sicut vigilans quam dormiens. Sed illud primum, scilicet Deus, (<i>scilicet: hier die Übertragung der Überzeugung auf den Text</i>) est ipse actus. Intellectus enim eius est ipsum suum intelligere. Alioquin compararetur ad ipsum ut potentia ad actum. Ostensum autem est supra, quod eius substantia est actus. Unde relinquatur quod ipsa Dei substantia sit vita, et actus eius sit vita ipsius optima et sempiterna, quae est secundum se subsistens. Et inde est quod in fama hominum dicitur quod Deus est animal sempiternum et optimum.</p>	<p>e) Si Igitur sic BENE * habet ut nos QUANDOQUE, Deus semper, MIRABILE ; SI AUTEM magis, ADHUC mirabilis. Habet autem sic. Et uita AUTEM UTIQUE existit; ETENIM intellectus actus * uita , illud AUTEM IPSE actus ; actus AUTEM QUE secundum se illius * uita optima et sempiterna. Dicimus autem Deum esse animal sempiternum OPTIMUM. Quare uita et DURATIO continua ETERNA EXISTIT Deo ; hoc enim * Deus. ***** Thomas (nach <i>animal sempiternum et optimum</i>) Vita enim apud nos in solis animalibus apparet manifeste. Inde est ergo quod dicitur animal, quia vita competit ei. Quare manifestum est ex praemissis, quod vita et duratio continua et sempiterna inest Deo, quia Deus hoc ipsum est quod est sua vita sempiterna; non quod aliud sit ipse, et vita eius. (kein Zweifel mehr, dass sich alles um Gott dreht bzw. von Gott die Rede ist)</p>

TR II, Cap. 12. Qualis vita inest substantiis separatis et caelis, et quod animae eorum dicuntur aequivoce ad animas animalium inferiorum (das scheint mir eher ein Exkurs zu ζωή, 1072b26, als ein fortlaufender Textkommentar zu sein, ich setze das Kapitel deshalb separat; erst Cap. 13 ist als Digression bezeichnet)

1072b26, Huiusmodi autem theoria *vita* est proprie loquendo, et talis vita quae est esse. Vivere enim viventibus est esse (,leben‘ heisst ,sein‘ für Lebendiges), et quot modis dicitur vita, in II DE ANIMA dictum est. Hoc autem sic probatur. Vita est actus continuus; hic autem actus alicuius agentis est; hoc autem agens non potest esse natura, sed actus alicuius quod est plus potens quam natura. (der Akt des Lebens der Gestirne muss von etwas Mächtigerem als der Natur herkommen) Et hoc est multiplex, et secundum quemlibet modum natura se habet ad illud sicut motum, et principium vitae se habet sicut agens et movens. Et ideo in II DE ANIMA ostensum est, quod anima est principium vitae in his quae habent animam, et vita est actus eius essentialis et continuus in corpus organicum, et hoc actu vivum dicitur, et vita illa est esse eius, et si caret illo, non dicitur nomine vivi nisi aequivoce, sicut manus non dicitur manus, quae non habet actum vitae manus, et similiter non est oculus, qui non habet actum vitae oculi, et sic est in aliis. (aber: bei Aristoteles ist φύσις das Prinzip der Bewegung des Naturseienden; dann muss man die Gestirne und Himmel vom Naturseienden ausschliessen)

Et ex hoc accipitur, quod vita vivorum est esse et dans rationem diffinitivam ipsis vivis, et quia sensus sive sensitiva anima etiam est principium vitae, ideo vivere dicitur sentire, et sentire est sentientibus esse et dans nomen et diffinitionem. Est autem secundum hoc potissimum principium vitae intellectus purus.

1072b27, Actus igitur *intellectus* procul dubio est *vita* et actus intellectus, qui est secundum ipsius intellectus substantiam sive intellectui essentialis. Sed quoniam anima, quae est endelechia corporis organici, est principium et causa vitae, inest in vivo privatio vitae contraria secundum potentiam propter hoc quod corpus complexum est ex contrariis, et ideo actus vitae animae non est pura vita impermixta potentiae et privationi. (der Vollzug des Lebens, den unsere Seele ausführt, ist nicht das reine Leben, es ist vermischt mit Möglichkeit und Privation. – beim Leben der separaten Intellekte ist der Akt des Lebens rein) Sed in separatis intellectibus actus vitae purus est, neque potentiae neque privationi admixtus. Et ideo illa vita indeficiens est et perpetua, nihil habens contrarium et nihil habens quod diminuat eam, et est in actu continuo sempiterno. Adhuc autem, quaecumque essentia simplex habet actum aliquem, numquam destituitur illo, sicut essentiae numquam deest esse et luci numquam deest lucere, et sic etiam ei quod per

se est principium vitae, numquam deest vivere, et semper vita fluit ex ipso indeficienter. (immer wieder Lichtmetapher)

(Zusammenfassung zum „Ersten Prinzip,“ d. h. der ersten, separaten Substanz:) Ex omnibus autem quae iam in PRAEHABITIS diximus, constat, quod primum principium est (1.) actus purus et perfectus essentialiter. Et quia est substantia illa intellectus, ex nunc dictis constat, quod est (2.) *actus* unus *secundum seipsum* sive essentialiter. Talis autem principii actus (3.) *est vita sempiterna et optima*, et vita est actus, quem continue influit motoribus secundis et omnibus. Et ideo in principio VIII DE PGYSICO AUDITU dictum est, quod (4.) motus huius motoris est quasi vita quaedam existentibus omnibus, quia quidquid est in motu, est ex motore, cuius ipse motus est actus, nec umquam iste motus principium esset vitae, nisi per se vita et essentialiter esset vita primus motor eius. Hoc autem in antehabitis ostensum est. (historische Anmerkung) Et ideo Democritus videns, quod motor per se vivus largitur vitam per motum, dicebat, quod omnia habent animas intellectuales, sed sunt in quibusdam materiis oppressae, quod non operantur nisi esse, sine alimento et sensu; in quibusdam autem minus opprimuntur, et in illis operantur esse et vitam sine sensu, et in aliis plus sunt liberae, et in illis operantur esse, vivere et sentire, et cum separatae sunt, operantur intelligere.

Vivere igitur vita pura est intellectus omnino separati, qualis est substantia prima et intelligentiae separatae, et ideo secundum antiquos philosophos *diximus deum esse animal sempiternum nobilissimum*, 1072b28–29. Et haec quidem diffinitio data est a Peripateticis de primo, quod movet et est compositum, sicut distinximus in CIII PHYSICORUM, et compositio sua est ex primo motore simplici et primo corpore moto. (die alten Philosophen haben Gott als zusammengesetzt aus dem ersten Beweger und dem ersten bewegten Körper verstanden) Hoc enim secundum antiquos deus vocabatur propter divinum intellectum et perpetuitatem et universalitatem causandi, quae habet. De hoc enim dicebant, quod *vita* talis quae *semper* est, *sempiterna inest deo*, et hoc dicebant *deum* esse. 1072b30 Et cum dicunt sic animam inesse caelesti circulo, non dicunt eiusdem rationis esse animam cum illa quae est animalium inferiorum.

(zum Unterschied im Begriff der Seele bei den Himmelsgöttern und den irdischen Lebewesen) Sed cum omne illud principium dicatur anima, sicut in I DE ANIMA nos dixisse meminimus, a quo per essentiam plures exeunt operationes, substantias separatas ideo vocant animas, quia essentialiter operantur multa. Tamen anima, quae est principium vitae inferiorum animalium, organica est et diversitatem organorum operatur formativa, quae est in semine, propter multam indigentiam corporis animalium; unde sensus animalium est propter salutem ipsorum. In superioribus autem corpora remota sunt a contrariis, et ideo nec vegetatione nec sensu indigent, et ideo

haec anima in eis vegetationem et sensum non operatur. Et dico sensum communiter, prout ALIBI diximus decem esse sensus, quinque videlicet exteriores et quinque interiores. (Albert hat zehn Sinne, fünf äussere und fünf innere) Nullum enim penitus habent sensum nec etiam habent rationem, neque id quod ‘participat qualiter ratione’, quia ratio est cum discursu inquisitiva propter dubium collationis eorum quae per signa a sensibus accipit, participans qualiter ratione, sicut irascibilis et concupiscibilis, quae rationis persuasionem percipiunt, oriuntur ex sensu, ubi sensibilis contingit rationem.

(die Himmelskörper haben nur einen *intellectus activus* ...) Sed potius secundum Peripateticos, qui rationabilius loquuntur, superiora non habent nisi intellectum et intellectuale desiderium nec habent intellectum accipientem cum continuo et tempore, sed habent intellectum et sunt intellectus universaliter activus, qui est forma eorum quae fiunt in natura, et species, sicut intellectus artificis est forma et species eorum quae fiunt per artem, et sicut formativa, quae est in semine, praehabet species membrorum. Ita intellectus isti praehabent formas et species omnium, et ideo P l a t o dixit hanc speciem esse ideam et universale, quod est ante res et praehabet formas eorum. Et ex hoc patet, quod sicut manus est instrumentum intellectus practici in artificialibus, ita totus caelestis circulus est instrumentum huius intellectus ad totam materiam naturae, quam ambit. (...dessen sich der erste Beweger bedient)

Praeter hoc etiam advertendum est, quod huiusmodi intellectus nihil accipit a corpore, quod movet, sed potius formas, quas habet apud se, per motum caeli influit materiae. (dieser Intellekt nimmt nichts von der Materie auf, sonder lässt Formen in die Materie einfließen) Et iste intellectus nullius penitus corporis est actus, ita quod accipiat per corpus illud, sicut visus per oculum et auditus per auris tympanum. Et ideo non est endelechia aliqua corporis nec est principium huius vitae organicae. Propter quod patet, quod aequivoce dicitur anima de superiori et inferiori anima. (deshalb ist *anima* *aequivok*) Et similiter si superiora a quibusdam vocantur animalia, aequivoce dicuntur animalia; tamen ab actu animae, qui est vita talis qualis dicta est, antiqui ea dicebant animalia. Et sic loquitur APULEIUS, deum diffiniens et dicens, quod est anima motu et ratione mundum gubernans. Peripateticorum autem consuetudo fuit nihil penitus dicere, quod certa ratione probare non poterant. Et quia ante primi caeli motorem per rationem nihil investigari poterat, ideo ante primum motorem nihil esse ponebant. Adhuc autem, quia in omni natura motor eorum quae per se moventur, proportionatus et coniunctus est mobili, ideo dicebant primum motorem et proportionatum et coniunctum esse primo mobili et ex his esse unum, quod per se movetur. Et sive hoc verum sit sive falsum, hic pro certo est intellectus verborum Aristotelis et in prima philosophia sua et in CAELO ET MUNDO et in VIII SUORUM PHYSICORUM. (die Peripatetiker haben den *primus motor* nur

in Verbindung mit dem *primum mobile* verstanden: das wäre dann nicht mehr mit dem christlichen Gott zu identifizieren!)

TR II, Cap. 13. Et est digressio declarans, qualiter intellectus separati dicuntur uniri corporibus

(wie kann sich der Intellekt mit den himmlischen Sphären verbinden?) Est autem dubitatio apud nonnullos Platonicos, qualiter uniuntur isti intellectus orbibus, quorum sunt motores et animae secundum istos. Et hanc dubitationem movent etiam nonnulli Peripateticorum, et propter difficultatem solutionis eius aliquantulum divertunt in dogma Platonis. Ex quo enim intellectus universaliter agens semper est separatus et manet separatus et nulli nihil habet commune, sicut dixit *A n a x a g o r a s*, videtur cum corpore nihil penitus unum facere et sic videtur extrinsecus a corpore orbis. Sed Aristoteles et sui sequaces supponunt quattuor propositiones, quae inducunt eum ad ponendum, quod est intrinsecus corpori et unitus. Quarum una est, quae probatur in principio VII PHYSICORUM, (1.) quod inter motorem et mobile non est medium. Secunda autem est, (2.) quod motor, qui est extra et per essentiam movet mobile, absque eo quod transmutet ipsum, movet violentus. Tertia est, (3.) quod primus motus non potest esse violentus. Et quarta fortior omnibus est, (4.) quod quando motor est extrinsecus mobili, tunc mobile, quod movetur, non perfecte attingit formam motoris per motum suum, sicut patet, quod, si calor naturalis non esset informatus intrinseca forma vitae, non ageret ad vivum. (5.) Et ars et quaecumque fiunt instrumentis inanimatis, non agunt ad formam vivi et esse, sed inducunt figuras et accidentia quaedam. Et cum videret Aristoteles, quod motus caeli inducit esse

et vitam et sensum, dixit, quod motus ille est animae intellectualis, quae intranea est corpori, quod movetur. (ungefähr: die Seele ist eben schon ein Bestandteil des bewegten Körpers)

(wie kann die Substanz zugleich vereinigt und separat / getrennt sein?) Si autem quaeritur, qualiter unita dicitur et separata substantia, ad hoc dicit, quod illae substantiae sunt separatae, eo quod in operatione essentiali sibi nullo utuntur corpore, sicut in III DE ANIMA et in pluribus locis ostendimus. Sed unitae sunt, quia ambiunt et continent et movent corpora actu vitae et motus. Ambiunt autem amplitudine virtutis, sicut lumen solis ambit hemisphaerium. Lumen enim solis sic ambit hemisphaerium, quod in perspicuo claro seipsum immittit et in perspicuo non claro, sed nebuloso vergit in coloris perspicui speciem. Tangit autem, et immissum in superficiem terminati corporis efficitur color diversus secundum superficiem diversitatem. Et sic videmus, quod omnia quae sunt in hemisphaerio aliquo modo, subiciuntur ei et informantur per ipsum. (Vergleich mit dem Licht der Sonne auf Seele angewendet:) Sic etiam infunditur anima corpori et diversis membris infusa diversum accipit esse potentiarum sicut lumen in diversis corporibus hemisphaerii. (der Geist hingegen geht nicht in den Körper der Gestirne ein, sondern umgibt ihn) Intellectus autem corpori non immittitur, sed ambit illud lumine suo, et lumen suum facit actum, qui est motus in ipso corpore quod movetur. Lumen enim suum est scientia practica, qua movet, et illam recipit caelum ab ipso, sicut manus artificis recipit formam artis, et sicut manus movetur per formam artis, ita movetur caelum per formam intellectus. (der Intellekt bewegt die Sphären, indem er sie umgibt wie das Licht Dinge umgibt, da diese Himmelskörper nicht durch körperliche Kräfte bewegt

werden müssen) Sicut enim ante diximus, corpora caelestia non indigent virtutibus corporalibus, quibus moveantur, quas virtutes recipiant ab anima sive ab intellectu, eo quod habent illas ex naturali sua perfectione. (hingegen ist das bei den anderen Körpern, die aus Gegensätzen bestehen, sehr wohl der Fall) Illa autem corpora quae ex contrariis sunt et motus complexionantium ea est contrarius motibus animae, illa indigent actu et perfectione animae et virtutum animae, quo perficiantur ad motus et opera animae. Et ideo anima illorum est endelechia corporis, et vires talis animae sunt endelechia partium corporis. Et horum nihil est in corporibus caelorum, et ideo intellectus ipsorum non est actus corporalis ipsorum, (bei den Himmelskörpern ist der Geist nicht ein *actus corporalis* von ihnen) sed ambit ea, sicut motor ambit mobile, quod movetur ab ipso, et sicut artifex ambit manum et instrumenta, cum quibus operatur. Et ex hoc patet, quod actus vitae ipsorum non est secundum actum vel endelechiam corporalem aliquam, sed est secundum vitam intellectus separati, de qua prius dictum est, et tanto felicior est quam nostra, quia nos in theoria existentes non facimus theoremata, sed potius theoremata faciunt nos secundum actum vitae et felicitatis. (sehr spekulativ! nicht wir machen Theoreme, sondern die die Theoreme erzeugen uns hinsichtlich Leben und Glück!)

In illis autem separatis substantiis ipse intellectus fundit vitam et facit formas et exsequitur eas per motum. Et hoc est quod dixit Plato, quod pater deorum dixit diis, quod exsequerentur formas ad par et aequum et ad se sumerent, quod simile sibi cognoscerent. Iste igitur est modus unionis in divinis et separatis intellectibus cum corporibus sphaericis caelestibus.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1072b30 Ὅσοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι καὶ Σπεύσιππος τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον μὴ ἐν ἀρχῇ εἶναι, διὰ τὸ καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων τὰς ἀρχὰς αἴτια μὲν εἶναι τὸ δὲ καλὸν καὶ τέλειον ἐν τοῖς ἐκ τούτων, οὐκ ὀρθῶς οἴονται. [35] Τὸ γὰρ σπέρμα ἐξ ἐτέρων ἐστὶ προτέρων τελείων, καὶ τὸ πρῶτον οὐ σπέρμα ἐστὶν ἀλλὰ τὸ τέλειον· [1073a1] οἷον πρότερον ἄνθρωπον ἂν φαίη τις εἶναι τοῦ σπέρματος, οὐ τὸν ἐκ τούτου γενόμενον ἀλλ' ἕτερον ἐξ οὗ τὸ σπέρμα.</p>	<p>b) Quicumque suscipiunt, ut Pythagorici et Speusippus, optimum et nobilissimum non in principio esset, quia et plantarum et animalium principia cause sunt, bonum vero et perfectum in ipsis ex hiis, non recte existimant. Nam sperma ex diversis est prioribus et finalibus, et primum non est sperma sed finale; ut priorem hominem dicat aliquis esse spermatis et ex hoc genitum, sed diversum ex hoc sperma.</p>	<p>c) Albert, TR II, Cap. 14. De exclusione erroris Pythagoricorum et Speusippi 1072b31, Quicumque vero sufficiunt in physicis quaestionibus unicuique satisfacere volentes ad similitudinem eorum quae in generabilibus vident, sicut fecerunt Pythagorici et ex posterioribus nepos Platonis Speusippus: hi non dicunt, sicut nos diximus, sed potius omnia quae inducta sunt, negantes dicunt, quod optimum et nobilissimum non est in principio rerum primo. (Pythagoreer, Speusipp: das Beste kann nicht am Anfang stehen) Et huius dicti sui persuasionem adducunt a simili in generatione, quia vident, quod et plantarum et animalium quaedam sunt principia et causae, quae sunt semina et spermata, in quibus non est naturae bonum et perfectum, cum in ipsis non sint plantae et animalia nisi in potentia. (im Samen ist die Pflanze etc. erst der Möglichkeit nach) Et sicut ostendimus in ix huius sapientiae libro, secundum potentiam non determinatur bonum et perfectum, sed secundum actum; unde bonum et perfectum potius est in plantis et animalibus secundum actum existentibus et principiatibus quam in principiis eorum. 1072b34, Isti autem tales sic dicentes non rectam habent existimationem; sicut enim determinatum est in antehabitis, omnem potentiam praecedat actus. (actus ist prioritär) Unde spermata sunt ex actu existentibus, quae diversa sunt a spermatis, sicut diversus est actus a potentia, et illa priora moventia et finalia, quia finis est similis principio, nec movens quiescit a movendo, nisi deducat ad simile sibi, quantum similitudo sua proportionalis est ei quod movetur. Unde primum non est sperma, sed potius finale spermatis, quod ultimo fit ex ipso, hoc est movens primum, sicut si aliquis dicat hominem priorem spermate, et quia sperma similitudinem habet animae hominis, quae agit in spermate sicut ars, ideo ex spermate generatur homo.</p>	<p>d)[84116] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 10 1072b30, Deinde cum dicit <i>quicumque autem</i> excludit opinionem attribuentium imperfectionem primo principio; dicens, quod non recte existimant quicumque non ponunt optimum et nobilissimum inveniri in primo principio, ut Pythagorici et Leucippus: qui ex hoc movebantur, quod principia animalium et plantarum sunt quaedam causae boni et perfectionis: sed bonum et perfectum non invenitur in principiis, sed in his quae producuntur ex eis: sicut semina, quae sunt principia animalium et plantarum imperfecta, sunt ex aliquibus aliis prioribus perfectis. d)[84117] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 11 1072b35, Hoc igitur solvit interimendo motivum eorum. Sperma enim non est primum simpliciter, sed aliquid perfectum; ut si quis dicat hominem esse priorem spermate, non quidem eum qui dicitur nasci ex spermate, sed alterum ex quo sperma resolvitur. Probatum est enim supra, quod actus simpliciter est prior potentia, licet in uno et eodem, ordine generationis et temporis, potentia praecedat actum. (schlecht-hin / an sich ist Wirklichkeit gegenüber Möglichkeit prioritär, im konkreten Werden ist die Möglichkeit zeitlich vorher)</p>	<p>e) Quicumque AUTEM PUTANT, ut Pythagorici et Speusippus, optimum et nobilissimum non in principio esse, quia et plantarum et animalium principia cause sunt, bonum uero et perfectum in HIIS QUE ex hiis, non recte existimant. Nam sperma ex ALTERIS est prioribus * PERFECTIS, et primum non est sperma sed PERFECTUM ; ut priorem hominem dicat aliquis esse SPERMATE, NON EUM QUI ex hoc FIT sed ALTERUM ex QUO sperma. ***** c) Albert (folgend auf ex spermate generatur homo) Et ideo sperma, diversum ab homine, est ex homine nec aliter posset producere hominem, et cum generans primum non est univocum, sicut cum sol generat hominem, informatur forma, quae est in materia generationis, a forma caelesti. Et haec caelestis corporea informatur ab illa quae est motoris caeli, quae est separata et immaterialis, et haec est prima forma generans et perfectissima. Nec generatio est delectabilis omni naturae nisi propter illam formam primam; tota enim mortalium natura refloret et in delectatione diffunditur, quando induit illam, et tota natura movetur, ut illa, quantum potest, imbuatur. Et de hoc quidem iam multa diximus in praecedentibus, sicut etiam actus perfectissimus est primorum naturae principiorum. Sed Pythagorici et Speusippus non consideraverunt naturae principia nisi proxima, quae sunt in potentia, et ideo decepti sunt. Manifestum est igitur satis ex his quae dicta sunt, quia est aliqua substantia sempiterna et immobilis, a sensibilibus separata.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073a3 Ὅτι μὲν οὖν ἔστιν οὐσία τις αἰδῖος καὶ ἀκίνητος καὶ κεχωρισμένη τῶν αἰσθητῶν, [5] φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων· δέδεικται δὲ καὶ ὅτι μέγεθος οὐδὲν ἔχει ἐνδέχεται ταύτην τὴν οὐσίαν ἀλλ' ἀμερῆς καὶ ἀδιαίρετός ἐστιν. Κινεῖ γὰρ τὸν ἄπειρον χρόνον, οὐδὲν δ' ἔχει δύναμιν ἄπειρον πεπερασμένον· ἐπεὶ δὲ πᾶν μέγεθος ἢ ἄπειρον ἢ πεπερασμένον, πεπερασμένον μὲν διὰ τοῦτο οὐκ [10] ἂν ἔχοι μέγεθος, ἄπειρον δ' ὅτι ὅλως οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἄπειρον μέγεθος· ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτι ἀπαθὲς καὶ ἀναλλοίωτον· πᾶσαι γὰρ αἱ ἄλλαι κινήσεις ὕστεραι τῆς κατὰ τὸν τρόπον.	b) Ergo quia (<i>quia für ὅτι, 3x</i>) est substantia aliqua sempiterna et immobilis, separabilis a sensibilibus, manifestum. Ex dictis vero ostensum est et quia mensuram non contingit habere eam substantiam, verum sine parte et indivisibilis est (movet enim in infinitum tempus, et non habet potentiam infinitam finitum; sed quoniam omnis dimensio aut infinita est aut finita, finitam non habet dimensionem, infinitam vero quia totaliter non est nulla infinita dimensio); verum etiam quia impassibilis et non alterabilis; omnes enim alii motus posteriores sunt eo qui est secundum locum.	c) TR II, Cap. 15. Quod prima substantia nec est corpus neque virtus in corpore, et est in eo digressio declarans errorem Avicbron de materialitate intelligentiae (<i>die erste Substanz ist weder ein Körper noch eine Kraft / Vermögen im Körper</i>) 1073a6, <i>Ex dictis</i> autem et hic et in VIII PHY-SICORUM patet, <i>quia</i> istam primam <i>substantiam non contingit habere mensuram</i> per se vel per accidens. (<i>die erste Substanz hat keine Größe, mensura</i>) Per se enim habet mensuram quantitas, per accidens autem habet mensuram illa quae dicitur esse virtus in corpore. (<i>Erläuterung zu virtus in corpore</i>) Haec enim est duplex; aut enim est forma corporalis, quae, in proprio subiecto existens, maior est in maiore et minor in minore, sicut gravitas et levitas, aut non quidem est corporalis, sed est virtus in corpore. Et illa quidem non est maior in maiore et minor in minore, sed tamen est harmonia quaedam sicut sensus. Et ideo exigit sui subiecti quandam esse harmoniam, quae si non sit in subiecto, sed sit plus vel minus, non movebit ipsum. (<i>Bewegendes und Bewegtes müssen in einem vernünftigen Verhältnis zueinander stehen</i>) Est enim proportio inter movens et motum, et si motum sit extra proportionem, non movebitur a motore. Et sicut corpus proportionatum est motori, ita virtus motoris proportionata est mobili. Et quamvis non corrumpatur harmonia corporis, tamen si maius sit aut minus, non movebitur a motore proportionato tanto mobili et non maiori aut minori. Et si mobile sit mobile tempore finito (<i>„in begrenzter Zeit“</i>), non movebitur a motore proprio et coniuncto nisi tempore finito, nec virtutem habebit ad movendum ipsum per tempus infinitum, quia aliter non esset proportio inter motorem et mobile. (<i>die Kraft eines Körpers ist grundsätzlich begrenzt</i>)	d)[84118] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 12 1073a3, His autem habitis, epilogando (<i>schön für „Schluss-Satz“</i>) concludit manifestum esse ex dictis, quod est aliqua substantia sempiterna et immobilis, separata a sensibilibus. d)[84119] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 13 1073a5, Deinde cum dicit <i>ostensum est</i> prosequitur quaedam, quae adhuc consideranda restant de praedicta substantia. Et primo ostendit, quod est incorporea; dicens, quod ostensum est in octavo physicorum, quod huiusmodi substantia nullam magnitudinem potest habere, sed est impartibilis et indivisibilis. [84120] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 14 1073a3, Cuius breviter resumit probationem, dicens, quod huiusmodi substantia movet in infinito tempore, cum primus motus sit sempiternus, ut supra dixit. Ex hoc autem sequitur quod eius virtus sit infinita. (<i>die erste Substanz hat eine unbegrenzte Kraft</i>) Videmus enim in momentibus inferioribus, quod quanto aliquid est maioris virtutis, tanto virtus se extendit ad diuturniorem operationem. Nullum autem finitum potest habere potentiam infinitam. Unde sequitur, quod propter hoc praedicta substantia non habebit magnitudinem finitam. Magnitudinem autem infinitam habere non potest, quia nulla magnitudo est infinita, ut supra probatum est. Quia igitur omnis magnitudo vel est finita vel infinita, relinquitur quod praedicta substantia sit omnino absque magnitudine. (<i>war für mich einfacher zu verstehen als Albert</i>)	e) QUOD QUIDEM Igitur est substantia aliqua sempiterna et immobilis, SEPARATA a sensibilibus, manifestum ex dictis. <Ostensum est AUTEM> et quia MAGNITUDINEM NULLAM contingit habere HANC substantiam, uerum sine parte et indivisibilis est. Mouet enim PER infinitum tempus, et non habet potentiam infinitam finitum . Quoniam AUTEM omnis MAGNITUDO aut infinita est aut finita, finitam QUIDEM PROPTER HOC UTIQUE non HABEBIT MAGNITUDINEM, INFINITAM uero quia totaliter non est nulla infinita MAGNITUDO. AT UERO ET quia impassibilis et INALTERABILIS; omnes enim alii motus posteriores sunt eo qui est secundum locum. ***** d) Thomas [84121] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 15 Non autem virtus huius substantiae dicitur infinita privative, secundum quod infinitum congruit quantitati; sed dicitur negative, prout scilicet non limitatur ad aliquem determinatum effectum. Non autem potest dici virtus caelestis corporis infinita, etiam si infinito tempore moveat inferiora corpora; quia non movet nisi motum. Et ita influentia est ex primo movente. (<i>wie 'unbegrenzt' zu verstehen ist: nicht privativ, sondern negierend</i>) Sed nec etiam potest dici quod in corpore caelesti sit virtus infinita, etsi infinito tempore esse habeat; quia in eo non est virtus activa sui esse, sed solum susceptiva. (<i>der Himmelskörper hat aber keine aus seinem eigenen Sein stammende Kraft, er hat diese nur von einem Prinzip ausserhalb seiner erhalten</i>) Unde infinita eius duratio ostendit virtutem infinitam exterioris principii. Sed ad hoc quod ipsum suscipiat incorruptibile esse ab infinita virtute, requiritur quod in ipso non sit principium corruptionis, neque potentia ad non esse.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
		<p>c) Albert (<i>nach proportio inter motorem et mobile</i>)</p> <p><i>Et ex his apparet, quod motor separatus nec est corpus nec virtus corporalis nec virtus in corpore, quia illam substantiam separatam non contingit habere mensuram aliquo modo per se, cum non sit corpus, neque per accidens, cum nec sit virtus corporalis neque virtus in corpore, sicut dictum est. Sed haec substantia sine parte est et non in maiore maior nec in minore minor. Et est indivisibilis, cum non sit virtus harmonica vel aliquo modo materialis. (diese Substanz kann während unbegrenzter Zeit bewegen)</i></p>	<p>d) Thomas[84122] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 16</p> <p>At vero secundo, quia supra ostenderit quod primum movens non movetur motu locali, (<i>stimmt das? der Fixsternhimmel bewegt sich doch im Kreis; fehlt ein nisi? oder ist mit primum movens die prima substantia als das unbewegt Bewegende gemeint? das Folgende könnte darauf hindeuten, doch unmittelbar vorher war vom Himmel die Rede</i>) ostendit consequenter quod nec etiam aliis motibus; dicens, quod etiam impossibile est esse alterabile primum movens. Ostensum enim est supra, quod non movetur motu locali. Omnes autem alii motus sunt posteriores isto motu, qui est secundum locum. Remoto igitur primo necesse est removeri posteriora. Unde quicquid invenitur moveri aliis motibus, movetur motu locali.</p>	

c) Albert (*folgend auf virtus harmonica vel aliquo modo materialis.*)

1073a7 Cuius signum est, quia *movet per infinitum tempus*, quantum est de se; sufficiens enim est per infinitum tempus sine fine movere. Et iam ostendimus in PRAEHABITIS, quod id quod est *finitum* sicut virtus corporis, *non habet potentiam infinitam*, quae moveat per tempus infinitum. (*nochmals: Kraft, Möglichkeit, Potenz des Körpers ist beschränkt, begrenzt*) Mensuram enim dimensionis sequitur virtus corporis, quae est in ipso. Unde cum *omnis dimensio corporis aut sit finita aut infinita*, oportet virtutem corporis aut finitam aut infinitam esse. Ostensum est autem, quod substantia separata *non est finita*, cum sit actionis infinitae. Quod autem *non est infinita* sicut virtus corporis, ostenditur ex hoc, quod *nullum* penitus corpus *est dimensionis infinitae*. (*es gibt keinen unendlich grossen Körper*) Oportet igitur, quod ista substantia non sit virtus corporis, sed sit separata, *et ideo nec passibilis* est receptione formae alicuius neque *alterabilis* receptione contrariorum, et oportet, quod non habeat magnitudinem penitus per se vel per accidens. *Omnes enim alii motus* qui sunt ad formam, posteriores sunt eo qui est secundum locum, et hunc motum movet haec substantia immobilis existens. Sic *ergo manifesta* est natura huius substantiae, *eo quod hunc habet modum* quem diximus.

(*nun die versprochene Digression*) Patet autem in hoc error libri AVICEBRON, qui ponit omne illud quod recipit formam, materiam existere et ma-

teriam esse materiam a potentia recipiendi formam. (*Avicbron: Materie sei das, was eine Form aufnehmen kann*) Materiam autem minoris et artioris potentiae effici per formarum receptionem et eam quae recipit formam, quae est intellectualitas, non esse tam amplae receptionis sicut prius, et ideo intelligentiam dicit esse non tot et talium formarum receptivam sicut materiam, habere tamen intelligentiam materiam sicut subiectum sui, a quo si abstrahatur vel removeatur forma intellectualitatis, dicit relinqui materiam primam. (*wenn die Form von der Materie abstrahiert werde, bleibe nichts als die materia prima*)

Et iste est error ex maxima philosophiae ignorantia proveniens, quia si intelligentia dicit materiam, (*was heisst das? „Wenn er die Intelligenz Materie nennt“ ??? kurz vorher steht jedenfalls et ideo intelligentiam dicit esse .. materiam*) tunc non potest probari, quod aliqua substantia secundum esse sit a materia separata. (*„Wenn Vernunft Materie ist, kann keine Substanz ihrem Sein nach ohne Materie sein“ ???*) Adhuc autem, intelligentiae ut intelligentiae non est recipere aliquam formam, sicut materia recipit. (*die Vernunft nimmt jedenfalls die Formen nicht in gleicher Weise auf wie es die Materie tut ...*) Sed intelligentiae separatae, quae universaliter est agens, est facere formas, (*...sondern sie erzeugt Formen*) et intelligentiae possibilis est recipere formas, sicut locus recipit et sicut recipit species intelligibilem, formas et species intelligibiles, cum quibus est unum actu, sicut lumen recipit colores in perspicuo illuminato, sicut SAEPE diximus.

Amplius, non potest intelligi in tota natura, quod forma adveniens materiae tollat ab ea modum receptibilitatis, quem habet in recipiendo formas, etsi tollat ab ea quarundam formarum receptionem, quae forte oppositionem vel disparationem habent cum forma recepta. Si enim ponamus, quod materia recipit hanc formam quae est animalitas, tantum tollit a materia receptionem formarum oppositarum vel disparatarum, quae sunt lignum et lapis, tamen non tollit ab eo modum receptionis, quin omnem formam quam recipit, recipiat secundum esse, ita quod quaelibet distinguit et dividit eam secundum esse. (*Wenn die Vernunft eine Form in der Materie wäre, müsste jede beliebige später von der Vernunft rezipierte Form die Vernunft in verschiedene Species unterscheiden*) Si ergo intellectus est forma recepta in materia, oportet, quod quaelibet forma posterius recepta ab intellectu, secundum esse sit in intellectu et distinguat intellectum et dividat ad species diversas, quod est absurdum. Et ideo error iste fugiendus est ab omni homine, quia liber ille fere in omnibus invenitur erroneus.

(*Merkmale, Bedingungen des Immateriellen:*) Sed tenendum est pro constanti, quod SUPRA diximus, quod id quod a nulla forma vel motu vel magnitudine vel contrarietate distinguitur, pro certo est immateriale, et sic immaterialis est non modo solum prima substantia, sed omnes substantiae separatae, et ideo sunt indivisibiles per formam et impartibiles per motum et non habent aliquam magnitudinem penitus.

TR II, Cap. 16. Et est digressio declarans solutionem obiectionis IOHANNIS GRAMMATICI

Difficultatem tamen hic affert subtilis obiectio IOHANNIS GRAMMATICI. Dicit enim, quod omne corpus virtutem habet corpoream et, cum corpus sit finitum, necesse est illam virtutem finitam esse. Caelum autem corpus finitum est, igitur habet virtutem corporis finitam. Omne autem quod finitum est, finiti est motus et actionis. Ergo virtus illa non movebit tempore infinito, nec caelum erit motus infiniti, ut videtur. (Einwand: auch der Himmel hat nur eine begrenzte Grösse, also auch nur eine begrenzte Kraft und kann nicht unendliche Zeit lang bewegen)

Si enim diceretur propter hoc caelum esse corruptibile, non sequeretur, nisi hoc adderetur, quod cum caelum sit instrumentum motus universalis, qui totam naturam salvat et continet, si non ponatur caelum moveri, sequetur, quod non salvatur in esse, quia id quod est frustra, non est in natura, et sic sequitur caelum esse corruptibile. Nec tunc valet solutio, quam quidam hic dant, quod concedunt caelum habere virtutem finitam, sed hanc non esse dicunt nisi potentiam ad motum localem et non ad formam, et ideo cum corruptio sit motus ad formam vel mutatio, non sequitur, ut dicunt, quod caelum sit corruptibile. Sequitur tamen inevitabiliter secundum modum iam prius inductum.

(Gegeneinwand) Sunt autem quidam qui hanc obiectionem excludere et solvere volunt concedentes, quod caelum habet virtutem finitam ad motum. Sed quia haec virtus non est movens caelum, quia illa virtus est sicut virtus instrumenti mobilis, virtus autem separatae substantiae est, quae movet, et virtus separata nec finita est neque infinita et habet actum infinitum, ideo caelum movetur tempore infinito, quantum est de se. Et isti concedunt, quod caelum stabit tempore determinato, quantum est de virtute coniuncta sibi, et quod habet principium standi in seipso; sed quod non stabit, hoc est de virtute exteriori separata.

(Albert dazu) Sed si hoc est verum quod dicunt, tunc videtur, quod caeli virtus ad moveri non sit proportionata virtuti separatae ad movere; sed quodcumque non est proportio inter motorem et mobile, solvetur motus; ergo videtur, quod motus caeli solvetur secundum naturam, et hoc numquam aliquis dixit philosophus. Quidam quidem inveniuntur dicere et dixisse, quod solvetur secundum dei voluntatem, sicut Plato et theologi quidam, sed numquam aliquis dixit, quod solvendus esset secundum naturam.

Dicendum igitur videtur, quod caelum non habet virtutem corporis ad motum nisi eam quae est aptitudinis et instrumenti. Et de hac virtute nihil concludit obiectio I o h a n n i s G r a m m a t i c i, quia cum probatur, quod virtus finita corporis non movet motum infinitum et non agit actionem infi-

nitam, hoc non tenet nisi de potentia virtutis activae et non passivae. Virtus autem instrumenti ad motum est virtus oboedientiae et passiva. Et cum ponitur, quod subiectum instrumenti nullam recipit alterationem propter potentiam semper existendi, quam habet, sequitur, quod instrumentum est semper in eadem aptitudine ad motum, et cum motor sit immobilis et actus purus, sequitur, quod semper movebit, et sic semper durabit motus secundum naturam principiorum motus, quae sunt movens et id quod movetur. (die Kraft des begrenzten Himmels zu bewegen kommt nicht aus eigenem, sie ist passiv, wie die eines Instrumentes; der Himmel kann die Bewegung empfangen und weiterleiten; der eigentliche Beweger (sic) ist unbeweglich und reiner Akt)

Nec est hoc mirum in corpore perpetuo, quia etiam in corpore corruptibili sic esset, si semper maneret habitus eadem, et ideo dictum est in libro *de anima*, quod si senex accipiat oculum iuvenis, videbit utique sicut iuvenis, et si hoc dictum est de motore, qui est virtus in corpore finitae actionis, multo magis est hoc verum de virtute caeli, quae est virtus oboedientiae ad motorem separatum, qui nec est virtus finita nec infinita, sed indivisibilis et simplex, sicut iam ante diximus.

Aristoteles	Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073a13 Ταῦτα μὲν οὖν δηλὰ διότι τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.	b) Hec ergo manifesta eo quod hunc habent modum.	c) Haec igitur interim dicta de prima substantia sufficient. Iterum enim revertemur ad considerationem ipsius, postquam inquisiverimus de motoribus inferioribus caelorum inferiorum. (wieder zurück zum Text ...)	d) [84123] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 8 n. 17 Ultimo autem concludit, quod manifestum est quod praedicta se habeant, sicut determinatum est.	e) Hec QUIDEM IGITUR manifesta QUIA hunc habent modum.

8 Λ 8

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1073a14 Πότερον δὲ μίαν θετέον τὴν τοιαύτην οὐσίαν ἢ πλείους, [15] καὶ πόσας, δεῖ μὴ λανθάνειν, ἀλλὰ μεμνησθαι καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀποφάσεις, ὅτι περὶ πλήθους οὐδὲν εἰρήκασιν ὅτι καὶ σαφὲς εἰπεῖν.</p> <p>1073a17 Ἡ μὲν γὰρ περὶ τὰς ιδέας ὑπόληψις οὐδεμίαν ἔχει σκέψιν ἰδίαν. Ἀριθμοὺς γὰρ λέγουσι τὰς ιδέας οἱ λέγοντες ιδέας, περὶ δὲ τῶν ἀριθμῶν ὅτε μὲν ὡς [20] περὶ ἀπείρων λέγουσιν ὅτε δὲ ὡς μέχρι τῆς δεκάδος ὠρισμένων· δι' ἣν δ' αἰτίαν τοσοῦτον τὸ πλήθος τῶν ἀριθμῶν, οὐδὲν λέγεται μετὰ σπουδῆς ἀποδεικτικῆς.</p>	<p>b)Utrum vero una ponenda est talis substantia aut plures, et quot, oportet non oblivisci, sed reminisci et aliorum negationes (wohl eher 'Aussagen'), quia de pluralitate nichil dixerunt, cum et planum sit dicere.</p> <p>b)Nam circa species susceptio nullam habet perscrutationem propriam (numero enim dicunt species species dicentes, sed de numeris quandoque quidem ut infinitis dicunt, quandoque usque quasi ad decada determinatis; propter quam vero causam tanta pluralitas numerorum, non dicunt cum studio demonstrativo);</p>	<p>c) TR II, Cap. 17. Qua arte invenianda est pluralitas motorum separatorum (Frage nach dem zuständigen Wissen)</p> <p>1073a14, De his igitur quaerere incipientes, quaeramus, <i>utrum ponendum</i> sit, quod <i>una</i> sola sit <i>talīs substantia</i> separata, sicut multi dixerunt et dicunt usque hodie, <i>aut</i> sint <i>plures</i> substantiae separatae. <i>Et</i> si plures sunt, oportet nos quaerere, <i>quot</i> sint numero et qualiter se habeant ad invicem. (gibt es eine solche Substanz oder mehrere?) In quaestione autem ista <i>oportet</i>, quod <i>non obliviscamur</i>, sed diligenter <i>reminiscamur</i> eorum quae <i>alii negotiati</i> sunt („welche das behandelt haben“ – hat Albert hier negationes korrigiert? auch Moerbeke hat negationes für ἀποφάσεις) de ista materia. Tunc enim inveniemus, quod nostra inquisitio est valde necessaria, <i>quia</i> apparebit, quod <i>alii de pluralitate</i> talium substantiarum <i>nihil</i> certum tradiderunt, <i>cum</i> tamen <i>planum sit</i> valde et non difficile invenire modum pluralitatis earum. Planum enim est ex saepius determinatis, quod omne quod movetur per se, habet motorem coniunctum sibi. Est autem certum per antedicta et per visum quamlibet sphaeram habere motum proprium et per se moveri. (jede Sphäre bewegt sich selbst und hat je für sich einen Bewegter; aus deren Vielheit folgt die Vielheit der Bewegter) Cum igitur plura sint in caelestibus per se mota, sicut per se moventur animalia, consequitur necessario multos esse motores. Quod enim quidam Platoniorum dicunt substantias esse separatas non ad mobilia corpora relatas, omnino dictum est praeter rationem philosophiae, quia hoc nulla ratione poterit probari.</p>	<p>d)Thomas, lectio 9 [84124] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 1</p> <p>(Frage nach der Einzigkeit oder Vielheit der Substanzen: 1. Notwendigkeit der Frage, 2. Nachweis der Vielheit, 3. Anzahl, siehe [84134]) Postquam philosophus ostendit perfectionem substantiae immaterialis, hic inquirat de unitate vel multitudine eius. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit necessitatem pertractandi hanc quaestionem, quia ab aliis nihil de hoc determinate dictum est. Secundo ostendit quod sunt plures, ibi, <i>nobis autem ex suppositis</i>. Tertio ostendit quot sunt, ibi, <i>pluralitatem vero lationum</i>.</p> <p>(1)Dicit ergo primo, quod non oportet latere utrum sit ponendum unam solam substantiam talem, scilicet sempiternam, immaterialem, aut plures; et si plures, quot sunt: sed etiam oportet commemorare negationes aliorum, idest quod alii nihil dixerunt, quod sit manifestum et planum, de pluralitate harum substantiarum.</p> <p>d)[84125] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 2</p> <p>(zu den Ideen) Quod sic patet. Ponentes enim substantias immateriales maxime fuerunt qui posuerunt ideas. Opinio autem de ideis secundum id quod sunt, non habet rationem alicuius certae pluralitatis, quia ideae ponuntur omnium rerum quae communicant in aliquo communi. Sed quia ponentes ideas dixerunt eas esse numeros, (Ideen als Zahlen) ex parte numerorum aliqua ratio haberi poterat pluralitatis. Sed tamen de pluralitate numerorum non semper eodem modo disserebant: sed quandoque dicebant species numerorum esse infinitas. Quod quidem verum est, quantum ad ipsam propriam numerorum rationem, quia semper unitas addita, aliam speciem numeri facit. Unde, cum in infinito additio fieri possit in numeris, in infinitum species numerorum multiplicantur.</p>	<p>e)Utrum AUTEM UNAM PONENDUM est TALEM SUBSTANTIAM aut plures, et quot, oportet non LATERE, sed reminisci et aliorum negationes, quia de pluralitate nichil dixerunt QUOD et planum * dicere.</p> <p>QUE ENIM circa YDEAS EXISTIMATIO nullam habet perscrutationem propriam. Numeros enim dicunt YDEAS < dicentes YDEAS > , sed de numeris quandoque quidem ut DE infinitis dicunt quandoque AUTEM < UT usque > ad DECADEM determinatis ; propter quam uero causam tanta pluralitas numerorum, NICHIL DICITUR cum studio demonstratio. *****</p> <p>c)Albert (folgend auf nulla ratione poterit probari.)</p> <p>(auch die Zahlen, von denen die Platoniker reden, haben nichts damit zu tun)</p> <p>1073a17, Similiter autem opinio, quam multi <i>susceperunt circa species</i> ideales, <i>nullam penitus habet propriam</i> philosophiae <i>perscrutationem</i>. <i>Dicunt enim</i>, quod <i>species</i> sunt <i>numeri</i> proportionum quarundam. <i>Sed</i> debentes loqui <i>de numeris</i> ut de principiis primis entium, <i>aliquando</i> loquuntur de numeris <i>quasi in infinitum</i> excrescentibus, <i>aliquando</i> autem loquuntur de eis, ac si numeri principiorum crescant <i>usque ad decada determinate</i>, eo quod denarius surgit progressionem continua ex primis numeri principii simplicibus et compositis; sic enim unitas non est numerus, sed numeri principium, binarius autem simplex numerus est ex duobus simplicibus compositus.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
	b)	<p>c) Albert (<i>nach simplicibus compositus</i>) Propter quod etiam binarium quidam pluralitatem non dicunt, quia ex nullo plurali componitur. Ternarius autem ex una composita parte et altera simplici compositus est. Quaternarius autem primus est, qui ex compositis surgit partibus, et ex his progressionem continua surgit denarius, et ideo primus est limes numerorum; propter quod principia quidam entium usque ad decadem multiplicabant. Et haec est causa, quod etiam Pythagoras in utraque coëlementatione, bonorum videlicet et malorum, decem principia posuit, sicut in PRIMO HUIUS SAPIENTIAE LIBRO determinatum est (<i>Hinweis auf die συστοιχία der Pythagoreer</i>). Quando autem de speciebus locuti sunt, nullum penitus numerum artificiose tradiderunt nec similiter dicunt, propter quam causam tanta sit pluralitas numerorum, cum studio aliquo demonstrativo praeter convenientiam 1073a17, quam nunc diximus de partibus progressionis, ex qua surgit denarius. In illa enim est et simplex primum et simplex primum cum simplici primo et compositum primum cum simplici primo et compositum primum cum composito primo. Quae quaedam variatio videtur esse principiorum, et id quod surgit, esse dixerunt primum perfectum ex omni modo principiorum numerum. (<i>Ende der Diskussion der Zahlen</i>)</p>	<p>d) Thomas (<i>nach multiplicantur</i>) (<i>nach [84125], in infinitum species numerorum multiplicantur; zur Tetraktys der Pythagoreer</i>) Quandoque autem dicuntur species numerorum determinari usque ad decem; et hoc quantum ad numerorum nominationem. Namque omnes numeri supra decem, videntur esse secundum nomen alicuius primi numeri aliquo iterati. Sed non possunt ostendere per determinatam rationem, quare sit tanta pluralitas numerorum, scilicet usque ad decem, et non plus neque minus. Nec est mirum, cum ista determinatio specierum non sit secundum rem, sed secundum nomen. Assignant autem alii hanc rationem, quia numerus denarius generatur ex progressionem numerorum usque ad quaternarium, qui est primus numerus quadratus. Unum enim et duo sunt tria; quibus si tria addantur fiunt sex, quatuor autem additis consurgunt decem.</p>	

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073a23, Ἡμῖν δ' ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ διωρισμένων λεκτέον.	b) nobis autem et ex substantiis divinis (woher hat die <i>Anonyma</i> die göttlichen Substanzen?? Moerbeke lässt sie weg) et determinatis dicendum.	c) 1073a22, <i>Nobis autem</i> non sic procedendum est, sed <i>dicendum</i> relinquitur nobis de numero substantiarum separatarum <i>ex substantiis divinis</i> , (Albert hat sich auf die Übersetzung verlassen) quae <i>determinatae</i> sunt a nobis. Haec enim substantiae sunt corpora divina et immortalia, quae caelestia vocantur, quae omnia moveri iam probavimus per seipsa, ita quod principia sui motus habent in seipsis. (das war aber soeben recht eingeschränkt worden; die Kraft sekundärer Substanzen ist nur 'passiv,' sie wird empfangen von der ersten Substanz, die <i>actus purus</i> ist, und leitet sie weiter) IAM autem determinatum est a nobis, quod id quod est <i>principium et primum omnium entium, est immobile et secundum se et secundum accidens</i> . Dictum est <i>enim</i> , quod hoc est <i>movens</i> motum illum qui inter omnes <i>motus</i> est <i>unus</i> et <i>simplex et sempiternus</i> , et hic est motus quem vocant diurnum, qui non dicitur unus et simplex, quod non habeat partes, sed ideo dicitur unus et simplex, quia uniformis est et aequalis per totum. Et ideo dicitur <i>primus</i> , quia causa est omnium aliorum, et suus motor est prima causa universi entis secundum Peripateticos, quia, sicut diximus, omne <i>quod motum est, necesse est moveri ab aliquo</i> . (da ist jedenfalls wieder der Beweger des Fixsternhimmels gemeint)	d) [84126] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 3 (2) Deinde cum dicit <i>nobis autem</i> ostendit, quod necesse est esse plures huiusmodi substantias. Et circa hoc duo facit. Primo resumit quod ostensum est de primo principio dicens, quod, cum alii nihil dixerint demonstrative de pluralitate substantiarum separatarum, nobis dicendum est de hoc per ea quae sunt supposita et determinata prius. Dictum est enim supra, quod primum principium entium est quoddam quod non movetur, neque secundum se, neque secundum accidens, sed movet unum motum, qui est primus et sempiternus. Quia enim omne quod movetur, necesse est ab aliquo moveri, ut probatum est in octavo physicorum, necesse est, quod primum movens sit omnino immobile, et sempiternus motus sit a sempiterno motore, et unum motum ab uno motore. (beim <i>primum principium entium</i> nicht ganz klar, ob Fixsternhimmel oder 'das erste Bewegende', also Gott)	e) Nobis autem EST ex SUPPOSITIS * et determinatis dicendum.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073a23 Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ καὶ τὸ πρῶτον τῶν ὄντων ἀκίνητον καὶ καθ' αὐτὸ καὶ κατὰ [25] συμβεβηκός, κινῶν δὲ τὴν πρῶτην αἰδίον καὶ μίαν κίνησιν· ἐπεὶ δὲ τὸ κινούμενον ἀνάγκη ὑπὸ τινος κινεῖσθαι, καὶ τὸ πρῶτον κινῶν ἀκίνητον εἶναι καθ' αὐτό, καὶ τὴν αἰδίον κίνησιν ὑπὸ αἰδίου κινεῖσθαι καὶ τὴν μίαν ὑφ' ἑνός,	b)Principium enim est primum entium est immobile et secundum se et secundum accidens, movens enim primum sempiternum et unum motum; sed quoniam quod motum est necesse ab aliquo moveri, et primum movens immobile esse secundum se, et sempiternum motum a sempiterno moveri et unum ab uno,	c)1073a26, <i>(nach moveri ab aliquo)</i> <i>Et id quod est movens primum motum, necesse est immobile esse, quia aliter iretur in infinitum in moventibus et motis. Et iterum, sicut diximus, necesse est sempiternum motum a sempiterno motore moveri, et unum motum simplicem necesse est ab uno motore simplici moveri, qui per essentiam movet.</i> Et forte aliquis dicet, quod substantia separata non relata ad motum et mobile, est ante substantiam relata ad motum et mobile, et ideo prima causa debet poni non movens, sed efficiens tantum, sicut dixit Plato. <i>(Einwand: prima causa ist nur efficiens, nicht movens)</i> Adhuc autem, quia primae substantiae separatae immediatius coniungitur intelligentia, quae est etiam substantia separata, quam caelum, quod est substantia corporea, et sic a primo simplici non immediate est motus et mobile, sed substantia separata immobilis. Et forte adhuc addat, quod ab uno primo simplici non debet esse immediate nisi unum simplex. <i>(vom ersten einfachen Einen kann unmittelbar nur ein wiederum einfaches Eines hervorgehen)</i> Motor autem secundus et mobile secundum duo sunt, et haec non immediate debent exire a prima substantia simplici, et ideo congruentius est a prima substantia esse substantiam intellectualem et postea mediante illa alia causari. <i>(von der prima substantia geht zuerst eine substantia intellectualis aus und von dieser der Rest)</i> Adhuc autem, quia immediatius causatum primae causae videtur debere esse similis; nihil autem similis est primae substantiae quam intelligentia; et sic illa immediate debet causari a prima substantia.	d) ***** Albert <i>(nach debet causari a prima substantia)</i> <i>(Contra:)</i> Ad haec omnia et infinita similia quae obici possunt et a Platone obiecta sunt, una est responsio Peripateticorum, quod istae rationes omnes topicae sunt sive dialecticae et vanae in prima philosophia et forte sophisticae et in errorem inducentes, quia ponere primam substantiam non moventem est eam ponere otiosam, sicut ostensum est SUPRA et in VIII PHYSICORUM. Et ponere eam otiosam est ponere, quod aliquando movetur de otio ad actum. <i>(wenn die erste Substanz nicht bewegend wäre, würde sie gelegentlich ruhen und müsste sich aus der Ruhe zur Tätigkeit verändern)</i> Aut oporteret dicere, quod semper esset sicut dormiens et quod non esset optimum, quia probatum est, quod optimum est in actu et non in habitu. Adhuc autem, si daremus, quod ageret formas et non moveret, oporteret dicere, quod aut illae formae quas ageret, essent per se actu existentia, quod SUPRA improbatum est, ubi ostendimus, quod nihil fit nisi compositum, aut oporteret dicere, quod ageret composita ex materia et forma. <i>(was heisst agere formas?? hervorbringen, erzeugen??)</i> Et tunc oporteret dare, quod materia moveatur, et si movetur, oportet, quod aliquid moveat eam, quod sit corpus motum, et illius motus corporis erit ante motum materiae ad motum, et tunc redibit, quod ipsa primo movet caelum. Quod enim QUIDAM dicunt, quod causat angelos et postea orbes, probari per demonstrationem non potest. <i>(hier die Engel; etwas verursacht die Engel und dann die Sphären)</i>	e)Principium QUIDEM enim et primum entium est immobile et secundum se et secundum accidens, movens UERO primum sempiternum et unum motum. Quoniam AUTEM quod MOUETUR necesse ab aliquo moveri, et primum movens immobile esse secundum se, et sempiternum motum a sempiterno moveri et unum ab uno. ***** c) Albert <i>(nach probari per demonstrationem non potest)</i> Et ideo hoc dicere est praeter philosophiam dicere, et contra hoc non disputamus nec disputare possumus, et ideo rationes tales topicas refutamus. Unde substantia separata, non relata ad motum et mobile, nulla esse potest secundum rationem philosophicam, nec motum aliquid est ante motum localiter. Et ideo ratio nihil dicit, nisi quod corpus motum primum immediatum sit substantiae primae moventi. Et licet intelligentia, secundum quod est intelligentia, magis similis videatur substantiae primae quam corpus, tamen intelligentia proportionata secundo mobili non tantum accedit ad primum movens quantum mobile primum, quod proportionatum est substantiae primae moventi. Et similiter, licet primum movens sit unum simplex, tamen id quod est ab eo, non est unum simplex, sed est corpus compositum, quia si simplex esset penitus sicut ipsum, non esset distinctum ab ipso. Sed bene concedendum est, quod est unum solum, et hoc est proximum actui primo et puro, et hoc est corpus non nisi in potentia ad ubi existens, et motor illius est substantia prima secundum Peripateticos, sicut diximus. Et ideo etiam illud animal esse dixerunt (1072b29), et bene potest esse, quod erraverunt in hoc, tamen sic dicunt, et haec quam diximus, est ratio ipsorum.

Aristoteles

Translatio Anonyma

Albertus Magnus

Thomas von Aquin

Moerbeke

c)(1. zum ersten *Beweger*, als *animal*; nicht zu vergleichen mit Gott, sondern eben rein peripatetisch; 2. zu den Substanzen, die die Sphären bewegen)

1073b1, Sub ista autem substantia multas esse dicunt substantias moventes diversas sphaeras consequenter ordinatas, quae omnes respiciunt ad primam substantiam sicut servi ad dominum, et ideo omnes obtinent in communi motum, qui est proprius primae substantiae, qui est motus diurnus, velocior et simplicior omnibus motibus caelorum. De hoc tamen in sequentibus subtilius declarabitur; modo enim non inquirimus, nisi an plures substantiae sint separatae et moventes.

1073b3, Et quia plures constat esse, sicut iam probavimus, quaeremus, qua arte et qua ratione possimus pervenire ad numerum et ordinem earum. (Ende TR II, Cap. 17; vorgehend auf 1073b3; Cap. 18 setzt rückgreifend bei 1073a27 ein)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073a27 ὁρῶμεν δὲ παρὰ τὴν τοῦ παντὸς τὴν ἀπλὴν φορᾶν, ἣν κινεῖν φαμὲν [30] τὴν πρώτην οὐσίαν καὶ ἀκίνητον, ἄλλας φορὰς οὐσας τὰς τῶν πλανήτων αἰδίους (αἰδίου γὰρ καὶ ἄστατον τὸ κύκλω σῶμα· δέδεικται δ' ἐν τοῖς φυσικοῖς περὶ τούτων),	b) videmus autem preter universi simplicem ferentiam, quam movere dicimus primam substantiam et immobilem, alias ferentias quas-cumque planetarum sempiternas (sempiternum enim et instabile circulo corpus; ostensum est autem in Physicis de hiis),	c) TR II, Cap. 18. Quod necesse est planetarum motus a diversis esse motoribus, quorum quilibet est substantia quaedam separata et immobilis motu, quem movet (zu den Bewegern der Planeten; es scheint, dass Albert hier auf 1073a28 zurückgreift, nachdem er sich bereits vorher zu 1073b1 geäußert hat) 1073a27, Videmus autem etiam oculis corporalibus praeter illam ferentiam circularem quam dicimus motum sive ferentiam universi, quae est simplex et uniformis et dicimus eam moveri a prima substantia immobili, alias multas ferentias sive motus circulares sempiternos, sicut sunt motus planetarum, qui sunt sempiterni. Circuli enim corporis caeleste sempiternum est et instabile, quod numquam quietem interponit in regyratione, sicut facit reflexus motus in recto, sicut ostendimus in VIII Physicorum. (die Bewegungen und Kreise der Planeten sind verschieden) Quod enim planetarum motus et circuli diversi sint, probatur ad visum, quia videmus, quod non possunt in una continua superficie esse mota, quorum unum est tardius alio, eo quod, sicut in VI PHYSICORUM probatum est, tardum dividit magnitudinem. Motus autem planetarum sunt in tarditate valde diversi. De causa autem huius tarditatis, sive hoc sit ideo, quia motor velocioris nobilior sit quam tardioris, sive etiam ideo sit, quia tardior est maioris quantitatis circuli quam velocior, (die Planeten bewegen sich verschieden schnell, entweder weil der schneller Bewegende ehrwürdiger ist als der langsamer Bewegende oder weil die langsamer Bewegten quantitativ grösser sind) non curamus hic, quia non quaerimus hic causam, sed solum hoc quod inferiores velociore videmus superioribus. Et ideo in orbe uno revolvi omnes planetae non possunt, sed in multis et in tot vel pluribus quot sunt ipsi planetae qui revolvuntur.	d) [84127] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 4 1073a27, Deinde cum dicit videmus autem secundo ostendit, quod post primum principium necesse est ponere plures substantias immateriales sempiternas; dicens, quod praeter simplicem motum localem universi, qui est motus diurnus, quo totum caelum revolvitur, et est uniformis, et est simplicissimus, quem motum causat prima substantia immobilis, videmus aliquos motus locales planetarum, qui etiam sunt sempiterni, quia corpus circulare, scilicet caelum, est sempiternum: unde sempiternitas motus non tollitur per corruptionem mobilis. Et est instabile, idest non potest quiescere: unde motus iste non intercipitur quiete. Et ista probata sunt in scientia naturali, tam in libro physicorum quam in libro de caelo. Unde necesse est quod quilibet horum motuum moveatur a motore per se immobili et a substantia sempiterna.	e) Videmus autem preter universi simplicem LATIONEM, quam movere dicimus primam substantiam et immobilem, alias LATIONES EXISTENTES planetarum sempiternas. Sempiternum enim et instabile CIRCULARE corpus; ostensum est autem in Physicis de hiis.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1073a32 ἀνάγκη καὶ τούτων ἐκάστην τῶν φορῶν ὑπ' ἀκινήτου τε κινεῖσθαι καὶ ἀύτην καὶ αἰδίου [35] οὐσίας. Ἡ τε γὰρ τῶν ἄστρον φύσις αἰδίου οὐσία τις οὐσα, καὶ τὸ κινεῖσθαι αἰδίου καὶ πρότερον τοῦ κινουμένου, καὶ τὸ πρότερον οὐσίας οὐσίαν ἀναγκαῖον εἶναι.</p>	<p>b)necessarium harum quamlibet ferentiarum ab immobili moveri secundum se et sempiterna substantia. Si enim astrorum natura sempiterna quedam est, et movens sempiternum et prius moto, et prius substantia substantiam esse necesse est.</p>	<p>c)1073a36, <i>Necessarium autem est quamlibet harum ferentiarum sive circulationum moveri a quadam substantia separata quae sit immobilis secundum se et sit sempiterna. (jede dieser Bewegungen braucht einen eigenen unbeweglichen und ewigen Bewegter)</i> Et huius quidem necessitatis causa et ratio est, quia <i>si astrorum ipsorum natura sempiterna quaedam natura est, oportet, quod et movens ea sit sempiternum, quia sempiternae naturae sempiternus est motus. Aut oportet ponere, quod esset otiosa, ex quo facta est ad motum et salutem eius in motu, sicut in ANTEHABITIS est ostensum. Haec autem natura movens est prius moto, sicut omne movens prius est quam id quod movetur ab ipso, non quidem prius tempore, sed prius est, sicut causa prior est causato, quia motor est causa motus et mobilis, quod movetur, quamvis duratione temporis simul sit cum ipso. Hoc autem in SEQUENTIBUS ostenditur. (und dieser Bewegter ist eine Substanz)</i> Eadem autem necessitate probatur, quod motor ille qui est <i>prior</i> eo quod movetur, si id quod movetur est <i>substantia</i>, quod et ipse <i>necessario est substantia</i>, quia substantia non causatur nisi a substantia. Nec umquam potest esse accidens principium substantiae, sed e converso substantia est principium accidentis, sicut saepe in ANTEHABITIS est probatum. Ex quo igitur hoc sic necessarium est, tunc <i>palam est, quia tot necesse est esse substantias moventes et secundum naturam sempiternas et immobiles secundum se et quae sint sine dimensione, eo quod nec sint corpora nec virtutes in corpore, quot sunt perpetuo mota corpora propter iam inductam causam.</i> Haec enim demonstratio sumitur ab effectu proprio et essentiali et convertibili.</p> <p>c) 1073a36, <i>Palam igitur est ex his quae dicta sunt, quia sunt in numero quodam substantiae separatae plures et quod harum quaedam est prima et quaedam sunt secundae et quaedam tertiae, et sic sunt in diversis ordinibus, sicut ordinantur sphaerae eorum quae moventur.</i></p>	<p>d)[84128] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 5 Quod quidem ideo necesse est, quia astra sempiterna sunt, et substantiae quaedam sunt: unde oportet quod movens ea, etiam sempiternum sit et substantia: <i>(wie bei Albert)</i> movens enim est prius moto; et quod est prius substantia, necesse est esse substantiam. Unde manifestum est quod necesse est, quot sunt lationes astrorum, tot esse substantias, quae sunt naturaliter sempiternae, et secundum se immobiles et sine magnitudine, propter causam supra assignatam, quia scilicet movent tempore infinito, et sic per consequens virtute infinita. Manifestum est igitur, quod sunt aliquae substantiae immateriales secundum numerum motuum astrorum, et quod earum etiam ordo est secundum ordinem eorumdem motuum.</p>	<p>e)NECESSE ET harum < LATIONUM UNAMQUAMQUE > ab immobili moveri secundum se et sempiterna substantia. * < Astrorum enim > natura sempiterna SUBSTANTIA quedam ENS, et mouens sempiternum et prius EO QUOD MOUETUR, et QUOD prius substantia substantiam esse necesse est.</p>

TR II, Cap. 19. Et est digressio declarans, qualis sit natura substantiarum separatarum inferiorum, quae sunt post primam substantiam ([was ist die Natur dieser sekundären Substanzen nach der ersten Substanzen?](#))

1073a34

Hoc igitur sic habito oportet primo inquirere, quales secundum naturam sint istae substantiae et qualiter se habeant ad primam substantiam et ad invicem. Quaerentes autem, quales sint secundum naturam, quaeremus, ([d. h., sind sie einfach oder zusammengesetzt? sind sie völlig unbeweglich? sind sie in irgendeiner Weise teilbar?](#)) an sint simplices an compositae et an sint immobiles omnino sicut prima substantia et an sint divisibiles per aliquem modum. ([dass es Intellekte oder Intelligenzen sind, ist klar](#)) Quod enim sint intellectus quidam sive intelligentiae, facile probatur, quia principiorum moventium in motu illo quo per se moventur ea quae moventur, id quod movet ratione boni simpliciter, est intellectus, sicut in ANTEHABITIS est ostensum. Constat autem sphaeras omnes a se moveri et moveri gratia boni, quod simpliciter est bonum. Ergo moventia eas sunt intellectus. Cum autem omnis intellectus sit activus vel speculativus et speculativus nihil moveat, oportet istos intellectus activos esse, et hoc quidem est verum. ([es sind nicht spekulative Intelligenzen sondern aktive](#)) Adhuc autem, cum omnis intellectus activus totum illud moveat quod ambit instrumentum motus eius, oportet, quod quilibet istorum intellectum totum illud moveat quod continet sphaera ipsius. Omnis autem sphaera, sive sit superior sive sit inferior, continet totam materiam activorum et passivorum. Ergo quilibet istorum intellectuum movebit et aget universaliter in tota natura generabilium et corruptibilium, et hoc pro certo est verum et necessarium. Adhuc autem, cum omnis intellectus agens eius quod agit, praehabeat formas, quia aliter ageret casu et non attingeret finem, oportet, quod quilibet istorum intellectuum plenus sit formis eorum quae agit. Et hoc est quod DICITUR, quod *intelligentia plena est formis*. ([sie enthalten auch alle nötigen Formen für ihr Tun](#))

([sind sie deshalb zusammengesetzt?](#)) Videtur autem ex his forte alicui intelligentias compositas esse, quia formae non insunt alicui, nisi sit compositum, adhuc autem quia dicitur, quod ex intelligentiis quaedam sunt quae habent formas magis universales, et quaedam sunt quae habent formas magis particulares, et talium formarum habitus non videtur esse posse sine compositione.

([Antwort](#)) Sed ad haec et similia omnia leve est solve, si SUPRA dicta bene in mente habeantur. Diximus enim, quod substantia separata, quae est causa rerum, praehabet res sicut principium et causa. ([die Substanz hat die Dinge in sich als Prinzip und Grund, sozusagen virtuell; Proklos](#)) Et tale principium non praehabet formas rerum secundum se distinctas, sed potius praehabet eas virtute, quia quanto ipsum simplicius est et prius, tanto virtus

eius ambit plura, sicut virtus luminis solis et sicut virtus spiritus, qui est in spermatibus et seminibus. ([wieder Lichtmetapher](#)) Et illud principium non habet formam additam sibi, sed ipsa essentia eius est forma omnium illorum. Et illustratio procedens ab ipso in corpus motum facit motum distensum in corpore, et in illo incipit diversificari virtus eius, sicut virtus luminis solis multiplicatur in his quibus incidit. Et licet ipsum lumen in sole unum sit et indivisibile in quolibet puncto solis, tamen secundum quod magis distat ab ipso, dividitur plus et plus. Et quod incidit uni, quod illuminatur, non est idem quod incidit alii quod etiam illuminatur. Et sic est in virtute et lumine istorum intellectuum agentium. Sic enim sunt indivisibiles in ipsis substantiis indivisibilibus, sed virtus expansa in corpus motum in partibus moti est diversa et magis diversificatur, quando per motum incidit materiae generabilium et fit in tantum diversa, quod id quod percipit unum, non est idem quod percipit reliquum. Unde patet, quod ex his formis nulla inducitur compositio in motoribus separatis. Et quod dicitur una universalis et alia particularis, non est ideo dictum, quod universalium et particularium sint receptivi intellectus isti, sed potius dicitur universalis sicut virtus plus ambiens, sicut est virtus sphaerae superioris ad inferiorem, et dicitur particularis sicut virtus sphaerae magis determinatae ad materiam. In talibus enim habent se in similitudine quadam formarum ad invicem sicut prima et secunda. Sicut enim videmus formam generis non coartatam nec determinatam, sed simplicem, et illam dicimus esse differentiam primi generis, quod est generalissimum, ([der Gegenstand überhaupt? das Etwas schlechthin? das Seiende als Seiendes??](#)) et sub ipsa accipimus aliam differentiam, et in illa est virtus primae differentiae et est magis coartata, et sub his accipimus iterum tertiam, in qua sunt duae praecedentes iterum determinatae, et ita accipimus usque ad ultimam, quae non potest plus coartari: ita est de formis motorum et motuum. Omnes enim movent ad esse, sed sicut ordinantur esse, vita, sensus et ratio et intellectuale mortale, ita ordinantur formae illae. Unde quaelibet earum est simplex, sed quia secunda manat ex prima et tertia manat ex prima et secunda et sic de aliis est descendendo et quia sic inferioris motoris lumen et forma determinatur, dicitur habere particulariores formas quam superior. Sed ex omnibus his nulla inducitur compositio sicut nec in formis, ut dictum est. ([es gibt eine Reihenfolge oder Stufung des Bewegenden in einer Hierarchie, jedes gibt seine Formen an das Untere weiter \(Proklos\); so ist jedes Bewegende für sich nicht zusammengesetzt](#))

([anderer Einwand zu Gunsten der Zusammensetzung: als Empfänger ist die Substanz zusammengesetzt](#)) Sed ex alia quadam ratione multis videntur esse compositae. Dicunt enim, quod et verum est, quia omne quod est citra primam substantiam, est recipiens a substantia prima; recipiens autem et receptum dicunt quandam compositionem. Et ad hoc obiecerunt Pythagorici dicentes, quod post monadem est dyas, attribuentes monadem primae substantiae, quae vere una est, in qua nullus est numerus, dyadem autem

secundae et deinceps substantiae, et sic videtur omnis secunda substantia esse composita. Et quod maxime multos et magnos hic ad hoc induxit, est hoc quod omnis secunda substantia reflectitur super seipsam. ([jede Substanz reflektiert auf sich selbst: wie ist 'reflektieren' gemeint? vielleicht das Sich-auf-sich-zurückwenden bei Proklos?](#)) Omnis autem intellectus reflexus super seipsum est compositus, quia aliud est in eo quod reflectitur, et aliud super quod reflectitur. Fiunt ergo duae naturae, et sic est composita intelligentia, ut videtur.

Et hoc concedunt multi, praeter hoc solum quod non dicunt in intelligentia esse duas naturas, sed unam, duplicem secundum duplex esse, quod habet; est enim intelligentia, sicut dictum est, ambiens et movens corpus, quod est orbis caeli. ([die bewegenden Substanzen haben ein doppeltes Sein: 1. als Intelligenz, 2. als Bewegendes](#)) Unde secundum quod est intelligentia, reflectitur super seipsam, secundum quod movet, sicut dico, quod ars, secundum quod est ars, reflectitur super se, secundum quod movet instrumentum. Formalitas enim artis convertitur ad instrumentum, quando movet ipsum, et secundum quod movet, sic producitur in materiam et quodam tactu metaphorico tangit eam. Et ideo ibi habet esse aliquantulum magis materiale quam in seipsa. Et est simile de lumine, quod est una quidem essentia in se et secundum quod tangit superficiem colorati, et tamen habet duplex esse, et formale ipsius convertitur super materiale ipsius. ([es ist wie beim Licht, das an sich eine Natur hat und einer andere, je nachdem, auf welche Oberfläche es fällt](#)) Et ideo illa obiectio non probat ex duplici essentia constare intelligentiam, sed habere duplex esse in essentia una. ([das ist schon etwas heikel; erinnert an Trinitätsprobleme](#))

TR II, Cap. 20. Et est digressio declarans exitum ([meint das πρόοδος? oder Werden, Entstehen?](#)) intelligentiarum in esse a causa prima et exitum caelorum in esse ab intelligentia et causa prima

Haec autem intelligentia secunda et deinceps ordinis se habet ad primam causam sicut causatum ad causam. ([diese zweiten Substanzen \(Gestirngötter\) sind jedenfalls erzeugt, aber nicht so, wie Dinge aus der Materie erzeugt werden; kein Herausführen aus einer Möglichkeit](#)) Licet enim causae efficientis non sit nisi educere formam de materia in his quae habent materiam, tamen in his quae nullam habent materiam, causalitas causae primae est substantiare secunda et fundare, quia cum intelligentia, sicut dicunt Peripatetici, sit forma caeli et motor, non educitur de ipsa potentia, quia non est generabile caelum, et quamvis poneretur esse generabile, non tamen ex ipso educeretur, quia non est intelligentia forma et substantia, quae sit in materia, sed potius corpus non aptatur ei, nisi ut sit instrumentum motus, et non aptatur ei tamquam necessarium ad esse talis substantiae, quia intelligentia ad esse suum corpore non indiget. Est igitur intelligentia id quod in esse fundatur a luce primae causae, sicut lumina stellarum constituuntur a lumi-

ne solis. Haec autem lux primae causae aptat sibi caelum secundum, super quod est irradiatio formarum eius, et per ipsum et per se irradiat super omne illud quod continet caelum eius. Et ideo lux prima influit super secundam, et illuminatio illa fundat eam in esse, (durch ihr Leuchten erzeugt das erste Licht das zweite) quia illuminatio illa, cum sit activa et activi intellectus, universaliter est causam esse, et id quod convenit secum in esse, est causatum primum; quod autem fluit a causa prima, secundum quod est movens et formam activam iam invexit mobili suo, quod movetur ab ipsa, est caelum secundum, quod movet intelligentia secunda.

(Voraussetzung der Peripatetiker dafür ist, dass die erste Materie je schon war, nicht irgendwann erschaffen wurde) In omnibus enim his advertendum est, quod omnes Peripatetici conveniunt in hoc cum Stoicis et maxime cum Platonis, quod materia prima non exiverit in esse per causam aliquam generantem vel moventem, sed quod sit perpetua. Peripatetici autem dicebant, quod movens primum dupliciter consideratur, in se videlicet, et sic est lux et intellectus activus, nihil supra lucem et intellectum existens. Consideratur etiam ut causans, et ex parte illa metaphoricè attingit materiam, et quodammodo incorporatur, sicut intellectus artificis in se lux est et ex parte, qua movet, incorporatur forma et lux artis corporeis instrumentis. Quod igitur est a causa prima, prout ipsa est lux immensa in se existens et lucem emittens, est intelligentia primi ordinis post eam. Quod autem fit ab ipsa, secundum quod est tangens materiam, est caelum primum, (die erste Intelligenz erzeugt, auftreffend auf die Materie, den ersten Himmel) quod ipsa per suam formam agentem movet. Primo modo enim considerata est ipsa actus et secundo modo considerata est potentia activa mixta materiae. Et similiter intelligentia primi ordinis sub causa prima habet hanc duplicem considerationem, et in se quidem, prout est lumen causatum a causa prima, irradiat ab ea lumen intelligentiae, cui iungitur irradiatio causae primae, et quod sic fit duplici irradiatione, magis est determinatum et contractum, quam quod fit ab uno lumine simplici. Unde quod sic fit a duplici lumine, est intelligentia secundi ordinis, quae secunda est sub prima. (die zweite Intelligenz entsteht durch eine doppelte Bestrahlung) Et ex illa ex parte illa qua attingit materiam, iterum procedit suum caelum, quia ex parte illa est potentia, sicut ante dictum est. Et sic causant omnes intelligentias et omnes orbis. (so entstehen die Intelligenzen und Sphären)

Hunc autem modum causandi Peripatetici de natura accipiunt, quia, sicut dicitur in VIII PHYSICORUM, in his quae per se moventur, id quod fit in mundo maiore, simile est ei quod fit in mundo minore, hoc est in animali perfecto, quod movetur per se motu locali. (Vergleich mit Vater) In animali autem illo videmus, quod virtus formativa, quae est in semine, et est similitudo animae et intellectus activi, in quantum est ab anima patris, et est mixta umori seminis, in quantum est materialis. Et ex ipsa quidem, in quantum est lux et similitudo animae patris, secundum omnes vires ani-

mae patris procedit et educitur anima nati, quae est lux corporis; in quantum autem est materialis, quod fit ab ipsa, est corpus secundum diversitatem organorum.

Et si quis obiciat, quod in caelo non proceditur a potentia ad actum, eo quod caelum est ingenerabile: dicunt Peripatetici, quod hoc non obstat, quin talis sit ordo causandi. Si enim demus, quod sol semper stetit et stabit in hemisphaerio, tamen per hoc non tolleretur, quin sol sit causa diei. Et similiter vestigium pedis in pulvere semper causatur a pede, quamvis positio pedis in pulvere non praecedat vestigium. Et sic est in multis. Unde licet talis status mundi in intelligentiis et orbibus qualis nunc est, secundum omne tempus fuerit sicut nunc, tamen per hoc non excluditur causalitas, quin unum secundum esse causetur ab alio, et semper inferius causatur a suo superiore.

(Einwand bezüglich causa prima) Adhuc autem, si quis obiciat, quod prima causa, quae supra nomen est, non reflectitur supra se, sicut dictum est in ANTEHABITIS, et ita videtur, quod numquam attingit materiam, quia si attingit, videbitur duplex esse habere, sicut habent aliae intelligentiae, et hoc supra negatum est:

(Antwort) dicendum, quod hoc est verum secundum Platonis et etiam secundum illos qui ponunt intelligentias alias esse substantias quam animas caelorum, sed secundum illos qui dicunt easdem esse substantias et animas caelorum et intelligentias, non est ita, quia lux primae causae simplex est et pura. Et ideo cum attingit materiam, non recipit obumbrationem, sed vincit eam et vincendo terminat ad esse instrumenti sui, quod est caelum primum. (der erste Grund bestimmt die zweite Substanz, den ersten Himmel, zu seinem Instrument) Cum autem irradiat ad constitutionem intelligentiae primi ordinis, hoc fit per actum, qui est compositi, et est actus primae causae in orbe primo. Et ideo fit, quod id quod fit per huiusmodi irradiationem, est ordinis inferioris, quam ipsa sit. Sicut etiam in homine actus generationis est actus coniuncti, et tamen id quod in genitura est similitudo animae, pertingit in esse animae, et quod in genitura est mixtum cum umore et inviscatum ei, facit constitutionem membrorum, et ideo fit, quod filius frequenter dissimilis est patri ex parte corporis.

(der erste Grund strahlt über alles, was ist. – da schien mir die „Schau“ in Plotin, III 8, eigentlich besser!) Iste igitur est modus quo et intelligentiae et orbis causantur a causa prima, et ex isto ordine patet, qualiter prima causa irradiat super omne quod est, quia universitatem materiae continet suus orbis, et tamen lumen eius est id cui coniungitur radius intelligentiae secundi orbis, et cum ille inferior sit, iungitur sibi et determinat ipsum. Et iste sic duplicatus radius iungitur inferiori et iterum magis determinatur, et sic fit processus descendendo usque ad materiam generabilem, in qua per qualitates et formas materiales maximam recipit determinationem. (absteigende

Reihe von Bestimmung) Talis igitur secundum Peripateticos est exitus in esse intelligentiarum et orbium, et per hoc patet, qualiter quaelibet intelligentia individuatur per suum orbem et non per aliud. (und das sollen die Peripatetiker gesagt haben. Aristoteles ist aber jedenfalls nicht mit dabei)

TR II, Cap. 21. Et est digressio declarans modum, per quem una intelligentia est ab alia

In hoc autem ordine advertendum est, quod semper superior influit inferiori, (der müsste dann eben schon sein) et id quod influit, est suum lumen essentialiter et est totum bonum et desideratum intelligentiae inferioris, et tamen, quia fons totius luminis et esse est prima causa, ideo illa est quae amatur proportionaliter a qualibet, et ipsa immittit se cuilibet, quantum quaelibet potest suscipere de ipsa. Et haec est causa, quod omnes quotquot sunt, obtinent motum, quem ipsa movet, qui est diurnus, ita quod ille motus etiam est in sphaera activorum et passivorum in omnibus elementis mobilibus. Unde etiam mare influit et refluit ad motum circuli, quantum potest. (und wie steht es mit der Erde? :) Terra autem, quia immobilis est, moveri non potest, et ideo ipsa sola inter simplicia corpora in hoc ordine est mota, non movens, et in hac deficit virtus primi motus. De hoc autem diximus in VIII NOSTRORUM PHYSICORUM. Et cum quaelibet ab altera accipiat secundum ordinem, ita quod inferior ab omnibus superioribus, tamen acceptum nec est compositum neque est inducens compositionem. Et huius causa est, quam diximus in ANTEHABITIS, quia videlicet, quando forma posterior fluit ex forma praecedenti una vel pluribus, illae formae praecedentes non sunt in sequenti nisi secundum modum virtutis et potentiae, et essentia manet simplex, (eine Form in einer unteren Ordnung ergibt sich aus der oberen, insofern sie in der oberen nur der Möglichkeit nach da ist, so bleibt die obere einfach) sicut esse est in vita et vita in sentire et sentire in ratione et huiusmodi; et sic virtus omnium membrorum est in spermate, quod exit de membris. Et in sequenti quidem semper fit determinatio maior et maior, sed tamen nulla est essentialium compositio, quia aliter differentiae omnes essent compositae. Adhuc autem, cum sic accipit inferior a superiore bonitatem et lumen, per hoc accedit ad conformitatem superioris, et quanto plus conformatur superiori, tanto fit magis simplex et magis una et indivisibilis. Et ideo omnis intelligentia dicitur esse substantia, quae non dividitur.

(zwei Gleichnisse dafür) Modus autem istius acceptionis qua una sic ab alia accipit et omnes accipiunt a prima, per duo similia satis pulchre ab his qui praecesserunt nos, philosophis, est ostensum. Et unum quidem exemplum est in artificibus diversis, quae accipiuntur sub uno, sicut est frenifativa et gladiatoria et scutaria et equestris et huiusmodi sub militari, quae utitur omnibus his; omnes enim illae in formis, quas inducunt in materiam, respiciunt ad militarem, et una respicit ad aliam, sicut frenifatrix ad equestrem.

Et sic se habent intelligentiae moventes et orbis ad invicem. [\(militärische Hilfsdienste sind aufeinander abgestimmt; erinnert an Heidegger, Verweisungszusammenhang, wie auch das nächste Beispiel\)](#)

Aliud autem simile est in regimine civitatis, in quo omnes qui in aristocratia sunt et qui in timocratia, respiciunt ad regem. Similiter autem faciunt et qui sunt in officiis et artium communicationibus, et respiciunt ad se una ad aliam, sicut officiorum communicatio ad timocratiam et timocratia ad aristocratiam et aristocratia ad regnum sive ad regem, ita quod semper superior informat inferiorem. Et ideo fit, ut in tali ordine illae quae sublimissimae sunt et liberaliores, actum suum non habeant determinatum in materia aliqua, sed est universalis earum influentia secundum optimum felicitatis actum, [\(bonum commune, Gemeinwohl\)](#) sicut militaris se habet ad inferiores et regnum se habet ad alias potestates. Cum enim aliae potestates determinatae sint in quadam sollicitudinis parte, sicut in materia determinantur frenifatrix et gladiatrix, regnum consistit in speculatione et continentia totius, sicut militaris omnibus utitur et non habet determinatam materiam aliquam. Hoc autem ideo non est dictum, quod aliqua sit influentia superioris super inferiorem nisi per motum corporis animati secundum Peripateticos, sed quia animatum primum indeterminatas et universalissimas influit et exsequitur formas et illae determinantur ad materiam plus et plus, secundum

quod magis et magis descendunt ad materiam hanc et illam. Si autem est aliqua alia irradiatio superioris super inferiora, sicut dixit Plato et sicut dicunt theologii, illa per rationem investigari non potest, sed oportet, quod ad illam investigandam ponantur alia principia ex revelatione spiritus et fide religionis. [\(für Weiteres genügt die Vernunft nicht, sondern da braucht es noch die Offenbarung des Geistes und den religiösen Glauben. – Das ist nun aber ein starkes Stück. Es scheint, dass Albert hier sehr wohl für die strikte Trennung von Philosophie und Offenbarung ist, aber zu Gunsten der Offenbarung\)](#)

Et de hac non est loquendum in philosophia Peripateticorum, quia cum eis ista scientia non communicat in principiis. Quamvis autem talis irradiatio fiat per actum coniuncti, tamen quia actus ille est intelligentiae et primi motoris ut moventis, ideo semper pertingit ad formam moventis, sicut SAEPE diximus, quantum possibile est recipere formam moventis illi quod movetur.

[\(Resultat: das Einfache des einfachen ersten Grundes zerteilt sich in die Vielheit der Sphären, die Instrumente der Weiterleitung der Bewegung sind\)](#) Ex his autem iam patet, quod id quod est indivisibile et simplex in causa prima et in intelligentia, protensum et extensum fit in quantitate orbis,

qui est instrumentum motus, in partes ipsius ascendentes et descendentes in motu. Et ideo divisibiliter diffunditur in inferiora, et id quod de ipso accipit unum, non est id quod de ipso accipit alterum. Et haec est vera causa, quare oportuit produci orbis, qui essent instrumenta motuum superiorum; et ut undique materiam aequaliter respicerent, oportuit fieri sphaerica. Ex his etiam scitur causa dicti PLATONIS, quod deus deorum pater dixit superioribus caelestibus diis, quod ipse esset qui sementem generationis faceret et ipsis traderet sementem illum ad exsequendum. Ex his iterum patet, quod sicut motores compositi et simplices se habent ad materiam et ad invicem,

[\(Folgerung für die Stelle der Philosophie\)](#) sic se habet ista sapientia ad alias scientias et e converso aliae scientiae ad ipsam, et ideo ipsa est universalis et indeterminata quoad subiectum, de quo est, quia non est de ente particulari determinato, et ideo magis libera et magis divina. Et aliae omnes particulares scientiae respiciunt ad ipsam, sicut in I HUIUS SAPIENTIAE LIBRO ostensum est. Et quia humana negotia magis sunt circa particularia, ideo utiliores quidem sunt nonnullae particularium scientiarum et artium, nobilior autem et diviniore nulla est penitus. Sed nunc de numero motorum et orbium tempus est, ut inquiremus. [\(Ende von TR II Cap. 21. – Überleitung zu 1073b3\)](#)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)1073a36 Φανερόν τοίνυν ὅτι τοσαύτας τε οὐσίας ἀναγκαῖον εἶναι τήν τε φύσιν αἰδίου καὶ ἀκινήτους καθ' αὐτάς, καὶ ἄνευ μεγέθους διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν πρότερον. [1073b1] Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶν οὐσίαι καὶ τούτων τις πρώτη καὶ δευτέρα κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ταῖς φοραῖς τῶν ἄστρον, φανερόν·	b)Palam itaque quia tot substantias est esse necesse et natura sempiternas et immobiles secundum se, et sine dimensione propter predictam causam. Ergo quia sunt substantie, et harum quedam prima et secunda secundum ordinem eundem ferentiis astrorum, palam est.	c)	d)[84129] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 6 Considerandum est autem quod post primam lationem Aristoteles non computat nisi lationes planetarum, quia eius tempore nondum erat deprehensus motus stellarum fixarum. Unde existimavit, quod octava sphaera, in qua sunt stellae fixae, esset primum mobile, et motor eius esset primum principium. Sed postea deprehensus est ab astrologis motus stellarum fixarum in contrarium primi motus: unde necesse est quod supra sphaeram stellarum fixarum sit alia circumdans totum, quae revolvit totum caelum motu diurno; et hoc est primum mobile, quod movetur a primo motore secundum Aristotelem. (Thomas: Weil Aristoteles die Bewegung der Fixsterne noch nicht kannte, hielt er deren Bewegung für das erste Bewegliche nach dem ersten Prinzip, es muss aber über der Sphäre der Fixsterne noch eine andere Sphäre sein, die den ganzen Himmel in der täglichen Bewegung dreht, und diese ist das erste Bewegliche; Thomas scheint sich hier auf die Präzession zu beziehen) [84130] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 7 (ein Einwand von Avicenna: das erste Bewegliche wird nicht vom ersten Prinzip direkt bewegt, sondern vermittelt von einer vom ersten Prinzip verursachten Intelligenz) Sed Avicenna posuit quod primum mobile movetur immediate non a primo principio, sed ab intelligentia a primo principio causata. Cum enim primum principium sit unum simpliciter, existimavit quod ab eo non potest causari nisi unum, quod est intelligentia prima, in qua quidem incidit aliqua pluralitas potentiae et actus, secundum quod acquirit esse ab eo. Comparatur enim ad id, a quo dependet secundum suum esse, sicut potentia ad actum.	e)Palam itaque quia tot substantias est esse necesse, * natura sempiternas et immobiles secundum se et sine MAGNITUDE, propter predictam causam. QUOD QUIDEM Igitur SINT substantie, et harum QUE prima et secunda secundum ordinem eundem LATIONIBUS astrorum, palam * . ***** d)Thomas (nach [84130] <i>sicut potentia ad actum</i>) Sic igitur prima intelligentia potest immediate causare plura. Nam secundum quod intelligit se prout habet aliquid de potentia, causat substantiam orbis, quem movet. Secundum autem quod se intelligit prout habet in actu esse ab alio, causat animam sui orbis. Secundum autem quod intelligit suum principium, causat intelligentiam sequentem, quae movet inferiorem orbem, et deinceps usque ad sphaeram lunae. d)Thomas, [84131] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 8 (Auflösung des Einwandes: die verursachung erfolgt hier nicht wie bei den materiellen Dingen) Sed hoc non habet necessitatem. Nam causa agens non est in illis substantiis superioribus sicut in rebus materialibus, ut necesse sit ex uno tantum unum causari, quia causa et causatum in eis sunt secundum esse intelligibile. (sowohl Ursache als auch Verursachtes sind intelligibel, nicht materiell) Unde secundum plura quae possunt intelligi ab uno, possunt ab uno plura causari. Et satis conveniens videtur, ut primus motus rerum corporalium, a quo omnes alii dependent, habeat pro causa principium immaterialium substantiarum, ut sit quaedam connexio et ordo sensibilibus et intelligibilibus. (diese direkte Verursachung sorgt für den Zusammenhang des Sinnlichen und Intelligiblen – ein sehr fundamentaler Punkt!) De hoc autem quod philosophus dicit, quod ordo substantiarum separatarum est secundum ordinem motuum et mobilium, potest esse dubitatio.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073b3 τὸ δὲ πλῆθος ἤδη τῶν φορῶν ἐκ τῆς οἰκειοτάτης φιλοσοφίας τῶν μαθηματικῶν [5] ἐπιστημῶν δεῖ σκοπεῖν, ἐκ τῆς ἀστρολογίας· αὕτη γὰρ περὶ οὐσίας αἰσθητῆς μὲν αἰδίου δὲ ποιεῖται τὴν θεωρίαν, αἱ δ' ἄλλαι περὶ οὐδεμιᾶς οὐσίας, οἷον ἢ τε περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τὴν γεωμετρίαν.	b) pluralitatem vero iam ferentiarum ex maxime propria philosophia mathematicarum scientiarum intendere oportet: ex astrologia; ea namque de substantia sensibili et sempiterna facit theoriam, alie vero de nulla substantia, ut que est circa numeros, geometria.	c) TR II, Cap. 22. Qualiter ex motibus sphaerarum colligitur numerus motorum secundum Eudoxum (Astronomie ist zuständig) 1073b3, Numerum autem et <i>pluralitatem ferentiarum</i> sive circulationum, ex quibus cognoscitur numerus motorum, <i>oportet</i> cognoscere <i>ex illa philosophia</i> de numero <i>mathematicarum scientiarum</i> quae <i>maxime est propria</i> talium motuum investigationi; haec autem est <i>astrologia</i> , quae tales motus ex tribus investigat, ex visu videlicet et ratione et instrumentis. Ad visum enim deprehenditur motus diurnus, quando stellae ab Oriente emergentes paulatim ascendere videntur ad medium caeli, et deinde paulatim descendentes videntur, donec occidunt in occidente. Ratione autem deprehenduntur multi motus, ad quorum experientiam non sufficit vita hominis, sicut est motus augium et imaginum stellarum, quae dicuntur fixae. (Dauer des Umlaufs der Fixsterne, Berechnung dafür) Illarum enim motus est completus in triginta sex milibus annis, et hoc non scitur nisi per rationem, quia si aux et imago stellarum movetur in centum annis gradu uno, tunc infra unum annum movetur per minus uno minuto, et hoc possumus experiri, et quia aequalis est motus, ratiocinabimur, quod in partibus temporis aequalibus aequales perficiet partitiones. Et tunc invenimus, quod in centum annis perficiet gradum, et quia sunt de toto circulo trecenti et sexaginta gradus, ratiocinabimur, quod in triginta sex milibus annorum perficiet totum circulum.	d) Thomas (nach <i>potest esse dubitatio</i>) Nam sol maior est quantitate inter omnes planetas, et eius effectus magis apparet in rebus inferioribus; et etiam motus aliorum planetarum ordinantur per motum solis, et quodammodo consequuntur ipsum. Unde videtur quod substantia quae movet solem, sit nobilior substantiis quae movent alios planetas, cum tamen sol non sit super omnes alios planetas. Sed cum in corporibus id quod est continens sit formalis et per hoc dignius et perfectius, et comparetur ad corpus contentum, sicut ad partem totum, sicut dicitur in quarto physicorum, necessarium est quod, cum sphaera superioris planetae contineat sphaeram inferioris, quod planeta superior, ad quem ordinatur tota sua sphaera, sit altioris et universalioris virtutis quam planeta inferior, et diuturniores operetur effectus, utpote propinquior existens primae sphaerae, quae per suum motum causat sempiternitatem, ut supra dictum est. Et inde est quod, sicut dicit Ptolemaeus in quadripartito, effectus Saturni coaptantur ad universalialia loca et tempora, Iovis ad annos, Martis, solis, Veneris et Mercurii ad menses, lunae autem ad dies. [84132] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 9 (zu den Bewegungen der Planeten) Et inde est quod effectus planetarum apparent in istis inferioribus secundum ordinem eorumdem. (die oberen drei: Saturn, Jupiter, Mars) Nam primi tres superiores videntur ordinari ad ea quae pertinent ad existentiam rei secundum seipsam: nam ipsa stabilitas esse rei attribuitur Saturno, perfectio autem rei et bona habitudo correspondet Iovi. Virtus autem rei, secundum quod se contra nociva tuetur et ea propellit, correspondet Marti. (drei weitere: Venus, Merkur, Mond) Tres vero planetae alii videntur proprium effectum habere ad motum ipsius rei existentis, ita quod sol sit ut universale principium motus: et propter hoc eius operatio in motionibus inferioribus maxime apparet.	e) Pluralitatem uero iam LATIONUM ex maxime propria philosophia mathematicarum scientiarum intendere oportet, ex astrologia; HEC ENIM de substantia sensibili QUIDEM sempiterna AUTEM facit theoriam, alie uero de nulla substantia, PUTA que * circa numeros et GEOMETRIAM. ***** d) Thomas, nach <i>maxime apparet</i> Venus autem videtur quasi proprium effectum habere magis determinatum, idest generationem, per quam aliquid consequitur speciem, et ad quam scilicet omnes motus alii ordinantur in istis inferioribus. Mercurius autem videtur proprium effectum habere in multiplicatione, idest distinctione individuorum in una specie; et propter hoc varios habet motus. Et ipse etiam cum naturis omnium planetarum miscetur, ut astrologi dicunt. Lunae autem proprie competit immutatio materiae, et dispositio ipsius ad recipiendum omnes impressiones caelestes: et propter hoc videtur quasi esse deferens impressiones caelestes, et applicans inferiori materiae. d) Thomas [84133] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 10 Sic igitur quanto corpus caeleste est superior, tanto habet universaliolem, diuturniorem et potentiorem effectum. Et cum corpora caelestia sint quasi instrumenta substantiarum separatarum moventium, sequitur quod substantia quae movet superiorem orbem sit universalioris conceptionis et virtutis; et per consequens oportet quod sit nobilior. d) Thomas, [84134] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 11 (3) 1073b3, Deinde cum dicit <i>pluralitatem vero</i> inquit quot praedictae substantiae sint; et dividitur in duas partes. (1. Anzahl der Himmelsbewegungen) In prima inquit primo numerum motuum caelestium. (2. Anzahl der Substanzen) In secunda ex hoc concludit numerum substantiarum moventium, ibi, <i>quare et substantia et principium</i> . Circa primum duo facit. Primo ostendit unde accipiendus sit numerus motuum caelestium 1073b3. Secundo ponit circa hoc opiniones diversas, ibi, <i>Eudoxus quidem</i> 1073b17.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
		<p>c)Albert (<i>nach perficiet totum circulum</i>) (Gebrauch von Instrumenten zur Beobachtung) Per instrumenta autem convincit multos motus astronomus, et sunt instrumenta diversa, de quibus hic agere non est conveniens, sicut est armilla et instrumentum aequinoctii et instrumentum latitudinis stellarum et astrolabium et huiusmodi.</p> <p>1073b4, (<i>das zuständige Wissen</i>) De omnibus autem his intendit astrologia. Illa <i>namque</i> est <i>de substantia sensibili</i> incorruptibili sicut de caelo et motibus eius. De his enim <i>facit theoreticam</i> speculationem. <i>Aliae vero</i> mathematicae <i>de nulla</i> sunt <i>substantia sicut</i> arithmetica, <i>quae est circa numeros, et geometria</i>, quae est de quantitate immobili, et musica, quae est circa numeros harmonicos in cantu modulato. Quia igitur astrologia sola considerat motus orbium caelestium, sumamus ex ipsa, quaecumque in ea sapientius dicta esse videntur, quia aut sciemus numerum motuum, et ex his numerum motorum concludemus, aut ad minus artem inveniendi motores secundum numerum indeterminatum sciemus, quia numerus eorum erit secundum numerum motuum; aliter enim per rationem numerum eorum investigare non possumus.</p>	<p>d)</p> <p>Thomas (<i>nach ibi, Eudoxus quidem</i>) (Astronomie ist zuständig) Dicit ergo primo, quod pluralitatem lationum, sive motuum caelestium, oportet considerare ex astrologia, quae maxime propria est ad hoc inter scientias mathematicas. Ipsa namque sola inter eas speculatur de substantia sensibili et aeterna, scilicet de corpore caelesti. Aliae vero scientiae mathematicae de nulla substantia considerant, sicut de arithmetica patet, quae est circa numeros, et de geometria quae circa magnitudines est: numerus autem et magnitudo, sunt accidentia.</p> <p>[84135] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 12</p> <p>Quod autem sunt plures motus corporum quae feruntur in caelo, scilicet planetarum, manifestum est his, qui parum attingunt de scientia astrologiae, quia unumquodque astrorum errantium, idest planetarum, movetur pluribus lationibus et non una tantum. Dicuntur autem planetae astra errantia, non quia irregulariter moveantur, sed quia non semper servant eandem figuram et positionem ad alias stellas, sicut illae adinvicem, quae propter hoc fixae dicuntur.</p>	

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073b8 Ὅτι μὲν οὖν πλείους τῶν φερομένων αἱ φοραί, φανερόν τοῖς καὶ μετρίως ἡμένοις (πλείους γὰρ ἕκαστον [10] φέρεται μιᾶς τῶν πλανωμένων ἄστρον). πόσαι δ' αὐταὶ τυγχάνουσιν οὐσαί, νῦν μὲν ἡμεῖς ἃ λέγουσι τῶν μαθηματικῶν τινὲς ἐννοίας χάριν λέγομεν, ὅπως ἢ τι τῆ διανοία πλήθος ὀρισμένον ὑπολαβεῖν.	b) Ergo quia plures sunt ferentie delatorum, manifestum est parum consederantibus (pluribus enim quam uno astrorum errantium unumquodque fertur); sed quot sint hee, nunc quidem et no que dicunt mathematicorum quidam sententie gratia dicimus, un mente pluralitas aliqua determinata suscipiatur;	c) 1073b8, (dass es viele Bewegungen sind, ist von Auge festzustellen) <i>Quod autem plures sint ferentiae sive circulationes delatorum</i> in circuitu astrorum, <i>manifestum est etiam parum considerantibus</i> in astris, quia, sicut diximus, etiam visu deprehenduntur motus astrorum et secundum ordinem signorum et contra ordinem signorum moveri. <i>Unumquodque enim astrorum errantium fertur</i> et ferri videtur <i>pluribus</i> motibus <i>quam uno</i> , quia ad visum videtur et secundum ordinem signorum et contra ordinem signorum moveri. <i>Sed quot numero sint hae ferentiae sive circulationes, nos dicimus hic sententiae gratia</i> , non investigantes veritatem de his, non nostram sententiam, sed recitando ea <i>quae dicunt quidam probabiliores mathematicorum</i> . 1073b10–14	d) [84136] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 13 (Augenschein, Instrumente, Überlegung) Quod autem sint plures motus huiusmodi astrorum, tribus modis deprehenditur. Est enim aliquis motus apprehensus a vulgo visu. Est et alius motus qui non deprehenditur nisi instrumentis et considerationibus. Et horum motuum quidam comprehenduntur longissimis temporibus, et quidam parvis. Est etiam tertius motus, qui declaratur ratione; quia motus stellarum errantium, invenitur quandoque velocior, quandoque tardior; et quandoque videtur esse planeta directus, quandoque retrogradus. Et, quia non potest esse secundum naturam corporis caelestis, cuius motus debet esse omnino regularis, necessarium fuit ponere diversos motus, ex quibus haec irregularitas ad debitum ordinem reducatur. (Versuch, die Unregelmässigkeit der Planetenbewegung zu erklären)	e) QUOD QUIDEM Igitur plures SINT < EORUM QUE FERUNTUR LATIONES > , manifestum est ET parum ATTINGENTIBUS ; pluribus enim quam UNA astrorum errantium unumquodque fertur. Sed quot sint hee, nunc quidem et nos que dicunt mathematicorum quidam ATTENTIONIS gratia dicimus, ut mente ALIQUA pluralitas determinata suscipiatur.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073b13 τὸ δὲ λοιπὸν τὰ μὲν ζητοῦντας αὐτοὺς δεῖ τὰ δὲ πυνθανομένους παρὰ τῶν ζητούντων, [15] ἂν τι φαίνεται παρὰ τὰ νῦν εἰρημένα τοῖς ταῦτα πραγματευομένοις, φιλεῖν μὲν ἀμφοτέρους, πείθεσθαι δὲ τοῖς ἀκριβεστέροις.	b)reliquum vero hec quidem querentes oportet, illa vero persuasos ab interrogantibus, si quid videtur preter modo dicta tractantibus, amare quidem utrosque, persuaderi vero a certioribus.	c)Albert (<i>nach quidam probabiliores mathematicorum</i>) (<i>es genügt uns hier die Plausibilität</i>) Dicimus autem hoc ideo, <i>ut pluralitas aliqua</i> motuum et orbium caelestium <i>suscipiatur mente</i> , et quaecumque suscipitur, secundum illam erit etiam numerus substantiarum moventium separatarum. 1073b18, Quid autem de his verum sit, <i>oportet</i> , quod <i>relinquatur</i> illis qui <i>quaerunt</i> motus et orbis istos secundum propria suae facultatis principia. Et oportet, quod ab <i>interrogantibus</i> ista per modum, quo nos hic ista quaerimus, <i>relinquantur illa persuasis</i> in eis, <i>si quid videtur</i> aliorum motuum esse in superioribus <i>praeter</i> eos qui <i>modo dicentur</i> a nobis et dicti sunt ab auctoribus astrologiae et illis qui tractant talia, et oportet nos <i>amare utrosque</i> , et illos qui fundamenta prima posuerunt, et eos qui addiderunt, sed oportet nos <i>persuaderi a certioribus</i> . 1073b15–17 Nos enim secundum convenientiam istius sapientiae non possumus tantum descendere, ut de ente particulari disputemus, sed hoc quod persuasum est ibi, accipimus et ex illo syllogizabimus id quod intendimus de numero motorum.	d)[84137] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 9 n. 14 1073b11, (<i>das Gesagte ist eher beispielshalber</i>) Quot autem sint motus planetarum, nos nunc dicemus ea quae circa haec mathematici dicunt, ut circa haec reddamur attenti, ut aliqua pluralitas determinata mente concipiatur a nobis. Reliquum vero quod non dicitur oportet quod per nos ipsos quaeramus; vel quod in hoc suadeamur ab his qui hoc quaerunt, et si aliquid appareat postmodum per ea quae modo dicuntur ab his qui de huiusmodi tractant. Sed, quia in eligendis opinionibus vel repudiandis, non debet duci homo amore vel odio introducens opinionem, sed magis ex certitudine veritatis, ideo dicit quod oportet amare utrosque, scilicet eos quorum opinionem sequimur, et eos quorum opinionem repudiamus. Utrique enim studuerunt ad inquirendam veritatem, et nos in hoc adiuverunt. Sed tamen oportet nos persuaderi a certioribus, idest sequi opinionem eorum, qui certius ad veritatem pervenerunt.	e)Reliquum uero hec quidem querentes IPSOS oportet, illa uero INTERROGANTES A QUERENTIBUS, si quid UIDEATUR preter modo dicta AB ea tractantibus, amare quidem utrosque, persuaderi uero a certioribus.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073b17 Εὐδόξος μὲν οὖν ἡλίου καὶ σελήνης ἑκατέρου τὴν φορὰν ἐν τρισὶν ἐτίθητε' εἶναι σφαίραις, ὧν τὴν μὲν πρώτην τὴν τῶν ἀπλανῶν ἄστρον εἶναι, τὴν δὲ δευτέραν κατὰ τὸν [20] διὰ μέσων τῶν ζῳδίων, τὴν δὲ τρίτην κατὰ τὸν λελοζωμένον ἐν τῷ πλάτει τῶν ζῳδίων (ἐν μείζονι δὲ πλάτει λελοζῶσθαι καθ' ὃν ἡ σελήνη φέρεται ἢ καθ' ὃν ὁ ἥλιος),	b)Eudoxus ergo solem et lunam, utriusque ferentiam, in tribus posuit esse speris, quarum primam aplanorum astrorum esset, secundam zodiaci per medium, tertiam iuxta inclinata in latitudine zodiaci (sed in maiori latitudine inclinari secundum quam luna fertur quam secundum quam sol),	c)1073b17, (die Sphären des Eudoxos) Probabiliorum autem unus et prior, qui fundamenta dedit in astrologia apud antiquos Chaldaeos, <i>Eudoxos</i> exstitit, et ille quendam numerum motuum in astrorum sphaeris dedit. Hic enim, sicut et omnis astronomus, <i>solem et lunam</i> , quae sunt duo manifestiora luminaria, inspexit per observantias instrumentorum et <i>utriusque ferentiam</i> sive circulationem <i>posuit esse in tribus sphaeris</i> , eo quod ipse supposuit astrum non proprio motu ferri, sed motu circuli sive orbis alicuius. (nicht das Gestirn selbst bewegt sich, sondern die Sphäre, in der oder auf der es ist) Vidit autem solem et lunam ferri ab oriente in occidens, et ideo dedit eis sphaeram <i>aplanorum</i> , hoc est eam quae sine errore est, quae fert solem et lunam ab oriente in occidens motu diurno. Vidit etiam, quod moventur luminaria haec secundum ordinem signorum in zodiaco ab occidente in orientem <i>per medium</i> latitudinis zodiaci, et ideo dedit eis orbem alium deferentem ea in motu illo. Vidit iterum in eis motum <i>latitudinis</i> , et in luna quidem vidit motum latitudinis non tantum respectu aequinoctialis, sed etiam respectu zodiaci. Et putabat, quod similiter in sole esset utraque latitudo, qua declinat ad meridiem et ad aquilonem, et ad istum motum dedit eis tertias duas sphaeras, et sic soli et lunae simul dedit sex sphaeras deferentes. Sphaeram autem deferentem dico, quae defert astrum per motum suum continuum. (rückwärts bewegende Sphäre) Revolvens autem sphaera vocatur, quae revolvit astrum retrorsum ad revertendum ad locum zodiaci, unde motum est prius. Orbem autem nullum revolventem posuit iste soli et lunae, eo quod consensit cum antiquis, quod revolutio non fieret orbe revolvente sive regyrante, sed raptu superioris orbis, qui retrahit, ut dixerunt, aliquando planetam retrorsum ad locum, unde ante motus fuit. Dicebat tamen iste, quod orbis <i>latitudinis</i> , <i>secundum quem luna fertur</i> , <i>maiolem</i> habet <i>inclinationem</i> ad meridiem et ad aquilonem, <i>quam secundum quem fertur sol</i> .	d)Thomas, lectio X [84138] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 1 Ponit opiniones astrologorum sui temporis de numero motuum planetarum. Et primo opinionem Eudoxi. Secundo opinionem Calippi, ibi, <i>Calippus autem</i> . (1073b32) Sciendum est igitur circa primum, quod Plato caelestibus motibus attribuens indefectibiliter circularitatem et ordinationem, mathematicas suppositiones fecit, per quas suppositiones possent salvari quae circa erraticas apparent, sustinendo, quod motus planetarum sunt circulares et regulares ordinati. (ein System zu finden, auf Grund dessen die erratischen Bewegungen der Planeten regelmässig sind und durch Kreise / Sphären beschrieben werden können) Et Pythagorici quidem ad reducendum in debitum ordinem irregularitatem, quae apparet in motibus planetarum ex statione et retrogradatione, velocitate, et tarditate, et diversa apparentia quantitatis, posuerunt motus planetarum esse in sphaeris eccentricis, et in circulis parvis qui dicuntur epicycli: quam etiam opinionem Ptolemaeus prosequitur. (einige Sphären müssen exzentrisch sein, und es muss Epizyklen geben) [84139] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 2 (Thomas macht auf die Ungereimtheit dieser beiden Annahmen aufmerksam) Videtur autem ex huius suppositione sequi aliquid contrarium his quae demonstrantur in scientia naturali: non enim omnis motus erit vel ad medium vel a medio, vel circa medium mundi. Iterum sequitur, quod sphaera continens sphaeram eccentricam, vel non sit aequalis spissitudinis, vel quod sit aliquid vacuum inter unam sphaeram et aliam, vel quod sit aliquod corpus praeter substantiam sphaerarum intercensens, quod non erit corpus circulare, nec habebit aliquem motum proprium.	e)EUDOXUS QUIDEM Igitur solem et lunam utriusque LATIONEM in tribus posuit esse speris, quarum primam aplanorum astrorum esse, secundam AUTEM SECUNDUM EUM QUI < per medium zodiaci > , tertiam AUTEM SECUNDUM OBLIQUATUM in latitudine ANIMALIUM ; in maiori AUTEM latitudine OBLIQUARI secundum QUEM luna fertur quam secundum QUEM sol. ***** d)Thomas [84140] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 3 Ex positione autem epicyclorum ulterius sequitur, vel quod sphaera, per quam movetur epicyclus, non sit integra et continua, vel quod sit divisibilis et rarefactibilis et condensabilis ad modum quo aer dividitur et inspissatur et rarescit aliquo corpore moto. (weitere Konsequenz: es gibt eine Bewegung der Gestirne selbst, nicht bloss der Sphären) Sequitur etiam, quod ipsum corpus stellae movetur per seipsum, et non solum ad motum orbis; et quod ex motu corporum caelestium perveniat sonus, quod Pythagorici consenserunt. d)[84141] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 4 (das widerspricht dem, was in der Naturwissenschaft festgelegt wurde, Eudoxos fügte deshalb weitere Sphären hinzu) Sed tamen omnia huiusmodi sunt contra ea quae determinata sunt in scientia naturali. Unde ad haec evitanda Eudoxus hoc videns, posuit cuique planetae sphaeras plures concentricas mundo, quarum unaquaque habet motum proprium, et ex omnibus illis motibus causatur id quod apparet de motu planetarum. Posuit igitur Eudoxus motum tam solis quam lunae esse in tribus sphaeris.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)	b)	c)	<p>d)[84142] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 5 1073b17, Primus enim tam solis quam lunae, qui est motus diurnus, quo revolvuntur ab oriente ad occidentem, et hunc motum dicit esse astrorum planorum, idest stellarum sine errore, scilicet fixarum; (nochmals Hinweis: Aristoteles / Eudoxos kannte die Bewegung des Fixsternhimmels noch nicht) quia sicut supra dictum est, cum nondum esset deprehensus motus stellarum fixarum, qui est ab occidente in orientem, esse contrarium motui primo, putabatur, quod motus diurnus esset proprius octavae sphaerae, quae est sphaera stellarum fixarum. Non autem putabatur, quod sola prima sphaera sufficeret ad deferendas omnes sphaeras planetarum motu diurno, sicut Ptolemaeus ponit: sed ponebat quod quilibet planeta habeat propriam sphaeram, quae revolveret ipsum motu diurno. (1. Sphäre) Ad hunc ergo motum causandum ponebat primam sphaeram solis et lunae.</p> <p>[84143] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 6 (2. Sphäre) Secundam autem sphaeram ponebat ad causandum motum solis et lunae, qui est per medium zodiaci, qui vocatur motus longitudinis, secundum quem movetur tam sol quam luna de occidente in orientem contra motum firmamenti.</p> <p>[84144] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 7 (3. Sphäre) Tertiam autem sphaeram ponebat ad causandum illum motum, qui obliquatur secundum latitudinem animalium, quae figurantur in zodiaco, prout quandoque est Australior, quandoque borealior videtur planeta a media linea zodiaci. Sed hic motus latitudinis magis apparet, et secundum maiorem diversitatem, in luna quam in sole. Et ideo subiungit, quod in maiori latitudine tam obliquatur motus secundum quem fertur luna, quam motus secundum quem fertur sol.</p>	<p>e) *****</p> <p>d)Thomas (nach motus secundum quem fertur sol) Et quidem lunae Ptolemaeus ponit motum latitudinis, non autem solis. Posuit igitur Eudoxus tertium motum, ut Simplicius dicit, quia opinabatur quod etiam sol declinaret a media linea zodiaci versus duos polos; et hoc suspicabatur eo quia non semper in eodem loco sol oritur in tropicis aestivis et hiemalibus. Si autem in uno et eodem tempore fieret restitutio longitudinis et latitudinis sufficeret ad hoc una sphaera per obliquitatem maximi circuli, secundum quam sol movetur. Sed, quia non sic se habet, sed in alio tempore pertransit circulum per longitudinem, in alio vero tempore restitutio fit latitudinis, necesse fuit ad hoc ponere tertiam sphaeram. Hanc autem tertiam sphaeram ponebat in sole revolvi versus eandem partem cum secunda, sed circa axem alterum, et super alios polos. In luna autem ad eandem cum prima sphaera. Sed in utroque ponebat motum huius tertiae sphaerae esse tardiorum, quam secundae.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1073b23 τῶν δὲ πλανωμένων ἄστρον ἐν τέτταρσιν ἐκάστου σφαίρας, καὶ τούτων δὲ τὴν μὲν πρώτην καὶ δευτέραν τὴν αὐτὴν εἶναι [25] ἐκείναις (τὴν τε γὰρ τῶν ἀπλανῶν τὴν ἀπάσας φέρουσιν εἶναι, καὶ τὴν ὑπὸ ταύτῃ τεταγμένην καὶ κατὰ τὸν διὰ μέσων τῶν ζῳδίων τὴν φορὰν ἔχουσιν κοινήν ἀπασῶν εἶναι), τῆς δὲ τρίτης ἀπάντων τοὺς πόλους ἐν τῷ διὰ μέσων τῶν ζῳδίων εἶναι, τῆς δὲ τετάρτης τὴν φορὰν κατὰ τὸν λελοξωμένον [30] πρὸς τὸν μέσον ταύτης· εἶναι δὲ τῆς τρίτης σφαίρας τοὺς πόλους τῶν μὲν ἄλλων ἰδίους, τοῖ δὲ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ τοὺς αὐτούς·</p>	<p>b)errantium vero astrorum in quatuor cuiusque speris, quarum primam quidem et secundam illis eandem esse (nam que est aplanorum omnes esse ferentem, et sub ea ordinatam zodiaci naturalem habentem motum omnium esse), tertie vero omnium polos in medio zodiacum esse, et quarte ferentiam inclinorum ad medium suum; esse vero tertie spere polos aliorum quidem proprios, Veneris vero et Mercurii eosdem;</p>	<p>c)1073b23 (Beschreibung der Geometrie der Bewegung von Sonne, Mond und Planete mit Hilfe von Sphären, Ekliptik und Polen – für mich ein Buch mit siebzehn Sigeln, Kundige finden Hilfe in O. Neugebauer, <i>The Exact Sciences in Antiquity</i>, Dover, New York 1969) Sic ergo colligitur, quod Eudoxos sex sphaeras dedit soli et lunae deferentes, aliorum autem <i>errantium astrorum</i> motum posuit sic, quod <i>uniuscuiusque</i> motus essent <i>in quattuor sphaeris</i>. Et <i>primam quidem et secundam</i>, quia dantur propter motus duos, aplanos et planes, dixit <i>eandem</i> sive similem soli et lunae. Dixit enim, quod sphaera, <i>quae est aplanorum</i>, in motu diurno <i>fert omnes</i> sphaeras et omnes stellas. Et similiter dixit, quod illa quae est <i>ordinata sub</i> ista sphaera, quae est planes et <i>habet naturalem motum zodiaci</i> secundum ordinem signorum, dixit et <i>omnium esse</i>, eo quod omnes planetas vidit ab occidente in orientem naturali et proprio motu moveri. <i>Tertiae vero</i> sphaerae, quae revoluit in latitudinem, respectu aequinoctialis et zodiaci acceptae, dixit similiter <i>polos esse in medio zodiacum</i> zodiaci, eo quod in revolutione illa maiorem circulum putabat esse zodiacum. Et putabat, quod tantum declinarent a zodiaco versus aquilonem quantum declinant ab eo versus austrum. Et ideo zodiacus maior circulus est, quem abscidit motus latitudinis planetarum. Et ideo necesse est, quod poli eius sint in polis zodiaci, et hoc est esse polos in medio zodiacum. <i>Quartae autem ferentiae</i> sive circulationis posuit orbem <i>inclinorum ad medium suum</i>, hoc est zodiaci, quia ex quo aliquando apparent in zodiaco, nullam habentes latitudinem ab ipso, et moventur sub signis ita, quod eclipsant solem et eclipsantur ab ipso: necesse fuit, quod haberent orbem ibi se deferentem.</p>	<p>d)[84145] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 8 1073b23, Sed aliorum quinque planetarum motum cuiuslibet posuit in quatuor sphaeras; ita quod prima sphaera et secunda est eiusdem rationis cum prima et secunda solis et lunae; quia motus primus, quem ponebat esse stellarum fixarum, et motus secundus, qui est per medium zodiaci secundum longitudinem, apparet communiter in omnibus planetis. d)[84146] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 9 1073b17, Deinde unicuique planetarum ponebat tertiam sphaeram ad causandum motum latitudinis, cuius polos, circa quos revolvitur, ponebat esse in media linea zodiaci. Sed quia ponebat omnes sphaeras esse concentricas, ex quo zodiacus transibat per polos circuli maximi tertiae sphaerae, sequebatur e converso, quod circulus maximus tertiae sphaerae transiret per polos zodiaci. Unde sequebatur quod motus tertiae sphaerae deferret planetam usque ad polos zodiaci, quod nunquam videtur. d)[84147] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 10 Et ideo necesse fuit quod poneret quartam sphaeram, quae ipsum planetam ferret, quae revolvitur in contrarium tertiae, ab oriente scilicet ad occidentem aequali tempore, unde impedit ne plus divertatur secundum latitudinem a zodiaco. Et hoc est quod dicit, quod quartum motum stellae dicebat esse secundum quemdam circulum obliquatum ad medium tertiae sphaerae, hoc est ad maximum circulum eius. [84148] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 11 Si igitur cum quolibet quinque planetarum posuerit quatuor sphaeras, sequitur quod quinque planetarum sunt viginti sphaerae. Quibus si addantur tres solis et tres lunae, erunt omnes viginti sex, ita quod intelligatur corpus cuiuslibet planetae esse defixum in ultima sphaerarum suarum.</p>	<p>e)Errantium uero astrorum in quatuor cuiusque speris. Quarum primam quidem et secundam illis eandem esse ; ET ENIM EAM que est aplanorum QUE omnes EST FERENS, et EAM QUE sub ea ORDINATA ET SECUNDUM EUM QUI PER MEDIUM zodiaci < LATIONEM habentem COMMUNEM > omnium esse. Tertie uero omnium polos IN EO QUI PER MEDIUM ANIMALIUM esse . Quarte AUTEM LATIONEM SECUNDUM OBLIQUATUM ad medium HUIUS. Esse uero tertie spere polos aliorum quidem proprios, Veneris uero et Mercurii eosdem . ***** c)Albert (Fortsetzung von ibi se deferentem) 1073b30, Dixit etiam iste, quod <i>tertii</i> motus <i>sphaerae</i> in omnibus planetis habent <i>eosdem</i> polos praeterquam in Venere et Mercurio; circuli enim sive sphaerae latitudinis <i>Veneris et Mercurii</i> dixit habere <i>polos proprios</i>, a polis latitudinis <i>aliorum</i> differentes. Et forte ideo dixit hoc, quia vidit, quod isti duo alias habent latitudines quam alii planetae, unus quidem in aquilone, alter autem in meridie. Hoc autem observandum est, quod iste soli posuit latitudinem duplicem, unam quidem respectu aequinoctialis, et hoc concedunt omnes astronomi, alteram autem respectu zodiaci, et hanc latitudinem non ponit P t o l e m a e u s. Quod autem ex omnibus his secundum nostram, in qua sumus, intentionem accipitur, hoc est, quod iste sphaeras posuit viginti sex, soli quidem et lunae sex, viginti autem quinque planetis aliis. Et si verum est, quod dicit, erit numerus separatarum substantiarum viginti sex.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1073b32 Κάλλιπος δὲ τὴν μὲν θέσιν τῶν σφαιρῶν τὴν αὐτὴν ἐτίθειτο Εὐδόξῳ τοῦτ' ἔστι τῶν ἀποστημάτων τὴν τάξιν, τὸ δὲ πλῆθος τῶ μὲν τοῦ Διὸς καὶ [35] τῶ τοῦ Κρόνου τὸ αὐτὸ ἐκείνῳ ἀπεδίδου, τῶ δ' ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ δύο ᾗτο ἔτι προσθετέας εἶναι σφαίρας, τὰ φαινόμενα εἰ μέλλει τις ἀποδώσειν, τοῖς δὲ λοιποῖς τῶν πλανήτων ἐκάστῳ μίαν.	b) Callippus autem positionem quidem sperarum eandem posuit cum Eudoxo, hoc est absidentiarum ordinem, pluralitatem vero Iovis quidem et Saturni eandem cum illo dedit, soli vero et lune duas existimabat adhuc apponendas esse speras, apparentia si qui es redditura, reliquis vero planetis singulis unam.	c) TR II, Cap. 23. De numero sphaerarum secundum Calippum 1073b32 (nun die Änderungen von Kallippos) <i>Calippus autem in positione quidem sphaerarum quantum ad ordinem sphaerarum eandem posuit cum Eudoxo</i> , licet in numero discordaverit. <i>Ordinem enim absidentiarum</i> et augium eundem posuit cum Eudoxo, et dicuntur auges summae elevationes et absides infimae depressiones uniuscuiusque planetae. (Grund für die exzentrischen Kreise) Et ex hoc videtur, quod excentricos posuit deferentes circulos iste Callippus, quia concentrici circuli non habent auges et absides, sed ubique est in aequali elevatione et depressione astrum, quod movetur in eis. <i>Pluralitatem vero Iovis quidem et Saturni</i> et aliorum trium planetarum praeter luminaria <i>dedit eandem cum Eudoxo</i> , ita quo ixit, quod multos haberent circulos deferentes, et concessit, quod quilibet haberet quattuor, sicut dixit Eudoxos. Sed tamen non stetit nec fuit contentus in hoc, sed cum diceret, quod illis de causis quilibet haberet quattuor deferentes, quas dixit Eudoxos, addidit cuilibet unum deferentem propter specialem motum, cuius astrologiam Eudoxos non complevit. Et sic eandem cum Eudoxo dedit pluralitatem deferentium circulorum, sed addidit cuilibet unum, et potest esse, quod illum quintum addidit propter elevationem planetae et depressionem, quam fieri videbat, de qua Eudoxos nihil dixerat.	d)[84149] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 12 1073b32, (Sphären nach Kallippos) <i>Calippus autem</i> . Ponit opinionem Calippi de pluralitate sphaerarum. Fuit autem Callippus, ut Simplicius dicit, cum Aristotele Athenis conversatus, cum eo ea quae ab Eudoxo inventa fuerant, corrigens et supplens. Posuit ergo Callippus eandem rationem sphaerarum sicut Eudoxus, et exposuit positiones sphaerarum per ordinem distantiarum, tum quia ordinabat planetas sicut Eudoxus, tum quia ordinabat motus et sphaeras sicut et ille. d)[84150] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 13 Conveniebat etiam cum Eudoxo in pluralitate sphaerarum Iovis et Saturni, quia utrisque eorum dabat quattuor sphaeras; sed ipse existimabat esse apponendas sphaeras duas tam soli quam etiam lunae, si quis velit reddere rationem eorum quae apparent de motibus eorum. Videtur autem has duas addidisse ad causandum velocitatem et tarditatem, quae apparet in motibus eorum; ita quod sol habeat quinque sphaeras, et luna similiter quinque. Et reliquis planetis Marti, Veneri et Mercurio, addebat singulis unam sphaeram, ita etiam quod quilibet eorum haberet quinque sphaeras. Forte autem addebant hanc sphaeram ad causandum retrogradationem et stationem, quae apparet in his stellis. Ista igitur sphaerae vocabantur ferentes, quia secundum eas ferebatur corpus planetae.	e) CALLIPPUS autem positionem quidem sperarum eandem posuit cum Eudoxo, hoc est DISTANTIARUM ordinem, pluralitatem uero EI < quidem QUE Iouis > et EI QUE Saturni eandem cum illo dedit, soli uero et lune duas EXISTIMABAT adhuc apponendas esse speras, apparentia si QUIS est REDDITURUS. Reliquis uero planetis singulis unam.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)1073b38, Ἀναγκαῖον δέ, εἰ μέλλουσι συντεθεῖσαι πᾶσαι τὰ φαινόμενα ἀποδώσειν, [1074a1] καθ' ἕκαστον τῶν πλανωμένων ἐτέρας σφαίρας μιᾷ ἐλάττονας εἶναι τὰς ἀνελιττούσας καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἀποκαθιστάσας τῇ θέσει τὴν πρώτην σφαῖραν ἀεὶ τοῦ ὑποκάτω τεταγμένου ἄστρου· οὕτω γὰρ μόνως [5] ἐνδέχεται τὴν τῶν πλανήτων φορὰν ἅπαντα ποιεῖσθαι.	b)Sed necesse, si composite omnes apparentia sunt redditure, vniuslibet errantium diversas speras una minus esse evertentes et ad idem dirigentes positionem primam sperarum semper inferius ordinati astri; sic enim solum contingit planetarum ferentiam omnia facere.	c)1073b38, Non tantum autem posuit iste sphaeras deferentes sicut Eudoxos, sed etiam posuit revolventes. (zurück drehende Sphären) Et dicuntur revolventes, quae planetam revolunt retrorsum contra ordinem signorum ad locum, unde recessit per motum, deferentes autem, quae planetam diutius tenent in uno loco circuli signorum quam in alio. Cum autem Eudoxos tres <i>sphaeras</i> deferentes dedisset soli et tres lunae, iste <i>duas</i> revolventes <i>existimabat</i> addendas <i>esse soli et duas</i> revolventes dixit addendas <i>lunae</i> . Et hoc dixit esse necessarium, <i>si ea apparentia quae est</i> in luminaribus, debeat <i>se reddere</i> per causam imaginatam. Vidit enim solem quartas aequales circuli signorum in temporibus inaequalibus pertransire. Et quia in quadam quarta moratur diutius et in quadam brevius, dedit soli duos revolventes, qui procedere facerent solem aliquando citius, aliquando tardius, quam movetur in deferente. In deferente enim movetur aequaliter, unde cum aequalitas illa non semper maneat, dicebat iste, quod inaequalitas motus non poterat causari nisi ex motu composito diversarum sphaerarum in oppositum moventium. Sphaerae autem in oppositum moventes, si sunt super eosdem polos, destruunt seipsas. Et ideo non potuit dicere, quod essent sphaerae deferentes in oppositum, quia cum aliqua trium, quas ponit Eudoxos, oporteret eas esse super eosdem polos, praecipue cum planeta movens vel retrocedens sub eisdem signis et super eundem arcum videatur retrocedere sub quibus signis et super quem arcum visus est procedere. Videns ergo, quod non potuit istam retrocessionis aut retardationis astrologiam complere ex deferentibus, addidit soli duos revolventes, unum quidem, qui faceret velocitatem in quadam quarta, et alium, qui faceret tarditatem in quadam quarta alia. Vidit etiam, quod luna diutius moratur in mansione una et velocius pertransit mansionem aliam et in quadam movetur motu aequali medio. Et his duabus de causis lunae dedit etiam duos revolventes.	[84151] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 14 1074a1, Sed praeter has ponebant alias, quas vocabant revolventes. Ad ponendum autem eas hac necessitate videbantur induci, quia ultima sphaera superioris planetae, puta Saturni, participabat motum omnium superiorum, ita quod in aliquo deficiebat a motu primae sphaerae. Unde et prima sphaera Iovis, cuius Poli infiguntur aliquo modo in ultima sphaera Saturni, participabat aliquid de motu sphaerarum Saturni, et sic non uniformiter movebantur motu diurno, sicut prima sphaera Saturni. Necessarium igitur videbatur ponere aliam sphaeram revolventem ipsam, ut restitueret id quod auferebatur ei de velocitate ex superioribus sphaeris. Et eadem ratione oportebat ponere aliam sphaeram revolventem secundam sphaeram Iovis, et tertiam sphaeram revolventem tertiam sphaeram Iovis. Non autem oportebat ponere aliquam revolventem quartam sphaeram, quia motus quartae sphaerae, in qua erat astrum infixum, debebat esse compositus ex omnibus superioribus motibus. Sic igitur Iupiter habet quatuor sphaeras deferentes et tres revolventes. Et similiter alii planetae habent tot sphaeras revolventes, quot deferentes, una minus. d)[84152] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 15 Hoc est ergo quod dicit, quod necesse est, si omnes sphaerae simul ordinatae debeant reddere et causare illud quod apparet de motu planetarum secundum quemlibet planetarum, ponere praeter supra dictas deferentes alias sphaeras revolventes, et ad idem restituentes primam sphaeram inferius ordinati astri, una pauciores. Et sic solum convenit quod motus planetarum compleant omnia quae apparent de eis.	e)Necesse AUTEM, si SIMUL POSITE omnes apparentia sunt redditure, SECUNDUM QUODLIBET errantium ALTERAS speras una MINORES esse REUOLUENTES et ad idem RESTITUENTES POSITIONI primam SPERAM semper inferius ordinati astri ; sic enim solum contingit planetarum LATIONEM omnia facere . ***** c) Albert (nach duos revolventes) 1073b37, <i>Reliquis vero planetis</i> a luminaribus <i>singulis</i> addidit <i>unam</i> sphaeram deferentem, sicut dictum est, propter depressionem ad absidem et elevationem ad augem, ut dictum est. <i>Sed</i> dicebat iterum Calippus, quod <i>si compositae sphaerae sunt redditurae omnia</i> quae <i>apparent</i> in ipsis, <i>necesse</i> est, quod <i>cuiuslibet</i> quinque <i>errantium</i> siderum sint aliae <i>sphaerae diversae</i> , quae sint una minus pro quolibet, quam sint deferentes. Et sic cum deferentes sint quinque pro quolibet errantium, oportet istas esse quattuor pro quolibet, et illas sphaeras dixit esse revolventes, eo quod sunt <i>evertentes</i> retrorsum <i>et ad idem dirigentes positionem</i> astri, unde processit secundum ordinem signorum. Et <i>prima</i> quidem harum <i>sphaerarum semper</i> est <i>inferius astri</i> inclinati secundum circulum obliquum, in quo inclinatae moventur a circulo aequinoctiali. Ille enim circulus in quo secundum latitudinem moventur planetae, dicitur inclinatus, eo quod inclinatur in austrum et aquilonem a duobus circulis, in quibus aliquando apparent planetae, quorum unus est aequinoctialis et alter est zodiacus. Et quia inaequaliter moventur in latitudine illa, ideo dedit eis primam sphaeram revolventem, alias autem tres dedit propter tria, quae apparent in eis, quorum unum est retrogradatio, secundum statio et tertium cursus directio.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1074a6 Ἐπεὶ οὖν ἐν αἷς μὲν αὐτὰ φέρεται σφαίραις αἱ μὲν ὀκτὼ αἱ δὲ πέντε καὶ εἴκοσιν εἰσιν, τούτων δὲ μόνος οὐ δεῖ ἀνελιχθῆναι ἐν αἷς τὸ κατωτάτω τεταγμένον φέρεται, αἱ μὲν τὰς τῶν πρώτων δύο ἀνελιττουσαι ἕξ ἔσονται, αἱ δὲ τὰς [10] τῶν ὑστερον τεττάρων ἑκκαίδεκα· ὁ δὲ ἀπασῶν ἀριθμὸς τῶν τε φερουσῶν καὶ τῶν ἀνελιττουσῶν ταύτας πενήκοντά τε καὶ πέντε. Εἰ δὲ τῇ σελήνῃ τε καὶ τῷ ἡλίῳ μὴ προστιθεῖται τις ἄς εἴπομεν κινήσεις, αἱ πᾶσαι σφαῖραι ἔσονται ἑπτὰ τε καὶ τεσσαράκοντα.</p>	<p>b) Quoniam ergo in quibus feruntur speris alie quidem octo, alie quinque et viginti sunt, harum autem solas non oportet converti in quibus infime ordinatum fertur, <Vuillemin-Diem: <i>an lacuna in latina traditione orta est?</i>> posteriorum vero quatuor sedecim; per omnes numerus et ferentium et revolventium eas quinquaginta quinque. Quodsi lune et soli non addiderit quis quos dicimus motus, omnes spere erunt septem et quadraginta.</p>	<p>c) <i>Sic enim, tot sphaeris positis, solum contingit planetarum ferentiam sive circulationem omnia facere</i> quae apparent in ipsis. Quia igitur secundum dicta Calippi <i>sphaerae, in quibus ea astra feruntur, aliae quidem sunt octo, sicut caeli septem planetarum et sphaera stellarum fixarum, quae omnes sunt sphaerae deferentes, aliae autem deferentes, quinque planetis praeter luminaria attributae, sunt viginti quinque. Harum autem deferentium sphaerarum eas quae sunt deferentes stellas, non oportet converti retrorsum vel extra viam deferentium, in quibus sphaeris deferentibus fertur astrum, quod ordinatum est in ipsis in fine, ita quod finis astri sphaera est, quia in sua superficie movetur. Posteriorum vero astrorum, quae melius videntur revolvi, quae sunt Iuppiter, Mars, Venus et Mercurius, sunt quattuor revolventes circuli. Et in summa quattuor astrorum sunt sedecim revolventes circuli, et Saturni sunt etiam quattuor, licet non ita expresse videantur sicut aliorum quattuor planetarum. Sic ergo per omnes planetas numerus sphaerarum et deferentium et revolventium est quinquaginta quinque.</i> 1074a11 Quinque enim planetarum sunt viginti quinque deferentes et viginti revolventes, quibus si addantur sex deferentes luminarium et quattuor revolventes, fiunt quinquaginta quinque. <i>Si quis autem abstulerit ab hoc numero octo sphaeras, quae adduntur circulis eorum, et dixerit luminaria simplices sphaeras habere,</i> 1074a13, tunc remanebunt <i>sphaerae</i> XL et VII.</p>	<p>d) [84153] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 16 Quare igitur sphaerae deferentes, quae quidem sunt Saturni et Iovis, sunt octo, cum uterque eorum ponatur habere quatuor sphaeras: quae sunt aliorum quinque planetarum, viginti quinque, quia quilibet eorum habet quinque sphaeras: harum autem sphaerarum illae solae non revoluntur, quae sunt in fine, in quibus ordinatur astrum, sequitur quod revolventes priorum duorum planetarum, scilicet Saturni et Iovis, sunt sex. Revolventes autem posteriorum quatuor sunt sexdecim. Sed cum post Saturnum et Iovem sint alii quinque, manifestum est quod unum eorum praetermittit, scilicet vel Martem, vel Mercurium: ut quod dicit posteriorum quatuor referatur ad quatuor infimos: vel praetermittit lunam, ut referatur ad quatuor immediate sequentes. Praetermittit autem, vel ex errore, qui interdum accidit in numeris; vel propter aliam rationem, quae nos latet: quia scripta Calippi non inveniuntur, ut Simplicius dicit. Sic igitur numerus omnium sphaerarum deferentium et revolventium sunt quinquaginta quinque, 1074a11. [84154] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 17 1074a12, Sed quia de hoc poterat esse dubium, utrum lunae et soli sint addendae duae sphaerae, quas Calippus addit: vel quod utriusque sint dandae duae sphaerae solum, ut posuit Eudoxus, ideo dicit quod si aliquis non addit soli vel lunae illos duos motus quos addit Calippus, sequitur quod omnes sphaerae erunt quadraginta septem; subtraherentur enim a praedicto numero quatuor deferentes, duae solis, duae lunae, et totidem revolventes. Remotis autem octo de quinquaginta quinque, remanent quadraginta septem.</p>	<p>e) Quoniam ergo in quibus QUIDEM IPSA feruntur speris HEE quidem octo HEE AUTEM V et XX sunt, harum autem solas non oportet REUOLUI in quibus INFIME ordinatum fertur, QUE QUIDEM REUOLUUNT EAS QUE SUNT PRIMORUM DUORUM SEX ERUNT, QUE AUTEM EAS QUE SUNT posteriorum quatuor, XVI ; OMNIUM ITAQUE numerus et ferentium et reuoluentium eas LV. SI AUTEM lune et soli non addiderit quis quos DIXIMUS motus, omnes spere erunt VII et XL.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1074a14 Τὸ μὲν οὖν πλῆθος τῶν σφαιρῶν ἔστω [15] τοσοῦτον, ὥστε καὶ τὰς οὐσίας καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς ἀκινήτους καὶ οὐκ αἰσθητὰς τοσαύτας εὐλόγον ὑπολαβεῖν (τὸ γὰρ ἀναγκαῖον ἀφείσθω τοῖς ἰσχυροτέροις λέγειν)· εἰ δὲ μηδεμίαν οἷόν τ' εἶναι φορὰν μὴ συντείνουσιν πρὸς ἄστρου φορὰν, ἔτι δὲ πᾶσαν φύσιν καὶ πᾶσαν οὐσίαν ἀπαθῆ, καὶ καθ' [20] αὐτὴν τοῦ ἀρίστου τετυχηκυῖαν τέλος εἶναι δεῖ νομίζειν, οὐδεμία ἂν εἴη παρὰ ταύτας ἑτέρα φύσις, ἀλλὰ τοῦτον ἀνάγκη τὸν ἀριθμὸν εἶναι τῶν οὐσιῶν.	b) Pluralitas vero sperarum tanta sit, quare substantias et principia immobilia tot rationale est suscipere (necessarium enim dimittatur fertioribus dicere); quodsi nullam possibile esse ferentiam contententem ad astra ferentiam, ampoius autem omnem naturam et omnem substantiam impassibilem et secundum se quod melius es sortientem finem esse oportet existimare, nulla erit preter eas diversa natura, sed hunc substantiarum numerum est esse necesse.	c) Secundum igitur Calippum <i>tanta sit pluralitas sphaerarum</i> . Et ideo secundum istius dicta <i>rationabile est</i> , quod etiam <i>suscipiatur</i> , quod <i>principia moventia et substantiae immobiles</i> , quae movent istas sphaeras, sint secundum eundem numerum tot quot sunt sphaerae. (es muss soviel bewegende Substanzen geben als es Sphären gibt) Hoc autem est rationabile, non necessarium, quia <i>necessarium</i> non potest hic investigari, sed oportet, quod relinquatur illis qui <i>fortiores</i> sunt in ista investigatione, qui propria caeli principia considerant, quod non competit isti sapientiae quae non est de ente particulari. (Einschränkung: das alles ist bloss plausibel. – Ende TR II Cap. 23)	d) [84155] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 18 (kleine Unstimmigkeit in der Anzahl der Sphären) Sed attendendum quod si supra, cum dixit revolventes posteriores quatuor, esse sexdecim, praetermisit lunam, remotis duabus deferentibus lunae et duabus solis, non removebuntur quatuor revolventes, sed solum duae, si sphaerae lunae non habent revolventes: et sic a prima pluralitate sphaerarum subtrahuntur sex sphaerae, quatuor deferentes et duae revolventes: unde sequitur quod sphaerae omnes sint quadraginta novem. Et sic non videtur quod Aristoteles voluerit praetermittere lunam sed magis Martem: nisi aliquis dicat Aristotelem oblitum fuisse quod lunae posuerit sphaeras revolventes, idcirco errorem in numero accidisse, quod non videtur probabile. [84156] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 19 Ultimo ergo concludit tantam esse pluralitatem sphaerarum quanta dicta est. [84157] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 20 (Schluss von der Anzahl der Himmelbewegungen auf die Anzahl der immaterielle Substanzen, wie Albert) 1074a15, Deinde cum dicit <i>quare et substantias</i> concludit ex numero motuum caelestium, numerum substantiarum immaterialium; et circa hoc tria facit. Primo concludit propositum. Secundo excludit quaedam, quae possent debilitare illationem praemissam, <i>ibi, si autem nullam possibile</i> . Tertio comparat id quod ostensum est de substantiis separatis, ad opiniones antiquas, et ad opiniones vulgares, quae de his suo tempore habebantur, <i>ibi, tradita autem sunt</i> .	e) Pluralitas QUIDEM Igitur sperarum tanta sit. Quare ET substantias et principia immobilia ET SENSIBILIA tot RATIONABILE * EXISTIMARE ; necessarium enim dimittatur fortioribus dicere. SI AUTEM nullam possibile esse LATIONEM NON ORDINATAM ad astra LATIONEM, amplius autem omnem naturam et omnem substantiam impassibilem et secundum se OPTIMUM SORTITAM finem esse oportet existimare, nulla erit preter HAS ALTERA natura, sed hunc substantiarum numerum est esse necesse. ***** d) Thomas (nach ibi, tradita autem sunt) Dicit ergo primo, quod cum tanta sit pluralitas sphaerarum et motuum caelestium, quanta dicta est, rationabile est opinari tot esse substantias immateriales et principia immobilia, et etiam tot esse principia sensibilia, idest corpora caelestia. Dicit autem rationabile, ut insinuet hoc probabiliter concludi, non autem ex necessitate. Unde subiungit quod ipse relinquit id quod est necessarium circa hoc illis qui sunt fortiores et potentiores ad hoc inveniendum quam ipse esset. (das Gesagte ist zwar vernünftig und plausibel, jedoch nicht notwendig; wer es besser weiss, soll sich melden) Thomas, [84158] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 21 1074a17, Deinde cum dicit <i>si autem</i> hic philosophus excludit ea ex quibus praedicta conclusio debilitari posset; et sunt tria. Quorum primum est. Quia posset aliquis dicere quod sunt quaedam substantiae separatae, quibus non respondent aliqui motus in caelo. (es gibt keine separaten Substanzen, denen nicht eine Bewegung im Himmel entspricht)

TR II, Cap. 24. Et est digressio declarans opiniones modernorum de numero orbium et motuum caelorum

(Albert hat noch nicht genug ...; das Thema beschäftigt ihn, aber auch Thomas, auffällig stark, gemessen am Platz, den er diesem Thema widmet)

(zur Geschichte der Astronomie und der Stellung der zeitgenössischen Astronomen darin) Opiniones autem modernorum astrologorum diminuuntur ab antiquis in uno. Antiqui enim Chaldaei, qui semper de astris peritiores erant, tres dederunt vias ad investigationem accidentium, quae apparent in motibus astrorum. (1) Et una quidem via antiquissima fuit, quod orbis non essent nisi octo et omnes haberent eundem motum ab oriente in occidentem, sed planetae et stellae naturali motu, non motu orbis, moverentur e converso ab occidente in orientem. Et dederunt exemplum de hoc, sicut si rota volvatur et contra motum rotae moveatur formica (wirklich Ameise?) in oppositum motus rotae. Et hi dicebant, quod planetae moventur in latitudine propter suorum circulorum declinationem et quidam eorum elevantur et deprimuntur et retrogradantur et diriguntur ex motu proprio secundum spissitudinem sui circuli, quia caelum cuiuslibet eorum ponunt esse spissum. Motum autem planetae motum dicunt esse sapientis, et descendit et ascendit, secundum quod competit materiae, quam movet. Et haec opinio a modernis dimissa est.

(2) Alia opinio est quam fere omnes sequuntur moderni, quae est Ptolemaei, qui complevit eam per demonstrationes aequationum, et quidam addunt ei valde parvum, et hoc additum non est nisi in motu octavi caeli, quod dicitur esse stellarum fixarum. (Bewegung der Fixsterne) Ista autem opinio ponit excentricos et epicyclos et centra diversa, et in summa colligitur in quinquaginta motibus, quorum tres sunt octavae sphaerae: unus quidem, qui est diurnus, et secundus, qui est imaginum et stellarum motus, qui est ab occidente in orientem in centum annis gradu uno, et tertius, quem invenit THEBIT, qui dicitur 'motus accessionis et recessionis' capitis arietis et librae super diametrum octo graduum fere, qui est de aquilone in austrum et e converso. Soli autem dant motus duos et lunae quinque et Mercurio septem et cuiuslibet aliorum planetarum octo, qui omnes simul faciunt quinquaginta. Et horum motuum astrologia est completa.

(3) Tertia autem opinio est ab antiquis derivata, sed nuper per ALPETRAGIUM quendam Arabem Hispanum renovata. Hic enim omnes sphaeras dicit moveri ab oriente in occidentem et quod omnes moventur motore uno, sicut habent motum unum; sed quia virtus illius motoris fortior est in caelo immediato sibi quam in eo quod iungitur ei per medium, ideo motum circuli perficit in primo caelo in spatio viginti quattuor horarum. In caelo autem secundo, quod est Saturni, non perficit totam circulationem, sed remanet aliquantulum, et illae remanentiae quotidianae simul collectae diminuunt unam circulationem in spatio triginta annorum. Et ideo videtur Saturnus

moveri contra firmamentum secundum ordinem signorum et in triginta annis complere circulum. In caelo autem Iovis iterum plus diminuitur virtus motoris, et ideo excrescunt morae eius ad circulationem in duodecim annis. Et in caelo Martis iterum minore existente virtute motoris perficitur mora in circulum in duobus annis et dimidio. In sole autem perficitur in uno anno, et sic est de aliis usque ad caelum lunae, quod est ultimum, et in tantum deficit in illo virtus, quod tanto spatio minuitur, quod infra mensem perficitur circulus. Quia autem planetae videntur declinare in latitudines diversas et exaltari et deprimi et stare et retrocedere et dirigi in cursu et eclipsare se in una hora et non in alia, ideo dixit iste omnia haec accidere ex diversitate positionis polorum horum orbium et ex motibus eorundem polorum quos dicit moveri circa polum mundi et ascendere et descendere circa eum. Et huius imaginationis figura quidem descripta est, sed astrologia per observationem quantitatum motuum non est completa.

(daraus folgt:) Ex omnibus autem his est accipere, quod etiam solum pertinet ad propositum, (1: nur ein Beweger der Kreise, dafür Eigenbewegungen der Gestirne) quod secundum antiquos unus est motor orbium, et quia stellae proprio motu moveri ponuntur ab illa opinione, tot sunt motores stellarum quot sunt stellae. Et in hanc opinionem consentire videntur ISAAC et RABBI MOYSES Aegyptius et alii quam plures. (2 Ptolemaios: Gestirne von der Sphäre bewegt) Secundum autem viam Ptolemaei, in qua ponitur, quod stella movetur motu orbis sui, oportet ponere quinquaginta esse motores secundum numerum quinquaginta motuum, qui inveniuntur in caelis secundum observationes astrorum, quas per visum et instrumenta et rationem deprehenderunt. (3: neun Himmel, jeder wird von je einem Beweger bewegt) Secundum autem opinionem tertiam novem sunt caeli, quia unum, quod est simplicis motus, ponitur esse primum, et octava sphaera ponitur esse secundum caelum. Et haec omnia moventur aut in se aut in polis suis, et ideo oportet ponere novem motores, unum quidem primum et octo sub ipso, qui polos moveant inferiorum sphaerarum. Talis igitur et tantus erit numerus substantiarum separatarum et immobilium.

TR II, Cap. 25. Et est digressio declarans numerum motorum ex propriis primae philosophiae et per rationem

(nach der an der Naturbeobachtung orientierten Betrachtung nun die metaphysische im Hinblick auf die Anzahl der Beweger) Ea autem quae magis certa sunt et ex propriis istius primae philosophiae dicta, sunt, quorum mentionem aliquam in PRIMO et QUINTO ISTIUS SAPIENTIAE LIBRIS fecimus. (vier Unterschiede im Sein der Substanzen) Quattuor enim differentiae in esse substantiarum inveniuntur. (essentiae simplices) Est enim essentialium esse simplicium sic, ut ostendemus in SEQUENTIBUS istius libri. Hoc autem esse tres accipit determinationes, et una quidem est per materiam, secunda autem est per quantitatis figuram, tertia autem per prima-

rum qualitatum agentium et patientium commixtionem et complexionem. (das Sein der *essentiae simplices* wird bestimmt durch die Materie, durch die Grösse der Gestalt, durch die Vermischung der primären Qualitäten) His autem necesse est respondere in causis et principiis naturae quendam differentiam. Cum igitur primus motor sit essentia simplex et motus suus sit continuus et unus et aequalis, oportet necessario, quod ipse per substantiam suam et motum faciat esse in omnibus. Et hic motus est aplanus et causa motus diurni in omnibus sphaeris, et sic ab uno simplici in primo mobili est motus unus simplex. Consequens autem est, ut in secundo mobili duo sint motus, et ideo sphaera stellata secundum mobile esse non potest, sicut ALIBI diximus. Similiter autem et compositio esse cum materia non fit, nisi unum principiorum componentium moveatur ad alterum. Cum igitur primus motus, qui causat esse, sit motus ab oriente in occidentem, oportebit secundum motum esse ab occidente in orientem contra motum primum, quia ille motus est compositionis primae. Et per hunc motum unum principiorum componentium obviabit alteri; et hic motus est secundi mobilis. Et haec duo sunt caeli occulti, quorum unum motum diurnum propter esse, alterum autem motum planus propter compositionem causat in omnibus. Consequitur autem hoc eius quod compositum est, determinatio per quantitatem et figuram, et hic effectus etiam secundum omnes astronomos est caeli stellati. Propter quod etiam illi caelo multae imagines constellationum attribuuntur, et hoc est tertium caelum, tres habens motus, sicut in ANTEHABITIS determinatum est. Et huc usque motus et mobilia sunt ordinata semper uno modo, crescentia secundum recessum a primo simplici.

Omne autem quod est determinatum mixtione et complexione primarum qualitatum, est attributum septem sphaeris septem planetarum. Et illae non adeo ordinate abundant in motibus sicut mobilia superiora, sed potius et in positione et in motibus disponuntur, secundum quod mixtionem perficere possunt. In mixtione autem non est nisi frigidum cum sicco et frigidum cum umido et calidum cum sicco et calidum cum umido. Est autem frigidum cum sicco, et neutra illarum qualitatum est vitae, sed utraque mortificativa; hoc tamen in mixtura operatur potentiam bene tenendi, hoc male recipiendi. Et cum potentia male recipiendi impediatur mixturam, oportuit sphaeram per motum suum hoc operantem longissime poni a loco mixtionis. Et tamen oportuit ipsam esse propter potentiam bene tenendi, et quia hoc habet perficere sphaera Saturni, ideo elongata est maxime a loco mixtionis et suprema facta est et tardissimi motus, quia aliter mixtura omnis solveretur.

Frigidum autem cum umido est dupliciter. Est enim umidum simplex, quod est elementale, et est umidum complexionale, quod est subiectum vitae. Et illud quidem quod est simplex, oportet habere fortem motum, ut miscibilibus ingeratur. Et ideo propter illud est sphaera lunae vicinissima loco mixtionis, ut fortius moveatur, propter quod etiam fluxus et refluxus maris se-

quitur motum lunae. Umidum autem complexionale habet movere sphaera Veneris, et ideo soli coniuncta est, qui est dator vitae.

Calidum autem cum umido est et calidum cum sicco. Umidum autem cum calido esse non potest, nisi sit umidum spirituale, ex quo fiunt spiritus, qui sunt vectores virtutem vitae. Et ideo non potest esse excellens calidum, quia hoc non est nisi cum sicco. Et ideo calidum cum umido est complexionale calidum et spirituale umidum, et hoc movet sphaera Iovis; propter quod alius post Saturnum locata est, quia ex temperamento sui non posset movere materiam mixtionis, sed motae iam et mixtae se influere potest.

Calidum autem cum sicco dupliciter est. Aut enim est motivum totius materiae aut digestivum et maturativum materiae iam motae. Et illud quidem quod est motivum totius materiae, est fervens et furens calidum, quod movet sphaera Martis; propter quod elongata est moderate, ut attingere possit et non incendat, et habet locum tertium.

Siccum autem cum calido digestivo et maturativo seminum et conceptuum est sphaera solis movens; propter quod in medio planetarum est posita sicut cor, et sibi attribuitur dare vitam.

Cum autem illi sex planetae sic movere habeant principia mixtionis, unus solus est, qui commiscibilem et applicabilem habet virtutem, qui est Mercurius, et ideo habet motus involutos multos, et ponitur inter duos planetas, qui movere habent frigidum umidum, quod maxime est commiscibile, et isti sunt luna et Venus. Secundum autem istam rationem decem erunt ordines substantiarum moventium.

Est autem attendendum, quod non puto umquam fuisse comprehensos ab aliquo mortalium omnes motus caelorum, et ideo etiam de substantiis immobilibus et praecipue de numero earum incertum esse; sed id quod rationabilius dici poterit, ut videtur, iam a nobis dictum est, quia hoc certum est sphaeras esse causas esse et vitae et differentias sphaerarum esse causas

differentiarum, quae sunt in esse et vita. Et ideo videtur talis esse numerus earum qualis nunc dictus est. [\(mir blieb unklar, wo die vier Unterschiede im Sein der Substanzen ausgeführt wurden\)](#)

TR II, Cap. 26. Et est digressio declarans dubitationes, quae oriuntur circa praedicta

Oritur autem hic quaestio gravis, quam licet in II CAELI ET MUNDI tetigerimus, tamen solvenda videtur esse; est autem haec: quare primi duo caeli nullam penitus habent stellam, tertium autem habet multas valde, et septem alii caeli quodlibet habet unam tantum. Et causa huius est procul dubio, quia sphaera, quae uniformitatis est causa, non potest esse difformis in habendo stellas vel stellam. [\(eine schwierige Frage: warum haben die verschiedenen Sphären so unterschiedliche Besetzungen mit Sternen?\)](#)

Est autem esse in se uniforme, quod est effectus primae sphaerae. Similiter autem compositio, quae tantum est ex principiis substantiae, non habet difformitatem, et ideo secundum caelum etiam non habet stellam aliquam. Sed cum figurae sint plurimae et propriae, quibus distinguuntur entia quantae, oportuit, quod stellata multis stellis esset sphaera tertia; propter quod etiam ab astronomis isti sphaerae attribuitur movere terram, quae producit figuras plantarum et animalium. Et cum aliae sphaerae non moveant nisi principia simplicium et complexionantium et illa sint singula, non potuit quaelibet aliarum sphaerarum habere nisi stellam unam pro unaquaque et tali ordine dispositas, ut dictum est.

Hic etiam solvitur id quod in CAELO ET MUNDO tactum est, quod cum motus gradatim crescant ex prima sphaera usque ad tertiam, postea non crescunt gradatim a quarta usque ad ultimam, quia sol secundum observationes probabiliores non habet nisi duplicem motum, et Saturnus et Iuppiter et Mars habent plures. Huius enim causa est, quod in veritate planeta habet motus tot quot potest perficere motum, ad quem est, quia, sicut iam in SEQUENTIBUS probabitur, motus est propter id quod movetur per ipsum. Et

ideo oportet, quod quilibet planeta tot habeat motus quot exiguntur ad effectum eius perficiendum. Et cum sol simplicissimi sit effectus, quia est dator vitae, ideo motus habet pauciores omnibus aliis planetis. Quamvis enim digerat semina et maturet, hoc magis perficit magnitudine corporis sui quam multitudine motus. Adhuc autem, cum istae qualitates stellarum et planetarum referantur ad vitam, oportuit, quod stellae omnes illuminarentur a sole et per lumen suum in suis corporibus informatum moveant materiam, sicut dictum est. Et hoc quidem quod omnes stellae a sole illuminentur, probabilior dicit opinio ASTRONORUM.

[\(wie verhält sich der Beweger zur Sphäre und den darauf bewegten Sternen?\)](#) Sed dubitabit fortassis aliquis, quod cum motor praesideat sphaerae et utatur ea sicut instrumento motus sui, utrum praesideat stellae vel toti sphaerae aut alicui alii parti ipsius. Et quod rationabilius de hoc dici potest, est, quod in sphaeris simplicibus, quarum lumen adeo simplex est, quod visui non subicitur, intelligentia movens toti sphaerae praesidet. In stellatis autem praesidet stellae magis, ita tamen quod sine hic et nunc sit in sphaera et stella, licet maior virtus eius sit in una parte quam in alia. In stella enim propter substantiae spissitudinem magis lumen calcatur et multiplicatur, et cum stella lumine suo faciat quidquid facit, oportet, quod ipsa stella principale sit instrumentum intelligentiae exsequentis formas suas per stellas et orbis. Sicut enim intelligentia agens, quae est in nobis, per spiritus invehit manibus et instrumentis formam, quam inducere vult in materiam, ita intelligentia agens, quae movet orbem et stellam vel stellas, luminari invehit formam, et per lumen luminaris traducit eam in materiam, quam movet, et hoc sic tangens materiam educit eam de potentia ad actum. Et huius signum est, quod sapientes astronomi per haec principia quae sunt loca stellarum, pronosticantur de effectibus, qui luminibus stellarum inducuntur rebus inferioribus.

Haec igitur quae dubitari possunt circa praedicta, sic determinata sint.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1074a22 Εἴτε γὰρ εἰσὶν ἕτεροι, κινοῦν ἂν ὡς τέλος οὐσαί φορᾶς· ἀλλὰ εἶναι γε ἄλλας φορᾶς ἀδύνατον παρὰ τὰς εἰρημένας. Τοῦτο δὲ εὐλόγον ἐκ τῶν [25] φερομένων ὑπολαβεῖν. Εἰ γὰρ πᾶν τὸ φέρον τοῦ φερομένου χάριν πέφυκε καὶ φορὰ πᾶσα φερομένου τινός ἐστιν, οὐδεμία φορὰ αὐτῆς ἂν ἔνεκα εἴη οὐδ' ἄλλης φορᾶς, ἀλλὰ τῶν ἄστρον ἔνεκα.	b) Nam si sunt alie, movebunt quasi fines existentes convehibiles; sed alias esse ferentias impossibile est preter dictas. Et hoc rationale ex comportatis suscipere. Nam si omne ferens convexi gratia propter naturam et ferentia omnis convexi es alicuius, nulla ferentia sui causa erit nec alius convehibilis, sed astrorum.	c) TR II, Cap. 27. In quo est probatio, quod numerus separatarum substantiarum non aliter potest accipi, quam dictum est 1074a14, Redeamus autem nunc ad propositum, dicentes, <i>quod si</i> aliquis dicat, quod non est <i>possibile</i> , quod aliqua sit <i>ferentia</i> sive circulatio, quae <i>contendat</i> per contrarietatem <i>ad ferentiam</i> sive circulationem <i>astri</i> , hoc est quod dicat, quod astrum fertur motibus, quos induximus, et non orbis – sic enim dixerunt multi – et quod astra omnia feruntur ab oriente in occidentem motu diurno et proprio motu feruntur e converso ab occidente in orientem, et nulla est circulatio circuli, quae contendat contra motum primum, et dicat <i>omnem naturam et omnem substantiam</i> quae immobilis est et immaterialis et <i>impassibilis et est secundum se</i> , non determinata per materiam, <i>sortiri</i> semper, <i>quod melius</i> est, et <i>existimet</i> ipsam <i>esse finem</i> et optimum: tunc iterum <i>oportet</i> illum concedere, quod <i>nulla erit diversa natura</i> separata, quae non moveat aliquam stellam, <i>sed necesse est</i> , quod iste sit <i>numerus substantiarum</i> qui accipitur secundum numerum eorum quae moventur in caelo, sive illa sint stellae sive orbis. <i>Nam si sunt</i> aliquae <i>aliae</i> naturae separatae praeter eas quae dictae sunt, illae <i>movebunt</i> sicut illae naturae quae <i>existunt fines</i> et optimae et perfectae, quia aliter essent otiosae, sicut in ANTEHABITIS determinatum est. Movebunt autem eas quae sunt <i>convehibiles</i> sive mobiles in circuitu, et illae sunt stellae vel orbis. Si igitur supponamus, quod <i>impossibile</i> sit <i>alias esse ferentias</i> sive circulationes <i>praeter eas</i> quae <i>dictae</i> sunt	d)[84159] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 22 (jede Bewegung ist um der Bewegung eines Gestirns willen) Ad quod excludendum dicit, quod si non est possibile quod sint aliqui motus in caelo, qui non ordinentur ad motum alicuius astri, et iterum si oportet omnem impassibilem substantiam quae est sortita optimum secundum se, idest quae habet suam perfectionem sine motu, opinari esse finem alicuius motus, non erit aliqua natura impassibilis et immaterialis, praeter eas, quae sunt fines caelestium motuum; sed necesse erit hunc esse numerum substantiarum separatarum, qui est numerus caelestium motuum. [84160] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 23 (Thomas Contra: es könnte durchaus höhere Substanzen geben, denen keine Bewegung eines Gestirns entspricht; die immateriellen Substanzen sind nicht wegen der körperlichen da) Sed tamen primum non est necessarium, scilicet quod omnis substantia immaterialis et impassibilis sit finis alicuius motus caelestis. Potest enim dici quod sunt aliquae substantiae separatae altiores, quam ut sint proportionatae quasi fines caelestibus motibus; quod ponere non est inconueniens. Non enim substantiae immateriales sunt propter corporalia, sed magis e converso. [84161] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 24 1074a23, Deinde cum dicit <i>sed alias</i> removet secundum quod posset debilitare praedictam illationem. Posset enim aliquis dicere, quod sunt multo plures lationes in caelo, quam quae numeratae sunt, quae tamen non possunt deprehendi, eo quod ex eis non accidit aliqua diversitas in motu alicuius corporum caelestium quae visu percipiuntur et dicuntur astra.	e)SI ENIM ESSENT alie, MOUERENT UTIQUE UT FINIS existentes LATIONIS. Sed alias QUIDEM esse LATIONES impossibile est preter dictas. Hoc AUTEM RATIONABILE ex LATIS EXISTIMARE. Nam si omne ferens LATI gratia NATUM EST, et LATIO omnis LATI est alicuius, nulla LATIO sui GRATIA erit nec alius LATIONIS, sed astrorum GRATIA. ***** c) Albert (folgend auf dictae sunt) 1074a24, – hoc enim rationabile est suscipere ex his opinionibus quae <i>comportatae</i> et collectae sunt a dictis antiquorum et modernorum – : tunc oportet, quod numerus harum substantiarum sit secundum numerum eorum quae circumferuntur. Si enim demus, quod et verum est, quod <i>omne ferens</i> sive movens localiter et circulariter est movens non propter se, sed <i>gratia circumvexi</i> sive quod ab ipso circumfertur, et hoc est <i>propter naturam</i> , quae aliter non subsistere posset: tunc sequitur necessario, quod <i>omnis ferentia</i> sive circulatio <i>est alicuius</i> quod <i>circumvehitur</i> . Et sic <i>nulla ferentia erit ita sui causa</i> , quod moveatur per seipsam sine movente. <i>Nec</i> potest dici, quod sit <i>alicuius circumvehibilis</i> illud movens nisi <i>astrorum</i> vel orbium caelorum. Et tunc concluditur, quod numerus substantiarum immobilium est, qui dictus est prius. ***** d)Thomas [84162] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 25 Et ad hoc excludendum similiter etiam dixerat, quod nulla latio potest esse in caelo, quae non ordinetur ad lationem alicuius astri. Hoc est etiam quod nunc dicit, quod impossibile est esse alias lationes in caelo, praeter illas ex quibus accidit diversitas in motu astrorum; sive sint illae quae dictae sunt, sive aliae aut totidem aut plures aut pauciores.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1074a28 Εἰ γὰρ ἔσται φορὰ φορᾶς ἕνεκα, καὶ ἐκείνην ἑτέρου δεήσει χάριν εἶναι· ὥστ' ἐπειδὴ οὐχ οἷόν τε εἰς ἄπειρον, [30] τέλος ἔσται πάσης φορᾶς τῶν φερομένων τι θείων σωμάτων κατὰ τὸν οὐρανόν. Ὅτι δὲ εἰς οὐρανός, φανερόν.	b) Nam si fuerit convehibile convehibile convehibilis causa et illud diversi eguerti gratia esse, [erit] tunc, quoniam non possibile est in infinitum ire, finis erit omnis ferentie convehorum divinorum corporum secundum celum. Quia vero unum celum, manifestum est.	c) 1074a28, Si enim aliquis diceret, quod unum <i>circumvehibile</i> astrum vel orbis sit <i>causa</i> alterius <i>circumvehibilis</i> , ita quod unum corpus moveat aliud <i>et</i> corpus movens iterum <i>egeat</i> corpore, <i>gratia cuius</i> ipsum moveatur: <i>tunc</i> oportet, quod hoc in infinitum vadat, cum omne corpus moveatur ab alio, sicut in PHYSICIS est probatum. Cum autem <i>non sit possibile abire in infinitum</i> , oportet, quod detur, quod ad aliquem <i>finem</i> stat <i>omnis</i> circulatio eorum quae <i>circumvehuntur</i> 1074a20, et sunt <i>divina corpora</i> , quae sunt in <i>caelo</i> , in quo maior ordo est quam in aliis corporibus. (jede Bewegung um eines bewegten Körpers, eines Gestirns willen) Stare autem non potest numerus iste, si corpus moveat corpus, sicut dixerunt aliqui. Oportet igitur, quod stet sic, quod moveatur ab immobili principio separato. Et sic iterum redibit, quod numerus substantiarum separatarum moventium est secundum numerum eorum quae moventur, accipiendus, et si aliquae essent substantiae separatae non-moventes, sicut dixit PLATO, essent otiosae, quia substantiae tales non ponuntur in numero et ordine causatorum, sed potius in numero et ordine causarum, et causae non possunt causare esse in inferioribus nisi per motum superiorum. (Sokratiker sagen: ein oberster Gott, dann zwölf unkörperliche und unbewegliche Götter, unter deren Leitung sind körperliche Götter, die sich bewegen, eben die Planeten und übrigen Gestirne; unter diesen nochmals irdische Götter) Unde quidquid dicitur de causis vel diis non-moventibus, qui dicuntur esse ante primum motorem, est error secundum philosophiam. Dicebant enim quidam sequentes Socratem unum esse deum sublimem, qui est omnium deorum pater et est immobilis, non movens, sed causans omnia.	d) [84163] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 26 1074a24, Et hoc probabiliter accipi potest ex corporibus quae feruntur: si enim omne ferens est propter id quod defertur, et omnis latio est alicuius quod fertur, non potest esse aliqua latio quae sit propter seipsam, vel propter aliam lationem tantum; sed oportet quod omnes lationes sint causa astrorum. Alioquin si latio propter aliquam lationem est, eadem ratione et illam oportebit esse propter aliam. Et cum non sit procedere in infinitum, sequitur quod finis omnis lationis sit aliquod caelestium corporum, quae deferuntur sicut astra: unde impossibile est esse aliquem motum in caelo, ex quo non possit percipi aliqua diversitas in aliquo astro. (keine Bewegung ist um ihrer selbst willen, auch nicht um einer anderen Bewegung willen, sondern ausschliesslich um eines Bewegten willen)	e) Nam si fuerit LATIO LATIONIS GRATIA, et ILLAM ALTERIUS < gratia OPORTEBIT > esse . * QUARE quoniam non possibile est in infinitum *, finis erit omnis LATIONIS LATIONUM ALIQUID diuinorum corporum secundum celum. QUOD AUTEM unum celum, manifestum *. ***** c) Albert (Fortsetzung von sed causans omnia) Et quae primo causantur ab ipso, sunt duodecim dii incorporales et immobiles et non-moventes. Et illi quasi senatum caeli obtinent et sub istis sunt dii corporales, qui moventur, qui sunt planetae et stellae aliae. Et sub istis iterum sunt dii terreni, qui habent numina sua super ea quae procedunt ex terra; et haec est antiquorum opinio, et dicitur, quod tradita est a Socrate. Cum autem nihil horum possit probari per rationem, non est illud dicendum in philosophia, nec philosophus potest disputare cum illis, quia non communicat cum eis in principiis. Sed hoc quod scitur per philosophiam, est, quod omne quod movetur, movetur ab alio et quod perpetuus motus est a perpetuo motore, qui nec est corpus nec virtus in corpore, et ideo est separatus et immobilis et indivisibilis, nullam habens magnitudinem per se vel per accidens, et nec finitus nec infinitus. Et ideo scitur, quod secundum numerum talium motuum est numerus taliter moventium et quod omnes huiusmodi motores sunt separatae substantiae per se existentes et sunt principia aliorum quae fiunt in natura.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)1074a31 Εἰ γὰρ πλείους οὐρανοὶ ὅσπερ ἄνθρωποι, ἔσται εἶδει μία ἢ περὶ ἕκαστον ἀρχή, ἀριθμῶ δέ γε πολλά. Ἀλλ' ὅσα ἀριθμῶ πολλά, ὕλην ἔχει (εἷς γὰρ λόγος καὶ ὁ αὐτὸς πολλῶν, [35] οἷον ἀνθρώπου, Σωκράτης δὲ εἷς)· τὸ δὲ τί ἦν εἶναι οὐκ ἔχει ὕλην τὸ πρῶτον· ἐντελέχεια γάρ.	b)Nam si plures essent celi ut homo, foret circa quodlibet principium specie unum, et numero multa. Sed quecumque sunt numero multa, materiam habent (nam una et eadem est ratio multorum, ut hominis, Socrates vero unus); quid autem erat esse non habet materiam primam; nam endelechia est.	c) TR II, Cap. 28. Qualiter caelum sit unum et multa et qualis sit multitudo substantiarum separatarum 1074a31, (zur Einzigkeit des Himmels) <i>Quia vero unum sit caelum totum, manifestum est ex his quae nunc dicuntur. Nam si daretur, quod plures essent caeli, sicut homo est natura, quae multiplicatur in plura numero, convenientia in una natura speciei, tunc oporteret, quod circa quodlibet caelum esset tale principium essentiae, quod esset specie unum et numero multa potentia vel actu. (jeder Himmel würde ein principium essentiae brauchen)</i> Et ex hoc sequeretur, quod cum principium sit forma caeli, quae est substantia separata, quod motores etiam unus caeli possent esse numero multa et specie unum. <i>Sed quaecumque numero multa, materiam habent</i> , 1074a34, per quam dividuntur, quia differentia numero non differunt per formam, sed per materiam solam. <i>Multorum enim numero differentium est una et eadem ratio speciei, sicut una est ratio hominis, quamvis habeat multa individua, quorum quodlibet est unum numero, sicut Socrates est unus</i> , 1074a35. <i>(es kann nicht viele bewegende Prinzipien, Substanzen geben, weil, was vieles ist, materiell ist; so sind die Beweger aber nicht)</i>	d)[84164] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 27 1074a31, Quod autem hic excludit tertium, per quod posset dicta conclusio infirmari. Posset enim aliquis dicere, quod sint plures mundi, et in quolibet sint tot sphaerae et motus, quot in isto, vel plures: et sic necesse est ponere plures substantias immateriales. [84165] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 28 Sed hoc excludit dicens manifestum esse quod sit unum caelum tantum. Quia si essent plures secundum numerum, et in eadem specie, sicut sunt plures homines, oporteret etiam quod simile iudicium esset de primo principio uniuscuiusque caeli, quod est movens immobile, sicut dictum est. Oporteret enim quod plura prima principia essent specie unum et numero multa. <i>(wenn es viele Himmel gäbe, müsste es auch viele erste Prinzipien geben)</i> [84166] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 29 1074a33, Sed hoc est impossibile; quia quaecumque sunt unum specie et plura numero, habent materiam. <i>(das kann nicht sein, weil das Viele Materie hat)</i> Non enim distinguitur secundum rationem et formam, quia omnium individuorum est communis ratio utpote quae est hominis. Unde relinquitur quod distinguantur per materiam. Et sic Socrates est unus non solum secundum rationem, ut homo, sed etiam secundum numerum.	e)Si ENIM plures essent celi ut HOMINES, foret < principium QUOD circa UNUMQUODQUE > specie unum, numero UERO multa. Sed quecumque sunt * numero multa, materiam habent ; una ENIM et eadem * ratio multorum, UT hominis, Socrates uero unus. QUOD quid autem erat esse non habet materiam , PRIMUM ; ENTELECHIA ENIM *. ***** [84167] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 30 1074a34, Sed primum principium cum sit quod quid erat esse, idest sua essentia et ratio, non habet materiam, quia eius substantia est endelechia, idest actus, materia autem est in potentia. <i>(das erste τὸ τί ἦν εἶναι, das erste quod quid erat esse, hat keine Materie)</i> <i>(das erste unbewegt Bewegende ist also einzig, nicht nur der Art nach, auch numerisch; NB: Thomas schreibt immer noch neutrum movens!)</i> Relinquitur igitur quod primum movens immobile sit unum, non solum ratione speciei, sed etiam numero. Oportet igitur quod primus motus sempiternus, qui ab eo causatur, sit unus tantum, et per consequens sequitur quod caelum sit unum tantum.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)	b)	<p>c) Albert (<i>Fortsetzung von Socrates est unus</i>) 1074a35, Illud autem quod est quid erat esse tantum et separatum et primum, non habet materiam aliquam, eo quod ipsum est endelechia sive actus purus et simplex, sicut iam in ANTEHABITIS probatum est. Oportet igitur, quod primum movens (<i>wieder einmal neutrum primum movens</i>) quodlibet caelum sit unum tantum et ratione et numero, secundum quod idem numero est, in quo nulla invenitur diversitas in numerando. Et illud movens est ens immobile. Et quia sic motor est unum numero et specie sive ratione et motor est forma et actus eius quod movetur: (<i>auffälliger Wechsel zwischen movens und motor</i>) oportet, quod etiam id quod movetur motu continuo et uno, in quo reiteratur secundum unam et eandem substantiam incorruptibilem motam, sit unum solum specie et numero et ratione. (<i>auch das Bewegte muss eidetisch und numerisch eines sein</i>) Ergo quodlibet caelum quod movetur, est unum solum secundum suam speciem et rationem.</p> <p>Et ex ista probatione habetur, quod omnes substantiae separatae differunt ab invicem specie. (<i>die separaten Substanzen sind eidetisch verschieden; ebenso unterscheiden sich auch die Himmel und die Sterne eidetisch voneinander</i>)</p> <p>Et sicut specie differunt substantiae separatae, ita differunt etiam caeli et stellae motae ab invicem specie, et nulla cum alia est una specie et eadem. Hoc autem etiam aliter probatur, quia quaecumque habent naturam unam communem, quae multiplicatur per materiam, habent actum unum, quo ipsam naturam accipiunt, et hic actus est generatio. Et hoc constat per hoc, quod non est multiplicatio unius naturae in multas materias nisi propter esse divinum, quod non permanet in uno solo, sicut probatum est in fine II PERI GENESEOS. (<i>was eine gemeinsame Natur hat, wird durch die Materie zu vielem, sie empfangen die Natur durch die Erzeugung, und diese findet durch das esse divinum statt</i>)</p>	<p>d) *****</p> <p>c) Albert (<i>Fortsetzung von in fine II PERI GENESEOS</i>)</p> <p>Quae igitur non habent actum generationis, ipsa sunt unum non multiplicabile per numerum. Caeli igitur et stellae et substantiae separatae sunt non multiplicabiles per numerum. (<i>wie sich die Sphären in ihrer Würde unterscheiden, so auch die Substanzen</i>) Ex hoc accipitur, quod sicut loco sphaerarum una est superior altera, ita etiam dignitate una substantia differt ab altera. Quamvis igitur omnes sint intellectuales, tamen intellectus differunt per hoc, quod superiores sunt magis simplices quam inferiores et, sicut diximus, formas entium habent magis universales et magis ambientes quam inferiores. (<i>alle sind zwar geistige Substanzen, aber der Geist ist eben verschieden, es gibt einfachere, die oberen, und kompliziertere, die unteren; Proklos</i>) Et secundum hunc ordinem omnes referuntur ad unum primum sicut membra in homine referuntur ad cor, et sic omnes operantur ad idem et movent idem. Et ab hac unitate ordinis aliquando totum caelum dicitur unum, in qua unitate primus motor est sicut cor et sicut dux, a quo omnes accipiunt motum et formas, quas per motus suos deducunt in materiam. (<i>der erste Bewegter ist darin wie das Herz oder der Führer</i>) Et sic sphaerae et stellae inferiores sunt sicut membra in corpore, quae accipiunt et largiuntur. Et motor primus est sicut cor, quod a nullo accipit, sed largitur omnibus et omnia, quia nihil est corporalium virtutum, quod cor non largiatur, sicut in libro DE ANIMALIBUS est ostensum. Et secundum hunc modum superiores planetae, Saturnus et Iuppiter, quando coniunguntur de circulo in circulum vel de triplicitate in triplicitatem, accipiunt a sphaeris superioribus formas universales, quae significant maiores res, quae accidunt in mundo, sicut dicunt SAPIENTES ASTRORUM. (<i>Einfluss der Stellungen der Planeten auf das Geschehen auf der Erde</i>)</p>	<p>e) *****</p> <p>c) Albert (<i>Fortsetzung von SAPIENTES ASTRORUM</i>)</p> <p>Istis igitur modis caelum est unum et multa. Et procul dubio scias, quod si caelum est unum specie et multa numero, tunc omnia quae in caelo sunt, haberent materiam unam et formas diversas numero. Dico autem materiam unam, quae potentiae est unius, et quaecumque sic materiam habent unam, transmutantur ad invicem. Corpora igitur caelestia transmutabilia essent ad invicem, quod nos videmus esse falsum.</p> <p>(<i>Wie gross ist die Anzahl der Sphären und Sterne?</i>) Si autem quis quaerat, qualis sit multitudo sphaerarum et stellarum, dicendum est, quod est multitudo eorum sicut eorum qui descendunt ab uno principio ad hoc quod sint principia determinantia esse, sicut DICTUM EST, et non possunt esse determinantia unum esse et idem, nisi sint diversa convenientia in una communi natura intellectuali secundum prius et posterius. Et haec communitas non est eorum quae sunt unum specie vel genere, sed eorum quae proportionem et analogiam habent ad unum. (<i>es besteht ein Zusammenhang in der Form der Analogie zwischen dem Prinzip und dem davon Abgeleiteten</i>) Et ideo QUIDAM dixerunt, quod sicut ratio est in umbra intelligentiae et sensus in umbra rationis et vegetabile principium in umbra sensus, ita una intelligentiarum est in umbra alterius, et prima intelligentia in umbra causae primae. Et dixerunt etiam, quod quaedam intelligentia est quae infusa est activis et passivis in sphaera elementorum, quae operatur in seminibus et cuius est opus naturae. Et hanc dixerunt esse in umbra intelligentiae, quae est in sphaera lunae, et propter illam dixit Orpheus, quod omnia sunt plena diis et quod anima trahitur a respirantibus per auras. Sed de ista opinione disputatum est ALIBI a nobis.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1074a36 Ἐν ἄρα καὶ λόγῳ καὶ ἀριθμῷ τὸ πρῶτον κινουὶν ἀκίνητον ὄν· καὶ τὸ κινούμενον ἄρα ἀεὶ καὶ συνεχῶς ἐν μόνον· εἰς ἄρα οὐρανὸς μόνος. Παραδέδοται [1074b1] δὲ παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παμπαλαίων ἐν μύθου σχήματι καταλειμμένα τοῖς ὕστερον ὅτι θεοὶ τέ εἰσιν οὗτοι καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν. Τὰ δὲ λοιπὰ μυθικῶς ἤδη προσῆκται πρὸς τὴν πειθῶ τῶν πολλῶν [5] καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν· ἀνθρωποειδεῖς τε γὰρ τούτους καὶ τῶν ἄλλων ζῶων ὁμοίους τισὶ λέγουσι, καὶ τούτοις ἕτερα ἀκόλουθα καὶ παραπλήσια τοῖς εἰρημένους. Ὡν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον, ὅτι θεοὺς ᾗοντο τὰς πρώτας οὐσίας εἶναι, θεῖως ἂν εἰρήσθαι [10] νομίσειεν, καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς πολλακίς εὐρημένης εἰς τὸ δυνατόν ἐκάστης καὶ τέχνης καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθειρομένων καὶ ταύτας τὰς δόξας ἐκείνων οἷον λείψανα περισεσῶσθαι μέχρι τοῦ νῦν.</p>	<p>b) Unum igitur et ratione et numero primum movens ens immobile; et motum amplius semper et continue unum solum; ergo unum solum celum. Traditum es autem a senioribus et antiquis in fabule figura dimissum posterioribus, quid dii sunt hii, et continet divinum naturam universam. Reliqua vero fabulose iam adducta sunt ad persuasionem multorum et ad usum ad leges et conferens; conformes enim hominibus hos et aliorum animalium quibusdam similes ducunt, divers consequentia et dictis similia, a quibus si quis separans id accipiat solum primum, quia deos existimarumt primas substantias esse, divine dici putabit, secundum conveniens sepe inventa ad possibile qualibet et arte et philosophia et iterum corruptis, etiam easdem illorum opiniones quasi reliquias usque nunc salvari.</p>	<p>c) TR II, Cap. 29. Quod secundum eos qui fabulose loquuntur de caelestibus, numerus motorum accipitur secundum numerum mobilium sicut secundum eos qui loquuntur de eis philosophice 1074b1, (zur Überlieferung der Vorfahren) Quod <i>autem</i> de caelo et astris <i>traditum est a senioribus et antiquissimis, in fabulae figura dimissum est a posterioribus</i>. Est autem horum sententia, quod caelestia corpora <i>sunt dii, et quod haec divina continent universam naturam</i> et habent eam in potestate convertendi, prout volunt, ad libitum. Et <i>reliqua</i> quae de his dicta sunt ab antiquis, <i>iam a posteris sunt adducta ad persuasionem multorum vulgarium et conversa sunt ad leges</i>, quibus coluntur religiones eorum, <i>et ad conferens</i> ad vitam hominum, ita quod colant ea supplicationibus et sacrificiis, ut ad propitiationem et placationem inducant. Dicunt <i>enim</i> caelestes substantias esse <i>conformes hominibus et ad similitudinem</i> transformant eos <i>animalium aliorum</i>. 1074b8, Circa hoc autem multa <i>dicunt consequentia</i> quadam similitudinis, quae sunt <i>similia dictis</i>. Si quis autem <i>separans</i> et distinguens dicta eorum, <i>id solum accipiat ab eis</i> quod ista dicunt <i>esse deos</i>, tunc etiam ab his accipimus <i>existimationem</i>, quod <i>substantiae</i> separatae sunt quaedam <i>divinae</i> substantiae, et qui sic dicit, <i>putabit dici ad possibile</i> ea quae <i>saepe</i> per successiones philosophorum <i>inventata</i> sunt. Quorum omnium <i>opinio</i> semper fuit, quod istae substantiae essent dii et nobiles et in caelis haberent habitationem, quoniam <i>et ante haec</i> nostra tempora fuit <i>philosophia</i> et forte secundum successiones saeculorum et temporum <i>saepe corrupta et iterum</i> reinventa sicut et aliae artes. <i>Et easdem illorum opiniones</i> quae ex illis temporibus sibi successerunt, videmus <i>usque nunc</i> ad haec nostra tempora <i>salvari</i>. (davon ist zu bewahren, dass die Gestirne etwas Edles und göttliche Substanzen sind)</p>	<p>d)[84168] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 31 1074a38, (Vergleich der alten Geschichten mit dem selbst Gefundenen, den immateriellen Substanzen) Deinde cum dicit <i>tradita sunt</i> comparat ea quae inventa sunt de substantiis immaterialibus ad opiniones antiquas et ad vulgares. Et dicit, quod ab antiquis philosophis quaedam sunt tradita de substantiis separatis, et dimissa posterioribus per modum fabulae, scilicet quod dii sunt, et quod id quod est divinum, continet totam naturam. Et hoc quidem habetur ex superioribus, si omnes substantiae immateriales vocentur dii. Si autem solum primum principium vocetur Deus, est unus tantum Deus, ut ex praedictis patet. (wenn es nur ein erstes Prinzip gibt, dann gibt es nur einen Gott; allerdings: Aristoteles hat sich nur auf die πάτριος δόξα bezogen, einen Schluss auf einen Gott zieht er hier nicht) Reliqua vero introducta sunt fabulose ad persuasionem multitudinis, quae non potest capere intelligibilia, et secundum quod fuit optimum ad leges ferendas, et ad utilitatem conversationis humanae, ut ex huiusmodi adinventis persuaderetur multitudini, ut intenderent virtuosus actibus et a vitiis declinarent. Et quid sit fabulose introductum exponit subdens, quod dixerunt deos esse conformes hominibus et quibusdam aliorum animalium. Posuerunt enim fabulose homines quosdam deificatos, et quaedam animalia, et quaedam consequentia istis et alia similia dixerunt. 1074b8, Ex quibus si aliquis hoc solum velit accipere quod primo ostensum est in praehabitis, scilicet quod dii sunt quaedam substantiae immateriales, putabitur esse dictum divine et secundum verisimilitudinem. Et hoc ideo est, quia quaelibet ars et etiam philosophia, saepe fuit inventa secundum possibilitatem humanam, et iterum fuit corrupta, vel propter bella impediencia studium, vel propter inundationes, vel alia huiusmodi excidia.</p>	<p>e)1074a36, Vnum igitur et ratione et numero primum movens < immobile ens > ; et motum ERGO semper et continue unum solum ; < unum ergo > solum celum. TRADITA SUNT 1074b1, autem a senioribus et antiquis in fabule figura DIMISSA posterioribus, quia dii sunt hii et continet DIUINUM naturam universam . Reliqua uero fabulose iam adducta sunt ad persuasionem multorum et ad OPORTUNITATEM ad leges et conferens . Conformes enim hominibus hos et aliorum animalium quibusdam similes dicunt, ET HIIS ALTERA consequentia et dictis similia. A quibus si quis separans id accipiat solum QUOD primum, QUOD deos EXISTIMAUERUNT primas substantias esse, diuine UTIQUE DICTUM ESSE putabit, ET secundum UERISIMILITUDINEM sepe inuenta ad possibile UN-AQUAQUE et ARTE et philosophia et iterum corruptis, ET HAS < opiniones illorum > quasi reliquias usque nunc SALUATAS ESSE.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
		<p>c)Albert, 1074a38, (Fortsetzung von <i>nostra tempora salvari</i>) (ein gleichsam historischer Exkurs) Omnes autem isti philosophi sic sibi succedentes per saecula concorditer posuerunt, ut diximus, has esse substantias divinas et motores earum esse substantias separatas et esse ipsa principia naturae omnis. Et ideo etiam secundum eos qui fabulose philosophiam tradiderunt, secundum superius inductum modum accipiendus est numerus motorum et substantiarum immobilium. Fabula enim aliquid philosophiae est et ex miris, ex quibus philosophari inceptum est, contexit philosophiam. Quamvis autem fabula ad hominum similitudinem et aliorum animalium retorqueat caelestia, non tamen hoc intenderunt, quod homines essent et animalia, sed potius ex similitudinibus quibusdam per proprietates quasdam dissimiles faciunt vulgariter innotescere quaedam philosophica nec intenderunt dicere, nisi quia talia corpora virtutem causandi in inferioribus habent et substantiae, quae movent ea, separatae sunt et immobiles et intellectuales, et sunt intellectus practici; quarum intellectus causa est entium omnium quaecumque in materia causantur per generationem, sicut dicitur in libris de natura et virtute deorum. 1074b10, Quamvis enim saepe corrumpantur habitationes per intemperies, quae ex motu planetarum accidunt, et plaga, quae non est habitabilis, efficiatur habitabilis, et e contra plaga, quae est habitabilis, convertatur ad inhabitationem et in his successionibus destruantur terrae et scientiae et iterum reaedificentur, sicut nos ostendimus in libro DE NATURA LOCI ET LOCATI: tamen hoc semper remansit <i>quasi pro reliquiis</i> apud omnes, quod corpus, quod movetur perpetuo motu, movetur non a natura, sed a motore, qui est anima et intellectualis substantia separata, quae per intellectum est causa entis et per motum suum exsequitur formas, quas habet in seipsa.</p>	<p>d)[84169] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 32 (das immer wieder neue Entstehen von Wohnmöglichkeit und von Philosophie, Mythen, Handwerk zeugt für die Ewigkeit der Welt) Et hoc necessarium fuit ponere Aristoteli ut possit salvare aeternitatem mundi. Manifestum enim erat quod a quodam certo tempore inceperant homines philosophari et artes adinvenire. Inconveniens autem videbatur, quod infinito tempore fuisset absque his humanum genus. Et ideo dicit quod philosophiae et aliae artes fuerunt multoties inventae et corruptae, et quod opiniones illorum antiquorum quasi reliquiae salvantur usque nunc. 1074b13.</p>	

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1074b13 Ἡ μὲν οὖν πατρὶς δόξα καὶ ἡ παρὰ τῶν πρώτων ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῖν φανερὰ μόνον.	b) Igitur opinio paterna et que a primis in tantum nobis manifesta solum.	c) 1074b13, <i>Opinio igitur paterna, quae a primis progenitoribus est derivata, non amplius manifesta est nobis</i> de primis substantiis, quam modo dictum est.	d) [84170] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 10 n. 33 Et ultimo concludit quod praedicta opinio, idest quae a philosophantibus habita est, post quos destructa fuit philosophia, solum sic manifesta est, scilicet per modum fabulae, ut supra dictum est.	e) < PATRIA QUIDEM igitur opinio > et que a primis in tantum nobis manifesta solum.

9 Λ 9

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1074b15 Τὰ δὲ περὶ τὸν νοῦν ἔχει τινὰς ἀπορίας· δοκεῖ μὲν γὰρ εἶναι τῶν φαινομένων θειότατον, πῶς δ' ἔχων τοιοῦτος ἂν εἴη, ἔχει τινὰς δυσκολίας.	b) Quae vero circa intellectum quasdam habent dubitationes; videtur enim apparentium maxime divinum, quodmodo vero se habens talis sit, habet quasdam difficultates.	c) TR II, Cap. 30. De modo intellectus substantiarum separatarum 1074b15, (von welcher Art ist der Intellekt der getrennten Substanzen? Beachte: der Singular nous ist durch den Plural ersetzt: offenbar sind die Gestirnsgötter gemeint; die Anonyma hat noch den Singular, auch Moerbeke) Ea autem quae sunt circa intellectum huiusmodi substantiarum separatarum, quasdam adhuc habent difficultates quas oportet determinare. Una autem illarum est, quod videtur esse de numero eorum quae apparent omnibus, et est quasi communis conceptio ab omnibus supposita, quod intellectus et intelligere separatarum substantiarum sit quoddam maxime divinum secundum intelligendi modum. (man ist sich einig darin, dass dieser Intellekt zum Göttlichsten nach der Art und Weise, wie er Einsicht hat, gehört; es ist hier vorausgesetzt, dass es sich um die in A 8 genannten Intellekte der Götter der Gestirne handelt) Cum autem talis sit intellectus dictarum substantiarum, maximam habet difficultatem, quomodo intelligendo sit se habens. (grösste Schwierigkeit, wie verhält sich der genannte Intellekt, wenn er <etwas> erkennt?) (mögliche Alternativen:) Aut enim intelligit substantia separata aut non intelligit. Et si intelligit, aut intelligit secundum actum aut secundum habitum, et si intelligit secundum actum, aut sic intelligit, quod intellectus et intelligere et res intellecta idem sint, aut quod haec sint diversa. Haec enim omnia sunt dubia, quae inquirere oportet.	d) lectio XI [84171] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 1 1074b15, (zu gewissen Fragen bezüglich der Tätigkeiten des immateriellen Substanz) Postquam philosophus determinavit de substantia immateriali quantum ad eius perfectionem et quantum ad eius unitatem, nunc determinat quasdam dubitationes pertinentes ad actionem eius. Ostensum est enim supra, quod prima immaterialis substantia movet sicut intelligibile, et sicut bonum desiderabile. (die erste Substanz bewegt wie ein intelligibile und desiderabile) Et ideo dividitur haec pars in duas. In prima determinat quaedam dubia circa primam immaterialem substantiam, quantum ad hoc quod est bonum intelligibile et intellectus. In secunda quantum ad hoc quod est bonum appetibile, ibi, perscrutandum est autem qualiter habet et cetera. Circa primum duo facit. Primo assignat rationem dubitationis circa intellectum primae substantiae. Secundo dubitationem movet et determinat, ibi, nam si non intelligat 1074b17. Dicit ergo primo, quod ea quae pertinent ad intellectum primae substantiae immaterialis, habent quasdam dubitationes, et videntur oriri ex hoc. Ostenderit enim philosophus quod intellectus intelligens et appetens primum movens, quod movet sicut intelligibile et desiderabile, habet aliquid se dignius, scilicet illud quod intelligitur ab eo, et desideratur. Ostenderit etiam quod ipsum primum intelligibile, est etiam intellectus. Unde posset videri quod pari ratione, haberet aliquid dignius et superius, et quod non esset supremum et optimum: quod est contra ea quae apparent de primo principio. Et ideo dicit hic, quod videtur omnibus apparens, quod principium sit dignissimum. Sed difficultates quaedam emergunt, si quis velit assignare quomodo se habeat ita quod sit dignissimum, idest optimum et perfectissimum. (hat der Intellekt etwas noch Würdigeres über sich, das er kennt? dann wäre er selbst nicht das Beste)	e) Que AUTEM circa intellectum < habent quasdam> dubitationes. Videtur QUIDEM enim apparentium DIUINISSIMUM ; quomodo uero * habens talis ERIT UTIQUE, habet quasdam difficultates.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
1074b17, Εἴτε γὰρ μηδὲν νοεῖ, τί ἂν εἴη τὸ σεμνόν, ἀλλ' ἔχει ὥσπερ ἂν εἰ ὁ καθ'εἰδὼν· εἴτε νοεῖ, τούτου δ' ἄλλο κύριον, οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο ὃ ἐστὶν αὐτοῦ ἢ [20] οὐσία νόησις, ἀλλὰ δύναμις, οὐκ ἂν ἡ ἀρίστη οὐσία εἴη· διὰ γὰρ τοῦ νοεῖν τὸ τίμιον αὐτῷ ὑπάρχει.	b) Nam si non intelligit, quod erit insigne, sed habe ut si dormiens sit? Si intelligat, huius vero aliu es proprium, non enim est hoc quod est sua substantia intelligentia, sed potentia, nec erit optima substantia; quia intelligitur ei honorabile inesse.	c) 1074b17, (wenn er nichts erkennt) Et si quidem <i>non intelligit</i> , tunc non erit substantia intellectualis, et tunc quaeramus, <i>quid erit</i> secundum naturam <i>insigne</i> substantia separata, cum constet naturam non-intellectualem non habere aliquid nobile sive insigne. (wenn er nur erkennen kann) Si autem est quidem intellectus sive intellectualis natura separata et non utitur intellectu secundum actum, <i>sed habet</i> intellectum in habitu: tunc habet se intelligendo, <i>sicut dormiens sit</i> , quia dormiens ut frequentius habet intellectum et non utitur ipso. Et hoc iterum non est nobile, quia sic erit transmutabilis separata substantia et otiosa, et hoc iam in ANTEHABITIS improbatum est. <i>Si</i> autem dicatur, quod <i>huiusmodi</i> natura quae est separata, <i>intelligat</i> quidem, sed in intelligendo non habet aliquid <i>proprium</i> per quod differat ab aliis quae intelligunt hic apud nos, tunc sequitur, <i>quod intelligentia</i> , quae est actus intellectus, <i>non sit</i> idem cum <i>substantia sua</i> , <i>sed</i> suus intellectus <i>est in potentia</i> sicut intellectus humanus et per intelligibile exhibit in actum. (wenn die Einsicht als Akt der Intelligenz nicht identisch ist mit ihrer Substanz, dann ist die Intelligenz nur potenziell) Et intelligentia, quae est consideratio intellectus, est differens a substantia ipsius intellectus, sicut differt in homine. Separata igitur <i>substantia non erit optima</i> et nobilissima, sed est imperfecta et potentiae admixta, <i>quia intelligitur ei inesse</i> quoddam <i>honorabile</i> quod educit eam de potentia ad actum. Omne enim quod potentiam educit in actum, honorabilius est illo, sicut agens honorabilius est patiente. Oporteret enim tunc, quod illud intelligibile esset in lumine alicuius intellectus agentis, per quod educeret intellectum in potentia existentem de potentia ad actum. Et sic altior esset aliquis intellectus agens, qui esset nobilior quam intellectus substantiae separatae.	d)[84172] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 2 (vielleicht bezieht sich Thomas im Folgenden mit der substantia immaterialis und dem intellectus primi moventis auf den ersten Bewegter der Peripatetiker, den er nicht mit dem christlichen Gott identifiziert) 1074b17, Deinde cum dicit <i>nam si (ist das jetzt wieder Lesart der Anonyma?)</i> manifestat huiusmodi difficultates. Et circa hoc tria facit. Primo movet dubitationes. Secundo praemittit quaedam, quae sunt praenecessaria ad determinationem omnium quaestionum motarum, ibi, <i>palam ergo quod divinissimum</i> et cetera 1074b25. Tertio solvit dubitationes, ibi, <i>primum quidem</i> . Circa primum duo facit. Primo movet quaestiones principaliter intentas. Secundo movet quamdam quaestionem incidentem, cuius solutio necessaria est ad praemissas quaestiones, ibi, <i>ergo utrum differt</i> . Movel autem primo duas quaestiones. Prima est, quomodo intellectus primi moventis se habeat ad suum intelligere. Secunda, quomodo se habeat ad suum intelligibile, ibi, <i>amplius autem sive intellectus</i> 1074b21. Sciendum est ergo, quod intellectus ad suum intelligere potest se habere tripliciter. Uno modo quod non conveniat ei intelligere in actu, sed in potentia tantum, vel in habitu. Alio modo quod conveniat ei in actu. Alio modo quod sit ipsum suum intelligere, sive sua intelligentia, quod idem est.	e)Nam SIUE non INTELLIGAT, quid UTIQUE erit VENERABILE ? SED habet QUEMADMODUM [ut] si dormiens *. SIVE intelligat, huius uero aliud * PRINCIPALE, non enim est hoc quod est sua substantia intelligentia, sed potentia : NON UTIQUE erit optima substantia ; PER INTELLIGERE ENIM < honorabile ei > INEST.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1074b21 Ἔτι δὲ εἴτε νοῦς ἢ οὐσία αὐτοῦ εἴτε νόησις ἐστὶ, τί νοεῖ; Ἡ γὰρ αὐτὸς αὐτὸν ἢ ἕτερόν τι· καὶ εἰ ἕτερόν τι, ἢ τὸ αὐτὸ ἀεὶ ἢ ἄλλο. Πότερον οὖν διαφέρει τι ἢ οὐδὲν τὸ νοεῖν τὸ καλὸν ἢ τὸ τυχόν; [25] ἢ καὶ ἄτοπον τὸ διανοεῖσθαι περὶ ἐνίων; Δῆλον τοίνυν ὅτι τὸ θειότατον καὶ τιμιώτατον νοεῖ, καὶ οὐ μεταβάλλει· εἰς χεῖρον γὰρ ἢ μεταβολή, καὶ κίνησις τις ἤδη τὸ τοιοῦτον.</p>	<p>b) Amplius aute sive intellectus sua substantia sive intelligentia, quid intelligit? Aut enim se ipsum aut diversum aliquid; et si deversum aliquid aut idem sempter aut aliud. Ergo utrum differt in aliquo aut nichil est intelligere bonum aut contingens? Aut et absurdum est intelligi de quibusdam? Palam ergo quia hoc maxime divinum est et honoratissimum intelligit, et non mutatur; nam in indignius foret mutatio, et motus quidam iam tale.</p>	<p>c) 1074b21, <i>Amplius</i>, sive ponamus, quod <i>intellectus</i> sit idem cum <i>sua substantia</i> sive non, et <i>sive</i> ponamus etiam, quod <i>intelligentia</i>, quae est consideratio intelligentis, sit idem in substantia cum intellectu sive non: (sei der Intellekt identisch mit der Substanz, was erkennt er?) quaeramus de eo quod <i>intelligit</i>, <i>quid</i> sit illud et quomodo se habeat ad ipsum. <i>Aut enim</i> intelligit <i>seipsum</i> tantum et intelligendo se intelligit alia, <i>aut</i> intelligit <i>diversum</i> a se. Et hoc est quaerere, utrum species intellecta sit idem ipsi per substantiam aut diversa. Et quaeramus iterum: <i>si</i> intelligit <i>diversum aliquid</i> a se, <i>aut</i> illud diversum est <i>idem</i> aliquid <i>semper</i> per quod intelligit, quidquid intelligit, <i>aut</i> intelligit <i>aliud</i> et aliud semper sicut nos. Haec enim omnia opinata sunt iam a philosophis. Si autem intelligit diversum a se, ita quod species intellecta non sit idem ipsi, tunc quaeramus, <i>utrum differt in aliquo</i> illud <i>bonum</i> et nobile <i>intelligere</i> substantiarum separatarum a nostro intelligere vel non. Et videtur, quod in nullo differt quoad hoc, quia sicut nos per aliud a nobis intelligimus, ita faciunt substantiae separatae. Et tunc quaeramus, utrum <i>contingens</i> sit intelligere substantias separatas vel non. Contingens enim esse videtur, quia illud aliud per quod intelligit separata substantia, potest inesse et non inesse, sicut et in nobis. <i>Et hoc de quibusdam</i> optimis et nobilissimis substantiis <i>absurdum est intelligere</i>. 1074b25, <i>Palam ergo</i> est ex his, <i>quod hoc</i> quod est substantia separata, est intelligere quoddam, quod est <i>maxime divinum</i>, <i>et intelligit honorabilissimum</i> et per honorabilissimum intellectum, quidquid intelligit.</p>	<p>d) [84173] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 3 1074b20, (Diskussion der Alternativen) Dicit ergo, quod si intellectus primi moventis non intelligat in actu, sed solum in potentia, vel in habitu, non erit aliquid nobile: bonum enim et nobilitas intellectus est in hoc quod actu intelligit; intellectus autem intelligens tantum in potentia vel in habitu, se habet sicut dormiens: nam dormiens habet quidem potentias operum vitae, sed opera vitae non operatur: unde somnus dicitur esse dimidium vitae, et secundum somnum non differt felix ab infelice, virtuosus a vitioso. Si autem intellectus primi intellectus intelligat quidem actu, sed principale eius bonum, quod est operatio eius, sit aliquid aliud ab ipso, quia eius intelligentia, idest operatio intellectualis ipsius non est hoc quod sua substantia, comparatur ad ipsum sicut potentia ad actum, et perfectibile ad perfectionem. Et sic sequitur quod primum intelligens non sit optima substantia: honorabilitas enim et nobilitas inest ei per suum intelligere: nihil autem quod est nobile secundum aliud, est nobilissimum. (die sich ergebenden Unmöglichkeiten, wenn nicht angenommen wird, dass die Substanz ihr Sein darin hat, sich selbst einzusehen) Sic igitur videtur sequi quod substantia primi intelligentis non sit optima, sive intelligat in potentia tantum, sive in actu; nisi ponatur cum hoc quod sua substantia sit suum intelligere, ut post determinabit.</p>	<p>e) Amplius autem siue intellectus SIT sua substantia siue intelligentia, quid intelligit ? Aut enim se ipsum aut ALTERUM aliquid ; et si ALTERUM aliquid, aut idem semper aut aliud. < Utrum ergo > differt AUQUID aut nichil *, intelligere bonum aut contingens ? Aut et INCONUENIENS * MEDITARI de quibusdam? Palam ergo QUOD * DIUINISSIMUM * et honoratissimum intelligit, et non TRANSMUTATUR ; in indignius ENIM * TRANSMUTATIO, et motus quidam iam tale. ***** d) Thomas [84174] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 4 1074b21, (eine letzte Schwierigkeit: was erkennt die Intellekt-Substanz?) Deinde cum dicit <i>amplius autem</i> antequam solvat positam quaestionem, movet aliam de intelligibili. Unde dicit, quod sive substantia primi moventis sit intellectus, quasi quaedam potentia intellectiva, sive sit intelligentia, idest actus intellectus, idest intelligere, quod prima quaestio quaerebat, quaerendum restat quid intelligit? Aut enim intelligit seipsum, aut aliquid aliud. Si intelligit aliquid aliud, aut intelligit semper idem, aut oportet quod intelligat aliud et aliud; quandoque, scilicet, hoc, quandoque illud.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
		<p>c)Albert (<i>nach quidquid intelligit</i>) (<i>diese Substanz muss das Göttlichste und Ehrwürdigste erkennen</i>) 1074b26, Honorabilissimum autem habens intellectum, habet eum semper in actu et indivisibilem, <i>et non mutatur</i> de intellectu uno in aliud vel de potentia ad actum. Si enim mutaretur secundum intellecta, ipsum <i>foret indignius</i>, quia oporteret, quod efficeretur in actu per intellecta et antea esset in potentia. <i>Mutatio enim talis est quidam motus</i>, sicut determinatum est in II DE ANIMA et in II DE INTELLECTU ET UNTELLEGI-BILI, et est motus imperfecti venientis ad perfectionem. Probatum est autem in ANTEHABITIS, quod substantiae separatae sunt immobiles et per se et per accidens. (<i>wenn der Intellekt anderes erkennt, ist er nur potentiell, weniger wert als das Erkannte und erleidet Veränderung</i>)</p>	<p>d)[84175] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 5 1074b24, Deinde cum dicit <i>ergo utrum</i> (<i>Thomas folgt der Wortstellung der Anonyma, Moerbeke hat umgestellt</i>) antequam solvat praemissas quaestiones, interponit quamdam quaestionem, cuius solutio valet ad determinationem praemissarum. Et est quaestio utrum ad nobilitatem vel perfectionem intellectus aliquid differat, vel nihil, quod intelligatur aliquid bonum et nobile, aut quodcumque contingit.</p> <p>d)[84176] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 6 Et quod differat, quodam signo ostendit: quia inconueniens videretur et absurdum, quod aliquis meditetur, et operationem sui intellectus occupet circa quaedam vilia. Quod non esset, si non pertineret ad nobilitatem intellectus nobilitas intelligibilis, sed indifferens esset intelligere nobilia et vilia. Hoc enim omnino est impossibile. Manifestum est enim, quod operationes secundum propria obiecta specificantur. Unde oportet, quod quanto nobilius est obiectum, tanto nobilior sit operatio.</p> <p>[84177] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 7 1074b26, Deinde cum dicit <i>palam ergo</i> praemittit quaedam necessaria ad solutionem principalium quaestionum. Et primo ponit duorum primum concludit ex solutione interpositae quaestionis. Si enim differt ad nobilitatem intellectus intelligere bonum, aut quodcumque contingens, ut dictum est; manifestum est, quod cum primus intellectus sit nobilissimus, quod intelligit aliquid divinissimum et honoratissimum. (<i>der erste Intellekt muss das Göttlichste und Ehrwürdigste erkennen</i>)</p>	<p>e) *****</p> <p>d)[84178] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 8 Secundum, quod determinata est solutio ultimae partis secundae quaestionis principalis. Quaerebatur enim utrum intellectus primi mutaretur de uno in aliud. Et patet quod non mutatur de uno intellecto in aliud; quia cum intelligat divinissimum, si mutaretur in aliud intelligibile, esset eius mutatio in aliquid indignius, quod non competit alicui, nisi tendenti in defectionem et corruptionem. Iterum hoc ipsum quod est transire de uno intellecto in aliud, est quidam motus: unde non potest competere primo moventi, cum sit omnino immobile.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1074b28 Πρῶτον μὲν οὖν εἰ μὴ νόησις ἐστὶν ἀλλὰ δύναμις, εὐλογον ἐπίπονον εἶναι τὸ συνεχὲς αὐτῷ τῆς νοήσεως·	b)Primum ergo si non est intelligentia sed potentia, rationabile est laboriosum esse quod ei continet intelligentiam;	c) Albert, 1074b28, <i>Primum ergo</i> principium si dicatur <i>non esse intelligentia pura, sed</i> dicatur esse <i>potentia</i> , quae per aliud a se efficitur in actu, <i>rationabile <est> laboriosum</i> fieri in accipiendo intellectum et intelligere secundum actum, quia intelligit per aliud a se, <i>quod continet ei intellectum</i> , sicut actus continet potentiam. (<i>wäre das Einsehen potentiell, wäre es mühevoll</i>) 1074b28, Omne enim quod intelligit per diversum a se, habet potentiam, et exitus illius ad actum motus est, qui lassitudinem inducit in eo quod est materiale. Materiale autem semper est, quod est in potentia.	d)[84179] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 9 (<i>Antworten auf die Fragen</i>) Deinde cum dicit <i>primum quidem</i> solvit prius positas quaestiones. Et primo ponit veritatem primae. Secundo veritatem secundae, ibi, <i>deinde palam</i> et cetera. Veritatem autem primae quaestionis manifestat dicens, quod si substantia primi non est intelligentia, idest ipsum suum intelligere, sed est potentia quaedam intellectiva, rationabile est, idest probabiliter videtur sequi, quod continuatio intelligentiae, idest operationis intellectualis, sit ei laboriosa. Quod enim est in potentia ad aliquid, se habet ad hoc et ad eius oppositum; quia quod potest esse, potest non esse; unde si substantia primi comparatur ad intelligere sicut potentia ad actum, quantum est de ratione suae substantiae, poterit intelligere et non intelligere: non ergo inheret ei ex sua substantia quod continue intelligat. (<i>die Substanz des Ersten ist suum intelligere</i>) [84180] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 10 Ut autem non se habeat aliquando sicut dormiens, necesse est quod continuationem intelligentiae adipiscatur ex aliquo alio. Quod autem aliquis adipiscitur, et non habet hoc ex sui natura, probabile est quod sit ei cum labore, eo quod sic invenitur in nobis: nam in continue operando laboramus. Non autem est necessarium; quia quod aliquid acquirit ab alio non est laboriosum, nisi vel ipsum, vel aliquid aliud continuans ipsum, sit contra naturam. Unde licet continuitas motus caeli dependeat ab extrinseco, non tamen caelum movetur cum labore. (<i>der Himmel bewegt sich mühelos</i>)	e)Primum QUIDEM Igitur si non est intelligentia sed potentia, RATIONABILE est LABORIOSAM esse ei CONTINUATIONEM INTELLIGENTIE. ***** d)Thomas [84181] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 11 Fuit igitur Aristoteles hic contentus inducere ad inconueniens quod probabiliter sequitur; quia inconueniens quod ex necessitate sequitur est manifestum, scilicet quod bonum et perfectio primi moventis dependeat ab aliquo superiori; non enim esset primum et optimum.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
1074b29, ἔπειτα δῆλον [30] ὅτι ἄλλο τι ἂν εἴη τὸ τιμιώτερον ἢ ὁ νοῦς, τὸ νοούμενον. Καὶ γὰρ τὸ νοεῖν καὶ ἡ νόησις ὑπάρξει καὶ τῷ χεῖριστον νοοῦντι, ὥστ' εἰ φευκτὸν τοῦτο (καὶ γὰρ μὴ ὁρᾶν ἓνια κρεῖττον ἢ ὁρᾶν),	b)deinde palam quia (wieder einmal quia für ὅτι) aliud erit aliquod quod dignissimum est, ut intellectum, quam intellectus. Et enim intelligere et intelligentia inerit et indignissimum intelligenti, quare si diffugiendum hoc (et non videre quedam dignius quam videre),	c)1074b29 <i>Deinde palam</i> iterum est, <i>quia aliud aliud erit ab ipso quod est dignissimum</i> . In natura enim intellectuali oportet aliquid dignissimum ponere primum, et hoc non potest esse illud quod per diversum a se intelligit, quia hoc est in potentia et laborat in intelligendo. In hoc enim quod sic intelligit, dignius est <i>intellectum quam</i> ipse qui intelligit, <i>intellectus</i> . 1074b32, Taliter enim intelligenti inerit et intelligere sicut diversum ab ipso, et intelligentia, quae est consideratio intellectus, etiam inerit sicut diversum ab ipso, et erit <i>indignissimum</i> ab ipso <i>intelligente</i> ; (was der Intellekt erkennen soll, kann nicht etwas von ihm Verschiedenes in ihm sein; er kann auch nicht etwas durch etwas anderes als er selbst ist, erkennen) cum enim ipse intelligens sit substantia separata, si intelligit per diversum a se, semper intelligit per aliquid quod sibi est indignum, cum ipsa sit nobilissima omnium substantiarum, et sic omnis intelligentia sua quaedam est vilificatio sui ipsius, quia semper coniungitur viliori se. Esset ergo <i>diffugiendum</i> substantiae separatae ab omni intellectu, ne umquam intelligeret secundum actum, quia etiam in nobis sic est, quod <i>non videre quaedam</i> in quibus vilificatur visus, melius est <i>quam videre</i> , et si <i>sic</i> intelligit, <i>non erit nobile quid intelligentia</i> ipsius. Hoc autem in intellectu humano non est simile, quia licet noster intellectus intelligat per diversum a se et illud aliquando sit vilius: tamen quia non intelligit illud nisi in actu et lumine agentis, intelligit noster intellectus per nobilius se et nobilitatur et adipiscitur intellectum agentem continue. Hoc autem in primis substantiis dici non poterit, quia illae non habent aliquid nobilius se per quod intelligibilia fiant in actu intelligibilia, et ideo si separata substantia intelligit per diversum a se, omni modo intelligit per vilius, et omnis intellectus suus est vilificatio sui ipsius, quia id quod adipiscitur per intellectum, est vilius ipso.	d)[84182] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 12 1074b29, (Antwort auf die zweite Frage) Deinde cum dicit <i>deinde palam</i> solvit secundam quaestionem. Et circa hoc tria facit. Primo determinat veritatem secundae quaestionis. Secundo obiicit in contrarium, ibi, <i>et est intelligentia</i> , et cetera. Tertio solvit, ibi, <i>aut in quibusdam</i> 1074a38. Dicit ergo primo, quod postquam ostensum est, quod substantia primi non est potentia intellectiva, sed est ipsa intelligentia, ex hoc palam est, quod si primum non intelligit seipsum, sed aliquid aliud, sequitur quod aliquid aliud erit dignius quam primum, idest intellectum ab ipso. [84183] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 13 Quod sic probat. Ipsum intelligere in actu, quod est intelligentia, convenit alicui etiam intelligenti quodcumque indignissimum. Unde patet quod intelligere aliquod in actu, est fugiendum; quia dignius est quod quaedam non videantur in actu, quam quod videantur. Non autem hoc esset, si intelligentia esset optimum; quia tunc nullum intelligere esset vitandum. Cum ergo aliquod intelligere sit vitandum propter indignitatem intelligibilis, relinquatur quod nobilitas eius, quod est intelligere, dependeat ex nobilitate intelligibilis. Dignius est igitur ipsum intellectum quam ipsum intelligere.	e)1074b29, Deinde palam quia aliud < ALIQUID erit * DIGNIUS * quam intellectus, SCILICET intellectum > . Et enim intelligere et intelligentia inerit et indignissimum intelligenti . Quare * FUGIENDUM hoc, et ENIM non uidere QUEDAM dignius quam uidere ;

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1074b33 οὐκ ἂν εἴη τὸ ἄριστον ἢ νόησις. Αὐτὸν ἄρα νοεῖ, εἴπερ ἐστὶ τὸ κράτιστον, καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις. [35] Φαίνεται δ' ἀεὶ ἄλλου ἢ ἐπιστήμη καὶ ἡ αἴσθησις καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ διάνοια, αὐτῆς δ' ἐν παρέργῳ.	b) non erit nobile quid intelligentia. Se ipsum ergo intelligit, si est quod potentissimum est, est et intelligentia intelligentie intelligentia. Videtur autem semper alius scientia et sensus et opinio et mens, et eius in vocante.	c) Albert, 1074b33, Oportet igitur dare, quod <i>seipsum</i> et per se ipsum <i>intelligit</i> , si concedatur, quod ipse <i>est id quod potentissimum est</i> in intelligendo. <i>Est autem</i> adhuc aliud quod de intellectu separatarum substantiarum oportet advertere, quia cum <i>intelligentia</i> apud nos sit <i>intelligentia</i> dicta ad <i>intelligentiam</i> intelligibilis, eo quod intellectus est rei intellectae intellectus et secundum esse dependet ad intellectum, intellectus secundum actum in nobis <i>semper est alius</i> sive alterius intellectus, sicut et <i>sensus et opinio et mens</i> et omnia quae secundum hunc modum dicuntur. Respectus enim horum omnium etiam in ipsa voce nominis qua <i>vocantur</i> , importatur. In intellectu autem separatae substantiae non est ita, quia ille non dependet ad rem, cum sit causa rei, sed e converso res secundum esse dependet ad ipsum, sicut artificia dependet ad intellectum artificis. (zum Unterschied des menschlichen Intellektes gegenüber dem der ersten Substanz) <i>Amplius, si intelligere</i> separatae substantiae est aliquid <i>aliud</i> ab ipsa, <i>secundum quod inest ei</i> intelligere <i>bene</i> et secundum optimum modum intelligendi, qui est secundum actum, tunc semper secundum aliud ab ipso habet intellectum optimum, et tunc <i>non putabis</i> , quod <i>idem</i> sit id quod intelligitur, cum <i>intelligentia in quibusdam</i> , sicut in eisdem non est idem <i>scientia</i> et <i>res</i> scita. Et cum optimus intellectus sit ille qui est secundum actum, semper optimus intellectus in his quae sic intelliguntur, erit ab alio, et hoc est in omnibus quae habent intellectum in potentia. <i>In potentiis quidem</i> materialibus verum est, quod <i>sine materia</i> per abstractionem idem est <i>substantia et quid erat esse</i> , sicut ostensum est in VII HUIUS SAPIENTIAE LIBRO.	d)[84184] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 14 1074b33, Cum igitur ostensum sit quod primum sit suum intelligere, sequitur, si intelligat aliud a se, quod illud aliud erit eo nobilius. Cum igitur ipsum sit nobilissimum et potentissimum, necesse est quod intelligat seipsum, et quod in eo sit idem intellectus et intellectum. [84185] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 15 Considerandum est autem quod philosophus intendit ostendere, quod Deus non intelligit aliud, sed seipsum, in quantum intellectum est perfectio intelligentis, et eius, quod est intelligere. Manifestum est autem quod nihil aliud sic potest intelligi a Deo, quod sit perfectio intellectus eius. Nec tamen sequitur quod omnia alia a se sint ei ignota; nam intelligendo se, intelligit omnia alia. (die berühmte These) [84186] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 16 Quod sic patet. Cum enim ipse sit ipsum suum intelligere, ipsum autem est dignissimum et potentissimum, necesse est quod suum intelligere sit perfectissimum: perfectissime ergo intelligit seipsum. Quanto autem aliquod principium perfectius intelligitur, tanto magis intelligitur in eo effectus eius: nam principiata continentur in virtute principii. Cum igitur a primo principio, quod est Deus, dependeat caelum et tota natura, ut dictum est, patet, quod Deus cognoscendo seipsum, omnia cognoscit. [84187] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 17 Nec vilitas alicuius rei intellectae derogat dignitati. Non enim intelligere actu aliquod indignissimum est fugiendum, nisi in quantum intellectus in eo sistit, et dum illud actu intelligit, retrahitur a dignioribus intelligendis. Si enim intelligendo aliquod dignissimum etiam vilia intelligentur, vilitas intellectorum intelligentiae nobilitatem non tollit.	e) non SI SIT OPTIMUM * intelligentia . Se ipsum ERGO intelligit, SIQUIDEM est * potentissimum *, < et est > intelligentia intelligentie intelligentia. Videtur autem semper alius scientia et sensus et opinio et MEDITATIO, IPSIUS AUTEM in ACCESSORIO . ***** d) Thomas, [84188] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 18 1074b34, (Hauptpunkt erreicht: <i>intelligentia primi non est aliud quam intelligentia intelligentiae</i> ; siehe viel später Cusanus! – dagegen der Einwand: es scheint, dass sich sinnliche Wahrnehmung, Wissen, Meinen, Überlegung immer auf etwas anderes als sich selbst beziehen) Deinde cum dicit <i>et est intelligentia</i> obiicit contra veritatem determinatam dupliciter. Primo quidem sic. Primum intelligit seipsum, ut ostensum est, et iterum supra ostensum est, quod primum est sua intelligentia: ergo intelligentia primi non est aliud quam intelligentia intelligentiae. Sed hoc est contra id quod videtur; quia actus sensus, et scientia, et opinio, et meditatio semper videntur esse alterius. (zu bemerken, dass man sieht, fühlt, denkt, scheint nicht die <i>actio principalis</i> zu sein sondern nur ein Nebenprodukt) Et si aliquando sint suiipsius, sicut cum aliquis sentit se sentire, vel scit se scire, vel opinatur se opinari, vel meditatur se meditari, hoc est quidem praeter opus vel praeter actum principale: nam hic videtur principalis actio, ut aliquis intelligat intelligibile. Quod autem aliquis intelligat se intelligere intelligibile, hoc videtur esse praeter principalem actum, quasi accessorium quoddam. Unde si intelligere primi non sit nisi intelligentia intelligentiae, videtur sequi quod suum intelligere non sit principalissimum.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1074b36 Ἔτι εἰ ἄλλο τὸ νοεῖν καὶ τὸ νοεῖσθαι, κατὰ πότερον αὐτῷ τὸ εἶ ὑπάρχει; Οὐδὲ γὰρ ταῦτὸ τὸ εἶναι νοήσει καὶ νοουμένῳ. Ἡ ἐπ' ἐνίων ἢ ἐπιστήμη τὸ πρᾶγμα, [1075a1] ἐπὶ μὲν τῶν ποιητικῶν ἄνευ ὕλης ἢ οὐσίας καὶ τὸ τί ἦν εἶναι, ἐπὶ δὲ τῶν θεωρητικῶν ὁ λόγος τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ [5] νόησις; Οὐχ ἑτέρου οὖν ὄντος τοῦ νοουμένου καὶ τοῦ νοῦ, ὅσα μὴ ὕλην ἔχει, τὸ αὐτὸ ἔσται, καὶ ἡ νόησις τῷ νοουμένῳ μία.	b)Amplius si aliud est intelligere <et intelligi>, secundum quod ei bene inest? Non enim idem esse putabit et intellectum, et in quibusdam aut scientiam rem, in poeticis quidem sine materia substantia et quid erat esse, in theoreticis vero ratio res et intelligentia. Ergo non diverso existente intellecto et intellectu, quecumque non materiam habent, idem sunt, et intelligentia et intellectus una.	c)1075a2, (in der Theorie sind <i>res intellecta, intellectus als Vernunft und intelligentia als dessen actio identisch</i>) In theoreticis vero, hoc est intellectualibus et puris, idem penitus est <i>ratio</i> , per quam fit intellectus, et <i>res intellecta et ipsa intelligentia</i> , quae est consideratio intelligentis. Cum igitur substantia separata sit tota theoretica et intellectus purus, <i>non intelligit diverso existente intellectu et intellecto. Quaecumque</i> enim theoretica <i>non materiam habent, idem sunt</i> in eis <i>intelligentia</i> , quae est actio, <i>intellectus</i> et intellectum, et <i>unum</i> sunt haec tria in eis, intellectus videlicet et id quod intelligitur, et ipsa actio intellectus, quae intelligentia vocatur. In nostro autem intellectu non sunt idem nisi per accidens, quando videlicet accidit ipsi intellectui, quod intelligatur. Tunc enim in nobis idem est intellectus et id quod intelligitur. (für den reinen Intellekt gilt das an sich, für uns Menschen nur per accidens)	d)[84189] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 19 Deinde cum dicit <i>amplius si aliud</i> secundo obiicit alio modo. Manifestum est, quod aliud est intelligere et intelligi. Et si contingat quod idem subiecto sit intellectus, et ipsum intellectum, non tamen sunt idem ratione. Si ergo primum est suum intelligere, et est ipsum quod intelligitur, quod est optimum, videbitur dubium remanere secundum quid insit ei hoc quod est bene esse eius; utrum scilicet secundum hoc quod est intelligentia, vel secundum quod est intellectum. (wie ist das Gute im Intellekt, wenn er sich selbst erkennt: in ihm als Erkennendem oder in ihm als Erkanntem?) [84190] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 20 1074b38, (Auflösung der Fragen: in gewissen Fällen ist das Wissen und das Gewusste dasselbe; das ist so, wenn das Wissen von der Art der <i>scientia factiva</i> ist) Deinde cum dicit <i>an in quibusdam</i> solvit positas obiectiones, dicens, quod in quibusdam res scita idem est quod scientia. Et hoc manifestat dividendo scientiam: nam scientia alia est factiva, et alia speculativa. In factivis autem scientiis, res scita sine materia accepta, est ipsa scientia. Sicut patet, quod domus sine materia, prout est in mente aedificatoris, est ipsa ars aedificativa; et similiter sanitas in mente medici est ars medicativa. Et sic patet, quod ars factiva nihil aliud est quam substantia rei factae, et quod quid erat esse eius. Omnis enim artifex procedit in opus ex eo quod considerat quid est quod operari intendit.	e)Amplius si aliud est intelligere ET INTELLIGI, secundum QUID ei IPSUM bene inest? Non enim idem esse INTELLIGENTIE et INTELECTO. AUT in quibusdam * SCIENTIA RES. In FACTIVIS quidem sine materia, substantia ENIM et QUOD quid erat esse ; in theoreticis uero ratio res et intelligentia. < Non ALTERO Igitur > existente EO QUOD INTELLIGITUR et intellectu, quecumque non materiam habent, idem ERUNT, et intelligentia EIUS QUOD INTELLIGITUR una. ***** [84191] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 21 1075a2, (aber auch im Falle der <i>scientia speculativa</i> sind Sache und Wissen identisch) In speculativis vero scientiis manifestum est, quod ipsa ratio definitiva rei est res scita, et est ipsa scientia sive intelligentia. Per hoc enim est sciens intellectus, per quod habet rationem rei. Cum igitur intellectus in actu et intellectum non sit alterum, in his quaecumque materiam non habent, manifestum est quod in substantia prima, quae maxime remota est a materia, maxime idem est intelligere et intellectum. Et sic una est intelligentia intellecti tantum, et non est aliud intelligentia intellecti, et aliud intelligentia intelligentiae.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075a5 Ἔτι δὴ λείπεται ἀπορία, εἰ σύνθετον τὸ νοούμενον· μεταβάλλοι γὰρ ἂν ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ ὅλου. Ἡ ἀδιαίρετον πᾶν τὸ μὴ ἔχον ὕλην· ὡσπερ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἢ ὁ γε τῶν συνθέτων ἔχει ἐν τινι χρόνῳ – οὐ γὰρ ἔχει τὸ εὔ ἐν τῷ δὲ ἢ ἐν τῷ δὲ, ἀλλ' ἐν ὅλῳ τινὶ τὸ ἀριστον, ὃν ἄλλο τι – [10] οὕτως δ' ἔχει αὐτὴ αὐτῆς ἢ νόησις τὸν ἅπαντα αἰῶνα;	b) Amplius autem restat dubitatio, si compositum est intellectum; transmutatur enim in partibus totius. Aut indivisibile omne quod non habet materiam – ut humanus intellectus aut quod compositorum habet <...> bene in hoc aut in hoc, sed in toto quodam nobilissimum est, aliud quid – sic autem se habet ipsa et huius intelligentia eternaliter.	c) Albert 1075a5. (ist das Erkannte einfach oder zusammengesetzt?) <i>Amplius autem restat</i> adhuc circa hunc locum <i>dubitatio</i> de eo quod intelligit prima et separata substantia, utrum sit <i>compositorum intellectus</i> eius vel non; nostra enim intelligentia indivisibilium, in quibus non est verum vel falsum. Quando autem verorum vel falsorum est, iam compositio quaedam est intellectuum. (sollte der Intellekt der separaten Substanz zusammengesetzt sein, ergäbe sich eine Veränderung in seinen Teilen) Et si detur, quod intellectus substantiae separatae sit compositus, tunc oportet, quod <i>transmutetur in partibus totius</i> compositionis, ita quod unam partem accipiat primo et postea alteram et tunc unam componat cum altera, et sic transmutatur super componentia et compositionem ipsorum. Et hoc non facit intellectus, nisi qui intelligendo diversa et a se et ab invicem accipit intellecta. Et hoc iam ostensum est non convenire intellectui substantiae separatae. (Veränderung würde zu dieser Substanz nicht passen) Haec enim inconvenientia pro certo sequuntur. <i>Aut</i> oportet redire ad id quod SUPRA dictum est, quod videlicet <i>omne quod</i> nullo modo <i>habet materiam</i> vel potentiam materialem, <i>sicut</i> habet <i>humanus intellectus</i> , est <i>indivisibile</i> , et non intelligit per diversum a se. (der menschliche Intellekt hat eine materielle Komponente) Humanus enim intellectus quamvis non habeat materiam, ex qua fit, non tamen caret potentia materiali, in quantum accipit cum continuo et tempore et in quantum intelligit per diversum a se, quia recipere diversum a se non accidit nisi habenti materialem potentiam. Accipere autem cum continuo et tempore accidit ei quod inclinatur ad materiam determinatam forma continuitatis et contrarietatis. Sic igitur dicemus, aut quod intellectus substantiae separatae est sicut humanus, quod falsum est.	d) [84192] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 22 (erkennt der sich selbst erkennende Intellekt sich im Modus der Einfachheit (in unmittelbarer ganzheitlicher Evidenz) oder im diskursiven Modus (wie man eine Aussage versteht?)) Deinde cum dicit <i>adhuc autem</i> movet tertiam dubitationem praeter duas prius determinatas. Cum enim ostensum sit, quod primum intelligit seipsum aliquid autem intelligitur dupliciter: uno modo per modum simplicis intellectus, sicut intelligimus quod quid est; alio modo per modum compositi, sicut intelligimus enunciationem: restat igitur quaerendum, utrum primum intelligat seipsum, per modum intellectus simplicis aut compositi. Et hoc est quod dicit, quod restat dubitatio si quod intelligitur a Deo est compositum. (Identifizierung der ersten Substanz mit Gott; ist das von Gott Erkannte zusammengesetzt?) [84193] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 23 Ostendit autem quod non sit compositum, cum dicit, <i>transmutabitur enim</i> : et hoc tripliciter. Primo quidem sic. In omni intellectu composito sunt plures partes, quae seorsum intelligi possunt. Licet enim hoc intellectum compositum, quod est, – homo currit, – prout est unum intellectum compositum, simul intelligatur, tamen partes eius seorsum intelligi possunt. Potest enim intelligi hoc quod est – homo – per se, et hoc quod est – currit. Sic igitur quicumque intelligit aliquod intellectum compositum, potest transmutari intelligendo de una parte in aliam. Si igitur intellectum primum sit compositum, sequitur quod potest transmutari intelligendo de parte in partem. Cuius contrarium supra ostensum est. (eine Erkenntnis von Zusammengesetztem schliesst Veränderung in sich ein; das kann für das Erkennen der ersten Substanz nicht zutreffen)	e)ADHUC autem restat dubitatio, si compositum est QUOD INTELLIGITUR ; TRANSMUTABITUR enim in partibus totius. Aut indivisibile omne quod non habet materiam, ut humanus intellectus. Aut quod QUIDEM compositorum, habet IN ALIQUO TEMPORE ; NON ENIM HABET IPSUM bene in hoc aut in hoc, sed in toto quodam quod OPTIMUM, ENS aliud ALIQUID. Sic autem * habet ipsa * SUI IPSIUS intelligentia TOTO ETERNO. ***** c)Albert (nach quod falsum est) <i>Aut</i> oportet nos dicere, <i>quod</i> intellectus <i>compositorum</i> , qui intelligit accipiendo diversum a se, <i>bene habet</i> et suum optimum sortitur <i>in hoc</i> intelligibili <i>aut in illo</i> , secundum quod adeptum intellectum colligit ex intelligibilibus, et sic intellectus substantiarum nobilium erit sicut noster intellectus. <i>Aut</i> oportet dicere, quod id <i>quod nobilissimum est</i> in natura intellectuali, est <i>aliud quid</i> a nobis, quod non intelligit sicut nos composita, sed potius intelligit composita resoluta ad simplicia et diversa in se et seipsum intelligendo intelligit et materialia immaterialiter et temporalia intemporaliter et composita et complexa simpliciter. <i>Sic autem se habens</i> substantia separata, <i>et</i> talis est <i>intelligentia</i> ipsius immobiliter et <i>aeternaliter</i> . Sic igitur de intellectu substantiarum separatarum secundum Aristotelem sit determinatum. Suis enim verbis nihil penitus addidimus nisi explanationem. (Albert beansprucht, den Text ohne Zusatz und ohne Weglassung ausgelegt zu haben) ***** d)Thomas [84194] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 24 Deinde cum dicit <i>aut indivisibile</i> secundam rationem ponit, quae talis est. Omne quod non habet materiam, est simplex et indivisibile: sed intellectum primum est immateriale: ergo est simplex et indivisibile.

Aristoteles

Translatio Anonyma

Albertus Magnus

Thomas von Aquin

Moerbeke

d)Thomas, [84195] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 25

Ponit autem exemplum de humano intellectu. Quod quidem exemplum potest dupliciter intelligi. Uno modo secundum similitudinem, ut intelligatur quod humanus intellectus sit secundum suam essentiam indivisibilis, quia est forma omnino immaterialis. (Beispiel mit *intellectus humanus*: an sich unteilbar; er erkennt Zusammengesetztes, weil Materielles; der erste Intellekt bezieht sein Wissen nicht aus den Sinnen)

[84196] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 26

Alio modo, et melius, potest intelligi secundum dissimilitudinem, ut sit sensus quod humanus intellectus intelligit compositum, quia accipit sua intelligibilia a rebus materialibus, quod non est de intellectu primi.

Thomas [84197] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 11 n. 27

1074a6, Deinde cum dicit *aut quod* tertiam rationem ponit, quae talis est. Intellectus qui est intelligibilium compositorum, habet suam perfectionem non semper, sed in aliquo tempore. (die Einsicht in Zusammengesetztes ist zeitlich begrenzt; das von der Intelligenz des Ersten Erkannte, von sich selbst, ist aber ein Ganzes, und ewig) Quod sic patet, quia non habet suum bonum in hac parte vel in illa: sed illud quod est optimum eius, est quoddam aliud, quod est in quodam toto. Unde etiam verum (quod est bonum intellectus) non est in incomplexis, sed in complexo. Simplicia autem priora sunt generatione et tempore quam composita: unde illud quod non habet suum bonum in partibus, quae seorsum accipi possunt, sed in toto, quod ex eis constituitur, habet suum bonum per aliquod tempus, et non semper. Sed intelligentia primi, quae est suiipsius, aeternaliter et eodem modo se habet: intellectum ergo primi non est compositum. (definitiver Schluss: das vom Ersten Erkannte ist nicht zusammengesetzt)

c)TR II, Cap. 31. Et est digressio declarans naturam intellectus substantiarum divinarum (Rückblick und systematische Übersicht zu den Fragen von A 8)

Redeundum autem adhuc videtur nobis ad principium, ut melius videatur veritas dictorum. (vier Fragen zum Intellekt der getrennten Substanzen:) Determinanda enim quattuor sunt de intellectu substantiarum separatarum, quorum tria IAM tacta sunt sub brevitate. Primo igitur quaeremus, (1) qualis sit intellectus substantiarum divinarum, et huic addemus, qualiter se habent ad invicem intellectus illarum substantiarum et qualiter se habent ad intellectum motoris primi sive substantiae primae. Secundo autem quaeremus, (2) qualis sit modus intelligendi illarum substantiarum, utrum videlicet aliquid diversum a se accipiant aut non et quis sit modus intelligendi per acceptionem et quis sit modus intelligendi illius intellectus qui nihil accipit. Tertio quaeremus, (3) qualiter intelligit ea quae intelligit, utrum videlicet in universali vel in particulari aut intelligit composita et an intelligit materialia et privativa et huiusmodi. Ultimo autem ex omnibus his (4: was hängt wovon ab: der Intellekt vom Seienden oder das Seiende vom Intellekt?) quaeremus, an intellectus istarum substantiarum dependet ad ens intellectum vel e converso ens intellectum dependet ad ipsum. De omnibus enim his IAM nimis breviter secundum Aristotelem pertransivimus, ita quod brevitatis generat obscuritatem. (davon haben wir zwar schon gehandelt, aber allzu kurz)

(ad 1) De primo igitur, qualis sit intellectus substantiarum divinarum, determinando dicimus, quod intellectus nomine suo sonat substantiam separatam et immaterialem, quae nulli aliquid habet commune. Quidquid enim est illud quod formis, quae in ipso sunt vel ab ipso, ad nullum esse alicuius formae distinguitur, (was heisst das? „was durch Formen, die in ihm sind oder von ihm <stammen>, zu keinem Sein irgendeiner Form bestimmt wird“?? alle Intellekte sollen von dieser Art sein) omnino est separatam a materia. Talis autem est omnis intellectus, et agens et possibilis et quocumque alio nomine significetur. Si enim formis distingueretur et determinaretur ad esse, oporteret, quod ipse omnia esset quae intelligeret; quod falsum est. (was durch Formen zu einem jeweiligen Sein bestimmt wird, ist materiell; das trifft auf den Intellekt nicht zu) Est autem materiae proprium, quod omni et soli convenit, formis, quas habet, ad esse determinari. Patet igitur omnem intellectum a materia esse absolutum. Si autem alicui aliquid haberet commune, iam esset intellectivus eorum quae essent de natura illorum, sicut oculus non videt, nisi quae communicant cum natura perspicui, et auris non audit, nisi quae communicant cum aëre tremante, et oporteret, quod esset virtus harmonica et organica. Quae omnia impossibilia sunt et improbata a nobis in libro III DE ANIMA. Et quia non est virtus in corpore nec actus alicuius corporis, ideo omnia intelligit et universaliter est omnium et naturalium et mathematicorum et divinorum. Est igitur natura intellectualis talis ut dicta

est. Et hoc iam ab antiquissimis acceptum est per verba A n a x a g o r a e, qui talem esse dicit intellectum solum.

Cum igitur sit sine omni materia et potentia materiali, nisi per accidens accidat hoc intellectui humano coniuncto imaginationi et sensui, sicut diximus, oportet, quod intellectus de natura sua, in quantum ipse intellectus est, cum nulla re aliquid communitatis habeat. (der Intellekt hat mit nichts anderem irgendetwas gemeinsam) Talis autem existens intellectus, sicut iam patet per multa quae in PRAECEDENTIBUS determinata sunt, oportet, quod sit movens et immobilis per se et per accidens. (er ist bewegend, aber unbewegt) Si enim non moveret, probatum est, quod esset inutilis et praecipue, si non moveret et esset aptus movere secundum naturam. Videmus enim, quod ea quae perfectum habent motum voluntarium, sunt ea quae habent intellectum in inferioribus. Alia enim animalia moventur instinctu naturae per aliquem modum. Solus autem homo discretum habet motum et movetur bono simpliciter et non bono ut nunc tantum. Oportet igitur intellectum separatam esse moventem actu, quia si non moveret, cum ex se sit motus principium, oporteret, quod esset otiosus et inutilis in eo quod esset motivus et non moveret. Dicere autem de substantia separata, quod sit inutilis et otiosa, est error, cum hoc sit maxima demonstratio, qua demonstramus substantias separatas esse, quia scimus ipsas esse per motum perpetuum. Si autem movens moveretur ab alio quodam per se, non esset movens primum et perpetuum, sicut saepe probatum est. Si quis autem obiciat, quod inferiores motores moventur a primo motore, dicemus, quod hoc est falsum. (die tiefer stehenden Bewegenden werden nicht unmittelbar vom ersten Beweger bewegt) Qualiter autem se habeant ad ipsum, in parte IAM diximus et pro alia parte adhuc dicemus INFERIUS. Si neque etiam movetur per accidens, quia motus per accidens reducitur ad motum aliquem per se, sicut homo, qui movetur motu navis per accidens, reducitur ad motum navis, qui est per se: tunc oporteret, quod aliquid ante ipsum moveretur per se, quod absurdum est. Unde patet, quod nec per se nec per accidens movetur substantia separata intellectualis.

(Das Bewegende bewegt im Hinblick auf etwas, in diesem Fall im Hinblick auf das Sein des Universums / im Hinblick darauf, dass das Universum ist) Dato ergo, quod movet, cum omnis motor moveat ad aliquid, oportet, quod ad aliquid moveat et, sicut in ANTEHABITIS est probatum, movebit ad esse universi. Cum igitur intellectus separatus non moveat ad esse universi nisi largiendo formas, quibus universa fiunt et sunt et distinguuntur, oportet, quod de natura intellectus sit separati dare formas. (das tut er Intellekt, indem er Formen verteilt) Patet ex ANTEDICTIS, quod hoc non est intellectus possibilis vel speculativi vel adepti; isti enim intellectus moventur et fiunt in nobis et non faciunt neque causant res, sed fiunt et causantur a rebus; nec isti intellectus movent instrumenta aliqua, sed potius accipiunt a corporeis organis sicut ab instrumentis.

(zusammengefasst:) Colligamus igitur haec in unum, et habebimus naturam substantiae separatae, quae est intellectus separatus, nulli habens aliquid commune, motu suo, quo movet, largiens formas ad esse, quas largitur essentiali lumine suo per hoc quod est intellectus universaliter agens, nihil a corpore recipiens; quae nec movetur per se neque per accidens. Haec igitur est natura substantiae separatae.

TR II, Cap. 32. Et est digressio declarans modum, qualiter intellectus divini se habeant ad invicem (das Verhältnis der göttlichen Intellekte zueinander; die Art der Weitergabe und Vermittlung, die Albert darstellt, stammt letztlich von Proklos)

Sicut autem in ANTEHABITIS determinatum est, istae substantiae se habent ad invicem, sicut se habent ad invicem caeli, quos movent. Et ideo sicut caelum ambit caelum et continet ipsum ita, quod inferius magis habet determinatum et distinctum motum quam superius, superioris autem motus est magis universalis et formalis et contentivus: ita se habet intellectus separatus ad intellectum. (die oberen Bewegungen sind allgemeiner und bestimmen die unteren)

Et hoc non fit sic, quod una substantia moveat aliam; sed, sicut dicunt ASTRONOMI, quod in coniunctione luminum caelestium inferius applicatur superiori (das Untere schliesst sich dem Oberen an; das Obere gibt dem Unteren die Form, gestaltet ...), eo quod determinat ipsum, et superius secundum illam viam non applicatur inferiori, sed informat ipsum: ita dicemus, quod inferior intelligentia applicatur superiori per hoc, quod determinat ipsam, et superior non applicatur inferiori, quia nihil recipit ab ipsa, sed largitur ei lumen formale et universale, quod habet. Et haec applicatio fit usque ad movens primum, quod largitur omnibus et a nullo accipit, et ideo nulli dicitur applicari. Et sicut lumina stellarum uniuntur et fiunt unum sine motu mixtionis, ita uniuntur formae intelligentiae superioris formis intelligentiae inferioris ad operationem esse, quod facit in materia. Nec est dicendum, quod aliquid largitur intellectus superior intellectui inferiori nisi per motum corporis, quod movet intelligentia superior, quia non posset per philosophiam inveniri modus, quo superior largiretur et inferior acciperet, sed potius, sicut nos videmus, quod omne instrumentum movet in forma sui motoris, ita caelum compositum ex motore et moto movet in forma intelligentiae moventis ipsum. Et cum inferioris caeli intelligentia cum suo caelo contineatur a superiori sicut materia continetur a forma, sic per motum applicatur ei forma, quam largitur superior, et inferior determinat eam magis ad materiam et exsequitur eam per motum sui caeli, (der untere Himmel passt sich das vom oberen Empfangene nach seiner Materie an) sicut in ANTEHABITIS diximus. Nec tamen inferior movetur a superiore proprie loquendo, (dabei handelt es sich aber nicht um ein Bewegen im eigentlichen Sinne) sed est ibi talis receptio, sicut in corpore humano recipit virtus particularis ab

universali, sicut sensus particularis recipit a sensu communi et sicut virtus hepatis recipit a virtute cordis et sicut vis motiva recipit a virtute cerebri et cordis. In omnibus enim talibus id quod est illud quod est formale, fluit a virtute universali, et particularis virtus determinat hoc ad actum. Et ideo applicatio talis non est motus, sed determinatio.

(hinsichtlich des ersten Bewegers sind alle Empfänger; untereinander geben sie das je von oben Empfangene weiter) Ad primum igitur motorem omnes habent se sicut accipientes ab ipso et hoc quod sunt, et hoc quod causae sunt, sicut in ANTEHABITIS dictum est. Ad invicem autem sic se habent, sicut quod hoc quod accipiunt a primo motore, determinant secundum descensum, ut proportionetur huic parti materiae et illi, quia hoc quod accipit una pars materiae, non accipit alia, et tamen in his acceptionibus quilibet movet per essentiam, sicut in ANTEHABITIS est ostensum. Et quilibet est essentia simplex et immobilis, licet superior sit simplicissimus et immobilissimus et maximae virtutis. Cum autem comparantur in virtute motiva ad invicem, non comparantur secundum virtutem movendi tempore infinito, quia in illa virtute sunt aequales, sed comparantur secundum vigorem movendi, quia in hoc una superat aliam. Et similiter sicut anima hominis non moveret corpus caprae et sicut ars carpentaria non moveret instrumenta artis tibicinae, ita intelligentia, quae movet unum caelum, non moveret aliud caelum. Et hoc ideo est, quia ipsae intelligentiae et caeli earum differunt specie ad invicem, sicut in ANTEHABITIS determinatum est.

TR II, Cap. 33. Et est digressio declarans, quis sit modus intelligendi substantiarum divinarum (zu Punkt 2 von TR II, Cap. 31)

Ex dictis autem iam fere intelligitur, quis sit modus intelligendi istarum substantiarum. Non enim intelligunt ens causatum nisi per modum illum quo sunt causae ipsius. (die göttlichen Intelligenzen erkennen das von ihnen verursachte Seiende nur in der Weise, in der sie sie verursachen; Proklos) Et hoc est, sicut si ponamus, quod ipsa substantia intellectus practici sit ars et nihil additum ei penitus, iste intellectus in se quidem indivisibilis est, sed extensus in manus et instrumenta divisibilis est et formam artificiatum, quae ipse est, per partes exsequitur, et instrumenta, quae formam accipiunt parietis, non accipiunt formam fundamenti. Si ponamus, quod aliis instrumentis facit unum quam alterum, et si demus etiam, quod eisdem instrumentis facit utrumque: adhuc verum est, quod illa forma quae fit per ea in faciendo pariete, non est illa quae fit in faciendo fundamento. (die Form ist eine je andere, wenn der Handwerker eine Wand oder ein Fundament baut) Et tamen non possumus dicere, quod ipse intellectus talis qui intelligendo seipsum intelligit se in se indivisibiliter, non intelligat formam artis procedentem a se in manum et instrumenta et non intelligat eam, quando est in materia artificiatum. Et si quaeramus, per quid intelligat, dicemus, quod per nihil nisi per seipsum. Et si quaeramus, utrum aliquid diversum a se intelligat, dicemus, quod

sic, quoniam forma in manibus et instrumentis est diversa a seipso et forma in materia extra magis est diversa. (diese Intelligenzen erkennen in ihrem Weiterleiten der Formen immer nur je sich selbst) Et si quaeramus, utrum aliquid intelligendo sic recipiat, dicemus, quod nihil penitus recipit, sed omnia facit, nec per intellectum possibilem vel contemplativum vel adeptum intelligit, sed omnia intelligit per intellectum agentem et operantem.

(das Wissen dieser Intelligenzen ist weder allgemein noch partikulär) Et ideo scientia illa nec est scientia in universali neque in particulari, quia scientia rei in universali est scientia rei in hoc in quo ipsa res non est nisi in potentia, sicut homo in animali. Et hoc modo non est hic, quia tota et expressa forma artificiatum est ars, (das Herstellungswissen, ars, ist völlig ausgedrückt in der Form des Hergestellten) sive accipiatur in intellectu sive accipiatur in manu et instrumentis sive accipiatur, prout est in materia. Haec etiam scientia non est scientia in particulari, quia scire rem in particulari est scire in hoc quod est natura sua, et hoc modo per hoc quod est natura rei, non intelligunt substantiae separatae. Et ideo scientia substantiarum harum est aequivoce dicta scientia ad scientiam nostram, quia scientia nostra causatur ab ente, quod scimus, scientiae autem illarum substantiarum causa est entis. (dieses Wissen hat nicht denselben Sinn wie unser Wissen; unser Wissen ist vom Seienden verursacht, ihr Wissen ist Ursache des Seienden)

(schöne Beispiele dafür: erstes: die Kraft des Geistes im Samen, woraus ein Lebewesen entsteht; DNA) Huius autem exemplum pulchrum satis duplex invenimus in natura. Quorum unum est in virtute spiritus, qui est in semine. Hic enim ideo, quod discrete et diversa in forma operatur, aliquando a PHILOSOPHIS vocatur intellectus et aliquando vocatur anima. (manche nennen es Seele) Et si ponamus, quod sit anima et intellectus per substantiam, constat, quod illa substantia non per formam aliquam additam sibi, sed per suam substantiam operatur omnes formas membrorum quae, secundum quod sunt in ipsa, sunt idem ipsi substantiae et secundum quod procedunt ab ipsa in umorem et membra, diversificantur ab ipsa et quanto plus recedunt ab ipsa, tanto plus diversificantur ab ipsa et ab invicem. (wenn Seele und Geist zur Substanz gehören, dann entstehen die Glieder des Lebewesens durch die Substanz; – das ist wohl eine essentialistische These)

Et tamen si quaeramus, utrum ille intellectus cognoscat formas membrorum, quantumcumque recedant ab ipso, dicemus, quod sic, quia si non cognosceret, non operaretur eas per suam scientiam. Et si quaeramus, per quid cognoscit easdem, dicemus, quod per seipsum, quia ipse est per essentiam causa ipsarum. (der Geist erkennt, versteht das aus ihm Entstandene durch sich selbst, denn er ist ja auf Grund seiner Essenz dessen Grund) Et si quaeramus, quomodo sunt in ipso, dicemus, quod sunt ipsum lumen eius et, secundum quod sunt in ipso, sunt id quod est ipse, et tamen, secundum quod distant ab ipso, multa accidunt eis quae non accidunt intellectui illi, quia,

secundum quod distant ab ipso, non sunt idem ipsi et id quod de lumine eius habet una, non est, quod de lumine eius habet alia.

(zweites Beispiel: Sonne und Licht) Aliud autem exemplum est de sole et luce solis. (gesetzt, dass das Licht die Substanz der Sonne sei) Ponamus enim, quod substantia solis sit ipsa lux eius nec habeat aliam substantiam: adhuc lux solis indivisibilis quidem erit in sole et erit divisibilis expansa per omne perspicuum et erit causa colorum, secundum quod se lux expansa immitit perspicuo superficiei terminati corporis, et lux sua erit ipsa colorum substantia. (dann ist das Licht an sich ungeteilt, aber in der Ausbreitung auf die Dinge teilbar, Grund der Farben) Et si quaeramus, utrum sol habeat colores, dicemus, quod habet eos sicut causa praehabens, et secundum hoc sunt id quod substantia ipsius. Et si quaeramus, utrum colores recipiantur a luce solis, dicemus, quod non, sed potius causantur ab ipsa, et modus, quo sunt in ipsa, est modus loci speciei, non modus receptionis materiae, sicut alibi dictum est. Et si ponamus, quod sol sit intellectualis substantia, cognoscit omnes colores per modum, qui iam saepius dictus est. (die Farben werden zwar von der Sonne / vom Licht im Kontakt mit den Dingen erzeugt, aber die Farben sind nicht schon im Licht / in der Sonne; Goethe gegen Newton, wenn auch aus anderen Gründen; Goethe ging aus von Beobachtungen und Versuchen, Proklos von der einheitlichen Natur des Sonne)

(Korrektur zu Themistius: das Verursachende erkennt das Verursachte zwar als solches, das es verursacht, aber nur potentiell) Quod igitur dixit Themistius de substantiis divinis, quod cognoscunt res per hoc quod cognoscunt se esse causas rerum, insufficienter dictum est, nisi determinetur modus causalitatis isto modo quo diximus, quia ex hoc quod aliquis se cognoscit ut causam, non cognoscit causatum nisi in potentia.

TR II, Cap. 34. Et est digressio declarans modum cognitionis substantiarum divinarum ex parte cogniti

(ad 3) Iam autem clarum est id quod tertio quaerebatur de cognito a substantiis divinis. Iam enim scitur, quod substantiarum divinarum scientia nec est universalis nec particularis nec univoca nostrae scientiae. Et quia non cognoscunt aliquid nisi cognoscendo seipsas, ideo materialia quidem cognoscunt immaterialiter et composita simpliciter et temporalia intemporaliter et multa unite et divisa indivisibiliter. (wieder Proklos) Sic enim se habent omnia ad lucem sui intellectus, qui est causa ipsorum; sic enim formae sunt in virtute formativa, et sic sunt colores in lumine solis, et sic sunt artificiatum in arte. Et hoc non est difficile videre per antedicta, quia recessio rerum a causa divina (recessio rerum a causa divina: a) übersetzt recessio πρόοδος? früher stand dafür einmal exitus b) sind mit a causa divina die Sternengötter oder der Gott gemeint?) est extensio earum in motum et quantitatem et in materiam. Et ex hoc accipiunt et multitudinem et temporalitatem et motum et compositionem et divisionem, et nihil horum habent

a substantia divina, quae causa est earum per intellectum. Et ex hoc etiam solvitur, qualiter sciunt privationes ipsae divinae intelligentiae; has enim sciunt, sicut ars scit peccata artis per hoc quod non habent artis formam ad perfectum.

(Einwand: die göttlichen Substanzen wissen die Dinge gar nicht so, wie sie sind, da sie viele, mit Unterschieden, zusammengesetzt, materiell sind) Sunt autem, qui ex hoc obiciunt, quod substantiae divinae non sciunt res, prout sunt, quia multae sunt et divisae et compositae et materiales et huiusmodi. Et haec obiectio ex ignorantia provenit, quia licet ista non accipiant causata a causa, sed a materia, (contra: diese Unterschiede haben die Dinge gar nicht von ihrer göttlichen Ursache her, sondern von der Materie) tamen causa cognoscens causatum per seipsam cognoscit distantiam et dissimilitudinem sui a causato quolibet. Et si cognoscit istam dissimilitudinem, cognoscit et causam dissimilitudinis et modum, et sic cognoscunt omnia suo modo substantiae divinae.

(es stimmt auch nicht, dass die göttlichen Substanzen die Dinge nur im Allgemeinen und nicht im Einzelnen erkennen) Nec fuit aliquid dicere, quod quidam ignari philosophiae tradiderunt dicentes, quod cognoscunt res in universali et non in particulari. Et videntur esse de hac opinione AVICENNA et ISAAC et ALGAZEL, quia cognoscere in universali et in particulari non accidit nisi intellectui contemplativo. (dieser Unterschied findet sich nur im theoretischen Geist) Et si nos philosophice loquamur, sicut debemus in hac materia, divinae substantiae contemplativo intellectu nihil cognoscunt nec talem habent intellectum, sed habent intellectum et sunt intellectus universaliter agens, (sie sind intellectus universaliter agens) sicut dictum est, et illi non convenit cognoscere universale vel particulare, sed potius cognoscere se et modos suos, quibus explicat seipsum in instrumenta, quibus operatur in materiam. Sed in hac scientia divina (beachte die Verwendung des Ausdrucks scientia divina) fere omnes errant, eo quod errorem Avicennae sunt secuti, et QUIDAM nostrorum sequuntur eum etiam in his quae ipsimet non intelligunt.

TR II, Cap. 35. Et est digressio declarans, utrum intellectus substantiarum divinarum dependet ad id quod intelligitur vel e converso et quid sit illud quod omnes homines scire desiderant (zu Punkt 4 von TR II, Cap. 31)

(dieser Typ von Intellekt: hängt er vom Erkannten ab oder das Erkannte von ihm?) Utrum autem iste talis intellectus ad intelligibile dependeat vel non, sed e converso intelligibile ad intellectum, oportet nunc inquirere. Dictum est autem in PRAECEDENTIBUS, quod scientia dicitur relative ad scitum et scitum non dicitur relative ad scientiam. (generell: Wissen bezieht sich auf auf das Gewusste, nicht umgekehrt) In scientia autem substantiarum divinarum ideo, quod scientia est causa entis, e converso est, sicut et in forma artis; artificiatum enim refertur ad artem, sed ars non necessario, hoc ipsum

quod est, refertur ad artificiatum. Et sic est in omnibus quae se ad invicem habent ut causa et causatum. (immer: das Verursachte hängt von der Ursache ab) Causatum enim dependet ad causam et est causatum ad alterum, sed causa, hoc ipsum quod est, non dependet ad causatum, sed est ipsa ad seipsam et ad alterum, causatum autem ad alterum tantum. Sive enim sit causatum sive non sit, causa salvatur, hoc ipsum quod est, sed causatum non salvatur in esse, nisi causa esse habuerit. (die Ursache bleibt, was sie ist, auch ohne Verursachtes, jedoch das Verursachte bleibt nicht, wenn die Ursache nicht mehr ist; das ist vermutlich für die proklische Ursachen-Reihe gedacht, nicht aber für mundane Verhältnisse; Albert kommt unten darauf zurück)

(daher Einwand: der erste Grund kann keinem Begründeten je fehlen, weil dieses sonst untergeht) Et propter hoc quidam dixerunt, quod causa prima non potest deesse alicui causato, quia si in causato causa non sit, causatum peribit. Et huius assignant rationem dicentes, quod substantiae separatae non per formam aliquam additam sibi, sed per essentiam sunt causae eorum quae sunt et fiunt. (denn die Substanzen sind Grund dank ihrer Essenz) Causa autem per essentiam semper agit secundum actum et sicut vita est existentibus, ita quod esse rerum videtur esse continuus quidam fluxus esse ab eo quod essentialiter est causa esse, (das Sein der Dinge scheint etwas wie ein kontinuierlicher Fluss zu sein) sicut dies est quidam continuus fluxus luminis solis in hemisphaerium et sicut vita est fluxus continuus animae in corpus. Si autem sic sit, tunc videtur, quod esse omnium eorum quae sunt, sit fieri quoddam (das Sein der Dinge ist etwas wie ein Werden – sehr spekulativ und gut! schon bei Platon zu finden) et quod nihil habet idem esse permanens (kein bleibendes Sein, keine bleibende Identität). Et secundum hoc, sicut motus est forma post formam (wie ist forma post formam gemeint? – heisst das, Bewegung ist als Abfolge von Formen zu beschreiben?), ita esse omnium eorum quae sunt, est motus quidam et forma esse una post aliam, et secundum hoc nihil omnium eorum quae sunt, in eodem statu permanet.

Huius autem adhuc aliam assignant rationem. Dicunt enim omnia quae fluunt ab intelligentia, per motum continuum explicari, et quae per motum explicantur, videntur in motu et in fluxu esse. Et hac de causa dicunt etiam omne esse mensurari tempore et tempus esse quantitatem eorum quae sic in motu et in fluxu sunt. (alles Sein ist deshalb durch die Zeit bemessen) Si autem esse staret et non moveret sese, tunc non haberet praeteritum et futurum. Hoc autem falsum est; habet enim omne esse quod sub motu caeli est, praeteritum et futurum, igitur est in fieri et non stat, ut dicunt.

(Albert Contra:) Si autem hoc est verum, sequitur, quod nihil sit in actu perfecto (dann wäre nichts wirklich). Motus enim est actus imperfectus, ('Bewegung als unvollendete Wirklichkeit' – sehr gut aus der Physik) et actus

imperfectus est propter actum perfectum. Et si actus perfectus non sit, nec actus imperfectus erit. (das ist eher fragwürdig) Omnia igitur erunt in potentia et nihil in actu. (nicht ganz genau: es ist in unvollständiger, unvollendeter Wirklichkeit; wie eben auch das Werden ein nicht ganz richtiges Sein ist) Et ideo procul dubio tenendum est, quod esse rerum est esse essentiae stantis secundum se, et hoc necessario probat inducta obiectio. Et si philosophice loquamur, tunc causa non adest semper causato, (es stimmt auch nicht, dass der Grund immer beim / im Begründeten anwesend sein muss, siehe den Schreiner und seinen Tisch) quia lumen substantiarum divinarum, quando procedit ad materiam per motum, non est nisi movens, et forma, quae est actus materiae, educitur de materia per movens illud, et ideo est actus stans et permanens. Nec est simile de vita et lumine diei, quia illa fluunt ab uno movente continue. Et hoc non facit actus, qui est perfectio potentiae, sed educitur de materia ipsa, sicut dictum est. (die Wirklichkeit, die aus der potentiellen Materie entwickelt wird, ist nicht dasselbe wie die Wirklichkeit von Leben oder Licht) Tamen Platonis positio (welche platonische Position meint Albert? vielleicht die neuplatonische) fuit actum praedicto modo induci in materiam. Et si hoc concederetur, non sequeretur propter hoc quod esset fluxus continuus, quia receptum est in recipiente per potentiam recipientis. Et quia materia fundat formam, stabit forma, in quantum stat materia; quamvis autem materia aliquando contrarietate determinetur et contraria continue agant in invicem et patiantur ab invicem et in continua actione et passione sit mutatio: non tamen esse propter hoc fluit sicut esse substantiae (das substantielle Sein ist nicht im Fluss), quia motus ille non est in ipso nisi per accidens, tamen quantum ad talem mutationem habet praeteritum, praesens et futurum. Sic ergo patet id quod quaerebatur de intellectu substantiarum divinarum.

Est autem attendendum, quod ordo istarum substantiarum talis est, quod semper superior est lux et forma inferioris usque ad motorem primum, (mir bleibt immer wieder unklar, ob Albert mit motor primus den christlichen ersten Beweger meint, oder, wie er sonst immer wieder betont, den peripatetischen Beweger, der ja mit dem Fixsternhimmel verbunden ist; im Übrigen ist hier die Vermittlung von Licht und Form von oben nach unten Thema) qui est lux et forma omnium. Et si quaelibet intelligentia resolvat lumen suum in id quod est sibi causa intelligendi et lux, sic adipiscitur superiorem et lumen eius et illam resolvendo venit in eam quae est ante eam, et sic recurrit usque ad substantiam primam, et inferior omnibus est illa quae est lux et forma intellectus nostri. Et quia nos iam ALIBI docuimus, qualiter homo adipiscitur intellectum suum, etiam iam ex isto potest sciri, qualiter adeptio intellectu proprio adipisci potest intellectum substantiarum divinarum et qualiter ista adeptio stat in intellectu substantiae primae, quae est lux omnium intellectuum et intelligibilium per seipsam. Et cum omnes homines natura scire desiderent (schön angebrachtes Zitat) et illud desiderium natu-

rale stet in fine et ratione et causa omnium intellectuum et intelligibilium,
pro certo stabit desiderium in scientia intellectus substantiae primae et prop-

ter adipiscendum desiderat scire alia, et quando pervenitur ad ipsum, stat et
habet finem felicitatis contemplativae (Eudaimonie durch Theorie).

(beachte die durchgängige Benutzung der Lichtmetapher; neuplatonisches
Erbgut)

10 A 10

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075a11 Ἐπισκεπτόν δὲ καὶ ποτέρως ἔχει ἢ τοῦ ὅλου φύσις τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον, πότερον κεχωρισμένον τι καὶ αὐτὸ καθ' αὐτό, ἢ τὴν τάξιν. Ἡ ἀμφοτέρως ὅσπερ στρατεύμα; Καὶ γὰρ ἐν τῇ τάξει τὸ εἶ καὶ ὁ στρατηγός, καὶ μᾶλλον [15] οὗτος; οὐ γὰρ οὗτος διὰ τὴν τάξιν ἀλλ' ἐκείνη διὰ τοῦτόν ἐστιν.	b) Perscrutandum autem est qualiter se habet totius natura bonum et optimum, utrum separatum quid et idem secundum se, aut ordine. Aut utroque modo sicut exercitus? Et enim in ordine bene et miles, et magis hic; non enim ille propter ordinem sed ille propter hunc est.	c) TR II, Cap. 36. In quo determinatur de primo motore secundum rationem finis, prout ad ipsum qui est omnis boni bonum, omnia ordinantur (wieder: welcher erste Bewegter?) 1075a11, (wie verhält es sich mit dem Guten in der Natur des Ganzen?) <i>Perscrutandum est post haec, qualiter se habet bonum et optimum in totius universi natura.</i> Palam enim est per ea quae dicta sunt, quod primus motor ut bonum omnis boni movet omnia quae sunt, (der erste Bewegter bewegt alles Seiende als das oberste Gute; wie schon oben, das Beispiel wird zur Eigenschaft des ersten Bewegers umfunktioniert) et quod omne quod est, desiderat ipsum ut bonum et optimum suum et quod omnia quae sunt, aliquam consequuntur eius bonitatem et per illam sunt hoc quod sunt. (wie steht es nun mit diesem Guten? wo ist es lokalisiert, steht es neben dem Seienden für sich oder ist es etwas im Seienden?) Et ideo quaerendum relinquitur, <i>utrum</i> bonum hoc quod natura universorum et habet et desiderat, sit <i>separatum quid</i> ab entibus et sit <i>idem secundum se</i> , sicut dixerunt quidam, <i>aut</i> sit bonum in tali ordine participatum, qui est in ipsis ordinatis ita, quod participetur a quolibet secundum analogiam et sit ei causa ordinis ad primum bonum et optimum, <i>aut</i> sit <i>utroque modo</i> , sicut est bonum in <i>exercitu</i> . (Vergleich mit dem Heer) In illo enim et est bonum separatum, quod est in uno, qui est dux exercitus, et haec est victoria super malitiam hostis, et tamen in eodem exercitu est bonum illud proportionaliter secundum modum uniuscuiusque aliquid conferentis ad victoriam, ad quam aliter confert miles pugnans et aliter equum praeparans militi et aliter gladium faciens et aliter coquinans et cibum parans et aliter speculans hostem et aliter aciem ordinans, et sic de aliis, cum tamen unusquisque horum aliquid ad victoriam ducis operetur.	d) Thomas, lectio XII [84198] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 1 (in welchem Sinne ist das erste Bewegende das Gute?) Postquam philosophus ostendit qualiter primum movens est intelligens et intelligibile, hic intendit inquirere qualiter primum movens sit bonum et appetibile. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se habeat bonum in universo secundum opinionem propriam. Secundo secundum opinionem aliorum, ibi, <i>quaecumque vero impossibilia.</i> Circa primum duo facit. Primo movet quaestionem. Secundo solvit eam, ibi, <i>aut utroque modo</i> et cetera. Oritur autem ista quaestio ex hoc, quod supra dictum est, quod primum movens movet sicut bonum et appetibile. (wie bei Albert und wie heute; e: das Erstrebenswerte ist ein Beispiel für unbewegt Bewegendes; dass das erste Bewegende als Erstrebenswertes bewegt, ist keineswegs ausgemacht oder behauptet) Bonum enim, secundum quod est finis alicuius, est duplex. Est enim finis extrinsecus ab eo quod est ad finem, sicut si dicimus locum esse finem eius quod movetur ad locum. (Ziel extern und intern) Est etiam finis intra, sicut forma finis generationis et alterationis, et forma iam adepta, est quoddam bonum intrinsecum eius, cuius est forma. Forma autem alicuius totius, quod est unum per ordinationem quamdam partium, est ordo ipsius: unde relinquitur quod sit bonum eius. [84199] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 2 Quae rit ergo philosophus utrum natura totius universi habeat bonum et optimum, idest finem proprium, quasi aliquid separatum a se, vel habeat bonum et optimum in ordine suarum partium, per modum, quo bonum alicuius rei naturalis est sua forma. (ist nun das erste Bewegende das Gute als etwas ausserhalb des Seienden oder als die Ordnung des Seienden?)	e) Perscrutandum autem est qualiter * habet totius natura bonum et optimum, utrum separatum quid et IPSUM secundum se, aut ORDINEM. Aut utroque modo sicut exercitus ? Et enim in ordine IPSUM bene et DUX EXERCITUS, et magis ISTE ; non enim ISTE propter ordinem sed ille propter hunc est. ***** c) Albert (nach ad victoriam ducis operetur) <i>Et enim in hoc ordine quidem bene miles in actu pugnae, et est magis bene miles quam alii, quia miles non est propter ordinem, secundum quod est in subministrantibus militi equum et arma et cibum et alia quaecumque, sed ordo, qui est in subministrantibus, est propter militis actum.</i> Sic enim in omnibus est in quibus est ordo secundum bonum et melius ad idem optimum ordinatis. ***** d) Thomas, [84200] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 3 1075a13, (Antwort: in beiderlei Sinn) Deinde cum dicit <i>aut utroque</i> solvit propositam quaestionem. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quod universum habet bonum separatum, et bonum ordinis. Secundo ostendit qualiter partes universi se habent ad ordinem, ibi, <i>omnia vero coordinata.</i> Dicit ergo primo, quod universum habet utroque modo bonum et finem. Est enim aliquod bonum separatum, quod est primum movens, ex quo dependet caelum et tota natura 1072b14, sicut ex fine et bono appetibili, ut ostensum est. Et, quia omnia, quorum unum est finis, oportet quod in ordine ad finem conveniant, necesse est, quod in partibus universi ordo aliquis inveniatur; et sic universum habet et bonum separatum, et bonum ordinis.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
		<p>c)1075a18, (das Gute ist sowohl separat als auch im Seienden) Dicemus igitur, quod est bonum et optimum, quod est in uno primo motore, et est bonum uniuscuiusque sibi proportionatum et est bonum utroque modo, quando secundum analogiam uniuscuiusque boni omnia ordinantur ad primum, et illud bonum est bonum finis ultimi, quod non est in uno nisi secundum analogiam ad alia. Est autem hoc bonum supereffluens largitas boni divini, in quo consideratur primum bonum ut optimum, et unumquodque aliorum est in gradu boni, secundum quod se habet prope vel longe ad illud. Per hoc enim vincitur malitia privationis, quae nititur semper ad maleficium, sicut determinatum est in fine I PHYSICORUM. (das Übel der Privation wird besiegt durch das göttliche Sein) Vincitur autem per esse divinum, quod aliter participatur ab his quae sunt semper, et aliter ab his quae sunt frequenter, et aliter ab his quae sunt raro; et a quibusdam acquiritur motu perpetuo et a quibusdam motu non perpetuo et a quibusdam motu uno et a quibusdam motibus duobus et a quibusdam motibus multis. <i>Omnia enim aliquo istorum modorum ordinata sunt ad primi boni participationem secundum analogiam congruam unicuique, et non similiter.</i> Non enim similiter et secundum gradum unum participant illud <i>marina et volantia et plantae et similiter alia quae participant ipsum.</i> Videmus enim, quod aliud est bonum marinorum ex frigido et umido et aliud bonum volatilium ex levi spirituali calido et umido et aliud bonum plantae, quae vires accipit ex terrestri frigido et sicco. Omnia enim haec <i>non sic se habent quasi alteri ad alterum nihil</i> sit ordinis secundum analogiam boni, <i>sed potius eis est aliquid ordinis secundum dictam boni proportionem, eo quod ad unum omnia coordinantur,</i> ordine tamen dissimili, sicut diximus. (es besteht eine analoge Teilhabe des Seiendem am Guten)</p>	<p>d) [84201] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 4 1075a13, (Vergleich mit dem Heer) Sicut videmus in exercitu: nam bonum exercitus est et in ipso ordine exercitus, et in duce, qui exercitui praesidet: sed magis est bonum exercitus in duce, quam in ordine: quia finis potior est in bonitate his quae sunt ad finem: ordo autem exercitus est propter bonum ducis adimplendum, scilicet ducis voluntatem in victoriae consecutionem; non autem e converso, bonum ducis est propter bonum ordinis.</p> <p>[84202] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 5 (Rangordnung: das Gute separat steht höher im Wert als das Gute in den Dingen) Et, quia ratio eorum quae sunt ad finem, sumitur ex fine, ideo necesse est quod non solum ordo exercitus sit propter ducem, sed etiam quod a duce sit ordo exercitus, cum ordo exercitus sit propter ducem. Ita etiam bonum separatum, quod est primum movens, est melius bonum bono ordinis, quod est in universo. Totus enim ordo universi est propter primum moventem, ut scilicet explicatur in universo ordinato id quod est in intellectu et voluntate primi moventis. Et sic oportet, quod a primo movente sit tota ordinatio universi.</p>	

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075a16 Πάντα δὲ συντέτακται πῶς, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως, καὶ πλωτὰ καὶ πτηνὰ καὶ φυτὰ καὶ οὐχ οὕτως ἔχει ὥστε μὴ εἶναι θατέρῳ πρὸς θάτερον μηδὲν, ἀλλ' ἔστι τι. Πρὸς μὲν γὰρ ἐν ἅπαντα συντέτακται, ἀλλ' ὥσπερ ἐν οἰκίᾳ τοῖς ἐλευθέροις [20] ἤκιστα ἔξεστιν ὁτιοῦν ποιεῖν, ἀλλὰ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα τέτακται, τοῖς δὲ ἀνδραπόδοις καὶ τοῖς θηρίοις μικρὸν τὸ εἰς τὸ κοινόν, τὸ δὲ πολὺ ὅτι ἔτυχεν·	b) Omnia vero ordinata sunt, sed non similiter, marina et volatilia et plante; et non sic se habent quare non est alteri ad alterum nichil, sed est aliquid. Nam ad unum omnia coordinantur, sed quemadmodum in domo liberis non est possibile quodlibet facere, sed omnia aut plurima ordinata sunt, servis vero et bestiis parvum quid quod ad commune, multum vero secundum eventum;	c) Albert (folgend auf <i>dissimili, sicut diximus</i>) 1075a18, Et hoc est, <i>quemadmodum</i> in omnis (<i>Genetiv zu domus?</i> „wie in der Familie eines jeden grossen Hauses“) magna domus familia. In hac enim pater familias est sicut motor primus, et liberi sunt sicut caelestia corpora, et servi sicut ea quae ex necessitate moventur, generabilia et corruptibilia, et bestiae sunt sicut materialia coniuncta malitiae. <i>In domo enim tali liberis quidem non est possibile aliquid facere licentiose, sed omnia faciunt ad nutum patris familias, victi ex desiderio et dilectione parentis. Nec in eis est locus malitiae, et ideo omnia aut plurima eorum quae faciunt, sunt ordinata ad bonum parentis percipiendum. (Familienvergleich, Freie und Sklaven) Servis vero et bestiis parvum quid eorum quae agunt, est ad utilitatem communem et non nisi hoc quod faciunt superiore movente, multitudo autem operum suorum, quae procedit ex proprio motu, est ab eventu, secundum quod evenit ex impetu dementis concupiscentiae et irrationabilis irae. Non enim respiciunt ad patrem familias ex ratione, sed ex necessitate quadam coactionis. Servos enim hic vocamus eos qui nati sunt servi. A nativitate autem servus est, qui non sufficit per seipsum ad vitae regimen publicae vel privatae, liber autem, qui causa sui potest esse in vitae regimine, dominus autem, qui ex lumine intellectus et sibi sufficit et aliis, bestia vero, qui in regimine vitae semper indiget, ut agatur ab alio, et quando sibi relinquitur, fertur ad opera impetu concupiscentiae et irae. Servi igitur et bestiae non referuntur ad oeconomicae finem et bonum nisi movente quodam alio qui ex seipso est bonus. Et ita est in rebus universi secundum analogiam participati boni.</i>	d)[84203] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 6 Deinde cum dicit <i>omnia vero</i> ostendit qualiter partes universi se habent ad ordinem; dicens, quod omnia quae sunt in universo, sunt aliquo modo ordinata, sed non similiter omnia habent ordinem, scilicet animalia marina, et volatilia, et plantae. Et tamen licet non sint eodem modo ordinata, non ita se habent, quod unum eorum non pertineat ad alterum; sed est aliqua affinitas et ordo unius ad alterum. Plantae enim sunt propter animalia, et animalia sunt propter homines. Et quod omnia sint ordinata ad invicem, patet ex hoc, quod omnia simul ordinantur ad unum finem. (Rangordnung: Pflanzen sind um willen der Tiere, diese um willen der Menschen) [84204] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 7 (Beispiel: Ordnung der Familie) Sed quod omnia non sic sint similiter ordinata, manifestatur per quoddam exemplum. In aliqua enim domo vel familia ordinata inveniuntur diversi gradus, sicut sub patrefamilias est primus gradus filiorum, alius autem gradus est servorum, tertius vero gradus est bestiarum, quae serviunt in domo, ut canes, et huiusmodi animalia. Huiusmodi enim gradus diversimode se habent ad ordinem domus, qui imponitur a patrefamilias gubernatore domus. Filiis enim non competit ut faciant aliquid casualiter et sine ordine; sed omnia, aut plura eorum quae faciunt, ordinata sunt. Non autem ita est de servis aut bestiis, quia parum participant de ordine, qui est ad commune. Sed multum invenitur in eis de eo quod contingit, et casualiter accidit. Et hoc ideo quia parvam affinitatem habent cum rectore domus, qui intendit bonum domus commune.	e) Omnia uero COORDINATA sunt ALIQUALITER, sed non similiter, ET NATATILIA et uolatilia et plante; et non sic se habent UT non SIT alteri ad alterum nichil, sed est aliquid. Ad unum QUIDEM ENIM omnia COORDINATA SUNT. Sed quemadmodum in domo liberis non LICET QUOD CONTINGIT facere, sed omnia aut plurima ordinata sunt, servis uero et bestiis paruum * quod ad commune, multum uero QUOD CONTINGIT ; ***** d) Thomas [84205] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 8 (Übertagung auf die Ordnung in der Natur) Sicut autem imponitur in familia ordo per legem et praeceptum patrisfamilias, qui est principium unicuique ordinatorum in domo, exequendi ea quae pertinent ad ordinem domus, ita natura in rebus naturalibus est principium exequendi unicuique id quod competit sibi de ordine universi. (Naturdinge handeln zweckgerichtet, auch wenn sie den Zweck nicht kennen) Sicuti enim qui est in domo per praeceptum patrisfamilias ad aliquid inclinatur, ita aliqua res naturalis per naturam propriam. Et ipsa natura uniuscuiusque est quaedam inclinatio indita ei a primo movente, ordinans ipsam in debitum finem. Et ex hoc patet, quod res naturales agunt propter finem, licet finem non cognoscant, quia a primo intelligente assequuntur inclinationem in finem.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075a22 τοιαύτη γὰρ ἐκάστου ἀρχὴ αὐτῶν ἢ φύσις ἐστίν. Λέγω δ' οἷον εἷς γε τὸ διακριθῆναι ἀνάγκη ἅσασιν ἐλθεῖν, καὶ ἄλλα οὕτως ἔστιν ὧν κοινωνεῖ [25] ἅπαντα εἰς τὸ ὅλον.	b)tale namque cuiuslibet principium eorum natura est. Dico autem quasi ad discernendum necesse omnia venire, et alia sic sunt quorum communium omnia ad totum.	c) <i>Cuiuslibet</i> enim <i>eorum</i> quae sunt, <i>natura</i> ipsa quoddam boni <i>est principium</i> secundum diversum gradum bonorum. <i>Dico autem</i> , quod oportet <i>omnia</i> haec <i>venire ad discernendum</i> gradum competentem unicuique secundum ordinem bonorum. <i>Et</i> in hac quidem discretione quaedam <i>sic sunt</i> , quod <i>omnia</i> eorum sunt <i>communia</i> bona <i>ad totum</i> universum, sicut sunt ea quae uno modo se habent, ut caelestia. (<i>seine Natur ist für jedes sein Gutes</i>) 1075a19, Omnia enim quae attribuuntur illis de motu et coniunctionibus et praeventionibus et respectibus et aliis, proveniunt ad communem universi utilitatem. Alia autem quae sunt frequenter, sunt sicut servi et permixtas sibi habent malitias et non attingunt universi bonum, nisi in quantum ab illo quod semper est uno modo, reguntur et continentur. Ea autem quae raro fiunt, sunt sicut bestiae, quae non diriguntur nisi quodam freno eorum quae semper, et eorum quae fiunt frequenter, in bonum ordinis universi 1075a25.	d)[84206] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 9 (<i>der Beitrag zum allgemeinen Guten und Ziel ist nicht von jedem gleich</i>) Sed tamen non similiter omnia ista se habent ad istum finem. Est enim aliquid commune omnibus; quia necesse est quod omnia ad hoc perveniant quod discernantur, idest quod habeant discretas et proprias operationes, et quod etiam secundum substantiam adinvicem discernantur; et quantum ad hoc in nullo deficit ordo. Sed quaedam sunt quae non solum hoc habent, sed ulterius talia sunt, quod omnia, quae sunt in eis communicant ad totum, idest sunt ordinata ad bonum commune totius. Hoc autem invenitur in illis, in quibus nihil est praeter naturam neque casualiter, sed omnia secundum debitum ordinem praecedunt.	e) tale namque cuiusque principium IP-SORUM natura est. Dico autem PUTA ad DIS-CERNI QUIDEM necesse OMNIBUS uenire, et alia sic sunt QUIBUS COMMUNICANT omnia ad totum. ***** d)Thomas [84207] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 10 Manifestum est enim, quod unaquaeque res naturalis, ut dictum est, ordinatur ad bonum commune, secundum suam actionem debitam naturalem. (<i>ein jedes Naturding ist zwar auf das allgemeine Gut hin gerichtet, doch sein Beitrag ist je verschieden</i>) Unde illa quae nunquam deficiunt a sua actione debita et naturali habent omnia sua communicantia ad totum. Illa vero quae aliquando deficiunt ab actione debita et naturali, non habent omnia sua communicantia ad totum, sicut huiusmodi corpora inferiora. [84208] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 11 (<i>es bedarf also einerseits einer Orientierung am allgemeinen Gut des Ganzen, aber auch einer abgestuften Ordnung in Beitrag dazu; untergeordnete Naturdinge leisten einen anderen Beitrag als die Himmelskörper</i>) Est ergo summa solutionis, quod ordo duo requirit, scilicet ordinatorum distinctionem et communicantiam distinctorum ad totum. Quantum autem ad primum indeficienter est ordo in omnibus; quantum autem ad secundum est quidam ordo indeficienter in aliquibus, quae sunt suprema et proxima primo principio, sicut substantiae separatae et corpora caelestia, in quibus nihil casualiter accidit et praeter naturam: in aliquibus autem deficit, scilicet corporibus, in quibus interdum aliquid accidit casualiter praeter naturam. Et hoc propter remotionem a primo principio semper eodem modo se habente. (<i>das ist so, weil sie dem ersten Prinzip ferner stehen; ein proklisches Prinzip</i>)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1075a25 Ὅσα δὲ ἀδύνατα συμβαίνει ἢ ἄτοπα τοῖς ἄλλως λέγουσι, καὶ ποῖα οἱ χαριεστέρως λέγοντες, καὶ ἐπὶ ποίων ἐλάχισται ἀπορίαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. Πάντες γὰρ ἐξ ἐναντίων ποιοῦσι πάντα. Οὔτε δὲ τὸ πάντα οὔτε τὸ ἐξ ἐναντίων ὀρθῶς, οὔτ' ἐν ὅσοις τὰ ἐναντία ὑπάρχει, πῶς [30] ἐκ τῶν ἐναντίων ἔσται, οὐ λέγουσιν· ἀπαθῆ γὰρ τὰ ἐναντία ὑπ' ἀλλήλων.</p>	<p>b) Quecumque vero impossibilia accidentia aut absurda aliter dicentibus, et qualia gratiosius dicentes, et in quibus minime dubitationes, oportet non oblivisci. Omnes enim ex contrariis faciunt omnia. Sed nec omnia nec ex contrariis recte, nec in quibuscumque contraria existunt, ex contrariis erunt, non dicunt; impassibilia namque sunt contraria ad invicem.</p>	<p>c) TR II, Cap. 37. De opinionibus et erroribus antiquorum, qui aliter dicunt quam praedictum est 1075a25 (zu anderen Meinungen über das Gute und dessen Ordnung) Non autem oportet oblivisci eorum <i>impossibilium</i> et quam <i>absurda impossibilia</i> sunt, <i>quae</i> contingunt <i>aliter dicentibus</i>, quam nos hic diximus, de primo bono et ultimo et ordine bonorum ad ipsum. Nec oportet oblivisci eorum quae <i>dicunt</i> illi qui <i>grossius</i> circa hanc materiam loquuntur. Adhuc autem oportet non oblivisci eorum circa quae sunt <i>minimae dubitationes</i>, sicut sunt nostra dicta. Non enim sufficit dicere ea quae vera sunt in tam alta materia, nisi etiam ostendantur errores eorum qui aliter senserunt circa illa. (man muss auch den Irrtum erläutern) Conveniunt autem <i>omnes</i> antiquiores in hoc quod <i>omnia</i> quaecumque nos dicimus participare divinum bonum et differenter esse illud bonum inesse his quae semper, et his quae frequenter, et his quae raro fiunt, <fiunt> <i>ex contrariis</i>. (dass alles am Guten teilhat, das Gute aber in jedem verschieden präsent ist, ist Konsens) Sed tamen hoc <i>non recte dicitur</i>, quia <i>non omnia</i> fiunt <i>ex contrariis</i>, quia caelum non fit ex contrariis <i>nec</i> etiam ea <i>in quibus</i> sunt <i>contraria</i>, fiunt <i>ex contrariis</i> tantum, quia materiam oportet subicere contrariis, quia contrariis tantum existentibus sine subiecto, quod est materia, <i>contraria sunt impassibilia ad invicem</i>. Hoc autem inconveniens a nobis solvitur <i>rationabiliter</i> ponentibus <i>tertium quid esse</i>, quod est subiectum utriusque contrariorum. (das wird erst richtig verständlich, wenn man den Gegensätzen die Materie als Dritte unterlegt) Isti autem tales qui sic ex contrariis omnia faciunt, ordinem destruunt bonorum, quia secundum eos nihil est bonum et optimum distinctum ab entibus nec aliquid est quod proximum sit illi bono, per esse semper in una substantia salvatum. Unde illi dicunt, ac si bonum domus totum sit in servis et bestiis et nihil sit, quod ad unum et ad ordinem redigat dissonas actiones ipsorum.</p>	<p>d)[84209] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 12 (Abschluss zum Thema des Guten und der Ordnung im Universum) Deinde cum dicit <i>quaecumque vero</i> determinat de bono et ordine universi secundum opinionem aliorum; et circa hoc duo facit. Primo manifestat de quo est intentio; dicens, quod oportet dicere quaecumque impossibilia aut absurda accidunt illis qui aliter dicunt de bono et ordine universi, scilicet quam nos. Et oportet dicere etiam qualia dicunt illi qui melius loquuntur, et in quorum dictis pauciores dubitationes apparent. [84210] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 13 Deinde cum dicit <i>omnes enim</i> prosequitur suam intentionem; et circa hoc duo facit. Primo ponit opinionem illorum, qui posuerunt principia esse contraria. Secundo eorum qui posuerunt principia esse naturas quasdam separatas, ibi. <i>Amplius si non erunt</i> et cetera, 1075b24. Circa primum duo facit. Primo proponit in quo deficiant illi, qui dicunt principia esse contraria; dicens quod omnes antiqui philosophi posuerunt omnia esse ex principiis contrariis. Et quantum ad tria non recte dixerunt. (Thomas moniert drei Fehler: 1. Dinge sind aus Gegensätzen, 2. alles ist aus Gegensätzen, 3. sie sagen nicht, wie etwas aus Gegensätzen entsteht; – mir scheint, dass Aristoteles 1. und 2. nicht als Fehler bezeichnet, sondern die Tatsache, nur Gegensätze zu postulieren, ohne ein Drittes als Grundlage des Werdens anzunehmen) Neque enim recte dixerunt in hoc, quod posuerunt res esse ex contrariis; neque etiam in hoc quod dixerunt omnia ex contrariis; et tertio defecerunt in hoc quod non dixerunt quomodo ex contrariis res producantur. d)Thomas [84211] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 14 Secundo ibi, <i>impassibilia namque</i> manifestat quomodo in praedictis tribus defecerunt. Et primo quomodo defecerunt in hoc, quod posuerunt esse res ex contrariis.</p>	<p>e)Quecumque uero impossibilia ACCIDUNT aut absurda aiiter dicentibus, et qualia GRATIOSIUS dicentes, et in quibus minime dubitationes, oportet non LATERE. Omnes enim ex contrariis faciunt omnia. NEQUE AUTEM QUOD omnia nec QUOD ex contrariis recte, nec in quibuscumque contraria existunt, QUOMODO ex contrariis erunt, non dicunt; impassibilia namque sunt contraria ad inuicem. ***** c)Albert (folgend auf dissonas actiones ipsorum) <i>Alii</i> corrigentes errorem istorum, <i>faciunt materiam</i> elementum illud <i>quod diversum est a contrariis</i>, sed quid sit illud materiale, non recte dicunt, sed dicunt unum contrariorum materiale esse ad alterum. (es war falsch, die Materie als einen der Gegensätze anzusetzen) Dicunt enim parvum et magnum esse contraria et parvum esse materiam magni, et quia inaequale et aequale, quae ab his causantur, etiam sic, dicunt, quod <i>inaequale</i> materiale est ad <i>aequale</i>. Et similiter dicunt de <i>uno</i> et <i>multo</i>; dicunt enim multa componi ex unis multis et aequale ex inaequalibus et magnum ex parvis. (das gilt auch für Platon; e: hier bezieht sich Aristoteles auf Inhalte der sogenannten Ungeschriebenen Lehre) Et in hac sententia fuit Plato, qui magnum et parvum materialia contraria esse dixit, formale autem principium dixit esse ideam. Et ideo iste etiam destruxit ordinem bonorum. ***** Thomas (nach posuerunt esse res ex contrariis) Secundo in hoc quod posuerunt omnia esse ex contrariis, ibi, <i>amplius autem omnia pravi participatione</i>. Tertio quomodo defecerunt in hoc quod non dixerunt quomodo ex contrariis res sint, ibi, <i>omnes autem contraria dicentes</i> et cetera. 1075a28, Dicit ergo primo, quod non recte dicunt res esse ex contrariis, quia contraria secundum se accepta sunt impassibilia ad invicem: non enim albedo patitur a nigredine, neque e converso. Non autem ex eis posset aliquid unum constitui, nisi adinvicem paterentur, ut sic reducantur ad aliquod medium.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075a31 Ἡμῖν δὲ λύεται τοῦτο εὐλόγως τῷ τρίτον τι εἶναι. Οἱ δὲ τὸ ἕτερον τῶν ἐναντίων ὕλην ποιῶσιν, ὥσπερ οἱ τὸ ἄνισον τῷ ἴσῳ ἢ τῷ ἐνὶ τὰ πολλά. Λύεται δὲ καὶ τοῦτο τὸν αὐτὸν τρόπον· ἢ γὰρ ὕλη ἢ μία οὐδενὶ ἐναντίον. Ἔτι [35] ἅπαντα τοῦ φαύλου μεθέξει ἔξω τοῦ ἐνός· τὸ γὰρ κακὸν αὐτὸ θάτερον τῶν στοιχείων.	b) Nobis autem solvitur rationabiliter tertium quid esse. Alii vero quod diversum est a contrariis materiam faciunt, quemadmodum qui inequale equali aut uni multa. Solvitur autem et hoc eodem modo; materia namque una nulli est contraria. Amplius omnia inertie participatione sunt extra unum, nam pravum ea (gemäß Apparat für αὐτό) alterum elementorum.	c) 1075a31, Error autem ille solvitur eodem modo. Illa enim quae vere est materia, est una et subiecta utrique contrariorum, et ideo nulli contrariorum potest esse contraria. (die Materie steht zu nichts im Gegensatz) Amplius, secundum istos omnia sunt malitiae participatione praeter unum, quod secundum eos est materia, et hanc tamen ponunt esse elementum ad alterum contrarium, ut diximus. Et ponunt alterum contrarium esse materiale elementum ad alterum, et ideo isti ponunt malitiae participationem et non ponunt aliquid per quod malitia participata redigatur ad boni ordinem. (keiner der Gegensätze ist die Materie) (gut und schlecht als Prinzipien) Sed alii sunt philosophi qui ut principia omnium ponunt bonum et malum, quamvis cum hoc dicant, quod in omnibus bonum est maxime principium. Vident enim isti, quod bonum et malum sunt in his quae sunt ex contrariis, et dicunt, quod nihil est in causatis, quod non sit ex causa, et ideo dicunt bonum et malum etiam esse in caeli partibus et in motoribus caelorum, et ideo calodaemones et cacodaemones esse dixerunt, dicunt tamen in quibusdam maxime bonum esse principium. Et ab his derivata est secta haereticorum, qui duo ponunt principia.	d) [84212] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 15 1075a31, Sed haec dubitatio secundum sententiam Aristotelis de facili (soll das das Adverb facile sein?) solvitur. Quia Aristoteles posuit, praeter duo contraria esse tertium principium, quod est materia. Sic ergo unum contrarium potest pati a reliquo, inquantum materia subiecta uni contrario, ab alio patitur. (Materie als drittes Prinzip) d) [84213] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 16 Sed alii posuerunt materiam esse alterum contrarium, et non aliquid praeter contraria. Sicut patet de illis, qui posuerunt ista contraria esse principia, inaequale et aequale, unum et multa. Attribuebant enim inaequalitatem et multitudinem materiae, aequalitatem et unitatem formae, sicut patet de opinione Platonis, licet philosophi naturales posuerint contrarium. Sed hoc eorum dictum solvitur eodem modo; quia materia, quae una est, quasi commune subiectum contrarium, nulli est contraria.	e) Nobis autem solvitur HOC rationabiliter EO QUOD tertium ALIQUID SIT. Alii uero * ALTERUM * CONTRARIORUM materiam faciunt, quemadmodum qui inequale equali aut uni multa. Solvitur autem et hoc eodem modo; materia ENIM QUE una nulli est CONTRARIUM. Amplius omnia PRAUI participatione * extra unum ; nam PRAUUM IPSUM alterum elementorum.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075a36 Οἱ δ' ἄλλοι οὐδ' ἀρχὰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· καίτοι ἐν ἅπασιν μάλιστα τὸ ἀγαθὸν ἀρχή. Οἱ δὲ τοῦτο μὲν ὀρθῶς ὅτι ἀρχήν, ἀλλὰ πῶς τὸ ἀγαθὸν ἀρχή οὐ λέγουσιν, πότερον ὡς τέλος ἢ ὡς κινήσαν ἢ ὡς εἶδος.	b) Sed alii nec principia bonum et malum; et etiam in omnibus maxime bonum est principium. Alii vero hoc quidem recte quia principium, sed quomodo bonum principium non dicunt, utrum quasi finis aut quasi movens aut quasi species.	c) 1975a36, <i>Alii vero</i> videntes, quod numquam redigitur ad ordinem boni universum, nisi sit unum bonum et optimum distinctum, nihil habens de malitia, dicunt et <i>recte</i> dicunt in <i>hoc</i> , quod essentialiter bonum est <i>principium</i> . (Konsens: ohne Ausrichtung auf ein Gut gibt es keine Ordnung im Universum, so ist das Gute ein Prinzip) Sed tamen dicunt insufficienter; non enim dicunt, quomodo bonum est principium, utrum videlicet sit principium quasi finis aut sit principium quasi movens aut sit principium quasi species et forma. Est autem bonum principium in ratione harum trium causarum, quia ut desideratum est finis et ut largiens est movens et ut univocum est species. Et haec omnia iam in PRAEHABITIS satis probata sunt. (aber Prinzip in welchem Sinne, als Ziel oder als Bewegendes?)	[84214] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 17 1075a34, Deinde cum dicit <i>amplius autem</i> manifestat philosophus, quomodo defecerunt dicendo omnia esse ex contrariis; et circa hoc duo facit. Primo ostendit inconveniens, quod ex hac positione sequitur. Manifestum est enim quod prima contrariorum genera sunt bonum et malum, quia semper alterum contrariorum est ut privatio, et ita habet rationem mali. Si ergo omnia sunt ex contrariis, sequitur quod omnia participant malo praeter unum, scilicet bonum, quod est principium: nam alterum elementorum ponitur esse bonum, omnia vero alia ponuntur esse ex his duobus principiis. (wenn alles aus den zwei Prinzipien bonum / malum entsteht, hat alles – ausser dem Einen – auch am Schlechten teil) Hoc autem non est verum; quia in corporibus caelestibus et natura substantiarum separatarum non inveniuntur corruptio et malum. [84215] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 18 Secundo ibi, <i>alii autem</i> ostendit quod positio ponentium omnia ex contrariis, non convenit positioni quorundam philosophorum. Si enim omnia sunt ex contrariis, sequitur, ut dictum est, quod prima principia sint bonum et malum. Sed quidam non posuerunt bonum et malum esse principia; sed id quod est bonum, esse principium omnibus.	e) ALII AUTEM nec principia bonum et malum ; QUAMUIS in omnibus maxime QUOD bonum * principium. Alii uero hoc quidem recte quia principium, sed quomodo QUOD bonum principium non dicunt, utrum UT finis aut UT movens aut UT species. ***** d) Thomas [84216] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 19 Tertio ibi, <i>alii vero</i> ostendit quomodo in ponendo bonum esse principium, defecerunt etiam illi. Et hoc ostendit primo in communi; dicens, quod quidam, licet recte dicerent ponentes bonum esse principium omnium, tamen in hoc defecerunt, quia non determinaverunt quomodo bonum esset principium, utrum scilicet ut finis, aut ut forma, aut ut movens. (sie haben zwar das Gute richtig als Prinzip bestimmt, aber nicht, in welchem Sinn von Prinzip, als Zweck, Form, Bewegendes (die Materie fällt nicht in Betracht)) Haec enim tria habent rationem perfecti et boni; non autem materia, quae non perficitur nisi per formam, unde de ea mentionem non facit.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a)1075b1 ἀτόπως δὲ καὶ Ἐμπεδοκλῆς τὴν γὰρ φιλίαν ποιεῖ τὸ ἀγαθόν, αὕτη δ' ἀρχὴ καὶ ὡς κινουῦσα (συνάγει γάρ) καὶ ὡς ὕλη· μόριον γὰρ τοῦ μίγματος. Εἰ δὴ καὶ τῷ αὐτῷ συμβέβηκεν [5] καὶ ὡς ὕλη ἀρχὴ εἶναι καὶ ὡς κινουῦντι, ἀλλὰ τό γ' εἶναι οὐ ταῦτό, κατὰ πότερον οὖν φιλία; Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἄφθαρτον εἶναι τὸ νεῖκος· τοῦτο δ' ἐστὶν αὐτῷ ἢ τοῦ κακοῦ φύσις.	b) Verum inconvenienter et Empedocles; amorem enim facit bonum, ea (= amor) namque est principium et ut movens (colligit enim) et ut materia; pars enim mixture. Si et eidem accidit ut materiam et principium esse et ut movens aliquid, et esse non idem. Secundum quid igitur amor? Sed inconveniens incorruptibile esse odium; et hoc est ei mali natura.	c)1075b2, (Empedokles zum Thema Ordnung) <i>Verum de ordine bonorum etiam Empedocles tradit inconvenienter. Dicit enim, quod bonum, quod est omnis boni bonum et causa, est amor. Hunc enim dicit esse principium, sicut finis est principium, quia est id cuius causa fit. Et dicit etiam, quod est ut movens, quia dicit, quod est amor colligit, colligere autem movere est, quia dixit, quod generatio est congregatio. Dicit etiam, quod amor est ut materia; dicit enim, quod est pars mixti in generato, quia amica sibi facilius conveniunt in mixtura. (These des Empedokles: amor sei Prinzip als Zweck, Bewegend, Materie) Sed secundum Empedoclem sequitur, quod idem sit principium ut materia et ut movens, cum tamen ista non contingat idem esse secundum rem, sicut ostensum est in II PHYSICORUM. (aber das Bewegende und die Materie können nicht dasselbe sein) Quaeramus igitur ab Empedocle, secundum quid amor est bonum illud quod est omnis boni bonum. Si enim non est movens efficientem, tunc scimus, quod non est principium ut finis, nec sine intentione finis movet id quod est omnis boni bonum. Patet igitur, quod amor nullo modo est principium. (amor ist in überhaupt keinem Sinn Prinzip) 1075b6, Est autem adhuc inconveniens secundum Empedoclem, quod ponit odium, quod est contrarium amori, esse incorruptibile, et hoc dicit esse causam mali et separationis. (auch, dass der Hass / Streit ewig sei, passt nicht) Hanc enim dicit esse naturam mali, quod separat. Si enim sic est, ut dicit, quod bonum et malum in omnibus pugnant et non est reducibile universum in ordinem boni, sicut diximus, quia non vincitur malum nisi per id quod est bonum purum et optimum, et per id quod necessario est bonum semper, nihil participans de malitia – propter quod antiqui theologi posuerunt in caelo non esse locum malitiae et in inferno non esse locum boni alicuius.</i>	d)[84217] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 20 (Aristoteles zu Einzelfällen, zuerst zu Empedokles) Secundo ibi, inconvenienter autem descendit ad speciales opiniones; et primo ad opinionem Empedoclis; dicens, quod inconvenienter Empedocles ponit bonum esse principium. Ponit enim amorem principium, quasi bonum. Sed amorem dicit esse principium dupliciter. Dicit enim quod est ut movens, in quantum habet unire et congregare: et iterum ponit, quod est principium sicut materia. (amor Prinzip als Bewegenden und als Materie) Probat enim amorem esse partem mixtorum. Corpora enim ponebat esse mixta ex quatuor elementis et amicitia et lite. Licet autem contingat esse principium idem sicut materia et sicut movens, non tamen secundum eandem rationem. Potest enim ignis esse movens secundum formam et materiale principium secundum materiam: non autem secundum idem: quia movens, in quantum huiusmodi, est in actu, materia autem, in quantum huiusmodi, est in potentia. Restat igitur assignandum secundum quid amor sit materia, et secundum quid est movens, quod ipse non assignat. (es müsste geklärt werden in welcher Hinsicht amor Bewegendes ist, in welcher Hinsicht Materie) [84218] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 21 1075b6, Aliud autem inconveniens, quod sequitur opinionem Empedoclis, est quod posuit litem esse primum principium incorruptibile. Quae quidem secundum ipsum videtur esse ipsa natura mali: malum autem secundum recte opinantes non ponitur principium esse, sed solum bonum, ut dictum est. (Streit als unzerstörbares Prinzip passt nicht)	e)Inconuenienter AUTEM et Empedocles. AMICITIAM enim facit bonum, HEC AUTEM * principium et ut mouens (CONGREGAT enim) et ut materia (pars enim mixture). Si ITAQUE et eidem accidit ut materiam et principium esse et ut movens *, SED esse non idem . Secundum UTRUM igitur AMICITIA ? Inconueniens AUTEM ET INCORRUPTIBLEM esse LITEM ; hoc < IPSUM AUTEM est > mali natura .

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1075b8 Ἀναξαγόρας δὲ ὡς κινεῖ τὸ ἀγαθὸν ἀρχήν· ὁ γὰρ νοῦς κινεῖ. Ἀλλὰ κινεῖ ἕνεκά τινος, ὥστε ἕτερον, πλὴν ὡς ἡμεῖς λέγομεν· [10] ἢ γὰρ ἰατρικὴ ἐστὶ πῶς ἡ ὑγίεια. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἐναντίον μὴ ποιῆσαι τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ νῷ.</p>	<p>b)Anaxagoras vero ut movens bonum principium esse; intellectus enim movet. Sed causa alicuius movet. quare diversum est quam dicimus; nam medicina est sanitas. Est et impossibile contrarium non facere bono et intellectui.</p>	<p>c)1075b8, (zu Anaxagoras) <i>Anaxagoras</i> autem dixit, quod principium universi esse est bonum et <i>est principium ut bonum</i>. Dixit enim, quod <i>movens</i> ad esse est <i>intellectus</i>. Cum autem intellectus non moveat nisi per intentionem, oportet, quod <i>moveat alicuius boni causa</i>, et ponebat, quod hoc bonum <i>est diversum</i> ab ipso intellectu. (dass der Intellekt um eines anderen Guten willen als um seiner selbst willen bewegt, ist falsch) Et ideo aliter dixit <i>quam</i> nos de bono movente, quia nos <i>diximus</i>, quod bonum movens est ipse primus motor, prout ipse est omnis boni bonum. Quod autem movens moveat intentione alicuius boni, quando movens est intellectus, patet in artibus moventibus per intellectum. <i>Medicina</i> enim, quae est forma artis in intellectu, movet, et hoc <i>est sanitas</i> quaedam, quia est forma et ratio sanitatis, et haec movet intentione sanitatis, quae inducitur in animalis complexionem, quae non est idem illi quae est in intellectu movente. (medizinisches Wissen ist die Form der Gesundheit und bewegt um der Gesundheit willen, doch Gesundheit im Lebewesen und als Form sind verschieden) Adhuc autem, diminute dixit Anaxagoras, quia cum omne movens moveat ex aliquo in aliquid et ex contrario in contrarium, et ideo <i>inconveniens</i> fuit <i>non ponere contrarium intellectus et boni</i>, propter quod movet intellectus. Unum enim contrariorum est privatio, quod contrariatur et formae, quam intellectus movens inducit in materiam, et bono, propter quod movet. Sic ergo dicens, Anaxagoras etiam non complevit ordinem boni, quia non posuit, quod aliquid participet malitiam, quae indiget ordine, sed omnia posuit esse pura bona.</p>	<p>d)[84219] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 22 (dann zu Anaxagoras) Tertio ibi, <i>Anaxagoras autem</i> descendit ad opinionem Anaxagorae; dicens, quod Anaxagoras posuit bonum esse principium primum quasi movens. Dixit enim quod intellectus movet omnia. Sed manifestum est quod semper intellectus movet gratia alicuius, idest propter finem. (der Intellekt bewegt immer um eines Zwecks willen, der nicht mit ihm identisch ist) Quare oportet quod ponat alterum aliquod principium, propter quod intellectus moveat. Nisi forte dicat sicut nos diximus, scilicet quod idem potest esse intellectus et intellectum, et quod intellectus moveat propter seipsum, quod aliquo modo invenitur in his quae agunt per intellectum secundum nos. (Beispiel Medizin) Ars enim medicinae agit propter sanitatem, et sanitas est quodam modo ipsa ars medicinae, ut supra dictum est. [84220] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 23 Aliud autem inconveniens sequi videtur contra opinionem Anaxagorae, si sustineatur communis opinio, scilicet quod contraria sunt principia omnium. Secundum hoc enim videbitur inconveniens, quod non facit aliquod principium contrarium bono et intellectui.</p>	<p>e)Anaxagoras AUTEM ut mouens QUOD bonum principium * ; intellectus enim mouet. Sed GRATIA alicuius mouet, quare ALTERUM *, EXCEPTO UT NOS dicimus ; nam MEDICATIUA est QUODAMMODO sanitas. * < INCONUENIENS AUTEM et > contrarium non facere bono et intellectui .</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075b11 Πάντες δ' οἱ τάναντία λέγοντες οὐ χρώνται τοῖς ἐναντίοις, ἐὰν μὴ ῥυθμίση τις. Καὶ διὰ τί τὰ μὲν φθαρτὰ τὰ δ' ἄφθαρτα, οὐδεὶς λέγει πάντα γὰρ τὰ ὄντα ποιοῦσιν ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν. Ἐτι οἱ [15] μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ποιοῦσι τὰ ὄντα· οἱ δ' ἴνα μὴ τοῦτο ἀναγκασθῶσιν, ἐν πάντα ποιοῦσιν. ἔτι διὰ τί ἀεὶ ἔσται γένεσις καὶ τί αἴτιον γενέσεως, οὐδεὶς λέγει.	b) Sed omnes contraria dicentes non utuntur contrariis, nisi figuret aliquis. Quare hec tui-dem corruptibilia illa vero incorruptibilia, nul-lus dicit; omnia namque entia faciunt ex eis-dem principiis. Amplius alii ex non ente faci-unt entia; alii vero non hoc cogentes unum om-nia faciunt. Amplius quare semper erit genera-tio et que est causa generationis, nullus dicit.	c) TR II, Cap. 38. De inconvenientibus, quae sequuntur ad praeinductos errores 1075b11, (weitere Irrtümer) Illi autem qui <i>dicunt omnia esse contraria</i> ad invicem, <i>non utuntur contrariis</i> secundum rectam rationem contrariorum, <i>nisi aliquis</i> secundum quandam <i>figuram</i> et similitudinem dicat contraria esse corruptibilia et incorruptibilia et quaerat cau-sam, <i>quare</i> quaedam sunt <i>corruptibilia</i> , alia <i>vero incorruptibilia</i> ; causam enim huius ver-am <i>nullus dicit</i> . Dicunt enim isti, quod <i>omnia entia sunt ex eisdem principiis</i> primis. (wenn alles aus denselben Prinzipien entsteht, warum ist dann das eine vergänglich, das andere nicht?) Et ideo aut omnia deberent esse cor-ruptibilia aut omnia incorruptibilia. Quicum-que ergo sic dicunt, palam est, quod non perfi-ciunt debitum ordinem boni, quem diximus. Il-la enim incorruptibilia sunt quae motu secund-um locum bonitatem primi boni participant ut liberi, corruptibilia autem, quae propter mali-tiae naturam bonitatem illam sine mutatione substantiae participare non possunt et sunt ut servi et bestiae in domo. 1075b15, (alles aus Nichtseiendem) <i>Ampli-us</i> , alii sunt qui dicunt omnia fieri <i>ex non-ente</i> , et constat, quod illi concedunt, quod omnia participant malitiam. <i>Alii</i> autem volunt vi ar-gumentationis <i>cogere</i> , quod <i>hoc</i> quod isti di-cunt, non est verum, eo quod aliquid <i>unum</i> est principium, ex quo fiunt <i>omnia</i> . Et cum non sit, quod faciat diversitatem in uno, et unum non sit causa diversitatis alicuius, dicunt, quod omnia sunt unum, sicut in I HUIUS SAPIENTIAE LI-BRO satis est ostensum. („alles aus einem Prinzip“) 1075b16, Et <i>nullus</i> istorum <i>dicit</i> , <i>quare semper sit generatio</i> et quid sit generatio ipsa. (warum ist immer Erzeugung und Werden? Was ist Werden? – hier Hinweis auf die zentrale Frage!)	d)[84221] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 24 Deinde cum dicit <i>omnes autem</i> ostendit tertiu-m quod supra posuit, scilicet quod ponentes principia contraria esse, non dicunt quomodo principiata sunt ex contrariis. (wie entsteht das Verursachte aus den Prinzipien?) Et hoc est quod dicit, quod omnes dicentes principia esse contraria non utuntur ad causandum ea quae sunt apparentia in entibus. Nisi aliquis figuret, idest nisi aliquis velit fingere vel figurabiliter dicere. [84222] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 25 Et primo cum dicit, <i>et quare haec quidem</i> et cetera. Ostendit quod non possunt causare dif-ferentiam corruptibilium vel incorruptibilium. Dicit ergo, quod nullus antiquorum philoso-phorum assignat causam, quare entia quaedam sunt corruptibilia, et quaedam incorruptibilia. Ponunt enim quidam eorum entia omnia esse ex eisdem principiis, scilicet contrariis. Et haec est opinio antiquorum naturalium. (es fehlt die Erklärung dafür, dass einiges vergänglich ist, anderes nicht) 1075b14, (zur These der Theologen: „Alles ist aus Nichtseiendem“) Alii vero, scilicet poetae theologi, posuerunt omnia ex non ente. Unde supra dixit, quod ge-nerat mundum ex non ente. Et sic, cum eam-dem originem utrique assignent omnibus en-tibus, non possunt causare distinctionem rer-um secundum corruptibile et incorruptibile. Et ideo alii, ut ad hoc non cogantur, quod scili-cet ponant omnia esse ex non ente, vel quod assignent causam distinctionis rerum, posuer-unt omnia esse unum, totaliter a rebus distinc-tionem tollentes: et haec est opinio Parmenidis et Melissi. (als Alternative dazu „Alles ist Eines“)	e) Omnes AUTEM contraria dicentes non ut-untur contrariis, nisi figuret aliquis. ET quare hec quidem corruptibilia HEC uero incorrupti-bilia, nullus dicit; omnia namque entia faciunt ex eisdem principiis. Amplius alii QUIDEM ex non ente faciunt entia; alii AUTEM, UT non hoc COGANTUR, unum omnia faciunt. Amplius PROPTER QUID semper erit genera-tio et que est causa generationis, nullus dicit. ***** c) Albert (nach quid sit generatio ipsa) <i>Et</i> quia ordo participationis boni non determi-natur nisi per hoc quod <i>est causa</i> , quod <i>gene-ratio</i> est semper secundum successionem, et in hoc quod generatio ipsa est, ideo isti non dicunt causam boni, quod est in ordine. Ad haec en-im oportet tria determinare. Quorum unum est bonum immobile movens, nihil habens de ma-litia et potentia. Secundum est bonum motum movens, nihil habens de malitia et potentia se-cundum substantiam, sed habens potentiam ad ubi secundum motum tantum. ***** d) Thomas [84223] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 26 Secundo ibi, <i>amplius propter</i> , 1075b12, osten-dit quod etiam in alio deficiunt, quia scilicet non possunt assignare causam, quare generatio sit sempiterna, nec possunt assignare quae sit universalis causa generationis; neutrum enim contrariorum est universalis generationis cau-sa. (Begründung des ewigen Werdens fehlt)

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075b17 Καὶ τοῖς δύο ἀρχὰς ποιούσιν ἄλλην ἀνάγκη ἀρχὴν κυριωτέραν εἶναι, καὶ τοῖς τὰ εἶδη ὅτι ἄλλη ἀρχὴ κυριωτέρα· διὰ τί γὰρ μετέσχευεν ἢ [20] μετέχει;	b)Et duo principia facientibus aliud necesse principium magis proprium esse, et species, quid aliud magis proprium; nam quare participavit aut participat?	c) Tertium autem est permixtam habens substantiam cum malitia, reducibile tamen ad bonum per generationem inquietam secundum successionem. 1075b17, Illis autem qui dicunt <i>duo</i> esse <i>principia</i> , <i>necessario</i> contingit tertium ponere <i>principium</i> , quod est <i>magis proprium</i> , et illud est <i>species</i> . Hoc enim est quod <i>participavit</i> iam et <i>participatur</i> ab inferioribus; ex contrariis enim agentibus et patientibus ab invicem, cum illa sint qualitates, nihil constituitur secundum substantiam; sed substantia est, quae iam participavit esse in seipsa, quia est per seipsam, et ideo cum participatur, facit esse per se id quod participat eam. (Probleme der Teilhabe)	d)[84224] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 27 Tertio ibi, <i>et duo principia</i> tertium ponit, in quo deficiunt ponentes principia esse contraria. Necesse est enim eis assignare quod alterum contrariorum sit principalius principium, cum semper alterum sit ut privatio. (eines der beiden Prinzipien muss prinzipieller sein als das andere) Vel intendit, quod necesse est ponere aliquod principium principalius utroque contrariorum, ex quo ratio assignari possit quare quaedam attribuuntur uni contrariorum sicut principio, et quaedam alteri, utpote quare quodam tempore moveat lis elementa ad separationem, et quodam tempore amicitia ad congregationem. [84225] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 28 1075b18, (auch die Ideen brauchen noch ein weiteres Prinzip für die Veränderung) Et hoc etiam accidit ponentibus esse species. Necesse enim est eis ponere aliquod principium principalius speciebus. Manifestum est enim, quod ea quae generantur et corrumpuntur, non semper eodem modo participant speciem. Unde oportet ponere aliquod principium, ex quo assignetur ratio, quare hoc individuum prius participavit, aut modo participat speciem.	e)Et duo principia facientibus aliud necesse principium PRINCIPALIUS esse, et HIIS QUI species quia aliud PRINCIPIMUM PRINCIPALIUS ; PROPTER QUID ENIM participavit aut participat ?

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1075b20 Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνάγκη τῆ σοφίᾳ καὶ τῆ τιμιωτάτῃ ἐπιστήμῃ εἶναι τι ἐναντίον, ἡμῖν δ' οὐ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐναντίον τῷ πρώτῳ οὐδέν· πάντα γὰρ τὰ ἐναντία ὕλην ἔχει, καὶ δυνάμει ταῦτα ἔστιν· ἡ δὲ ἐναντία ἄγνοια εἰς τὸ ἐναντίον, τῷ δὲ πρώτῳ ἐναντίον οὐδέν.</p>	<p>b)Et aliis quidem necesse sapienti et honoratissime scientie aliquid esse contrarium, nobis autem non. Non enim est contrarium primo nichil; nam omnia contraria materiam habent, ea potentia sunt; sed contrarietas ignorantia ad contrarium, primo vero contrarium nichil.</p>	<p>c)1075b20, <i>Aliis</i> autem qui dicunt bonum et malum esse contraria, ex quibus fiunt omnia, et dicunt cuilibet bono esse contrarium malum, contingit, quod etiam isti <i>scientiae</i> quae per se est <i>sapiens et est honorabilissima</i>, erit <i>aliquid contrarium</i>. (wer behauptet, dass alles aus dem Guten und Schlechten als Prinzipien entsteht: auch zu diesem Wissen muss es noch einen Gegensatz geben) Et hoc dicunt esse ignorantiam, et sic divinae scientiae, prout est in dei intellectu et est divinus intellectus, qui sua scientia est causa omnium, est contraria ignorantia, quod est valde absurdum, cum scientia sua sit sibi essentialis et sit per substantiam idem quod ipse. Haec <i>autem</i> inconvenientia non sequuntur ad dicta nostra. („unsere“ These: dem ersten Guten ist gar nichts entgegengesetzt; was Gegensatz hat, bedarf auch der Materie) Nos dicimus, quod <i>primo</i> bono et optimo <i>nihil</i> penitus est <i>contrarium</i>. <i>Omnia enim contraria sunt circa</i> ea secundum <i>potentiam</i> quae <i>materiam habent</i>. <i>Contrarietas</i> autem in substantia et <i>ignorantia</i> in intellectu sunt ordinata <i>ad contrarium</i> habens; <i>primae</i> autem substantiae <i>nihil est contrarium</i>, sicut diximus. (hier ein Beispiel, wo Albert <i>diximus</i> für sich und zugleich für Aristoteles sagen kann, wobei im griechischen Text das Verb faktisch fehlt (nur Nominalsätze), aber leicht ergänzbar ist)</p>	<p>d)[84226] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 29 Deinde cum dicit <i>et aliis</i> ponit quartum inconueniens, quod eis sequitur; dicens, quod necesse est philosophis ponentibus principia esse contraria, quod sapientiae primae et honoratissime scientiae, sit aliquid contrarium, quia sapientia est de primo principio, ut in primo ostensum est. (wenn die Prinzipien einen Gegensatz ausmachen, dann muss es auch einen Gegensatz zum ersten Wissen geben; das kann es nicht, weil es nicht materiell ist) Unde si primo principio non est aliquid contrarium, quia omnia contraria habent naturam quae est in potentia ad utrumque contrariorum, primum autem principium, secundum nos, est immateriale, ut ex dictis patet: unde relinquatur quod primo principio non sit contrarium aliquid, et quod primae scientiae non sit contraria aliqua scientia, sed solum ignorantia.</p>	<p>e)Et aliis quidem necesse SAPIENTIE et honoratissime scientie aliquid esse contrarium, nobis autem non. Non enim est contrarium primo nichil.</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075b24 Εἴ τε μὴ ἔσται παρὰ τὰ [25] αἰσθητὰ ἄλλα, οὐκ ἔσται ἀρχὴ καὶ τάξις καὶ γένεσις καὶ τὰ οὐράνια, ἀλλ' ἀεὶ τῆς ἀρχῆς ἀρχή, ὥσπερ τοῖς θεολόγοις καὶ τοῖς φυσικοῖς πᾶσιν. Εἰ δ' ἔσται τὰ εἶδη, ἢ οἱ ἀριθμοί, οὐδενὸς αἵτια· εἰ δὲ μή, οὔτι κινήσεώς γε.	b)Amplius si non fuerit preter sensibilia, sed si non erit principium et ordo et generatio et celestia; quodsi principii principium, ut theologis et physicis omnibus. Et si fuerint species aut numeri, nullius cause; sin autem non quid motus.	c) 1075b24, <i>Amplius</i> , contrarietas erit principium omnium, et omnia erunt ex contrariis, sicut isti dicunt, <i>si</i> ponamus, quod nulla sunt entia <i>praeter sensibilia</i> . (wenn alles aus Gegensatz als Prinzip ist, dann gibt es kein Seiendes ausserhalb von Sinnlichem, was offensichtlich falsch ist; siehe Dreiteilung der Substanz am Anfang) <i>Sed si hoc non sit</i> verum, quin immo substantia est triplex, sicut a PRINCIPIO HUIUS LIBRI UNDECIMI divisimus, tunc sunt multa praeter sensibilia et sunt praeter contrarietatem, et tunc vere erit aliquid bonum et optimum, quod est omnis boni <i>principium</i> , et erit in perpetuis substantiis intellectualibus <i>ordo</i> , et erit <i>generatio</i> in his quae per successionem participant bonum divinum, et erunt <i>caelestia</i> corpora, quae per motum circuli causa sunt perpetuitatis in participatione bonorum secundum analogiam congruam unicuique. 1075b25, Si autem dicatur, <i>sicut</i> dixerunt antiqui <i>theologi et physici omnes</i> , quod <i>principium</i> est <i>principii</i> – principii enim physici dicunt esse principium separatum divinum vel mathematicum –, et si nos dicamus, quod hoc principium principii est <i>species</i> idealis aut numeri: hoc principium non habet rationem principii secundum modum alicuius <i>causae</i> . (ein Prinzip des Prinzips erfüllt nicht den Begriff des Prinzips im Sinne von ‚Grund‘) Si enim haberet modum alicuius <i>causae</i> , illa esset causa formalis. Illius autem modum non habet, quia est in materia, et <i>ideae</i> et numeri ponuntur esse extra materiam. <i>Sin autem</i> non sic dicamus et concedamus <i>species</i> et numeros esse causas quasdam, quaeramus ab eis qui sic dicunt, dicentes: <i>numquid motus</i> potest provenire ex talibus causis quae separatae sunt a materia? (wenn Ideen oder Zahlen Gründe sein sollten, wie können diese Bewegung erzeugen?)	d)[84227] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 30 1075b24, Deinde cum dicit <i>amplius si</i> descendit ad opinionem ponentium substantias separatas. Et primo ostendit quod inconveniens sequitur non ponentibus eas: et dicit, quod si non sint alia entia praeter sensibilia, non erit primum principium, sicut ostensum est, nec ordo rerum qualis assignatus est, nec generatio perpetua, nec principia qualia supra posuimus; sed semper erit principii principium in infinitum, utpote quod Socrates generetur a Platone et ille ab illo, et sic in infinitum, ut visum est omnibus antiquis philosophis naturalibus. Non enim ponebant aliquod principium universale primum, praeter ista principia particularia et sensibilia. (ohne separate, nicht-sinnliche Substanzen gibt es kein ordo rerum, keine ewige Erzeugung) [84228] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 31 <i>Si autem</i> ostendit quod inconveniens sequitur ponentibus naturas quasdam separatas. Et primo quantum ad eos qui ponebant in huiusmodi naturis connexionem quamdam originis. (Ideen sind von nichts Grund) Secundo quantum ad eos qui hoc non ponebant, ibi, <i>dicentes autem numerum</i> . Circa primum ducit ad quatuor inconvenientia: quorum primum est, quod species et numeri, quae ponebant quidam praeter sensibilia, nullius causae videntur esse. Sed si sint alicuius causae, non videbitur aliquid esse causa motus, quia huiusmodi non videntur habere rationem principiorum moventium. (...jedenfalls nicht von Bewegung)	e)Nam omnia contraria materiam habent, ET HEC potentia EST ; CONTRARIA AUTEM ignorantia ad contrarium ; primo uero contrarium nichil . Amplius si non ERUNT preter sensibilia ALIA, non erit principium et ordo et generatio et celestia, SED SEMPER principii principium, ut theologis et phisicis omnibus. Si AUTEM ERUNT species aut numeri, nullius cause ; sin autem, NON QUID motus. ***** c)Albert (nach <i>separatae sunt a materia?</i>) Hoc enim IAM SAEPIUS probatum est, quod non movet materiam nec dat esse materiae, quod habet esse separatum ab ipsa. Adhuc autem quaeramus ab istis, <i>quare et quomodo</i> mensura, quae est principium et causa mensurae, <i>erit</i> intra mensuram istam sensibilem, et praecipue si numerus ponatur esse principium. Hic enim ponitur esse principium sicut elementum. Quaeramus igitur, qua de causa sit continuum et mensura numeri intra mensuram continui, sicut principium principii est in principio principiatio.

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
a) 1075b28 Ἔτι πῶς ἔσται ἐξ ἀμεγεθῶν μέγεθος καὶ συνεχές; Ὁ γὰρ ἀριθμὸς οὐ ποιήσει [30] συνεχές, οὔτε ὡς κινούν οὔτε ὡς εἶδος. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲν γ' ἔσται τῶν ἐναντίων ὅπερ καὶ ποιητικὸν καὶ κινητικόν; Ἐνδέχοιτο γὰρ ἂν μὴ εἶναι. Ἀλλὰ μὴν ὑστερόν γε τὸ ποιεῖν δυνάμεως. Οὐκ ἄρα αἴδια τὰ ὄντα. Ἀλλ' ἔστιν ἀναιρετέον ἄρα τούτων τι. Τοῦτο δ' εἴρηται πῶς.	b) Quare quomodo erit extra mensuram mensura et continua? Non enim numerus facit continuum, nec ut movens nec ut species. Sed nihil erit contrariorum quod et poeticum et mobile; recepisset enim non esse. Sed posterius facere potentia. Non ergo sempiterna sunt entia, sed sunt; auferendum igitur horum aliquid. Et hoc dictum est quasi.	c) 1075b29, <i>Numerus enim</i> , qui de genere discretorum est, <i>non facit continuum nec est principium eius ut movens nec ut species</i> sive forma. (die Zahl taugt zu gar nichts, nicht als Prinzip der Bewegung nicht als Form; und mit Kontinuum hat sie gar nichts zu tun) Dicebant autem isti numerum esse principium continui et continuum mathematicum esse principium continui sensibilis, et horum omnium rationes diximus in HUIUS SAPIENTIAE LIBRO I. Secundum istos autem <i>nihil erit contrariorum, quod sit poeticum</i> sive activum et <i>motivum</i> . Quidquid enim est contrariorum, hoc per motum ad contrarium <i>recipit non-esse</i> . Isti autem dicunt haec principia esse aeterna et immobilia. (Zahlen und Ideen sollen ja ewig und unbeweglich sein) Contrariorum autem est <i>facere entia posterius ex potentia</i> et post potentiam. Et si sic fiunt <i>entia</i> ex principiis, tunc <i>non sunt sempiterna</i> principia sensibilium; <i>sed sunt sempiterna</i> principia sensibilium secundum istos; (ewige Prinzipien von Sinnlichem anzusetzen ist sinnlos) <i>igitur horum</i> quae sunt contraria, quae dicuntur principia, est <i>aliquid auferendum</i> de numero principiorum. <i>Et hoc</i> iam olim <i>quasi dictum</i> et concessum fuit a quibusdam istorum et est contra sensum, quia videmus sensibilium ex contrariis et esse et generari.	d) [84229] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 32 Secundo ibi, <i>adhuc quomodo</i> ducit ad aliud inconueniens. Numerus enim non est magnitudo. Magnitudo autem non est nisi ex magnitudinibus, unde impossibile videtur assignare quomodo magnitudo et continuum sunt ex numeris qui non sunt continui. Non enim potest dici quod numerus causet continuum sicut principium motivum et formale. (Grösse hat nichts mit Zahl zu tun, denn Grösse ist kontinuierlich / stetig, Zahl ist diskret) [84230] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 33 1975b27, Tertium ponit ibi, <i>at vero</i> . Dicens quod si species et numeri sunt prima principia, cum in speciebus et numeris non inveniatur contrarietas, sequitur quod non erunt contraria principia prima, quia non ponuntur factiva et motiva. (wenn Zahlen und Ideen Prinzipien sind, dann gibt es jedenfalls keine Gegensätze als Prinzipien, dann auch kein Werden und Bewegung) Et sic continget non esse generationem et motum. Quia, si prima principia non sunt moventia, sed posterius causentur ex primis principiis, sequetur quod sunt in potentia priorum principiorum. Quod autem potest esse, potest et non esse. Unde sequitur quod generatio et motus non sunt sempiterna. Sed sunt sempiterna, ut supra positum est. (die Ewigkeit von Werden und Bewegung wurde bewiesen) Interimendum est igitur aliud praemissorum, scilicet quod ponebantur prima principia non esse moventia. Et hoc dictum est, scilicet in primo libro, quomodo prima principia sunt moventia.	e) ADHUC quomodo erit EX NON MAGNITUDINIBUS MAGNITUDO et CONTINUUM ? Non enim numerus facit continuum, nec ut movens nec ut species. AT UERO NULLUM erit contrariorum quod et FACTIUUM et MOTIUUM, CONTINGET enim UTIQUE non esse. AT UERO posterius QUIDEM IPSUM facere potentia. Non ergo sempiterna sunt entia. Sed sunt. INTERIMENDUM igitur EST horum aliquid. Et hoc dictum est UT .

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
<p>a) 1075b34 Ἔτι τίνι οἱ ἀριθμοὶ ἐν ἡ ἢ [35] ψυχή καὶ τὸ σῶμα καὶ ὅλως τὸ εἶδος καὶ τὸ πρῶγμα, οὐδὲν λέγει οὐδεὶς· οὐδ' ἐνδέχεται εἰπεῖν, ἐὰν μὴ ὡς ἡμεῖς εἶπη, ὡς τὸ κινεῖν ποιεῖ. Οἱ δὲ λέγοντες τὸν ἀριθμὸν πρῶτον τὸν μαθηματικὸν καὶ οὕτως ἀεὶ ἄλλην ἐχομένην οὐσίαν καὶ ἀρχὰς ἐκάστης ἄλλας, [1076a1] ἐπεισοδιώδη τὴν τοῦ παντὸς οὐσίαν ποιοῦσιν οὐδὲν γὰρ ἢ ἑτέρα τῇ ἑτέρῃ συμβάλλεται οὐσα ἢ μὴ οὐσα, καὶ ἀρχὰς πολλάς· τὰ δὲ ὄντα οὐ βούλεται πολιτεύεσθαι κακῶς.</p>	<p>b) Amplius aliquo numeri unum aut anima et corpus et totaliter speciem rem, nichil dicit nullus; nec contingit dicere, si non – ut nos – dicit, et communicare facit. Nec dicentes numerum primum mathematicum et sic semper aliam habentem substantiam et principia cuiuslibet alia, accidentalem (= ἐπεισοδιώδη) universi substantiam faciunt (nichil enim alia alii confert ens aut non ens), et principia multa; entia vero nolunt tractari male.</p>	<p>c) 1075b34, (wie kommt es dazu, dass Zahl, Sinnliches, Seele, Eines sind?) Amplius, nullus istorum dicit, a quo sint illi numeri et a quo sit illud sensibile unum et a quo sit anima, secundum quod anima, et a quo sit corpus, secundum quod corpus, et universaliter a quo sint species rerum distinctarum in eo quod sunt distinctae. Sed nec contingit eis hoc dicere per propriam uniuscuiusque causam alicui, si non dicit, ut nos dicimus, et si non facit principia communicare sensibilibus et materiae, sicut nos determinavimus, cum de principiis sensibilis substantiae loqueremur. (die Prinzipien müssen ja irgendwie mit dem Sinnlichen und der Materie zu tun haben)</p> <p>1075b37, Similiter autem et illi propria uniuscuiusque principia non possunt dicere qui dicunt, quod numerus mathematicus est principium primum, et dicunt, quod quaelibet res sic semper habet aliam substantiam quae est principium suum et est separatus numerus ab ipsa. Adhuc, qui sic dicunt, principia cuiuslibet esse alia et separata, illi faciunt, ac si id quod est substantia universi esse, sit accidentale illi cuius est substantia. (es scheint dann so, als ob die Substanz des Seins im Ganzen ein Akzidenz wäre für jenes, wovon es Substanz ist; diese Interpretation hängt mit der Übersetzung von ἐπεισοδιώδη mit accedentis zusammen)</p> <p>Illa enim substantia quae sic est alia, quod est separata, nihil penitus confert ad esse, sive illa substantia separata sit sive non sit, quia sicut in ANTEHABITIS multipliciter est probatum, id quod est extrinsecum et separatum, nihil est de esse substantiae sensibilis. Hoc igitur modo non fit participatio boni universitatis.</p>	<p>d) [84231] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 34 (was begründet die Einheit von Zahl, Seele, Körper; allgemein von Form und dem, dessen Form es ist) Quartum ponit ibi, adhuc quomodo dicens quod nullus istorum dicere potest, quid faciat unum esse numerum, aut animam et corpus, aut universaliter formam et id cuius est forma, nisi dicat, quod movens hoc facit, sicut nos supra diximus in octavo. Species autem et numeri non habent rationem causae moventis. (denn weder Ideen noch Zahlen sind Gründe im Sinne des Bewegenden)</p> <p>[84232] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 35 1075b37, Deinde cum dicit dicentes autem ostendit quod inconueniens sequatur secundum illos, qui ponunt huiusmodi naturas esse inconexas (besser für ἐπεισοδιώδη); dicens, quod ponentes primum in rebus esse numerum mathematicum, ut Pythagorici posuerunt, et sic consequenter semper aliam naturam habitam, idest consequentem, videlicet quod post numerum, magnitudinem, et post magnitudinem, sensibilia, et dicentes cuiuslibet naturae esse alia et alia principia, sicut quod alia sunt principia numerorum, et alia magnitudinum et alia sensibilibus, isti inquam sic dicentes, faciunt substantiam universi esse inconnexam, idest sine ordine, ita quod una pars nihil conferat ad aliam vel ad alteram, sive sit sive non sit. Et similiter faciunt multa principia inconnexa. (die Pythagoreer unterscheiden zwar Seinsbereiche, setzen aber für jeden je eigene Prinzipien; das ergibt keinen Zusammenhang)</p>	<p>e) ADHUC QUO numeri unum aut anima et corpus et totaliter SPECIES ET RES, nichil dicit nullus; nec contingit dicere si non ut nos DICAT QUOD MOUENS facit. * Dicentes AUTEM numerum primum mathematicum et sic semper aliam HABITAM substantiam et principia cuiuslibet alia, INCONNEXAM universi substantiam faciunt (nichil enim alia alii confert ens aut non ens) et principia multa. Entia uero NON UOLUNT DISPONI male. ***** Albert (nach participatio boni universitatis) (zu jenen, die behaupten, es gebe viele Prinzipien: so ergibt sich keine Ordnung) Et dicunt quidam, quod principia sint multa. Hoc enim sequitur ex dictis istorum qui ponunt multa separata esse principia. Et hoc est inconueniens, quia entia, quae sunt in uno universo, nolunt nec etiam possunt tractari bene vel male secundum ordinem ad plures principiorum dominatus, sicut dicunt hi qui plura ponunt principia. Pluribus enim principiis non ad se invicem ordinatis suppositis non salvatur ordo ad unum bonum et optimum, quod est causa ordinis in omnibus. Hoc autem oportet salvari, quia aliter entia ad invicem non haberent communionem boni. (diese Ordnung braucht es, sonst gibt es keinen Zusammenhang zwischen dem Seienden und mit dem Guten)</p>

Aristoteles	Translatio Anonyma	Albertus Magnus	Thomas von Aquin	Moerbeke
”οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἰς κοίρανος.”	b)Nec bonum plures dominatus. Unus ergo dominatus.	c)Oportet igitur, quod <i>dominatus</i> primi et optimi sit <i>unus</i> solus, cuius participatione omnia sint vel fiant bona. (Alberts Erläuterung dieses Satzes in der gleich folgenden Digression)	d)[84233] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 36 Et hoc non potest esse, quia (weil!) entia non volunt male disponi. Dispositio enim entium naturalium est qualis optima potest esse. Et hoc videmus in singulis, quod unumquodque est optimae dispositionis in sua natura. Unde multo magis oportet hoc existimare in toto universo. [84233] Sententia Metaphysicae, lib. 12 l. 12 n. 37 Sed pluralitas principatuum non est bonum. Sicut non esset bonum quod essent diversae familiae in una domo, quae invicem non communicarent. Unde relinquitur quod totum universum est sicut unus principatus et unum regnum. Et ita oportet quod ordinetur ab uno gubernatore. Et hoc est quod concludit, quod est unus princeps totius universi, scilicet primum movens, et primum intelligibile, et primum bonum, quod supra dixit Deum, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen. (Schluss auf die Einzigkeit des Guten und des alles regierenden Prinzips) (Thomas hört auf mit der expliziten Identifizieren des <i>primum movens</i> , <i>primum intelligibile</i> , <i>primum bonum</i> , das alles zusammen Gott ist, und zwar der christliche; er bestätigt das mit einem Gebet) (Ende des Kommentars von Thomas zum Lambda)	e)nec bonum PLURALITAS PRINCIPATUUM. Vnus ergo PRINCEPS.

TR II, Cap. 39. Et est digressio declarans, qualiter unus est dominatus summi boni in omnibus bonis

(Albert zum Satzesatz von A, Grund der Ordnung können nicht zwei Prinzipien sein, weil sie nicht univok sein können) Secundum igitur ea quae dicta sunt, bonum, quod est causa ordinis et boni in universo, non potest consistere in duobus principiis, quia duo principia non possunt esse univoca. Si enim essent univoca, tunc non differrent nisi per materiam, et oporteret, quod ante se haberent aliud quod esset principium utriusque, et sic neutrum esset principium. Si autem non essent univoca nec respectum haberent ad

unum univocum utriusque, tunc oporteret, quod essent contraria. (Gegensätzliches braucht die Hinsicht auf Eines) Et quaecumque sunt contraria, habent respectum ad unum, quod est genus utriusque, et sic iterum non possunt esse principia. Si autem diceretur, quod non sunt in genere duo principia, sed sint sicut genera aliorum, tunc sequitur, quod haec duo principia duos habent dominatus in universis, si utrumque est principium omnium. Cum autem principia non sint nisi sicut moventia, sequitur, quod duo sunt moventia in omnibus. (die Prinzipien müssen solche der Bewegung sein; sie bewegen auf ihre eigene Form als das Ziel hin)

Et cum omne movens moveat ad formam similem moventi, eo quod omne quod fit, fit ab univoco, sequitur ex hoc, quod motus duorum moventium habet duos fines. Igitur et ipse motus erit duo motus, quia erit fluxus duarum formarum. Quae omnia sunt absurdissima et philosophiae contraria. Non ergo possunt esse duo dominatus in entibus, sed unus tantum. (zwei Prinzipien würden die Bewegung auf zwei Ziele hin richten; das ist unsinnig) Cum autem omne imperfectum in natura reducat ad aliquod perfectum quod est causa prima, et nos inveniamus bonum uniuscuiusque imperfectum, quod privationi et malitiae est permixtum, oportet, quod in natura sit

bonum et optimum, quod privationi et malitiae penitus est impermixtum. Et hoc non potest esse, nisi per essentiam suam sit ipsa pura bonitas.

(das gesuchte Prinzip kann nur frei von Privation und Schlechtigkeit und unvermischt sein, als eines, dessen Wesen reine Güte ist: – hier nimmt der Gedankengang wohl die Kurve zum christlichen Gott.)¹

Omne enim cuius essentia non est bonitas, habet bonitatem additam sibi, et omne quod habet aliquid additum sibi, habet illud sicut esse suum consequens. (die Güte kann nicht nur ein Attribut des ersten Prinzips sein; für mich stellt sich wieder die Frage, ob Albert immer noch rein peripatetisch oder schon christlich argumentiert) Ergo in ipso aliud est quo est, et aliud quo bonum est, igitur essentialis actus illius non est facere bonum; primi autem principii semper est facere bonum; igitur bonitas sua est essentia sua, quia iam ANTE probavimus, quod actio sua sua est essentia. Et ideo quidquid ab eo est, bonum est, secundum quod ab ipso est. Et si per intellectum poneretur ipsum quidem esse et non bonum esse, procul dubio non sequeretur, quod id esset bonum quod esset ab ipso. Bonum igitur est essentia ipsius et natura. (*essentia – actio – bonitas*)

(Einwand und Antwort) Sed dicet forte aliquis, quod eadem ratione intelligentia sunt et sapientia, quaecumque sunt ab ipso. Ad quod respondemus, quod hoc non sequitur, quia licet primum principium sit simplex, tamen multis modis significatur propterea, quod omne genus perfectionis, quae

vere perfectio est, in ipso est. Et cum significatur ut essentia, haec significatio est significatio naturae ipsius. Et similiter quando significatur ut bonum, quia bonum est unicuique ultima assimilatio ad ipsum: quae assimilatio non est nisi ad naturam, secundum quod unicuique est possibile. Et cum similitudo sit in bono perfectivo, non erit assimilatio, nisi finis, qui est ultimus, sit sicut movens primum, quod est essentia et esse.

(zum Unterschied von *bonum* und *ens primum sive substantia gegenüber intelligentia und sapientia*) Et sic patet, quod bonum et ens primum sive substantia unam naturam dicunt modo diverso. Principium ergo et bonum sunt naturam unam et eandem dicentia. Sicut igitur propter esse principii sunt, quaecumque sunt ab ipso, ita propter bonum bona sunt, quaecumque sunt ab ipso bono. Intelligentia autem et sapientia quamvis significant id quod est natura, tamen secundum modum rationis, quae importatur per nomen, non pertinent ad naturam, sed ad actum potentiae naturalis. Non autem est necessarium, quod causatum semper accipiat potentiam naturalem suae causae, praecipue quando in multis deficit ab ipso, licet numquam ita deficiat, quin esse et aliquam similitudinem causae accipiat. Cum autem haec necessario sint vera et similitudo semper sit causa appetitus naturalis, eo quod omne quod est, simile appetit et refugit contrarium, oportet, quod omne quod est a primo bono et optimo, appetat ipsum primum bonum et optimum. (was vom ersten Guten her stammt, strebt auch nach diesem)

Cum vero iam sciamus ex in PRAEHABITIS determinatis, quod appetitus est causa motus et actionis et operis, (und das Streben ist der Grund für die Bewegung) sequitur necessario, quod omnia appetunt bonum sub ratione similitudinis ad primum bonum et propter illud moventur omnibus motibus suis et agunt omnes actiones suas et operantur omnia sua opera.

Amplius, iam in PRAECEDENTIBUS habitum est, quod una simplex bonitas non participatur a multis et divisis, quorum unum percipit diversum ab eo quod percipit alterum, nisi illa simplex bonitas in aliquid extendatur in quo divisionem accipit. Adhuc autem, scitum est in NATURALIBUS, quod omne quod privatum est, non accipit bonum suum nisi per motum et quod haec sensibilium materia non movetur per idem eodem modo se habens. Oportet igitur, quod prima simplex bonitas in caelum motum extendatur et hoc motum motu suo materialibus et sensibilibus boni participationem largiatur.

Iste igitur est dominatus boni primi et optimi, et sic in formam boni redigit, quidquid est ab ipso, sicut bonus pater familias in formam boni, quae ipse regit domum, redigit omnia quae in domo sunt, liberos videlicet et servos et bestias. Et quicumque aliter dicunt de dominatu boni, sequuntur eos inconvenientia, quae dicta sunt. (die erste Güte breitet sich via die Himmelsbewegungen auf die vergänglichen Sinnendinge aus, führt aber so zur Einheit alles Seienden)

¹ Woher stammt die Betonung der *bonitas*? von Augustinus? Irgendwie fängt es ja im *Timaios* an, aber wer hat das christlich zum Hauptpunkt gemacht?? *omne ens est unum verum bonum pulchrum* wo steht das zuerst? – Es geht um die Transzendentalien; ich finde einen Hinweis auf Thomas, *De veritate*, vermutlich hat sich Albert schon etwas mit den Transzendentalien befasst. – “The *Summa de bono* of Philip the Chancellor (ca. 1225) is considered to be the first systematic formulation of a doctrine of the transcendentals”: Aertsen 2012, 109–127). Auch “In his treatise *De divinis nominibus*, pseudo-Dionysius Areopagita gives an extensive treatment of the Good, Being, Truth, Beauty, and Unity as the names of God” scheint damit zu tun zu haben. – “One can say that *De hebdomadibus* was a true model for the later elaboration of the doctrine of the transcendentals in the first half of the 13th century, which, in its first phase, had a strong focus on the notion of the good.” – Zitate aus: Goris, Wouter and Jan Aertsen, “Medieval Theories of Transcendentals”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/transcendentals-medieval/>>. – Scheint mir ein ausserordentlich guter Artikel zu sein.

11 Dritter Traktat

INCIPIIT TRACTATUS TERTIUS UNDECIMI LIBRI PRIMAE PHILOSOPHIAE QUI TOTUS EST DIGRESSIO DECLARANS SUBSTANTIAM INCORRUPTIBILEM SENSIBILEM MOBILEM

(der dritte Traktat enthält keinen eigentlichen Kommentar mehr, er besteht aus sechs Digressionen zu astronomischen Fragen im weiteren Sinn, wie sie Albert versteht und eine letzte Digression zum grundsätzlichen Unterschied zwischen Philosophie und Theologie; leitende Frage: wie steht es mit der unvergänglichen, sinnlichen und beweglichen Substanz?)

TR III, Cap. 1. De elementalibus principiis substantiae caelestis, quae sunt forma et materia

Cum autem in PRINCIPIO HUIUS LIBRI dixerimus, quod tres sunt partes substantiae universalis, quaedam enim est substantia sensibilis corruptibilis et mobilis, quaedam autem est substantia insensibilis et immobilis et incorruptibilis, et quaedam est substantia sensibilis et incorruptibilis et tamen mobilis, iam autem, quantum sufficit, breviter de principiis duarum substantiarum pertransivimus: restat nunc de principiis tertiae partis substantiae aliquid dicere. (welches sind die Prinzipien von Himmel, den Sternen und dem übrigen Himmelserscheinungen?) Haec autem substantia est caelum et orbis et stellae et cetera quae in caelestibus continentur. De principiis enim illius partis substantiae hic dicendum est et aliter, quam in libro DE CAELO determinatum sit. Ea autem quae ab antiquis dicta sunt, inducemus, ut bene quidem dicta sumentes, faciliorem faciamus determinationem.

(man in verschiedener Weise von dieser Substanz reden) Inveniuntur autem Peripateticorum quidam tripliciter loqui de parte ista substantiae. (1. unter den Gesichtspunkten Form und Materie) Cum enim sciamus omne corpus constare ex forma et materia, invenimus quosdam loqui de forma caeli et materia et caelorum proprio actu, in quo perficitur caelorum esse et salvatur. (2. da diese Himmelskörper beseelt sind, ist ihre Seele Thema) Adhuc autem, quia, sicut in ANTEHABITIS determinatum est, animatum est aut inanimatum, dicunt quidam principium caeli esse animam, et oportet nos de hoc inquirere principio, utrum caelum sit tale corpus cuius forma et principium sit anima et qualis sit ipsa, si est aliqua caeli anima. (3. da die Seele Intelligenz besitzt, stellt sich die Frage, wie es mit der Intelligenz der Himmelskörper steht) Adhuc autem, cum animae et corporis sit principium intelligentia, oportet nos ostendere, qualiter intelligentia sit et animae et caeli principium. (danach geht es um die Herkunft unserer eigenen Seele und der der anderen Lebewesen) Et his determinatis ostendemus, qualiter

nostra anima procedit in esse et animae aliorum et qualiter omnia agentia et patientia proveniunt ab ipsis quae habent animam quandam, et ab intelligentia. Et tunc fere consecuti sumus propositum in omni eo quod intendimus in hac sapientia, nisi velimus addere ea quae alii dixerunt de istis substantiis separatis.

(ad 1.)

Investigantes autem caelestium materiam et formam, sumimus hoc quod PRAEMISIMUS, quod procul dubio omne quod per formam distinctum est in esse, materiam habet. (alles, was sich in seinem Sein durch die Form von anderem unterscheidet, hat auch Materie; dass gilt auch für die Himmelskörper, sie haben also Materie) Caelestia autem omnia per formas distincta sunt in esse, et ideo oportet, quod materiam habeant. Adhuc autem, omne quod est in potentia ad formam, quocumque modo sit forma corporalis, habet materiam; caelum autem in potentia est ad formam; habet igitur materiam. (auch, was die Möglichkeit zur Form hat, hat Materie) Habitu enim est a nobis in VI NOSTRORUM PHYSICORUM, quod caelum mutat locum secundum formam, et non secundum substantiam. (der Himmel verändert sich zwar örtlich, aber nicht der Substanz nach; Hinweis auf seinen Physik-Kommentar) Quidquid autem motu mutat formam, accipit per motum formam post formam, et quidquid per motum accipit formam post formam, est in potentia ad formam; quidquid autem est in potentia ad formam, profecto habet materiam; caelum igitur et caelestia materiam habent. (er nimmt eine Form nach der anderen an, so ist der potentiell bezüglich Formen) Est autem unumquodque caelestium corporum ex materia sua tota, cuius probationem iam alibi dedimus, quia quidquid de potentia ad formam esse dantem nihil habet extra formam, quam habet, est ex materia sua tota. (jeder Himmelskörper ist ganz aus seiner Materie; gemeint: seine ganze Materie ist aufgebraucht; er bleibt also einzig) Omnia vero caelestia sic habent potentiam completam per actum, quod de potentia nihil relinquitur per aliam formam; sunt igitur omnia caelestia ex materia sua tota. Ex hoc autem ulterius sequitur, quod nihil caelestium multiplicabile est per numerum. Multiplicatio enim per numerum est multiplicatio per materiam. Nihil autem potest multiplicari per materiam, quod est ex materia sua tota,

quia ipsum non est potentia in alia materia. Constat igitur caelestia omnia ab invicem specie et genere esse diversa.

(Einwand: die Bewegungen von einfachen Körpern unterscheiden sich gemäss der Natur dieser Körper) Contra hoc tamen quidam obiciunt dicentes, quod species motuum simplicium differunt secundum naturas corporum simplicium. Igitur quorum unus est motus, eorum una videtur esse natura formalis. Caelestium autem unus est motus, qui est circulatio. Videtur igitur caelestium una esse natura secundum formam. (da die Himmelskörper alle die gleiche Bewegung, die Kreisbewegung, ausführen, sei auch ihre Natur dieselbe)

Sed quod hoc non sit necessarium, expresse apparet in his quae habent motum rectum. Haec enim videmus descendere sicut aquam et aërem et terram et tamen non esse unius naturae secundum speciem. (Contra: Wasser, Luft, Erde bewegen sich auch gleich, nach unten, haben aber nicht dieselbe Natur) Si quis autem dicat, quod haec moventur a natura, quae est gravis in omnibus istis, istud nihil est, quia in VIII PHYSICORUM probatum est, quod motus talium corporum est a generante et dante formam speciei. Si autem dicat quis, quod non eodem modo descendunt ista nec unum habent terminum suae descensionis, sicut ALIBI probatum est, tunc patebit solutio inductae dubitationis, quia tunc scitur non esse inconveniens, quod etiam circulariter moveantur, quae non sunt eiusdem speciei, dummodo non eodem modo circulariter moveantur, sed sint super diversos polos et forte super diversa centra, sicut dixerunt sapientiores Chaldaeorum.

Ex his igitur scitur, quod falsum est, quod multi dicunt, et quod consequentia nulla est, quam inducunt. Dictum enim ipsorum est, quod omnia caelestia sint naturae quintae ab elementis et ideo sint eiusdem naturae secundum speciem. Hoc enim IAM ostensum est esse impossibile. (es ist falsch, dass die Himmelskörper eine fünfte Natur haben) Consequentia autem, quam inducunt, est, quod eorum quae sunt unius et eiusdem naturae, unus sit motus. Unus autem motus, qui est circulatio, est esse super idem centrum et ad eandem partem. Sic igitur, ut dicunt, falsum est, quidquid dicitur de excentricis et epicyclis et de motu planes, qui est erraticus secundum ordinem signorum ab occidente in orientem. Haec enim consequentia fundamentum habet falsum, quod est antecedens.

(nicht alles, was oben ist, hat dieselbe Natur) PROBATUM enim est, quod non sunt eiusdem naturae superiora omnia. Nos autem sententiam de excen- tricis et epicyclis nec approbamus nec improbamus, sed in sequentibus ost- endemus, quod corpora caelestia omnem motum habent, qui intelligentiae moventi debitus est ad hoc, quod formas, quas habet, producat in materiam. Ad hoc enim est caelum, ut sit instrumentum intelligentiae, sicut manus est instrumentum intellectus architectonici. (die Bewegung der Himmelskörper ist den sie bewegenden Intelligenz zu verdanken)

TR III, Cap. 2. Qualiter motus caeli actus est caeli, in quo perfecte salvatur esse eius, secundum quod ipsum est caelum, et quod ideo est continuus et semper permanens secundum naturam (die Bewegung des Himmels ist sein actus, Tätigkeit / Wirklichkeit)

(vollkommene / unvollendete Bewegung) Cum autem aliquod corpus mo- tum duplicem habeat actum, actum videlicet perfectum, qui est forma, et actum imperfectum, qui est motus ipsius ad formam: sunt quaedam cor- pora quae a seipsis moventur, quae habent principium motus et status in seipsis, sicut corpora animata. Et haec habent motum duplicem, unum qui- dem ad formam, qui est actus imperfectus, cuius finis, in quo motus ille est in motum esse, est actus perfectus, (das Ziel der unvollkommenen Bewe- gung ist der actus) et habent motum processivum de loco ad locum, qui nec est actus perfectus nec imperfectus, sed est ad desiderati consecutionem. (die Ortsveränderung von da nach dort ist weder eine vollkommene noch eine unvollkommene Bewegung, sondern der Weg zur Erreichung des Ge- wünschtes) Et motus ille non est fluxus desiderati aliquis, sed appropinqua- tio tantum, et quamvis ita sit, quod species desiderati movet in hoc motu, tamen ille motus non est forma post formam sive fluxus speciei desiderati in rem desideratam, sed est 'ubi' post 'ubi,' et non est actus aliquis, sive perfectus sive imperfectus, sed est ad id quod est quies desiderii. (es findet in der Bewegung nicht eine Veränderung der Form statt, sondern nur ei- ne Veränderung des jeweiligen Ortes) Omnes autem isti motus qui sunt in corporibus, sunt propter aliquid quod est finis ipsorum, et in illo quiescunt et cessant motus. (die Bewegung findet ihre Ruhe in der Erreichung ihres Ziels, ihres Worum-Willens)

(dann gibt es noch die Bewegung von Instrumenten und der Glieder des Handwerkers, die auf die Materie einwirken) Est autem adhuc motus, qui est motus instrumentorum et membrorum artificis in materiam, quam movet, et hic est a movente forma, quae est in intellectu agente, et in motu mem- brorum et instrumentorum inducitur haec forma in materiam. (so kommt die Form in die Materie) Et tamen aliquid habet illius formae motus, et est bene forma post formam, quia licet ictus et sectio dolabri (Axt non sit for- ma domus, tamen, in quantum ictus est ad perpendiculari rectitudinem et ad figuram anguli debitam, aliquid successive dat de forma et inducit formam

per partes et sic aliquo modo dat formam post formam. Nec invenimus nos in his quae sunt, plures motus, et iste ultimus motus, eo quod est aliquo mo- do forma post formam, est actus imperfectus. (was meint Albert hier mit actus, Handlung, Tätigkeit, Wirklichkeit?)

(Unterscheidungen des actus des Bewegenden und des Bewegten) Sed est attendendum, quod cum isti motus sint actus et moventis et eius quod move- tur, duo ex eis sunt actus moventis in actu et perfecti et perficientis id quod est imperfectum, primus videlicet et tertius, et sunt imperfecti actus eius quod movetur. Medius autem est actus imperfecti moventis et quaerentis perficere se per desiderati consecutionem. (das entspricht vielleicht genau dem, was Aristoteles als κίνησις definiert hat) In his autem hoc consideran- dum est, quod omnis talis motus propter imperfectionem est moventis vel mobilis, et sic semper est ab aliquo quod est naturae extraneum, ad id quod est aliquo modo perfectio eius quod movetur. (Unterschied der natürlichen und hadwerklichen Bewegung) Si enim id a quo est motus, esset natura- le, profecto in ipsius natura quiesceret et non abiceret ipsum. Hoc tamen in motu artis non est verum, eo quod ille est non a natura, sed a principio extrinseco, et est cum violentia aliqua, nisi quando artifex est naturae mi- nister, sicut est medicus et alchemicus aliquando, et quia motus tales sunt ad id quod est actus perfectus, et sunt viae ad ipsum, ideo attingentes ipsum actum cessant, et fit quies.

(Bewegung bei der unkörperlichen Substanz) Est autem motus in substan- tia incorporea non mobili aliquo motu corporis, et hic est multiplex, quando est imperfecta, (Beispiel: Bewegung vom Nichtwissen zum Wissen) sicut quando ex ignorantia movetur ad scientiam vel ex pravitate ad virtutis per- fectum. (jetzt geht es aber um einen anderen Fall: die Tätigkeit einer wirkli- chen Vernunft, resultierend aus dem Wesen der separaten, ersten Substanz) Et de hoc non loquimur, quia nihil facit ad propositum, sed de illo motu quem habet iam perfecta, et secundum naturam propriam, secundum quod est intellectus per seipsum universaliter agens et explicans seipsum in ea quae agit et perficit. Hic autem motus non proprie motus est, (dies ist aller- dings nicht eine Bewegung im eigentlichen Sinn) sed est actio existentis in actu essentialiter et per seipsum, et haec actio quia essentialis est, numquam cessat manente ipsius intellectus substantia, et cum illa incorruptibilis sit, semper manebit in esse et agere. Et haec actio non est aliquid habens im- perfectionis, sed est perfecti, quod suas exserit ex seipso perfectiones. (so betrachtet die Vernunft sich selbst.) Et talis est contemplatio intellectus, qua contemplatur seipsum et id quod ante eum est indeficiens sibi, et id quod post eum est, secundum quod est ex ipso. Ipse enim intellectus, contem- plans se, contemplatur ex indeficienti in esse et agere indeficiens in esse et agere, et ideo haec actio nihil habet imperfectionis, sed tota est substantialis et naturalis et delectabilis. (diese Betrachtung ist vollkommen substantiell, der Natur gemäss und erfreulich) Contemplans autem id quod est ante se,

contemplatur causam priorem se vel absolute primam, et sic contemplatur ex lumine essentiali fluente super se, et sic iterum contemplatur ex perfecto et optimo et indeficienti, et id quod contemplatur, est bonum et optimum et indeficiens, et ideo etiam contemplatio illa nihil habet taedii, sed potius plenitudinem felicitatis. (die Vernunft betrachtet sowohl das vor ihr, ihren Grund, als auch das nach ihr, das von ihr Begründete) Contemplans au- tem id quod est post se, contemplatur id quod est ex ipso essentiali lumine suo, et contemplatur ipsum in eodem suo lumine quod dat ei esse. (was diese Vernunft betrachtet, ist, wenn es faktisch existiert, eventuell in nur unvollkommener Weise, aber in ihrer Betrachtung selbst vollkommen; zu ‚Schau‘ siehe Plotin *Enn.* III 8) Et quamvis forte id quod est post se, aliquid habeat imperfectionis et impuritatis in suo esse, tamen hoc non habet ex lumine, quod dat ei esse, et ideo intellectus, qui sic contemplatur, iterum ni- hil habet imperfectionis. (ähnlich wie beim Handwerker) Et huic simile est, quod artifex perfectus artificiatum contemplans in lumine artis, quod dedit esse artificiato, contemplatur ipsum in puritate, quae non habet defectum, cum tamen forte propter nodositatem et tortuositatem materiae secundum ipsam quam habuit ex lumine artis, pulchritudinem in materiam traduci non potuit.

(von welcher Art ist nun die Bewegung des Himmels: von der Natur, der Seele, des Handwerks, der Intelligenz hervorgerufen?) His ita praelibatis videamus, an caelum habeat motum naturae vel motum animae an motum artis an motum contemplantis intelligentiae agentis. Si enim dicatur, quod movetur motu naturae, cum omnis motus naturae sit ex imperfectione ad ali- quam perfectionem, quae imperfectio primo et perfectio postea succedunt sibi in ipso mobili: oporteret, quod caelum moveretur de contrario ad con- trarium, quod omnino est absurdum. Adhuc autem, cum natura sit movens ad unum finem, qui est actus ultimus secundum ubi vel formam, oporteret, quod caeli motus staret in fine quodam, quod est contra naturam. Adhuc autem, si natura, quae est ad unum tantum, sicut probatum est in IX HUI- US SAPIENTIAE LIBRO, movet ab A in B, non movebit cum hoc a B in A. In motu autem caeli non est astrum egrediens ab aliquo puncto, ni- si referatur in idem punctum. Igitur motus caeli non est a natura. Sed quia numquam fuit aliquis Stoicorum vel Peripateticorum qui de hoc dubitaverit, ideo haec relinquamus; sufficit enim, quod de hoc dictum est. (die Bewe- gung der Himmelskörper ist nicht natürlich)

(aber auch nicht seelisch) Videtur autem iste motus non esse animae motus; hic enim, sicut diximus, formam non explicat. Et hoc nullo modo convenit caeli motui, de quo *probatum est*, quod est quasi vita quaedam existentibus omnibus, nec esset vita existentium, nisi formas esse et vivere continue in- ferret existentibus; non est igitur motus animae. Adhuc autem: quia movens in illo motu est anima, et est imperfecta, non habens desideratum secundum esse, sed secundum speciem tantum et quaerens ipsum adipisci secundum

esse; movens autem caelum derisibile est dicere imperfectum in aliquo. Adhuc autem, anima secundum hoc esset movens sicut virtus in corpore. Talis enim est anima quae est principium movens per concupiscentiam et iram, sicut in libro DE PRINCIPIIS MOTUUM ANIMALIUM determinatum est. Nullum autem moventium, quod est virtus in corpore, secundum naturam potest movere infinito tempore; est autem caeli motus secundum naturam tempore infinito; igitur non erit a movente anima.

(auch keine Bewegung wie beim Handwerk) Nec potest esse motus artis, quia tunc non esset naturalis, sed violentus nec umquam induceret aliquam formam substantialem. Quae omnia absurda sunt. Et si dicat aliquis, quod est artificialis, sicut minister naturae est artifex, illud nihil est, quia sic potissimum in natura corpus ministraret et non esset potissimum agens in genere corporum, quod est valde absurdum.

(so bleibt: Himmelsbewegung ist eine Bewegung, die hervorgerufen ist durch die handelnde und betrachtende Intelligenz) Oportet igitur dare necessario, quod motus caeli sit motus agentis intelligentiae et contemplantis seipsam et id quod est ante eam, et id quod est post ipsam, sicut DIXIMUS.

Si autem sic dicamus motum caeli esse motum intelligentiae, sicut manus est mota ab intellectu artificis, tunc natura caeli se habet ad intelligentiam, sicut natura manus, in quantum manus est, se habet ad artem et intellectum artificis; igitur natura caeli est moveri sic ab intelligentia et hoc modo salvatur in esse caeli, ut caelum est, quando intelligentia continue movet ipsum praedicto modo contemplationis. (es ist nicht eine unvollendete Bewegung, kein actus imperfectus) Et sic motus eius non est actus eius imperfectus, sed potius est actus eius ultimus, ad quem est esse eius et in quo salvatur suum esse, et ideo numquam quiescere potest secundum naturam. Esse enim eius est continue formam luminis intelligentiae moventem accipere et exserere per motum. Et ideo sicut esse cordis salvatur in percipiendo vitae actum et exserendo in membra, et quando hoc non potest facere, non est cor amplius, ita in esse caeli salvatur caelum accipiendo exortum ex intelligentia lumen et ulterius inferendo illud materiae. Et hoc valde notabile est, quia per hoc scitur vera caeli natura, quae non nisi per istam philosophiam determinari poterit. Unde sicut cor accipiendo exserit vitam et accipit ab anima et exserit in corpus, et hoc est esse cordis, secundum quod est cor, ita caelum accipiendo continue ab intelligentia, exserit per motum lumen intelligentiae, quod est forma esse et vita omnium eorum quae sunt et viva sunt. Et ideo esse caeli salvatum est in motum, nec salvaretur in esse, nisi sic continue moveretur. Et motus eius est actus perfectus, sicut et motus cordis in animali. (der Himmel leitet die vom der Intelligenz empfangene Bewegung weiter)

TR III, Cap. 3. De solutione dubitationum, quae sunt contra praedicta

(Einwand: die Himmelsbewegung ist ein dauernder Übergang von der Möglichkeit zur Wirklichkeit) Dubitabit autem fortassis aliquis dicens, quod motus, qui continue exit de potentia ad actum, non potest esse actus perfectus. Motus autem localis est continue de potentia ad actum, quia de ubi ad ubi, et ideo non potest esse actus perfectus. Et est ista obiectio eorum qui ignorant naturas rerum. (weiterer Einwand) Adhuc autem, quidam obiciunt dicentes, quod natura caeli est in termino esse, sicut natura ignis est esse in termino elementorum, et quia sua natura est esse in termino simpliciter, ideo circumvolvitur in illo sicut ignis in sphaera elementorum.

(contra: sehr wohl kann eine von der Möglichkeit ausgehende Bewegung vollkommen sein) Haec autem irrationabiliter omnino dicta sunt. Cum enim dicitur, quod exitus de potentia ad actum non potest esse actus perfectus, hoc non est verum, nisi ubi id unde movetur motum, est simpliciter in potentia et id ad quod movetur, est simpliciter actus aut consequens potentiam in eo quod potentia, aut consequens actum in eo quod est actus. Huius autem exemplum est in motu ad formam. (die Himmelsbewegung ist eine andere als die Bewegung von der Privation zur Form) In illo enim id unde est motus, est simpliciter potentia cum privatione, et locus talis a quo recedit, non est locus eius, nisi secundum quod est in potentia, et ideo per unum motorem movetur et a potentia et a loco. Similiter id ad quod est motus, est simpliciter actus et finis, et locus, ad quem movetur, est simpliciter locus, in quo salvatur id quod motum est ad formam, et ideo idem motor movet ad formam et ad locum. Sed ubi movetur aliquid perfectissimum in loco suo et non ad aliquam formam, ibi ubi, quod reliquit, ita secundum actum est locus eius sicut ubi, ad quod vadit, et ideo secundum substantiam numquam mutat locum, sed secundum quandam formam mutat tantum. Et ideo ille motus non proprie est exitus de potentia ad actum, sed est de actu ad actum et est motus perfectissimi, cuius esse est in motu esse, sicut DIXIMUS. (diese Art der Bewegung ist eher eine von einer Wirklichkeit zu einer anderen)

Quod autem dicitur, quod circumvolvitur non habens, quo moveatur, sicut ignis circumvolvitur circa sphaeram elementorum, hoc est dictum Platoniorum, qui dicunt igneae naturae esse caelum, et hoc alibi a nobis est improbatum. (der Himmel hat nicht die Natur des Feuers) Caelum enim alterius est naturae, et sicut corpus hominis habet esse ab actu vitae animae et sine hoc non habet esse, ita esse caeli est actus intelligentiae in ipsum, et motus circularis est actus salvans ipsum in hoc esse, et figura circularis datur ei propter motum suae salutis in esse, sicut datur cordi figura et motus cordis. Non enim ambiret materiam, in quam agit, intelligentia, nisi esset sphaericum, nec undique ingereret formam intelligentiae ipsi materiae, nisi motum haberet circularem et continuum.

(weiterer Einwand: kein Würdiges ist um willen eine weniger Würdigen; also ist der Himmel nicht um willen des Vergänglichen) Sed contra hoc

forte quis obiciet dicens, quod in nulla natura dignius est propter indignius se (Proklos). Corpora autem caelestia digniora sunt quam generabilia et corruptibilia. Videtur ergo, quod non moventur propter illa et ut instrumenta eorum. Instrumenta enim quaeruntur propter materiam, in quam inducenda est forma per motum instrumentorum. Haec autem quae sic obiciuntur, etiam ante nos a quibusdam soluta sunt, quia cum dicitur caeli motus esse propter salutem sui esse, statim scitur, quod caelum movetur propter seipsum, licet hoc consequatur, quod universa salvantur in motu ipsius, sicut et cor movetur secundum systolen et diastolen propter seipsum, licet ex hoc motu sequatur acceptio vitae et salus in omnibus membris. (der Himmel bewegt sich um seiner selbst willen, das andere ist eine Folge dieser Bewegung) Salus enim et esse caeli est in continua acceptione luminis intelligentiae et explicatione ipsius per motum, quia per hoc habet esse, in quantum est caelum.

Sequitur autem ex hoc, quod tota materia per partes esse accipiat diversum, secundum quod diversimode elongatur vel obliquatur ad ipsum, et haec est solutio vera. (das Materielle erhält sein Sein in je verschiedener Weise) Cum hoc tamen dixerunt iam quidam, quod non intendit inferiorum generationem per motum suum, sed intendit se assimilare intelligentiae, quae causa est universorum. Hanc autem causalitatem dicunt esse in hoc, quod sicut primus motor causa est per seipsum universorum, ita caeli sint causa per motum. Et hoc est dictum AVERROIS et nihil penitus valet, sicut cuilibet patet qui ea quae praedicta sunt, bene intelligit et advertit.

Ex omnibus autem quae dicta sunt, patet, quod principia substantiae mobilis et sensibilis, sed non corruptibilis sunt materia et forma; et materia quidem est, quae est motu in ubi determinata, forma autem, quae est esse, quod dat intelligentia, et actus eius proprius, et secundum naturam salvans ipsum in esse motus est circularis. (Schluss: die Prinzipien der beweglichen, sinnlichen, aber unvergänglichen Substanz sind Materie und Form)

TR III, Cap. 4. De improbatione erroris Avicennae, quod motus caeli sit ab anima

(Widerlegung der These des Avicenna, dass die Himmelsbewegung von der Seele her rühre) Est autem AVICENNAE opinio, quod caeli motor propinquus sit anima et motor remotus sit intelligentia, et ad hoc quidem non inducit rationem, quae sufficiat. Et est haec sua ratio, cui plus innititur, quia motus particularis est motus caeli et partium caeli, qui est ab A in B et a B in C et sic continue, donec perficiatur hic circulus. Igitur iste motus particularis est a movente cognitionem particularem habente de partibus huius motus singularis. Cognitionem autem singularem de entibus non habet intelligentia pura et simplex. Da enim, quod aliquis intellectualiter cognoscat omnes motus solis et lunae et motus nodorum capitis et caudae draconis et quantitates eorum per omne tempus, quamvis ille intellectualiter sciat rationes

omnium eclipsium, non tamen sciat hanc eclipsim et illam nisi per aliquod quod est proprium isti eclipsi et illi. (aus der Kenntnis der Stellungen aller Gestirne folgt noch nicht die Kenntnis dieser oder jener Sonnenfinsternis, er kennt nur die allgemeine Begründung dafür; später: Laplace, Determinismus) Hoc autem quod facit ipsum scire proprium huius vel illius, non est nisi sensus et imaginatio. Quod ergo propria huius motus cognoscit, est imaginatio et sensus. Quicumque autem motor est huius caeli, in hoc motu cognoscit hoc ubi et illud et omnia accidentia huius motus, ut est hic motus. Igitur ille motor non est intelligentia, sed anima habens ad minus imaginationem particularium. Cum autem non moveat caelum nisi per desiderium, concedit Avicenna, quod non habet haec anima desiderium concupiscentiae vel irae, sed habet desiderium sapientis, quod est boni simpliciter et non boni ut nunc, sicut in PRAEDECEDENTIBUS est determinatum.

Quaecumque autem sic inducuntur ab Avicenna, omnino sunt erronea et falsa, sicut in PRAEHABITIS probatum est. Ille enim intellectus qui est universalium, est, qui est speculativus et non activus. (Avicenna berücksichtigt nur den spekulativen Intellekt, hier ist aber der aktive Intellekt gefragt) Intellectus autem activus duplex est: Unus quidem, qui per accidens est activus, et alius, qui est activus per seipsum. (und zwar jener, der tätig ist gemäß seines eigenen Wesens, nicht zufällig, wie unser menschlicher Intellekt) Per accidens autem est activus noster intellectus, qui non agit nisi per formam artis acceptam vel inventam. Per se autem activus est, qui per seipsum et per suam essentiam est activus rerum. Et talis est intellectus substantiarum moventium caelos, sicut SAEPE diximus. Et ideo similis est haec actio actioni virtutis formativae, quae est in semine, quae agit diversa in figura et specie sicut intelligentia et anima, et ideo etiam a quibusdam intelligentia vocatur, et tamen ut agat in materiam, quam ambit per spiritum, non indiget imaginatione aliqua. (der Himmelskörper ist der vollkommene Körper, und gleichsam das Instrument der Intelligenz) Ita etiam diximus, quod corpus caeli perfectissimum corporum est, et quia est sicut instrumentum intelligentiae, fit in eo forma intelligentiae traducta in ipsum absque imaginatione. (die Form der Intelligenz ist in ihm nicht durch Abstraktion und Vorstellung, sondern durch Erzeugung) Haec enim forma quia est ad rem et non a re ipsa abstracta, non vadit per viam abstractionis, sed per viam compositionis. Et sicut desiderium, quo movetur, non est alicuius boni quod sit hic et nunc, sed boni simpliciter, et tamen movet hic et nunc, ita etiam intellectus, qui est simpliciter intellectus activus, movet hic et nunc, quamvis ipse non sit hic et nunc. Hoc enim ideo fit, quia corpus accipit formam ut instrumentum, et ideo accipit eam progredientem in materiam et habet eam extensam et protensam in motum, quam intellectus habet simpliciter, sicut SUPRA diximus. Unde et Avicenna non potest dicere, quod haec imaginatio sit alicuius animae sensibilis, sed dicit, quod sicut in nobis aliquo uno concepto ab intellectu multiplicantur imaginationes ad il-

lud et affluunt desideria, ita multo magis dicit esse in illis corporibus quae multo perfectiora sunt corporibus nostris. Et hoc non est necessarium, sicut praediximus. In nobis enim, quando aliquis multum et arte et exercitio perfectus est, invenitur operans ex intellectu sine imaginatione, quasi moveatur a natura. Constat autem caelestia corpora esse perfectissima et ideo tali imaginatione non indigere.

TR III, Cap. 5. De improbatione erroris eorum qui dicunt caeli motorem proximum esse animam imaginativam et motorem primum esse intelligentiam, et de improbatione erroris eorum qui dicunt, quod non movetur nisi a natura (zu verschiedenen weiteren Einwänden)

(die Himmelskörper sind gar nicht beseelt) Sunt autem adhuc quidam qui omnia negant quae inducta sunt, dicentes caelos non posse esse corpora per intelligentias animata, accipientes huius suae sententiae persuasionem ex eo quod anima est motor multorum, et in hoc differt a natura, quia potentia cum cognitione semper est ad multa. Cum igitur motori semper per congruitatem respondeat mobile, oportet corpus animatum omne esse compositum ex organis disparibus in figura et compositione propter diversitatem potentialium animae. Cum igitur caelum sit simplex corpus et uniforme, videtur caelum non esse corpus animatum. (denn der Himmelskörper ist einfach, ohne verschiedene Organe) Et putant hanc suam obiectionem esse valde fortem. Adhuc autem addunt dicentes, quod animata, quae moventur a seipsis, standi etiam habent principium in seipsis. Caeli autem numquam stant secundum naturam. Ergo non moventur a motore, qui sit anima. Amplius, omne quod movetur ab anima, habet instrumenta, per quae explet et perficit motum animale. Caelum autem non huiusmodi habet instrumenta.

(contra, mit peripatetischen Argumenten) Sed omnia haec facile determinantur, si advertantur ea quae ponunt Peripatetici, quorum opinionem hic explanamus. Quando enim anima intellectualis separata ab aliis accipitur: hoc est aequivoce dicta anima ad alias animas, et est paucae diversitatis secundum potentias et est movens corpus, in quo propter ipsius corporis perfectionem non indiget imaginatione et sensu. (anima hat im Ausdruck bedarf sie auch keiner Organe, Instrumente) Et quando sic accipitur, tunc etiam non indiget corpus organorum diversitate, sed indiget tantum quantitate et figura motui suo congruentibus. Et hoc iam in ANTEHABITIS est ostensum. Si enim securis per seipsam moveretur forma intellectus artificis, non indigeret architectus manu, qua moveret securim. Et ita est in intelligentia et caelo, et ideo membris talibus non indiget quibus indigent inferiora corpora animata. Desiderium autem, quo movetur caelum, fluit ab intelligentia in ipsum. Et illud est quo corpus desiderat esse per intelligentiam, et ideo movetur, per motum accipiendi ipsius intelligentiae actum, quo sit, sicut diximus in ANTEHABITIS. Et ideo probatum est, quod movetur ab

eo quod est impartibile et immobile, non habens aliquam partem penitus. Si autem moveretur ab anima imaginativa, pro certo moveretur a virtute partibili et non posset movere tempore infinito. (würde der Himmel von einer anima imaginativa bewegt, hätte sie Teile und könnte sich nicht unendliche Zeit lang bewegen)

Ad hoc tamen dicit Avicenna, quod licet anima sit virtus partibilis movens caelum, tamen motus fluit in ipsam ex intelligentia, quae est substantia separata et impartibilis. (Avicenna: von der Intelligenz fließt eine Bewegung in die Seele; die Seele hat zwar keine unendliche Kraft, die Intelligenz aber schon) Fluere autem in animam dicit motum per hoc quod dicit in ipsam fluere virtutem motivam, et quia intelligentia separata est et impartibilis et non finita nec infinita, ideo dicit, quod anima potest movere per tempus infinitum. Sed haec solutio non est conveniens, quia etiam in alia fluit ab intelligentia virtus motiva et tamen non movent tempore infinito. Et ideo non sic dicendum est, sed potius hoc modo quo nos hanc quaestionem determinavimus supra, ubi solvimus obiecta IOHANNIS GRAMMATICI. De principiis igitur incorruptibilis corporis et sensibilis haec dicta sint.

TR III, Cap. 6. De improbatione eorum qui dicebant caelos et animas caelorum et intelligentias constitui ex tribus modis contemplandi

(zu: Himmel und deren Seelen und Intelligenzen ergeben sich aus drei Weisen der Betrachtung) Est autem non praetereundum etiam, quod QUIDAM conati sunt dicere de multitudine horum principiorum per modum mirabilem, et huic modo multi posteriorum adhaeserunt. Cum enim loquuntur de caelorum principiis secundum esse caelorum et animarum principiis secundum esse animarum et similiter de intelligentiarum principiis, quae sunt inferiores et post esse motoris primi: dicunt primam substantiam non movere caelum primum, sicut movet motor proximus, sed esse primum motorem esse necesse per modum omnem, qui in nullo alio indiget, ut sit, et nullo modo est in potentia. Et ideo ex seipso est ens necesse. (die erste Substanz ist ein notwendig Seiendes) Et hoc dicunt esse primae substantiae proprium. Proximum autem suum causatum, quod est ex ipso, dicunt esse intelligentiam, quae quidem contemplatur se et contemplatur id quod est ante eam et contemplatur id quod est post ipsam, et quia haec intelligentia non est ex seipsa nisi in potentia, ideo cum contemplatur se, contemplatur se, ut est in potentia. (die Intelligenz ist von ihr verursacht) Cum autem sit ens necesse, ab alio habet necessitatem essendi, quod est ante ipsam. Et ideo cum contemplatur id quod est ante se, est ens necesse per aliud. (sie ist zwar auch ein notwendig Seiendes, aber auf Grund eines anderen) Cum autem contemplatur id quod est post ipsam, contemplatur id quod est in potentia, nec accipit esse nisi per ipsam, et ideo hoc est in potentia plus quam ipsa. Dicunt igitur, quod cum contemplatur id quod est ante se, per quod ipsa est ens, necesse est intelligentia, quae est ens necesse, secundum quod est intelligentia. (indem

sie sich selbst betrachtet, entsteht die Seele, die den Himmel bewegt) Cum autem contemplatur se, efficitur causa animae, quam movet intelligentia, quae est movens caelum per virtutem, quam intelligentia influit ipsi, et cum contemplatur id quod est post ipsam, quod est anima, quae est principium corporis, efficitur causa caeli, quod movetur per animam illam.

(jene sagen, die Betrachtung sei das Scheinen / Strahlen des Lichts, und dieses Licht erschaffe die Substanzen) Contemplationem enim dicunt esse luminis irradiationem, et lumen illud dicunt factivum substantiarum. Si autem quaeritur, qualiter secundum hoc in esse deducitur secundi ordinis intelligentia, dicunt iterum, quod ex contemplatione primae intelligentiae, qua contemplatur causam primam, fit coniunctio luminis intelligentiae contemplantis cum lumine primae causae contemplatae Et haec luminum applicatio est determinatio primi luminis simplicis. Et ex hoc surgit secundi ordinis intelligentia. (aus diesem Anschluss / Verbindung der Lichter entsteht eine Intelligenz zweiter Ordnung; wenn diese den ersten Grund betrachtet, entsteht eine Intelligenz dritter Ordnung) Et cum haec iterum contemplatur causam primam et primi ordinis intelligentiam, ipso lumine quod universaliter activum est, fit intelligentia ex triplicato lumine, et hoc fit tertii ordinis intelligentia. Et sic descendendo fiunt intelligentiae decem, ut dicunt, quarum novem praesident novem caelis, quos tantum esse dicunt. (so entstehen der Reihe nach zehn Intelligenzen) Decima autem praesidet sphaerae activorum et passivorum, et haec est quae irradiat super animas nostras et lumine suo agit in eis. (die letzte davon strahlt über unsere Seelen) Et dum quaelibet contemplatur se, fit causa animae, dum autem contemplatur id quod post se est, fit causa corporis illius animae super quam irradiat

Si autem quaeritur ab istis, secundum quem modum huiusmodi contemplatio sit causa esse intelligentiae et animae et corporis, dicunt, sicut et nos diximus, quod contemplatio ista est in lumine universaliter activo, quod per seipsum causa est entis. Hoc igitur in seipso causa est intelligentiae primae, reduplicatum autem et determinatum cum lumine intelligentiae fit causa intelligentiarum aliarum. Sed ubi umbratur, fit causa animarum, et mixtum materiae in contemplatione animae, quae est causa et actus corporis, fit constitutum corporis. (unser Einwand: was ist der Grund für das Licht jener Betrachtung?) Sed si nos quaeramus ab istis, quid fundat lumen contemplationis illius ad hoc quod efficiatur id quod est intelligentia una et alia, tunc non est sufficiens dictum ipsorum, quia ex quo lumen contemplationis est faciens esse et esse est actus eius, oportet, quod aliquid sit fundamentum eius, per quod intelligentia efficiatur hoc aliquid. Hoc enim est impossibile dicere istis, praecipue cum dicant, quod intelligentiae non dividuntur divisione materiae, sed divisione formae tantum.

(Contra: wir setzen keine anderen Seelen als die Intelligenzen) Nos autem, qui non ponimus animas alias nisi intelligentias, causas divisionis istius SU-

PERIUS assignavimus. Similiter autem et theologi, qui intelligentias multas ponunt separatas et animas, ponunt individuans eas esse materiam, quae tantum substantiali forma determinatur et non quantitate vel contrarietate. Adhuc autem, qualiter possit probari, quod huiusmodi contemplatio prioris faceret intelligentiam, (wie könnte man nachweisen, dass eine Betrachtung des Früheren eine Intelligenz erzeugt?) cum secundum lumen coniunctum primo nihil accipiat impuritatis vel inferioritatis? Et ideo videtur, quod ex illo non resultet intelligentia secundi ordinis, sed aequalis primae intelligentiae vel nobilior ea. Adhuc autem, cum dicitur, quod intelligentia contemplatur se et sic est in potentia et non ens necesse et ex hoc producitur anima, cuiusmodi genus causandi est illud? (was für eine Art von Verursachung soll man sich vorstellen, wenn die sich selbst betrachtende Intelligenz nur potentiell und nicht notwendig ist und doch eine Seele daraus entsteht?)

Videtur, quod nullum, quia licet ipsa non sit ex se id quod est, tamen cum contemplatur seipsam, est in actu, et lumen nihil videtur habere impuritatis. Adhuc autem, contemplatur id quod est post se, et per hoc dicitur esse causa corporis. Hoc enim non videtur habere perfectam causalitatis rationem, nisi forte velint dicere, quod contemplari est facere per lumen intellectus activi. (soll 'betrachten' heissen: vermittelt des Lichts des aktiven Intellekts erschaffen?) Et tunc melius dicitur, quod lumen terminatum ad id quod est post se, in materia facit formam caeli. Adhuc autem, isti non possunt reddere rationem, quare stet ista contemplatio in decem ordinibus intelligentiarum et non multiplicetur multo amplius. Et ideo non videtur esse rationabile, quod dictum est.

TR III, Cap. 7. De duabus viis, quibus processerunt antiqui philosophi in cognitione principiorum substantiae

(der platonische Weg und der aristotelische Weg) Sicut autem nos in PRAECEDENTIBUS diximus, aut via Platonis aut via Aristotelis oportet nos incedere in materia ista de qua loquimur.

(Plato: nur Probabilität, nicht Notwendigkeit der Thesen) Platonis autem via fundatur super propositiones probabiles, non necessarias, quod videlicet incorporeum sit ante corporeum et simplex ante compositum; et quod primum principium universi esse sit ens primum, non coniunctum corpori nec in genere existens cum aliquo entium causatorum; et quod conspici non valeat nisi ab aliquo vix et raptim qui totum a carne mentis separavit contuitum(7. Brief?); et quod hoc numerus non sit, sed potius unitas pura et bonitas et causa esse omnium; et quod proximum, quod est iuxta hoc, sit binarius, qui conficitur ex luce primae causae et materia, quae non nisi forma simplici determinatur; et quod tertium ens in genere, non in numero, est corpus simplicium omnibus, quod est circulare. (ein Abstieg vom Ersten, Einen, Einfachen, zu dem, was mit dem Körper verbunden ist) Et sic descendendo oportet nos contexere entia, donec veniamus ad ea quae sunt

ex materia agentium et patientium et simplicium, ex quorum commixtione fiunt composita, quae secundum variationem maiorem et minorem accipiunt, primo mixta tantum et deinde mixta et complexionata, in quorum mixtione plus receditur ab excellentia contrarietatis quam in his quae mixta sunt tantum, et ideo sunt animata. Et in his quae complexionata sunt, ponimus gradus, donec aliquid recedat ab excellentiis in tantum, quod appropinquet aequalitati caeli, et huic damus animam rationalem. (Verteilung der Formen in drei Schritten) Et ponemus datorem formarum triplicem, primum quidem causam, quae dat formas primis substantiis separatis et sementem dat omnium aliarum formarum. Secundum autem, qui dat corporibus caelestibus, et ille est multiplex et dat et stellis et orbibus de luce sua animas et sementem formarum inferiorum, quae sunt composita. Tertium autem, qui praeest his quae sunt sub luna, dando formas illis et aliquem sementem materialium formarum, quem quidam vocant intelligentiam, quae irradiat super animas, et separatam. Et dicemus omnem motum non esse nisi praeparationem, formam autem non extrahi de potentia ad actum, sed potius dari a datore formarum secundum quemlibet ordinem. Materiam autem dicemus non fieri, sed esse matrem, quae concepto semine datoris formarum secundum triplicem ordinem distinguitur per partes et dividitur in entia secundum proportionales numeros uniuscuiusque entis.

(Aristoteles: spricht nur in beweisender Form; da jedoch das Erste nicht bewiesen werden kann, dadurch, dass es auf einen Grund zurückgeführt wird, beweist er es vermittelt der Wirkung demonstratio quia) Aristoteles autem non dicit aliquid in his nisi per demonstrationem. Et quia non potest esse demonstratio primorum per causam, ideo contentus est demonstratione 'quia,' quae est per effectum. (es ist bewiesen, dass jeder Körper von etwas bewegt werden muss, das nicht Körper ist ...) Cum autem probatum sit omne corpus moveri ab aliquo quod non est corpus, si corpus illud per se moveatur, ipse per numerum motuum concludit numerum motorum, qui non sunt corpora. (schliesst er aus der Zahl der Bewegungen auf die Zahl der Beweger) Et cum numerus motuum superiorum totus sit infinitus secundum tempus, ita quod quilibet est infiniti temporis, et motus infinitus non potest esse nisi motoris separati et impartibilis, concludit totum numerum motorum esse substantias separatas et impartibiles. Impartibilia autem non possunt esse formae corporales vel virtutes in corpore nec habere divisionem talium potentialium quales operantur in organis corporum, et ideo sunt intellectus puri separati. (weitere Rückschlüsse auf die Eigenschaften der Beweger) Et quia unus est mundus et unus dominatus et quia sphaera est intra sphaeram contenta, ideo oportet ordinem esse talem in motoribus qualis est in motis. Et ideo necesse est esse primum, qui sit motor immobilis a nullo accipiens et omnia largiens substantiali motu suo. (so ergibt sich zuletzt der unbewegte Beweger, der von nichts etwas empfängt, und alles aus seiner substantialen Bewegung gewährt; und dieser Beweger als

das Gute und Beste und vom Bewegten Gewünschte) Et quia nihil movetur nisi ad bonum suum secundum esse, ideo oportet motorem esse moventem ut bonum et optimum et desideratum ab his quae moventur.

(drei Unsicherheiten, die Aristoteles bewusst belässt: 1. führt der Himmelskörper eine oder mehrere Bewegungen aus? 2. bewegt der Stern die Sphäre oder umgekehrt? 3. wieviele Himmelskörper gibt es?) Sed quia nobis incerta sunt tria circa ea quae moventur, ideo dubitavit Aristoteles de omnibus illis et non certificavit ea per demonstrationem. Incertum enim est nobis, utrum unum corpus pluribus moveatur motibus an uno tantum. Incertum etiam nobis est, utrum ab uno corpore, quod est stella, virtus motiva fluat in orbem an stella moveatur motu orbis sui tantum et non per se. Incertus etiam nobis est numerus corporum caelestium motorum cum motibus suis. Et ideo Aristoteles dubie locutus est de illis, per rationem autem cer-

tam nihil potest comprehendi esse extra hoc. Et ideo de illis penitus aut nihil dixit aut etiam talia esse reprobavit.

(ein dritter Weg: Vermischung / Verwechslung von Philosophie und Theologie) QUIDAM autem neutram istarum sequuntur viarum, putantes incedere in via philosophiae, et confundunt philosophiam in theologiam dicentes, quod in veritate ab uno simplici primo agente per essentiam non est nisi unum. Si ergo, quod est ab ipso, sit multum et multiplex, non agit per essentiam. Videmus autem unum caelum non produci in esse per alterum nec omnino generari caelum ex materia et ipsum esse multiplex valde. Oportet igitur, quod producat in esse per aliquid agens per electionem. Hoc enim agit multa, unum existens, sicut vult, et causat ex nihilo, cum non indigeat praeiacente materia propter excessum infinitae virtutis ipsius super omne agens. (die Position Alberts:) Sed sicut nos iam in ANTEHABITIS prote-

stati sumus, nos istas positiones non prosequimur, quia non suscepimus in hoc negotio explanare nisi viam Peripateticorum. (einziges Ziel hier: Erläuterung des Wegs der Peripatetiker) Quaecumque autem Plato dixit, habeant firmitatem, quam possunt, donec forte ab aliquo explanentur.

(die Prinzipien von Theologie und Philosophie sind verschieden: 1. Offenbarung und Eingebung, 2. ratio, Vernunft, Gründe) Theologica autem non conveniunt cum philosophicis in principiis, quia fundantur super revelationem et inspirationem et non super rationem, et ideo de illis in philosophia non possumus disputare. Quaecumque autem alia hic dicenda forent de substantia mobili et sensibili, sed incorruptibili, in I et II LIBRO DE CAELO ET MUNDO sunt explanata.

(Wenn ich ein mittelalterlicher Mönch wäre, würde ich hier sagen DEO GRATIAS!)